

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE OPLYSNINGER
OM
SLAUGS HERRED

VED
JOHN M. MØLLER
FHV. SOGNEPRÆST

KOLDING
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI
1914

OverSIGT.

Indledning (Side 1—2. Herredets Størrelse og Bebyggelse 2—5. Krige i det 17. Aarh. 5—10. Skove 10—11. Ulve 11—13. Urhøns 14. Brændevinsbrænden 15—17. Inkvisitionsforretning i Grindsteddal 17—19.

Grindsted Sogn 20—54.

Af Pastor Søllings Indberetning 20—24.

Grindsted By 24. Grindsteddal 25. Hinum 26. Utoft 27. Plagborg 27. Sønderby 27. Horsbøl 28. Morsbøl 28. Eg 29. Jerrig 30. Loft 31. Modvig 31. Nollund 32. Nollund Kloster 33. Dyvelsrække 34. Nørre Urup 34. Sønder Urup 35. Tudsborg 35. Vadbol 35. Lamborg 35. Kjærbol 35.

Herregaarden Urup 36—54.

Grene Sogn 55—64.

Grene By 55. Plouglund 56. Billund 57. Elkjær 58. Ankelbo 59. Krog 60. Silkeborg 60. Løvlund 63.

Vorbasse Sogn 65—163.

Af Dr. Frost's Beskrivelse 65—71.

Af Pastor Froms antiquariske Bemærkninger 71—76.

Vorbasse By 76—92. Vejgaard 79. Marked 85. Træfning 86. Skjødberg 92. Fitting 95. Gammel Kirkeplads 96. Østervig 98. Slag 98. Lille Almstok 100. Gammel Kirkeplads (Røde Kirke) 100. Kolonibyerne 102—29: Moltkenbjerg (Skjoldbjerg) 104. Frederikshaab Ryghjerg — i Randbøl Sogn — 107. Frederiksnaade Knurborg 114. Wormskjoldsdal 123. Fromssejer 123. Colbjørnsensfejde 123. — Nebel 129. Rankenbjerg 130. Høllund 131. Mosgaard 131. Boldershæk 132. Risbøl 132. Donslund 133—59.

Herregaarden Donslund 134—57.

Houborg 159. Skjødgaard 160.

Hejnsvig Sogn 164–79.

Hejnsvig By 165. Søllingdal, Egebjerg, Sønderborg, Nordborg, Vingborg, Klodhøj 166. Klink 167. Gilbjerg 167. Plauborg 168. Godrum 169. Trøllund 170. Bolding 171. Fugdøl 172. Cathrinebjerg 172. Rishøj 172. Askjær 172. Lundgaard 173. Daugaard 174. Søgaard 174. Fiskerhuse 175. Donslund Mølle 175.

Kirker 180–210.

Grindsted Kirke 180.

Grene gamle Kirke 188.

Grene nuværende Kirke 191.

Vorbasse Kirke 193.

Hejnsvig Kirke 205.

Præster 211–309.

Grindsted-Hejnsvig 211–36. Grindsted-Grene 237–39. Grindsted-Grene-Hejnsvig 237.

Vorbasse-Grene 239–305. Vorbasse-Hejnsvig 305–09. Verstbække-Vorbasse 306. Vorbasse 309. Hejnsvig 309.

Degne, Skoler og Lærere 310–43.

Grindsted-Hejnsvig 310–19. Grindsted 319. Hinnum 319. Morsbøl 319. Nollund 320. Lamborg 320. Hejnsvig Sogn 320–25. Klink 321. Hejnsvig 323. Gilbjerg 325. Vesterhede 325. Donslund 325. Vorbasse og Grene 325–36. Vorbasse 336. Fitting 338. Nebel 339. Skjoldbjerg 339. Grene Sogn 339–42. Ankelbo 339. Billund 342. Krog 342. — Af Pastor Wandalls Dagbog 342.

Missionshuse 344.

Provster 345.

Herredsfogder 347.

Læger og Apothekere 349.

Døde i Krigen 350.

Herredets Legater 352.

Rettelser og Tilføjelser 353.

Personregister 357.

Billeder.

	Side.
Slaugs Herreds Segl (paa Titelbladet)	
Den gamle Gaard i Sønder Urup.....	53
Langdysse paa Vorbasse Mark...	80
Fredet Høj — —	81
Løjtnant V. Saurbrey.....	89
Messingfad.	149
Grindsted Kirke.....	180
Sammes Indre	181
Grene gamle Kirke.....	189
Grene nuværende Kirke.. ..	191
Vorbasse Kirke	194
Sammes Indre	195
Hejnsvig Kirke.....	206
Sammes Indre	207
— Prædikestol	208

Efter at have passeret det ynkelige, sandfulde, stenfulde og lyngfulde Slavs Herred og det dermed beslægtede Randbøl Sogn, er jeg her kommen ret paa en grøn Gren«, skrev Biskop Daugaard 24. Septbr. 1853 fra Nørup Præstegaard til sin Hustru¹⁾. Det var ikke nogen god Omtale, Slaugs Herred saaledes fik, men den passede vel nogenlunde dengang²⁾. I de Aar, som siden ere henrundne, er der imidlertid sket store Forandringer i nævnte Herred; nu vilde Daugaard, om han kunde visitere Herredet, faa mange »grønne Grene« at se, idet der er tilplantet store Strækninger med Naaletræer³⁾, som voxer fortrinligt; nu vilde han ved f. Ex. fra det højtliggende Hejnsvig at se ud over Omegnen finde smukke Gaarde og frugtbare Marker, hvor der før var Hede; nu vilde han forundre sig over i selve Hejnsvig at finde en smuk Præstebolig og en Sognepræst, som har sin ene Kirke i Vesterhede, og han vilde glæde sig over, at der heller ikke i aandelig Henseende er tørt som før i Slaugs Herred. Men her skal ikke særlig dvæles ved Herredet, som det nu er, her skal navnlig meddeles nogle Oplysninger om dets Fortid. — I Aaret 1819 udgav Dr. Frost, som 1811—14 var Sognepræst for Vorbasse—Hejnsvig, en Beskrivelse over disse Sogne. Denne Beskrivelse, som udgjør 52 Sider og nu kun findes i faa Exemplarer, giver gode Oplysninger om Tilstanden dengang, men om

¹⁾ Christine Daugaard, Biskop Daugaard II, 390.

²⁾ I Danske Atlas V, 874, hedder det: »Slaugs Herred bestaaer af bare Hede.«

³⁾ I (3. Udg. af) Trap opgives Skov- og Plantagearealet til 3273 Tdr. Land.

Sognenes ældre Historie indeholder den kun lidt; Frost havde ellers ved at øse noget mere af Traditionen og ved at benytte de gamle Dokumenter, som da endnu fandtes fra Herregaarden Donslund, kunnet meddele meget. L. F. From, som 1819—22 var Sognepræst for Vorbasse—Hejnsvig og 1822—25 for Verst—Bække—Vorbasse, skrev nogle interessante »antiquariske Bemærkninger over Vorbasse og Omegn«¹⁾, men heller ikke han benyttede de nævnte Dokumenter, som vare forsvundne, ligesom nogle lignende for Herregaarden Urups Vedkommende, da Dr. O. Nielsen i Aaret 1868 skrev »Historiske Efterretninger om Slavs Herred«. Heri gives mange Oplysninger fra Fortiden; men Forfatteren havde, som han selv bemærker, kun et temmelig ufuldstændigt Kjendskab til Herredet; der findes derfor adskillige Fejl i Skriftet, og dette er desuden noget kortfattet, indeholder kun 62 Sider, saa der havde været Grund til, som Dr. Nielsen ogsaa paatænkte, at lade fremkomme en ny Udgave. I Mangel deraf ville de Oplysninger, som her skulle meddeles, formentlig være af Interesse. At de kunne fremkomme, skyldes en Understøttelse, som Forfatteren har havt den Glæde at modtage fra Carlsberg-Fondet og den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. For denne Understøttelse bringes herved de vedkommende Direktioner en ærbødig Tak.

Slaug's Herred, som ligger i Ribe Amt og bestaar af Grindsted, Grene, Vorbasse og Hejnsvig Sogne, blev oprettet ved et kgl. Brev af 18. Aug. 1552: »Gjøre alle vitterligt, at efterdi der fandtes nogle vore Undersaatter

¹⁾ Denne Afhandling, som findes i Nationalmuseets Arkiv, er vistnok forfattet af nævnte Præst, men den er skreven med en andens Haand og underskrevet J. P. From. Pastor Froms Halvbroder, Jørgen Peter From — som var Voldmester og Materialskriver i Nyborg, og hvis Samlinger til denne Bys Historie findes i Landsark. i Odense — har afskrevet og maaske ogsaa indsendt Afhandlingen. Jvf. Kirkeh. Saml. 5. R. VI, 478, Not.

udi Kolding Len, som havde langt til deres Herredsting, og os elskelige Iver Krabbe, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Koldinghus, har derfor efter vor Befaling taget 4 Sogne, som laa langt fra Herredstinget, og gjorde deraf et Herred, som skal kaldes Slafs Herred, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at vore Undersaatter, som bo udi de fire Sogne, som for^{ne} Iver Krabbe har tillagt at søge deres Ret til Slafs Herredsting, maa herefter, til saa længe vi anderledes derom tilsigende vorder, holde for^{ne} Slafs Herredsting for deres Herredsting og der at holde Sandemænds Rønnenævning og anden Ret, som der holdes til andet Herredsting udi vort Land Nørrejylland. Esrom, Torsdag næst efter vor Fruedag ¹⁾.« Tidligere hørte Grindsted og Grene Sogne til Tørrild Herred i Jelling Syssel, Vorbasse og Hejnsvig Sogne til Jerlev Herred i Almind Syssel.

Slaugs Herred indtager ca. 6¹/₂ □ Mil og var 1911 beboet af 4783 Mennesker. Folketallet, som saaledes endnu er forholdsvis lille, er alligevel tiltaget godt i de sidste 125 Aar:

Aar: 1787	1801	1834	1840	1860	1890	1901
1260	1478	1788	1817	2477	3539	3858

Det Landomraade, som nu udgjør Herredet, maa have været ret godt befolket i Oldtiden; her fandtes mange hedenske Begravelser; endnu i Aaret 1896 taltes ca. 670 jordfaste Oldtidsmonumenter (i Vorbasse Sogn ca. 260 — deraf 3 Langdysser —, i Hejnsvig ca. 245, i Grindsted ca. 105, i Grene ca. 60); største Delen fra den yngre Stenalder; de fleste dog sløjfede eller mer eller mindre ødelagte²⁾. At Herredet en Del af Middelalderen har været godt bebygget, fremgaar af, at her en Tid var 6 Kirker. Men ved Krige og smitsomme Sygdomme gik

¹⁾ Reg. o. a. Lande. — ²⁾ Fortegnelse i Nationalmuseets Arkiv.

det haardt ud over Befolkningen. Har denne — som det antages — deltaget i den store Bondeopstand 1313, saa har den ogsaa maattet bøde derfor, bl. a. ved, at Skatterne bleve forhøjede. I Grevefejdens Tid have nogle Beboere i denne Egn sikkert været med blandt »Oprørerne« og saaledes draget en haard Straf ned over sig selv og andre, thi Christian III fradømte 1535 ikke alene dem, som selv havde været med, Liv og Gods, men alle i hvert Herred, hvor der havde været Oprørere, og som ej kunde bevise deres Uskyldighed. Livet kunde de købe for Stude eller Penge, men kun faa havde Raad til at løskøbe deres Gaarde; de mange bleve saaledes Fæstere¹⁾. I et Register²⁾ — formentlig fra ca. 1570 — gives følgende Besked om Forholdene i Slaug³ herrit: Wordba⁴se Sogn: Kronen 6 Gaarde (til Koldinghus), Mariager Kloster 2, Adelen 3, Kapitlet i Ribe 18, Hospitalet i Kolding 2. Tiendeydere 56. Grene Sogn: Kronen 3 G., Adelen 10, Hospitalet i Kolding 6. Tiendeydere 22. Hein⁵wig Sogn: Kronen 1 G., Mariager Kloster 4, Adelen 8 G. og 3 Bol, Kapitlet i Ribe 4 G., Hospitalet i Ribe 2, Hospitalet i Kolding 1. Tiendeydere 33. Grendsted Sogn: Kronen 4 G., Adelen 20 G. og 3 Bol, desuden 3 G., som Adelen selv bruger, Kapitlet i Ribe 5 G. og 3 B. Tiendeydere 56.

Da Koldinghus Len 1620 blev lagt i Lægd (9 Gaarde i hvert Lægd, af hvilke 1 Ungkarl udskreves), blev Slaugs Herred³⁾ 6 Lægd⁴⁾. 1629 var her ialt 84 Fæstebønder, der ikke vare Ugedagstjenere⁵⁾.

I Aaret 1651 var der i Slaugs Herred 135 Antal Jordebrug ialt, deraf 111 Gaarde og 24 mindre Jordebrug.

¹⁾ Nielson S. 4 f. »Fra Ribe Amt«, 1914, S. 654. 660.

²⁾ Ribe Bispesark. (Miscell. Pk. 1, Nr. 1) — i Landsark. i Viborg. Jvf. Rørdam, Danske Kirkelove II, 110.

³⁾ Herte ²⁰/₅ 1584—⁰¹/₈ 1593 til Bygholm Len, ellers til Koldinghus Len (fra 1662 Koldinghus Amt), 1796—²²/₇ 1799 til Vejle Amt, blev da lagt til Ribe Amt.

⁴⁾ O. Vaupell, Den dansk-norske Hærs Hist. II, 778.

⁵⁾ Nielsen (=: O. Nielsen, Slavs Herred) S. 7.

Heraf tilhørte 29 Kronen, 48 Gejstligheden og 58 Adelen, saa der var ikke en eneste jordeggen Bonde¹⁾.

I Aaret 1589 fik Lensmand Erik Lange gjentagne Skrivelser om at hjælpe til at inddrive Restancer af Landgilde etc. hos en Del Bønder, bl. a. i Slaugs Herred — nogle hørende under Kronen, andre bortskiftede til Adelen og Ribe Kapitel — fra den Tid, de laa under Koldinghus²⁾.

^{11/10} 1590 udgik Skrivelse til Kronens Bønder i Slaugs Herred: Peder Gyldenstjerne til Tim klaget over dem, at de have stillet sig meget modvillige, naar de af Fogderne ere blevne tilsagte til at befordre hans Tjenere gennem Herredet med Fetalje og andet fra Gaarden Tim til Slottet. De irettesættes derfor: Saalænge Hr. Peder er forordnet at blive liggende i Regjeringen, maa de befordre hans Tjenere³⁾.

Baade ved de tyske Troppers Indfald i Landet 1627⁴⁾ og ved det svenske Indfald 1644—45 bleve mange saa forarmede, at de ikke kunde betale deres Skatter; men haardest gik det dog ud over Herredet i Krigen 1657—60. Af en Indberetning, som Grindsted Sogns Beboere indgave ^{11/10} 1660, fremgaar følgende: Først bleve de 1 Aar og 10 Uger plagede af Svenskerne, som fik 1014 Rdl., 37 Tdr. Korn, 4 Nød, 40 Læs Proviant og toge 44 Heste, 61 Nød, 257 Faar og Geder m. m. De skød »2 Danemænd ihjel udi Grindsted Sogn«, og Beboerne maatte i nogle Uger rømme af deres Huse. Derefter kom Polakker, Brandenborgere og de kejserlige, som vare »meget haarde og ubarmhertige Gjæster«. En Ritmester af de

¹⁾ I hele Koldinghus Len var der dengang kun 290 jordeggen Bønder (Hist. Tidsskr. 6. R. II, 605). — ²⁾ J. Tegn. — ³⁾ L. c.

⁴⁾ 3 Mænd af Herredet (Hans Jensen i Løvlund, Christen Lassen i Slaug og Mads Jensen i Almstok) bleve da af en Oberstl. satte i Raadhustaaonet i Vejle og maatte for at frelse Livet love en Afgift af 4 Rdl. og en god Oxe af hver Gaard i Herredet. Af kristelig Medynk gik nogle Øvrighedspersoner i Vejle i Borgen for dem. Men nogle af Herredets Beboere vilde ikke betale, hvad de 3 Mænd havde udlagt for dem, hvorfor der senere blev optaget Tingsvidne (Tingb. 1631). Jvf. Hist. Tidsskr. II, 185.

kejserslige fik 100 Rdl., 60 Tdr. Korn, 2 Tdr. Øl og 2 Heste m. m. En polsk Oberst fik 240 Rdl. og 164 Tdr. Korn. Da Polakkerne efter 6 Maaneders Forløb droge bort, toge de med Gevalt 60 Nød, 20 Heste og 4 Vogne, dertil pinede, bandt og slog de »os fattige Folk udi vort Sogn, for vi skulde vise dem det, som vi ikke havde«. Om de kejserslige og Brandenborgerne hedder det, at de »udbar og ødte alt vort Hø og Korn, torsket og utorsket, som vi havde i vore Huse, nedbrød en stor Part af vore Huse og det forbrændte med hvis Boslod, der var inde, udjagede os af vore Huse og Gaarde udi stor Elendighed«, endvidere, at de toge »med Gevalt« i Eg 12 Heste, 70 Nød, 150 Stkr. Smaakvæg; i Urup og de Smaahuse 5 Heste, 73 Nød, 220 Smaakvæg; i Hinum 8 Heste, 80 Nød, 600 Smaakvæg; i Morsbøl 14 Heste, 70 Nød, 300 Smaakvæg; i Jerrig 4 Heste, 40 Nød, 80 Smaakvæg; i Loft 6 Heste, 8 Nød, 20 Smaakvæg; i Dal 12 Heste, 40 Nød, 200 Smaakvæg; i Grindsted By 9 Heste, 30 Nød, 90 Smaakvæg; i Horsbøl 5 Heste, 23 Nød, [21 Smaakvæg?]; i Sønderby 10 Heste, 27 Nød, 60 Smaakvæg; i Nollund 10 Heste, 80 Nød, 200 Smaakvæg; ialt i Sognet: 95 Heste, 541 Øxne, Køer og Ungfæ, 1941 Faar, Geder, Lam og Svin, -- »hvorover vi fattige Folk da maatte nødes til at rømme af Sognet med Hustru og Børn til Lundenæs Len og der at blive udi 16 ganske Uger udi stor Elendighed geraadet.« Derefter kom de igjen en 2 Maanedstid under Polakker, som dog ikke fik mange Penge, »thi vi havde da intet at give dem«. Paa det sidste kom de under kgl. Majestæts egen Kommissærs Folk i 5 Mndr. — De opgive deres Tab til 1414 Rdl., 261 Tdr. Korn, 666 Stkr. Fæ, 159 Heste, 2201 Smaakvæg etc., og de bemærke: »Af slig stor og langvarig Skatteudgift og Plyndreri Grindsted Sogn er saa ganske forarmet, at en stor Part deraf stander øde, og de, som sidder ved Husene, have ganske lidet til bedste¹⁾.«

¹⁾ Nielsen S. 8 ff.

I Grene Sogn gik det ogsaa haardt til, som det fremgaar af Beboernes Indberetning af ⁸⁶/₁₀ 1660: Svenskerne fraplyndrede dem 43 Heste og Hopper, »siden Klæder og andet Gods, hvad som i Husene fandtes, saa ikke et Menneske kunde blive ved Husene i 14 Dage.« I 9 Maaneder maatte de give i Skat til Salvegarder, som Svenskerne lagde hos dem, 450 Rdl., og samtidig kostede 3 Salvegarder, som ogsaa laa der i Sognet, Beboerne ialt 216 Rdl. Endvidere gav i 2 Maaneder hver Mand i Skat til Svenskerne 10 Rdl. og 4 Tdr. Korn, desforuden Flæsk og Kjød, Smør og Ost for 4 Rdl. De kejserlige og Brandenborgerne »ganske ødte og fordærvede og borttog alt vort Korn og Klæder og hvad, som i Husene var, spolerede og forbrændte og da borttog her af Sognet en 30 Nød, Stude og Køer, nok Heste og Hopper 44.« Derefter kom Polakkerne, som borttog »41 Nød, Stude og Køer og ødte og fordærvede alle de Bjer, som fandtes nogensteds der udi Sognet, siden lagde de dem udi Kvarter hos os, og vi gav Skat til dem i 8 Mndr.« »Saa om Pintsedagstide, der de drog fra os, da alle 3 Arméer stod her udi Lenet, da maatte hver Mand rømme fra sit Hus og Hjem¹⁾, da borttog de kejserlige og Brandenborgere her af Sognet en 1400 Stkr. Faar og Geder, henved halvandet hundrede Nød, Stude og Køer, saa der blev da ikke et levende Hoved beholden, og hvor som de kunde finde nogle Folk, enten udi Moser og Moradser, da slog de og pinte dem at vise dem alt det, de havde.« Samme Aar ved Mortensdag, »da de fattige faa levende Folk vare komne hjem til Husene og faaet lidt Korn indhøstet«, kom Polakkerne igjen; de bleve i 2 Mndr., fik i den Tid 96 Tdr. Korn og kostede desuden Beboerne 24 Rdl., »saa vi fattige Folk den fleste Part fik slet intet Rug

¹⁾ Det var maaske ogsaa dengang, at Bouden i Gilbjerg maatte flygte saa brat, at han efterlod sin Sædekurv med Boghvede paa Marken. Sagnet tilføjer, at han ved sin Tilbagekomst fandt Kurven fuld af Blomster, saa han har vel været borte et Par Maaneder (N.: »Grindsted før og nu« — i Vejle Amts Folkeblads Julenummer 1913).

saaret og somme fik lidet nok«. I Sommeren 1660 kom et Parti Ryttere, som »med Gevalt fraplyndrede Jørgen Pedersen i Billund 10 Nød, Øxne og Køer og ynkelig slog og tribulerede ham og hans Hustru, Børn og Folk, saa ingen af Landets Fjender var slemmere«¹⁾.

Ca.100 Alen nord for den vestligste af Silkeborg-Gaardene findes en Sandbanke, i hvilken der har været »Findholler«.

Nogle af de Beboere, som i Uger rømte bort fra Grindsted Sogn for Svenskerne, havde formodentlig Bolig i »Hytterne« (»æ Findholler«) i Hejnsvig Sogn, om hvilke der fortælles i Præsteindberetn. 1766 og 1768: Ca. $\frac{1}{3}$ Mil vest for Hejnsvig By havde Grindsted Sognemænd, som boede ved den søndre Side af Grindsted Aa, Andsager Sognemænd (fra Stenderup, Kvie og Krogager) og Beboerne af Hejnsvig By, Fugdal og Askjær lavet sig Boliger i en høj Banke, hvor de skjulte sig med deres Hustruer, Børn etc. I deres fælles Indgang stod 2de Stolper med Kløfter ovenpaa, i disse Kløfter laa et Stykke Træ som en Skorstenshammer, paa en af de kløftede Opstandere var hængt en Dør til at lukke til. Inderst i Hulen var af raa Sten opmuret en liden Skorsten, som gik op igennem Banken med et lidet Trækhul eller Pibe, hvor Røgen drev ud. En Spillemand, Peder, i Hejnsvig Sogn røbede imidlertid Bøndernes Opholdssted for 8 svenske Ryttere og førte dem igennem Mosen dertil, men »endskjønt Rytterne komme for hastig paa Bøndernes udsatte Skildvagt, bleve de dog saaledes imodtagne, da de andre af Hytterne bleve raabte til Hjælp, at der ved den første Salve blev nedskudt 7 af dem, den 8de vilde have reddet sig med Flugten, men de skøde Hesten under ham og derefter dræbte ham. Peder Spillemand var vel undløben, men nogle unge Mænd indløbe ham og sloge ham ihjæl ved Søgaard, hvor de nedgrave ham i en Sandbanke²⁾.«

¹⁾ Nielsen S. 11 f. — ²⁾ Jvf. Adlers Program fra Ribe 1838, S. 81 f.

Ogsaa Vorbasse Sogn led meget under Svenskekrigen. Præsten Marebæk fortæller, at han blev udplyndret 23 Gange. Sagnet giver særlig Polakkerne daarlig Omtale, men de faa sagtens ogsaa Skyld for adskilligt, som Svenskerne og andre have bedrevet. Der fortælles saaledes, at Polakkerne afbrændte alle Huse i Omegnen af Vorbasse, og at de ikke vare lette at undgaa, da de havde store Hunde, som opnusede de bortflygtede Beboere. Stuehuset paa Slauggaard undgik dog at gaa op i Luer. Da Polakkerne kom dertil, vare Beboerne flygtede undtagen Konen, som laa i Barselseng. Polakkerne vilde saa have stukket Barnet ihjæl, men da Konen tog det op og viste dem, at det var et Drengbarn, skaanede de det. Derimod plyndrede de Huset, gik ogsaa op paa Loftet og øste Kornet ned til deres Heste.

Dr. Frost fortæller, at der endnu i hans Tid paa en Bjælke i Slauggaard var Mærker af Sabelhug, som skulde hidrøre fra en fjendtlig Soldat. Ogsaa paa Skjødebjerg fandtes der for mange Aar siden saadanne Mærker paa et Bord. I Nærheden af Gaarden Matr. Nr. 3a paa Vorbasse Mark var der for ca. 50 Aar siden nogle Huller, som kaldtes »æ Findholler«. Paa Slaug Mark findes nok endnu »Findholler«. — »Dette var i de store Plyndredage, Deus misereatur Nostri« (Gud forbarme sig over os), skrev Præsten Peder Jensen i Egtved i Kirkebogen ved et Barns Hjemmedaab ^{20/9} 1658¹⁾. Præsten Falch i Nørup skrev 1698 i sin Kirkebog, at Randbøl Sogn »blev gandske øde udi Polacherniß Tider och Folchene af smitsome Sychdomer bortdøde, og der blef ej, som er mig berettet, prædichet udj Randbølge Kircke udi 3 Aar²⁾«. Han fortæller endvidere, at ved hans Ankomst til Kaldet (1679) vare »Sognene næsten øde og saaledið en lang Tid forblef.« I en Ansøgning fra Preben Brahe

¹⁾ Adlers Program fra Ribe 1838, S. 78.

²⁾ Jvf. Both, Danmark II, 569.

til Engelsholm hedder det 1692, at han 1657 forlod denne sin Gaard og sit Gods i fuldt Flor, men at han, da han 1660 kom tilbage, fandt Gaarden ganske spoleret. »Godset var udi elendig og ynkelig Tilstand. Jorden med Lyng var overgroet, saa det alt saa ud som i en Urørken. Folkene vare døde af den store, smitsomme Syge og af Hunger og Nød, saa jeg af saa mange besatte Steder ej fandt uden fire ved Gaarde, som der paa et Aars Tid her udi Nørup Kirkegaard blev begravet 1400 Mennesker¹⁾.« Saa galt gik det vel ikke i Slaugs Herred, men det gik galt nok; mange Mennesker døde — fra Grindsted hedder det 1660, at »en stor Part af Folket udi denne store grasserende Sygdom er bortdød« —, mange bleve forarmede; ogsaa her kom Lyngen til at brede sig. Det vil senere blive omtalt, at mange Gaarde laa øde efter Svenskekrigen; her skal kun nævnes, at 1678 tildømtes Kongen for Skatterestancer 23 Gaarde i Herredet²⁾.

I gammel Tid maa Slaugs Herred have været rigt paa Skove, mange af Bynavnene vidne derom, ligeledes nogle Egekrat³⁾, maaske ogsaa de forskjellige Purrer af Eg og Bæverasp, som ses i Hederne, men særlig den Omstændighed, at der i flere Moser — f. Ex. ved Fitting, Trøllund og Daugaard — er fundet Træstammer — stundom med Roden ved — af Fyr, Gran eller Birk, hvoraf nogle er blevne anvendte til Bjælker og Stolper, medens andre lavedes til »Splind«, som brugtes til Belysning. I Præstens Indberetning 1638 hedder det med Hensyn til Hejnsvig og Grindsted Sogne: »Her ere nu ingen skoffue y Sognene, mens findes Eegerødder allestedt paa marchene, och udi moserne findes fyr och granrødder,

¹⁾ Jydske Saml. 3. R. VI, 309 ff. Jvf. Thiele, Folkesagn I, 92.

²⁾ Nielsen S. 14.

³⁾ 1731 hedder det: Vorbasse By har 2 smaa Egekrat. — Høllend Lunds Krat er et »vidtloftigt« Krat, men uden Haab om Fremelskning, da det tillige med Vorbasse Krat ligger i den sorte Hede. — Fitting Krat er af samme ufrugtbare Beskaffenhed (Jydske Saml. 3 R. VI, 210 f.).

huor aff Kand eractis, her iddelt Skouff att haffue været udi gammell tidt«. Ogsaa Sagnet taler om undergaaede Skove; der siges saaledes at være blevet hugget Bjælker til Vorbasse Kirke i Fitting Krat og til Grene Kirke i Barritskov (mellem Grene og Omme). Endnu i det 17. Aarh. var der da ogsaa i Herredet nogle Gaarde, hvoraf der skulde svares Skovsvin. ¹⁵/₈ 1636 blev det tilladt »vore og Kronens Bønder og Tjenere udi Slavs Herred boende, liggende til vort Slot Koldinghus, som er henved 10 Gaarde, at maa aarligen herefter og indtil vi anderledes tilsigende vorder, istedenfor Skovsvin, som de efter Jordebogen giver til Landgilde, yde og leverer ¹/₂ Rdl.¹⁾« Men under Krigene dengang gik det ogsaa ud over Skovene, nogle bleve afbrændte, andre nedhuggede²⁾. Idet Skovene forsvandt, fik Blæsten mere Magt, og der tales da ogsaa allerede i det 17. Aarh. flere Gange om Sandflugt paa forskellige Steder. Vi skulle senere høre om, hvorledes der i Aaret 1792 blev truffet Foranstaltninger til Sandflugtens Dæmpning.

Medens Folketallet tog af under Krigene, saa formerede Ulvene, som fra Oldtiden havde havt hjemme i Jylland, sig stærkt, og de vare en slem Plage, idet de gjorde stor Skade paa Faareflokkene, stundom ogsaa ødelagde Hornkvæg og Heste og ved Vintertid tillige kunde være farlige nok for Rejsende. Der blev ansat en Ulvejæger, og der afholdtes Ulvejagter; i en kgl. Forordn. af ²³/₆ 1688 hedder det: »Hvo, som kan fange eller døde nogen Ulv, skal næste Tingdag efter henbringe den til Herreds- eller Birketinget, hvor Ulvene skal aftages (flaaes), og Raden paa en Plads ved Tinget ophænges. Bønderne i Birket eller Herredet skulle yde 4 Rdl. for hver gammel Ulv og 1 Rigsdaler for hver ung Ulv, og Jægeren skal selv

¹⁾ J. Reg.

²⁾ Jvf. Jydske Saml. v. R. VI, 156. O. Nielsen, Malt Herred, S. 171.

have Lov til at beholde Bælgen¹⁾. « Ogsaa i Slaugs Herred og Omegn dreves der Ulvejagt, som det fremgaar af følgende Uddrag af Tingbøgerne:

¹⁷/₂ 1695 fremviste »Madtz Ebbesen af Houbørig for Retten en gammel Ulf Bælg, var raa og nylig aftagen, med blodet paa sidende, som han sagde og bestod, nu i denne indeværende uge at have fanget og dræbt i hans gaard og hus om nattetide, da den der var kommen og vilde gjøre skade, og begjærede, hannem derfor betaling af Mændene i Herrederne efter kgl. allern. Forordn. maa vorde fornøjet og given. Da er hannem ansagt samme ulvebælg paa Coldinghus for højædle Hr. Etatsraad og Amtmand Schwartz at fremvise og hans ordre derom her at fremlægge.«

1701 fremvistes 4 Ulveunger, fangede i Egtved Skov.

S. A. lod 2 Mænd af Nørre Urup fremvise en Ulveunge.

1702 fremvistes 5 Ulveunger af en Mand fra Bølling.

1706 fremvistes 9 Ulveunger, fangede i Vester Gjesten, og 2 fra Billund.

1707: 7 Ulveunger fra Bølling Bymænd, 1 Ulveunge fra Knudsbøl, 1 fra Skjødberg, 1 fra Sjøgaard.

1709: 2 store og gamle Ulve, som Skovfoged Rouer selv havde skudt, og 1 stor og gammel Ulf, som en anden Mand havde fundet at være bleseret og havde dræbt.

S. A.: 2 gamle Ulve fra samme Skovfoged og 7 Ulveunger fra Egtved.

²/₃ 1714 lod Skovrider Jacob Rover²⁾ af Verst fremvise 'og udenfor Tinghuset ophænge en gammel Ulf, som han havde dødet og ihjelskudt og pretenderede derfor Betaling efter kgl. Jagtforordning.

²/₄ s. A. lod Skovrideren i Andst Herred en gammel Ulf, som han havde skudt, fremvise, ophænge etc.

³/₆ 1717 fremviste Hans Staphensen af Vorbasse for Retten tvende »Ulfer Unger«, som blev ophængt ved Tinget, og ham derfor betalt.

³/₆ 1722 fremviste Niels Jensen i Greenkrog 3 levende Ulveunger, som han i Heden paa deres Mark havde fanget; blev strax ved Tinget ophængt, og Manden hans Penge betalt.

1725: 1 ung, stor Ulf fremvist fra Amhede.

¹⁾ Se Storgaard Pedersen: Meddelelser om Ulves Forekomst i Jylland . . . (Hardsyssels Aarb. I, 109 ff.).

²⁾ »: Rovers, Skovrider i Andst og Slaugs Herreder (Jydske Saml. 3. R. VI, 206).

²⁰/₆ 1730 fremkom Mads Buch af Waarbasse med 8 ulfer unger, som blef ophængt i dend dertil ordinerede uulf-galluger.«

¹²/₁ 1733: 1 gammel Ulv, dræbt i Bølling By, 1 Hunulv fra Roj Skovhus, 8 levende Ulveunger fra Li, 3 do. fra Almind.

⁰/₆ s. A. fremkom »Hans Staffensen Deign i Knurborre« med 1 Ulveunge.

¹/₆ 1734 fremkom samme Mand med 6 Ulveunger.

²⁸/₇ 1739 indleverede samtlige Beboere i Vorbasse—Nebel — ialt 13 Mand — 4 Ulveunger, som de ²⁶/₇ tog paa deres Mark.

1740: 1 Ulveunge fra Vranderup, 5 Ulveunger fra Tiufkjær.

1741: 2 Ulveunger fra Hjarup, 3 fra Andkjær.

1744: 1 Ulveunge fra Ferup Skov, 2 Ulveunger fra Andkjær Skov.

²¹/₆ 1757 indleverede samtlige Bymænd fra Vorbasse—Nebel 4 Ulveunger.

S. A. 8 Ulveunger fra Knudsbøl, fangede paa Egtved Mark.

²⁵/₈ 1764: »Olle Krabe i Weerst indleverede 10 ulfunger, og sidst Ting kom en Stoer Ulf.«

²³/₆ 1771: Søren Pedersen af Fitting mødte og fremviste 7 Ulveunger, som han havde taget paa deres Bys Mark, hvilke i Følge Attest fra 2 Mænd vare blevne druknede og ødelagte i Kolding Slotsø.

Ogsaa senere var der Ulve i Herredet. Medens Simon Nielsen, som var født 1765, var Byhyrde i Nebel, tog en Ulv et Lam af hans Faareflok¹⁾. Da Christen Pedersen, der var født i Skjødebjerg 1775, som Dreng gik og passede Faar og Geder paa nævnte Gaards Mark, kom der en Dag en Ulv og tog et Lam eller et Kid af hans Hjord. Han satte efter Ulven, og da han fandt den i Nærheden af »Høllet«, sagde han: »No, stoer do hær o lusker«! — Ulven maatte nok saa slippe sit Bytte.

Der var ellers ogsaa andet at gjøre Jagt paa. 1731 hedder det, at der i det 3die Koldinghus'ske Beridts [Andst og Slaugs Herreders] Skove findes overalt Storvildt, Raadyr, Vildsvin samt Harer og Fuglevildt²⁾. I

¹⁾ Fra Ribe Amt III, 138.

²⁾ Jydske Saml. 3. R. VI, 211. — 1738 ¹⁷/₆ ansøgte Grendsted, Heinsvig, Woerbasse og Green Sognemænd om at blive fri for at følge Jagten længere end udi deres eget Slaugs Herred.

Slaugs Herred var vel dengang ingen Skove, men der var alligevel meget Vildt¹⁾, i det 18de Aarh. fandtes saaledes ikke faa Urhøns. Om disse smukke Fugle — som, efter at have været i alt Fald saa godt som udryddede, nu igjen trives der, idet de nok bedre end Hjejlerne kunne forliges med Naaletræerne — findes i en Indberetning, som Præsten Haagen i Grindsted afgav $\frac{4}{6}$ 1766, følgende ejendommelige Udtalelse:

»Her findes Urhøns med deres Kyllinger i Mosen om Sommeren. Om Foraaret, naar Urkokken skogrer, passer de, som har Lyst at skyde ham, paa, hvor deres Skogerplads er, at gjøre sig en Hytte med nogle Huller paa at lægge sig udi og have Flinten ud af et af Hullerne; naar nu Kongen, som er den første Mand, der kommer i Dagbrækningen paa Skoggersted, falder, skal de give nøje Agt paa ham, at de ikke skyder ham; han kalder de andre unge Kokke i Mosen paa en halv Mils Distance omkring til sig, og de kommer 2 à 3 i Flokken og falder omkring ham, derpaa begynder de at slaa Vinger som en kalkunsk Hane, og han dækker alt sin sorte Krop med de hvide Rumpefjer, at der er næppe nogen sort Fjer at se paa ham. Den røde Kam, der sidder ved hans Øjne, bliver mangfoldig stor og oppustet, at den sidder som en Krone oven paa hans Hoved; saa skogrer de og hugge med hverandre. — Jeg skal opløse en Knude for Jægermestere og Jægere, som jeg har hørt at disputere, at Urkokken ikke drænker Urhønen, men at hendes Æg skulde blive frugtsommelig af en Slags »Qvalster«, som skulde falde af Urhanens Hals, naar han skogrer, som Hunnen skulde opsamle. Men det forholder sig ikke saa, thi Urhanen drænker virkelig Hønen, som er til Stede ved Siden af Skogerpladsen, og saa snart hun er drænket, flyr hun sin Vej, og naar hun vil drænkes, søger hun virkelig Skogerpladsen; dette kan bevises med mange Vidner²⁾«.

1758 skrev Hans de Hoffman saaledes om Slaugs Herred: »Geder og Bukke samt Vædere og Faar haves, men Yngelen er meget slet, da Bukkene blande sig med

¹⁾ Ogsaa i det 16. Aarh. har Jagten været god; af flere Guarde, som Ribe Domkapitel $\frac{27}{8}$ 1579 fik ved Mageskifte med Kronen, svaredes Dyrskaathold, en Afgift, der gaves til Underholdning for Kongens Jægere (Nielsen S. 6).

²⁾ Jvf. »Danske Studier« 1909, S. 66. 1910, S. 143 f.

Faarene. Et Lam kan kjøbes for 24 3, dyrt nok, da det næppe kan spises. — — De fleste have Stude, og de faa Heste, som holdes, ere elendige. Bønderne lave selv deres Klædning med Undtagelse maaske af en enkelt fornem Kone, som har arvet en Hædersklædning efter Forældrene. Mændenes Dragt er enten mørkebrun eller mørkeblaa Vadmel med Sølv- eller Tinknapper i, Konernes enten sribet hjemmegjort Tøj, grønt eller sort, som de almindelig selv farve, eller — hvad de ringere bruge — »Toesild«, sribet Tøj af Uld og Linned, som de selv farve og væve. Bøndernes Brændevinsbrænden var allerede forbudt i Slutningen af det 17. Aarh., men mange blive alligevel ved dermed, skjønt de udsætte sig for store Mulkter, naar det bliver opdaget.

I Aaret 1769 blev Retten til at brænde Brændevin i visse Distrikter under Koldinghus Birk ved Auktioner paa Kolding Raadstue bortforpagtet for 6 Aar fra $\frac{1}{4}$ 1770 at regne imod en Afgift til Kongens Kasse. $\frac{28}{11}$ blev Poul Hansen af Dal Forpagter i Grindsted Sogn for 4 Rdl. aarlig og Christen Christensen af Høllund Forpagter i Vorbasse Sogn for 5 Rdl. $\frac{80}{12}$ blev Lars Sejer- sen af Løvlund Mølle Forpagter bl. a. i Hejnsvig Sogns 1ste Part for 2 Rdl. og i Grene Sogns 1ste Part for 2 Rdl. 3 Mark.

Hoffman, som 1773 blev Amtmand over Koldinghus Amt, kom som saadan til at erfare, hvorledes en Gaardejer i Slaugs Herred blev straffet for Brændevinsbrænden. $\frac{17}{4}$ 1791 fandtes ved Inkquisition hos Christen Andersen i Donslund en Brændevinskjedel med tilhørende Hat og Laag, som formentes nylig at have været brugt til Brændevinsbrænden. Han blev $\frac{21}{5}$ s. A. dømt til at bøde 30 Rdl., miste Hatten og Laaget, som vare blevne konfiskerede, og betale 8 Rdl. i Omkostninger, hvorimod den ham ogsaa fratagne »Bryggerkjedel« skulde leveres ham tilbage i uskadt Stand. 38 Rdl. vare mange Penge

dengang, og »Forbryderen« var ingen Velhaver. 15de Juli blev der gjort Indførsel hos ham for Beløbet, men hans Bo var beheftet med større Gjæld, end det kunde udrede. ²⁸/₁ 1792 ansøgte han saa »paa det allerveemodigste« Kongen om at eftergive ham de 38 Rdl., eller ogsaa at tillade, at de bleve afsonede med Fængsel paa Vand og Brød, hvilken Straf, i hvor tung den end vilde være for hans Skrøbelighed, Helbred og Liv, han dog heller maatte lide end at gaa fra Hus og Hjem til Ødelæggelse for ham selv, Kone og Børn. »Naade, Naade beder og sukker de og ieg om.« I en medfølgende Præstestest hedder det om Ansøgeren: »er en sygelig og af Legems Kræfter meget affældig Mand, der for det meste maa holde Sengen, saa at han ikke paa nærværende Tid uden Fare for sit Helbreds ganske Forliis kan komme nogen Stede . . ., er en fattig Mand og meget nedslaaet over sin havde Skiebne, saa jeg vilde ønske, at hans Helbred maatte blive oprettet ved at nyde en naadig Formildelse udi den ham overgangne Dom.« — ²⁴/₃ 1792 forlangte Rentekammeret en ordentlig Udlægsforretning holdt hos Ansøgeren, forinden der kunde resolveres paa hans Ansøgning, og ²¹/₄ s. A. svaredes, at der ikke kunde udvirkes videre Formildelse end alene Forandring fra Fæstnings- til Tugthusarbejde, »ved hvilket sidste Supplikantens Helbred rimeligen vil vorde taget i Betragtning og næppe lide mere end ved Fængsel paa Vand og Brød.« Hvis der ansøgte om en saadan Forandring, vilde Rentekammeret gjøre Forestilling til Kongen derom. ⁴/₆ s. A. indgaves saa atter Ansøgning til Kongen: »Min Sorg over den Tilstand, jeg befinder mig i, og Bedrøvelse over det, at een Kone med 4 smaae Børn skal lide med mig, er stor for mit Fader Hierte. Retfærdigheden byder, at ieg, som ikke kan udrede det Idømte, skal aftiene samme med Fæstnings Arbejde een Maaned. Men allern. Konge! jeg beder og sukker allerunderd., at D. M. af

Naade ville formilde Straffen til Tugthus Arbeide, og at Tiden maae blive allern. indskrænket, i Betragtning mit svækkede Helbred, min Fattigdom og Familie.« $\frac{1}{8}$ s. A. bevilgede Kongen da, at de 38 Rdl. maatte afsones med Tugthusarbejde i 4 Uger, og Rentekammeret, som meddelte dette, bemærkede, at der skulde paases, at Straffen virkelig blev udstaaet. Amtmand Hoffman tilføjede, idet han sendte Sagen til Herredsfogden: »Der-som C. A. forbinder sig til, selv at gaa til Tugthuset og at aflevere Attest om Straffens Udstaaelse ved hans Tilbagekomst, behøves ingen Vagt at medgives ham; i andet Fald medgives ham en lejet Mand, som kan transportere ham tilfods.« Men C. A. var fremdeles svagelig og kunde ikke strax, om han end nok vilde, gaa til Viborg. Senere begav han sig paa Rejsen, idet Herredsfoged Junghans paa hans medhavende Papirer havde tilføjet: »Formedelst C. A.'s langvarige Svaghed har han ikke førend nu kunnet indfinde sig i Viborg Tugthus for der at arbejde i 4 Uger. Efter hans Forpligt rigtig at indstille sig kommer han uden Vagt og saaledes forventes antaget, ligesom og behagelig at blive meddelt Bevis tilbage, naar han for de idømte 38 Rdl. har arbejdet den allern. befalet Tid.« — I Tugthusets Protokol staar indført, at C. A. indkom den 10de Novbr. 1792, 40 Aar gl., og blev løsladt med Bevis 9de Decbr. 1792. —

Nogle Aar tidligere var det gaaet galt i Grindsted Sogn.

$\frac{11}{5}$ 1782 kom Kammerraad, Toldinspektør Oschatz af Flensborg, Kancelliraad, Herreds- og Byfoged Fleischer af Vejle, Konsumptions-Inspektør, Kaptajn Michelsen samt 2 medbragte Vidner kjørende til Grindsteddal — Menigheden var netop da forsamlet i Grindsted Kirke, hvor Biskoppen (Bloch) holdt Visitats. Der paabegyndtes strax Undersøgelse i Sognefoged Poul Hansens Gaard, hvor Husmoderen, som var hjemme, ikke lagde nogen Hindring i Vejen, og ikke heller Sønnen, som kom hjem fra

Kirke. Der blev fundet »Ulden Damast«, et Stykke blaåt Stof, en Tønde fyldt med Humle etc. — Disse Sager konfiskeredes og overgaves Kuskene til Forvaring. Da Sognefogden kom hjem fra Kirken, vilde Inkvisitorerne have ham til at lukke dem ind i et Hus, som laa i Nærheden, og hvis Beboer — Niels Hansen — var gaaet i Kirke og havde laaset Døren. Sognefogden vilde imidlertid ikke indlade sig herpaa, men »den fremmede Herredsfoged« udtager da en Rude, aabner Vinduet og »indsætter den ene af sine medhavende Vidner for at oplukke Døren«. Indkomne i Huset, anstillede de Undersøgelser og fandt bl. a. følgende Sager: 1 dobbelt Citronkasse halv fuld af The; 12 Bundter forskjellig farvet Traad, Lærredsfoer, Knapper, Bændler, Kramlærred, Messing-Pibehytter, Kamme, Hægter, Maller, Piberør, Staaltraad, Skjægsæbe, grøn Sæbe, Krydderier, Risengryn, Indigo, Lakrits, Sølvglød, Rosiner, Korender og Krudt. Men der meldtes saa, at det først konfiskerede var forsvundet; der strømmede Folk til, som havde været i Kirke; der vankede Slag til »ham med den hvide Frakke«, til Kammerraaden, som raabte op om Tyve og Skjælmer og smed Stumperne af sin Pibe, der var bleven søndertraadt, i Hovedet paa Folk. Sognefogden forlod nu, trods Inkvisitorernes Protest, Stedet, efter at have formanet til Rolighed og efter at have bedt to »vittige« Mænd — Skoleholder Hans Linnet af Hejnsvig og Hans Christensen af Gilbjerg — tage sig af Sagen. Han gik hen til Provst Sølling, som snart efter kom tilstede og formanede til Rolighed, ligesom Provsten ogsaa fulgte Inkvisitorerne et Stykke paa Vej og fik en anden til at følge dem videre. — Lang Rettergang. Flere Vidner afhørtes, nogle i Vejle, andre i Kolding. 325 Spørgsmaal stilledes. Til Provsten sendtes skriftlig Spørgsmaal, som han besvarede med diplomatisk Kløgt. Sognefogden fremkom med et snildt Forsvar, og de andre søgte ogsaa at klare sig paa bedste

Maade. Niels Hansen forklarede, at han fra Kirken var gaaet hen at se til en syg og først senere kom hjem og saa, hvorledes der var rumsteret i hans Hus; han havde kun indkøbt forskellige Smaating til Provsten og andre i Nærheden . . . og han forlangte Erstatning for det, som han havde mistet. Nogle, som havde brugt Magt under Inkquisitionen, bleve arresterede. ^{5/11} 1784 blev der afsagt Dom: »Sognefogden ikke overbevist anden Forseelse, end at han uden Tilladelse er gaaet bort under Inkquisitionen for at hente Provst Sølling og sat en anden i sit Sted, da ellers hans Nærværelse med de til sig tagne 2de Mænd kunde anses agtværdig, hvor en saadan Forretning ikke sker med den bedste Forsigtighed. Men da bemeldte Sognefoged var kaldet til at blive fra først til sidst, og dette ikke af ham lydagtig er efterkommen, bør han for saadan Forseelse at lide Fængsel paa Vand og Brød i 14 Dage udi Amtets Civil-Arrest Hus . . . iøvrigt frikjendes.« Sognefogdens Hustru og Niels Hansen frikjendtes, men 4 Personer bleve dømte til at arbejde hver 6 Maaneder i nærmeste Fæstning samt betale Omkostningerne¹⁾.

¹⁾ Koldinghus Amt: Akter og Domme.

Grindsted Sogn.

Længde i Ø. og V. ca. 2 Mil. Areal ca. 23,943 Tdr. Land. Hartk. ca. 193 Tdr. — 1664 var Hartkornet ca. 167 Tdr., 1688 . . 155 Tdr. 5 Skpr.

1651 var her 1 Hovedgaard, 32 G. — de 6½ øde —, 12 Bol, 2 H.

1803: 64 G. (deraf 21 udflyttede), 17 H. 1857: 60 G., 35 H. 1895: 69 Selvejergaarde, 127 H. med Jord, 3 uden Jord. 1901: 213 G. og H.

Folketal:

Aar:	1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911
	453	491	558	554	655	788	955	1227	1619

»Udi dette gantske Sogen findes huerchen leer eller steen andere end som hentes fra andere steder«, skrev Præsten i sin Indberetning 1638.

Af en interessant Indberetning, som Pastor Sølling indgav 1768, skal her anføres: »Grindsted Sogns bedste Næringsmidler er deres Avling af Korn og Fæopdræt; Agrene bestaar mest af skarp Rugjord med hvid Sand. Engbjerringen er de fleste Steder meget ringe¹⁾, Mosebund, moradsig og begroet med hvid eller gul Mos. Engene ere særdeles besværlige at faa Græsset af, saasom de ere overmaade bløde, saa at en Slettekarl mange Steder slipper ned til Bæltet, og Græsset maa af Folk trækkes i Land paa de dertil indrettede Karrer. — Her saaes mest Rug, som de fleste Aar voxer godt til. Boghvede og Byg

¹⁾ Nu helt anderledes; siden 1869 bruges der Vandingskanaler (N.: »Grindsted før og nu«).

saaes og noget af, men samme lykkes sjældent, og det er rart¹⁾, at en Mand avler saa meget deraf, som kan være nok til hans Husholdning, de fleste maa aarlig købe Byg, især til fornøden Brug; Havre saaes her intet af, thi Jorden er for tør. Nogle Bønder kan undertiden sælge 2 à 3 Tønder Rug aarlig, og ingen (uden Præsten) sælger over 10 Tønder. Det afsættes mest til Warde eller Hierting, undertiden og til Colding eller Weile. — Jorden bruges 4 Aar og hviler i 7, 8 à 9 Aar; det første Aar saaes den med Byg eller Boghvede, de 3 næste med Rug, som det sidste Aar bliver tynd og knap betaler Arbejdet. Bønderne, som største Delen ere meget flittige, arbejdsomme og stræbsomme Folk, gødsker og opdriver Jorden, det bedste de kan, og det er ikke ventelig, at andre Forbedringsmidler her kan praktiseres end at bruge Gjødning af Kreaturerne Gjødning blandet med forraadnet Lyng og gammel Digejord, samt at Jorden vel pløjes og handles. Men de bløde Enge kunde efter mine Tanker forbedres ved at kaste store og smaa Grøfter igjennem dem, som paa sine Steder kunde trække ud til Aaen, og naar de om Vinteren vare stærk frosne, at kjøre Sand eller Aske paa dem, men det vilde blive besværligt og vidtløftig. — Andre Næringsmidler end Kornavling haves ikke her i Sognet, uden at en og anden Mand undertiden kan sælge af deres egen Opdræt et Par Stude eller 4 à 6 Stk. Gildvæddere eller et Slagtehoved, til hvem som fra Holsten eller Kjøbstæderne kommer her for at købe samme. — Skov er her intet af paa 2 Mile nær; den nærmeste er Bindeballe Skov, som hører til Engelsholms Gods. Men Moser ere her i Mængde, de bruges til Græsgang for Stude og Faar ligesom Heden²⁾. I Moserne graves Klyne, hvilke nogle bruge at smedde ved. Paa Heden graves de saakaldte »Flav- eller

¹⁾ ∅ : sjældent. — ²⁾ Efter Pastor J. G. Sommer, som var Meddeler til C. Dalgas's Ribe Amt (1830), kaldes (S. 169) Faareflokkene »Hedernes bedste Prydelse».

Flade-Tørve«, som her er sædvanlig Brændsel og godt nok, naar det tørt samles i Stak. Heraf sælges intet til andre. Søer ere her i Sognet ingen, og Fiskeriet er meget ringe, som falder i Aaen, der gaar igjennem Sognet, hvor der falder nogle faa Skaller, smaa Gjedder og en Fisk kaldet Stalling. Aal faaes nogle af ved Mikkelsdags Tider i Aalegaardene, dog ikke mere end Ejerne selv kan bruge. Undertiden faaes nogle faa »Ørter« imellem Mortensdag og Jul. Her i Grindsted Sogn findes af vilde firføddede Dyr: Ulve, Ræve, Brokke, Harer, Od-dere, Lækatte og Væseler, Ildere, Vandrotter, Markmus. NB. i Sognet er ingen Rotter i Husene. Af Fjedervildt er her: Hejrer (!) eller »Jejler«, Urfugle, Agerhøns, Brokfugle, Bekkasiner, store og smaa, Ryler og undertiden Pommeranshøns og Brushøns, dog meget sjælden. Haandværksfolk ere her i Sognet ingen andre end de uomgjængelig fornøden, saasom Smedde, Vævere og Skræddere, hvilke alle dog nære sig mere af at drive Avlingen end af deres Haandværker. Fabrikker ere ingen her i Sognet uden af Strømper og Ulden-Vanter, hvoraf dog ikke sælges ret mange. Bygningerne ere alle af Bindingsværk med Lervægge og Straatag. Stuehuset i Præstegaarden og 3 andre Huse i Sognet have Vægge af brændte Mursten, alle øvrige Vægge ere af Ler. Nogle af Beboerne har til deres Creature ikke andet end Jord eller »Soye«-Huse, der kan staa 4, 6 à 10 Aar, da hele Bygningen bruges til Møddingen og et andet »Soj«hus sættes igjen. Mineralia véd jeg ikke, om her ere mange af, dog dersom en Chymicus kom til at gjøre Undersøgning, fandtes her maaske Victril, Salpeter, lidet Svovl og noget Okker. Det er ret mærkværdigt, at der ikke i hele Sognet findes enten Ler eller Sten, som med stor Besværlighed maa hentes fra Heinsvig, Andsagger eller Omme Sogn, hvor de allesteds har nok deraf. — Luften her i Sognene, som ligger langt fra Havet, er sund og frisk at leve udi.

dog noget tør, kold og vindig. Jorden er jævn og derhos meget skarp og sandig; Vandet paa de fleste Steder klart, sødt, sundt og godt, dog falder det for sin særdeles Renheds Skyld noget skarp og slappgjørende for svage Complexioner; Fortinningen i Thekjedlen, hvori det koges, kan efter mange Aars Brug være hartad saa blank som ny, fordi Vandet sætter ingen sandig Bundfald derpaa. — »Siden 1693 til 1767 Aars Udgang« fødtes i Grindsted Sogn 1091 og døde 883¹⁾. — Antikviteter af Stene ere her ingen af; thi her findes i hele Grindsted Sogn ikke en Sten saa stor, at den kan bruges til Stængersten eller god Brosten, uden at den er her indført fra andre Steder, som tilforn er meldet. En temmelig stor Høj ligger her paa Marken $\frac{1}{16}$ Mil nordøst fra Kirken, den kaldes »Avild« eller maaske rettere Arrild-Høj, fordi Adelvejen imellem Ringkjøbing og Colding fra Arrilds Tid eller gammel Tid af har gaaet og endnu gaar der forbi²⁾. — Hospitaler og fattiges Huse ere her i Sognet ingen af. De fattiges Antal i Sognet er ulige, de fleste ere fattige og nødlidende, dog nyder for nærværende Tid ikkuns 9 Personer Almisse af Sognet; nogle af dem faaer aarlig en Tønde Rug, 2 Skpr. Malt og undertiden 1 Mk. til i Penge; de, som nogenlunde kan hjælpe sig selv, faa ikke saa meget. — Om Kaldets Afgang eller Forbedring kan jeg ikke sige meget, dog kan man kjende, at det i disse Tider mere aftager end tiltager formedelst Almuens almindelig slette og fattige Tilstand, som man vel maatte ønske kunde forbedres, men at saadant kan ske ved det Bonden blev befriet fra at yde sin Tiende i Kjærven, tror jeg ikke, i det

¹⁾ 1772 døde i Grindsted Sogn 20, deraf 10 af Kopper (i Hejnsvig Sogn 8, deraf 2 af Kopper); 1773: 39, deraf 24 af »Flek-Feber«, »Sprinkler«, »hidsig Sygdom«, »den grasserende Feber« (i Hejnsvig Sogn 19, deraf 14 af »Sprinkler«, den raadnende Feber); 1774: 14, deraf 1 af »Sprinkler« (i Hejnsvig Sogn 6, ingen af »Sprinkler«).

²⁾ I Præstens Indberetn. 1638 hedder det: ». . . en Høj ligger en half fiertinveys norøst fraa Grenstedt, heder Abildhøy.«

mindste véd jeg, at Grindsted og Heinsvig Sogner ikke ere blevne rigere derved, at [de] nu over 50 Aar har givet Præsten sin Tiende i ren Korn i Skjæppen eller betalt den med Penge. Men dersom Extraskatten med andre svare Udgifter allernaadigst bleve lindrede, vilde det snart kjendes til almindelig Opkomst og Forbedring baade for Bønder og andre. Imidlertid har jeg for allerunderdanigst at efterkomme hans Maj^ts allernaadigste Villie akkorderet min Tiende bort for min Livstid til mine Sognemænd undtagen en halv Snes Mænd, som selv ikke har villet akkordere; dog jeg ikke kan skjønne, at saadant kan tjene til Bondens Opkomst, men vel allerede har det af Erfarenhed den korte Tid, jeg har været her, at hvor man ikke kan tage Tienden i Kjærven, faar man undertiden slet intet, da nogle ikke kan, andre ikke vil siden betale.« —

Byer, Gaarde og Huse.

Grindsted, Griinsteth (ca. 1340), Grynsted (1453), Grendsted (1568. 1664), Grimsted (1569. 1582), Grindsted (1576), Grested (1579), Grensted (1583), Grønsted (1585), Gremsted (1626), Grenstedt (1638), Grendsten (1670), Greensted (1688). O. Nielsen siger¹⁾, at Navnet i det 14de Aarh. og senere skrives Grimstath [?], og betyder Grims Sted; han skriver det »Grinsted«. Pastor Sølling skriver (1768): »Byen har tilforn i ældgamle Tider været kaldet Gransted [?] af den Aarsag, at her, før den sorte Pest, skal have været megen Granskov, som der fortælles, og i hvorom alting er, saa findes endnu ofte udi Klyn-Moserne her i Sognet store Stykker Træer dybt nede i Jorden, som ligner Fyr eller Gran, dette Træ gjør Bønderne »Splinde« af og tørre dem vel, da de bruge dem i Steden for smaa Lys eller Praaser.« Pastor Haagen havde 1766 givet en lignende Forklaring af Navnet.

¹⁾ Slavs Herred, S. 20. —

1651 var her — foruden Præstegaarden — 1 Gaard og 1 Bol, begge tilhørende Grev Ranzau til Breitenburg; 1688: 3 G., tilhørende samme; 1768 — foruden Præstegaarden og Skolehuset — 3 halve Gaarde. Udskiftet 1779 og 1783: 3 G. og 1 Bol udflyttede. — Af Marker kunne efter Markbogen¹⁾ nævnes: Vester Indtægt. Korskøj do. Baunhøj do. Omvejs do. Smedsbjerg do. Kirkegaards do. Blokke do. »Aufvildvej«. Øster Indtægt. — Kort²⁾ over Grindsted By (af 1819).

(1896 taltes) ca. 37 Høje — de fleste ødelagte —; 11 Høje fredlystes.

²¹/₉ 1570 fik Jørgen Sestedt af Kronen 1 G. i Grindsted By; ¹⁶/₁₀ 1579 afstod han den atter til Kronen³⁾, som ³¹/₁₂ 1585 forlenede Gaarden til Lauritz Skram⁴⁾ og ¹⁰/₁ 1641 skjænkede den til Præsteembedet⁵⁾.

Grindsteddal (»ligger i en liden Dal«). 1664 var der i Dallsbye 4 G. og 1 Bol, de 2 G., hvoraf den ene var øde, tilhørte Peder Norby, det øvrige Christen Norby; 1688 i Dalbye 4 G. og 1 Bol, de 2 Gaardmænd vare Selvejere, 1 G. og 1 Bol tilh. Peder Norby, 1 G. Claus Linert. De to Selvejere havde hver 1 Aalefang⁵⁾. 1768: »Grindsted—Dall bestaar af 5 halve Gaarde. — Imellem Grindsted og Dall er en Eng, hvori opvælder en Kilde, som giver saa meget Vand af sig, at deraf flyder en Bæk over Kjørestedet og igjennem Engen sønden paa ned i Aaen; Vandet er meget godt, klart og velsmagende; det koger op af Vældet som en stærk sydende Gryde, og Vældet trækker sig om Vinteren nogle Alen længere til Sønder end om Sommeren.«

Marker til Dahl: Abildbøjs Indtægt. Vester Flodsted. Norden Flodsted. Refshøj Indtægt. Stjervang. Ond Jords

¹⁾ Af ca. 1682; i Matrikelsark. i Kbh. — ²⁾ De Kort, som nævnes, findes ligeledes i Matrikelsark. — ³⁾ Kronens Skøder (ved L. Laurson). — ⁴⁾ Kanc. Brevb. — ⁵⁾ Af disse — og andre i det følgende nævnte — »Aalefang« svarede intet (vgl. Resol. af ⁹/₆ 1688).

Indtægt. Øster do. Sønden Flodsted. Stenals Indtægt. — Grindsted-Dals Marker opm. 1793 og uddelt 1794. Kort. — Ca. 12 Høje, de fleste ødelagte.

Peder Norby til Donslund skjødede 1666 1 G. i Dal til Herredsskriver Jens Olufsen i Almstok og 1674 1 G. i Dal til Niels Christensen.

Diderich Blome til Røffstrup skjødede $^{19}/_1$ 1670 til Jens Olufsen i Dal, Herredsskriver i Slaugs Herred, et Stykke Eng, kaldet Urup Kjær eller Røffstrup Kjær, som tilforn laa til Urupgaard og siden til Røffstrupgaard. $^{26}/_{13}$ 1732 skjødede Mads Jensen Dal af Møjvig $^{1}/_2$ G. i Dal By til Hans Nielsen sst. og den anden Halvdel af samme Gaard til Jens Madsen i Silkeborg; til hver halve Gaard hørte den »halfve Refstrup Kiærs Eng«. $^{17}/_6$ 1749 skjødede Søren Christensen af Hesselmed til Poul Hansen Trøstrup af Vorgod Sogn 1 G. i Dal.

Hinum. 1651: Hindum 2 G. og 2 halve Bol. 1664: Hindom 3 G. og 2 halve Bol; det ene af de sidste ejedes af Jørgen Kaas; det halve af den ene G., som ejedes af Iver Krabbe, øde. 1688: Hindum 4 G. 1768: »7 Beboere i Byen og et Hus der paa Marken kaldet Tradsborg, fordi det er bygget til Trods for nogle af Green Sogns Beboere, som har sat et Markhus, kaldet Weilsted-Hus, i Skjellet mellem Green og Grindsted Sogn.«¹⁾

Marker til Hinnom: Vesten Nørtægt. Fruerdiges Indtægt. Hestepøt do. Fædals do. Kirkedals do. Laufalds do. Munkdals do. Østen Vandfalds Indtægt. — Hinnom opm. 1790, tegnet 1818. Kort. — 1 Høj (overpløjet).

Om 3 Beboere i Hinum hed det 1647 i et Tingsvidne, at de — under det svenske Indfald 1644—45 — »boede paa en Adelvej for Fjender og blev røvede og fratagne deres God og Gods.«²⁾

¹⁾ I Ejendomsfællesskabets Tid laa Hinum- og Silkeborgboerne stadig i Strid og »bryede« hinanden ved gensidig at lade Kreaturerne græsse paa hinandens Marker. Da byggede de Hinum Mænd paa Trods en Beboelse lige op ad Sogneskellet, og den fik Navnet Tradsborg (n.: »Skræj-er Hanne i Hinum« — Vejle Amts Folkebl. 1913, Nr. 64). — ²⁾ Nielsen S. 7.

Jørgen Kaas skrev sig 1651 til Hindumgaard, som han da beboede, og ^{29/11} s. A. for 56 Rdl. pantsatte¹⁾; 1657 skrev han sig til Utoft og Hinumgaard.²⁾

Utoft. 1651: 1 G., Fæste under Jomfru Karine Galde til Nørlund.³⁾ 1664: Utoft 1 G., 1688: 1 G. (med Aalefang), tilh. Claus Linnert. 1768: 2 Beboere. »Denne Gaard, som forhen skal have ligget ved Aaen, har været meget større før, som kan sees af de i Heden liggende mange gamle Agre, der ere blevne øde, da Polakkerne fordrev Svensken her af Landet. I samme Svenskekrigs Tid skal en af Utoft Mænd være bleven ihjelslagen af Præsten Hr. Oluf Simonsen ved en Bæk, som gjør Skjæl imellem Utoft og Grindsted Sogn samt imellem Fugdøl og Boling deres Marker i Heinsvig Sogn, og skal samme Bæk deraf have faaet det Navn Præstevad. Præsten var, efter Sigende, Aftenen tilforn udi Utoft kommen i Trætte med Bonden om et Par Stude, og som de Dagen efter mødte hverandre ved benævnte Bæk, skal Præsten der have omkommen ham. Sagen blev upaataalt og døde bort, siden Fjenderne komme samme Tider til Sognet og ødelagde alle Ting.«

Marker til Utoftgaard: Gilhøjs Indtægt. Tørrevej do. Fodemagers⁴⁾ do. Bank Tægt og Pøtkjær. Mallingdals Indtægt. Kirkevejs do. Mølholms do. Vaas do. Smids Tægt. Tingvejs Indtægt. Sandskovs do. Korsagers do. Langagers do. Østen Langagers Indtægt. »Noch findis et hus kaldet Plagborg liggende paa Gaardens Mark.« — Utoft og Plagborg opmaalt 1798. Kort.

Plagborg. 1664: »Plouborrig 1 boell, er øde og ikke erfares, hvad dets Hartkorn er, eller hvem det tilhører.« 1768: »Plauborg 1 Halvgaard med 1 Beboer.« — 3 Høje(?).

Sønderby. 1651, 1664 og 1688: 2 G. og 1 Bol, tilh. Grev Christian Ranzau. 1768: 5 Beboere.

¹⁾ Landstingets Skj.- og Panteprotok. — ²⁾ Trap. — ³⁾ Nielsen S. 22.

⁴⁾ Maaske = Hvoddemsager.

1 Mark: Vester Ager. Tørredal Indtægt. Hede do. Stegs do. Præsthøj Stenbanke. Dabanks Indtægt. Sværtebankes do. Gildhøjs do. Elbankes do. »Sandfog fordærvet en stor Del af deris Fædrift og Mark«. — Udskiftet 1783: 3 G. udflyttede. Opmaalt 1798. Kort. — Ca. 12 Høje, de fleste ødelagte.

Horsbøl (maaske af Mandsnavnet Hors).¹⁾ 1651: 1 G. 1664: 1 G., tilh. Christoff. Filip Kurtzner, 1688: 1 G. — med Aalefang —, tilh. samme. 1768: 2 Beboere. —

Af Horsbølle Kopikort (1818). — 2 Høje(?).

¹²/₈ 1585 fik Peder Gyldenstiern til Thim ved Mageskifte med Kronen i Grønsted Sogn 1 Enstedgaard, kaldet Horsbølle²⁾. — Albrit Friis til Harridskier »forfulgte« P. N. i Morsbøl, C. N. og Kirstine Jenskone sst. for den Skade, deres Kvæg havde gjort A. F.s Bonde P. C. i Horsbøl paa hans Enge. Dom afsagt ²²/₅ 1595.³⁾

Morsbøl. 1651 og 1664: 3 G. (den ene tilh. Horsens Hospital — ligeledes 1688 —, de 2 G. Kannikegods). 1688: 3 G., de 2 — hvoraf den ene med Aalefang — Ryttergods. 1696 vare 3 G. »gammelt Ryttergods«. Morsbøll havde 1768 6 Beboere.

1 Mark til Moersbøl: Grøn Indtægt. Øster Krog do. Mose do. Svang do. Sand do. Jerich Fald. Mose do. Spang do. Sand do. Markeskjel Indtægt. Stjerblokke Fald. Dige Indtægt. »Fædriften er hel slet. Fordærvet af Sandfog.«

Opmaalt 1794, delt 1795. Kort med følgende Navne paa Marker: Vester Knolde. Ulveknude. Ulveknudehoved. Middagsleje. Lundmose. Poskjær Mose. Sand Dalen. Torn Mose. Klinker. Nord Stil Blokke. Digfald Agre. Midtfald. Ving Agre. Dal Mose. Vester Lang. Midter do. Øster do. Bred Mose. Fækjær Mose. Myre Mose. Spang Enge. Pølkjær. Hjarrilds Krog. Grønvig. Mosekrog. Skiden Dal. — 1 Højrest.

¹⁾ Nielsen S. 22. — ²⁾ Kronens Skøder. — ³⁾ Kongens Rettertings Domme udg. af Secher, I, 59 f.

²⁷/₈ 1579 fik Kapitlet i Ribe ved Mageskifte med Kronen 2 G. i Morsbøl.¹⁾ ²³/₅ 1626 fik Horsens Hospital af Jens Juel til Lindbierrig 1 G. i Morsbyl.¹⁾

Eg. Egh havde 1480 fælles Ejer med Urup. 1586 boede her Jomfru Marine Norby (fra Urup) og senere hendes Broderdatter Magdalene Norby (begr. i Grindsted Kirke ²⁷/₈ 1601)²⁾, gift med Mogens Munk, der skriver sig »til Eger«. De havde givet Christen Vind til Endrupholm Papirer paa den hende tilkommende Arv efter hendes Broder Henrik Norby til Skovgaard (¹/₄ af nævnte Gaard etc.), men Johan Norby fik paa Peder Norbys Børns Vegne ¹⁷/₈ 1606 Papirerne kjendte ugyldige.³⁾ — 1594 pantsatte Jomfru Magdalene Norby til C. Vind Eg Gods for 3000 Dl. og 1595 for 3600 Dl. ⁸/₉ 1597 skjødede hun og hendes Ægtefælle til samme — »formedelst stor Pendingsgjæld og Rigens Forfølgning, som dem overhængte« — fra Eg bl. a. 3 G. i Eg, hvoraf de selv havde beboet den ene, og 2 Bol i Vester Eg. 1601 afstod C. Vind de 3 G. i Eg og Fjerdedelen af Eg Mølle til sin Broder Albert Vind. Men efter Magdalene Norbys Død tilfaldt »Eig og Eigs Gods« Gissel Norby, og efter dennes Død⁴⁾ tiltalte hendes Væрге Johan Norby til Tagemosegaard Chr. Vinds Enke og hendes Døtre, som vilde tilholde sig Eg. Ved Rettertingets Dom af ¹³/₆ 1608 blev Skjødet af ⁸/₉ 1597 erklæret ugyldigt. Magdalene Norby var af C. Vind for Livstid bleven forlenet med Gaarden Torlund i Ølgod Sogn⁵⁾. 1627 solgte Maren Norby 1 G. i Eg til sin Broder Bendix Norby. 1651 var Eg 3 G. 1664: Eigs 3 G., de 2 tilh. Chr. Norby til Lunderup — Halvparten af den ene øde —, den ene tilh. Peder Norby til Donslund. 1688: Eegs By 3 G., deraf tilh. 1¹/₂ Fru Helle Mormand, 1 Chr. Krabbe. ²¹/₆ 1663 skjødede Bendix Norby til

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ Ejl. Brokkenhuses Cal. — ³⁾ Kongens Rettertings Domme II, 61 ff. Jvf. Nielsen S. 25, Note 4. — ⁴⁾ Hun døde ²/₇ 1602 paa Nakkebølle. — ⁵⁾ Kongens Rettertings Domme II, 205 ff. Jvf. Nielsen S. 21.

Enevold Munch Pedersen og hans kjære Datter Dorthe Munch Egs Mølle. 1664: Eigs Mølle, tilh. Enevold Munk til Urup, Møller: Michel Madsen. 1688: Eegs Mølle, tilh. Fru Dorethe Norby. Gl. Matr. 4 Tdr. Htk. Ny Matr. 2—1—,,—,,—. 1768: »Eeg 6 Beboere foruden en Møllere. — — — Møllen har en Kværn, som drives af den fra Grindsted løbende Aa, er i meget slet Stand og tilhører med den største Del af Byen Madame Møller i Lille Moivig.«

Marker til Eegs By og Mølle: Gremsager. Mølle Fald. Flodintægt Fald. Undvejs do. Sparetoft do. »Bleesberig« do. »Møllen ikkun en Quern. Drives med Nederfalds Hjul. Over- og Understen nogenledes ved Magt, som Husbonden skal vedligeholde. Kan maale Vinter og Sommer undtagen naar stor Frost og Sne eller for tørt om Sommeren. Kun den 3. part af Sognet lader maale der.« — 4 Høje (deraf 2 udgravede, 1 sløjfet).

^{26/10} 1757 indberettede Amtmand Büløw følgende: »Wolbechhuus i Grindsted Sogn $\frac{1}{2}$ Mil fra Eeg ved Grænsen mellem Colding og Lundenæs Amter berettes at være bleven øde førend Fjendetiden og de sidste Beboere at være jagede derfra for Røveri. Derhos findes udyrket Agerjord, Engbund og Græsgang, Vand og behøvende Tørvebrændsel. Eg By skulle gjerne finde sig i, at det blev bebyggt og udvise Jord dertil, om det maatte blive dem godtgjort i deres Hartkorn.«

Jerrig, Jerck (1630), Errick (1646). 1664: Jerich 2 G., den ene tilh. Lauridtz Billou, den anden Didrich Blomme til Repstrup. 1688: Jerichoe 2 G., den ene tilh. Jørgen Alefelt, den anden Didrich Blomme. 1768 havde Jerrich 4 Beboere.

Til Jerch By 10 Indtægter: Vester Indtægt. Saand do. Urup Høj Tægt. Kraaggaardshøj Indtægt. Vestergaards Tægt. Do. Forte. Nollund Indtægt. Trind Krogs Tyndbør Indtægt. Grønhøj Øster Fald.

Udskiftet 1783, 2 G. udflyttede. Opmaalt 1796, udsk. 1802. Kort. — 6 Høje, af de 3 kun Rester.

²³/₂ 1733 skjødede Mads Jensen Dal af Møjvig til Jens Madsen i Silkeborg og Niels Madsen i Dal 1 G. (5—1—,,—) i Jerick By.

Loft. 1651 og 1664: Lofft 2 G. 1688: Luft 2 G. 1768: 3 Beboere.

Marker til Lufft: Vester Indtægt. Billum Tægt. Urup Vejs Indtægt. Steens do. Neder Fald. Nollund Vejs do. Høje do. Øster do. »Lider Mangel for Ildebrand til den ganske By.«

Udskiftet 1783, 1 G. udflyttet. — Kort over Loft Gaardens Jorder (1824). — Ca. 12 Høje, deraf flere velbevarede. — Fru Inger Therkildsdatter udlagde ²⁵/₉ 1578 1 G., kaldet Lofte, til Kronen¹⁾, som 1610 ejede 1 G. her.²⁾ — 1647 hed det i et Tingsvidne om en Enke i Loft: »at hun er saa fattig forarmet Enke baade formedelst den fjendtlige Rømmen og hendes Mands dødelige Afgang og Sygdom paa hendes Fæmon og Kvæg, Heste og Hopper, som ere bortdøde i forrige Aar, i lige Maade hendes egen Sygdom.«³⁾

Modvig. 1651: 1 G. 1664: Møjvig 1 G., tilh. Oberst Buer (o: Bauer). 1688: Maivig 1 G. — med Aalefang —, tilh. Peder Munch. Han, som var en Søn af Enevold Munk og Dorthe Norby, var født 1663 og døde paa Modvig — begravet i Grindsted Kirke ¹⁶/₅ 1705. Han var gift med Birgitte Sophie Krabbe af Damsgaard (en Søster til hans Stedfader), f. 1661, † paa Modvig, begr. ²¹/₅ 1737. ¹/₄ 1687 pantsatte Peder Munk til Sognepræst, Mag. Søren Nielsen Seerup i Ribe for 50 Rdl. Gaarden Møjvig, som han selv beboede, og 1 Bol i Dal. ²⁰/₃ 1688 bortskjødede han noget Gods, som var hans »Kirriste Berete Krabbe« arvelig tilfalden efter hendes Fader Iver Krabbe. 1689 nævnes i Skattemandtallet for Møjvig: Peder Munk, Hu-

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ Nielsen S. 6. — ³⁾ Nielsen S. 7.

stru, 1 Dreng, 1 Pige. ²⁸/₄ 1699 pantsatte Peder Munk til Christen Jørgensen paa Mølbygaard for 200 Sldl. »Moyviggaard, som nu beboes af Rasmus Nielsen,« 1 Bol i Dal, 1 Gaardpart i Eg og Halvdelen af Donslund Mølle. 1690 siges Mojvig at tilhøre Mag. Søren Lintrup i Ribe og at være beboet af P. Munk og B. Krabbe. 1717 hedder det: »Peder Munchs Enke Frue i Moivig forskaanes for Kopskat i Henseende til hendes slette Tilstand«. De havde følgende Børn: a) Iver Munk, f. 1687, Sergent, 1711 Fændrik, s. A. Løjtnant, faldt 1715 for Stralsund. b) Laurids Munk. c) Niels Munk. d) Enevold Munk, faldt 1715 for Stralsund. e) Jens Munk. f) Birgitte Sophie, f. 1688, † 1772 paa Modvig, begr. ⁵/₁ 1773, 84 Aar gl. Gift med Lars Andersen Møller, f. 1681, † ⁹/₉ 1738¹⁾. Dette Ægtepar boede først paa Modvig, men flyttede siden til Urupgaard. Som Enke vendte hun — med sin Datterdatter — tilbage til Modvig. 1743 skrev hun i Anledning af Skatteansættelse: »Af Guld, Sølf eller Redebahrpenge Eyer jeg ikke noget, som kan være af nogen Betydning.« 1768: »Store Mojvig 1 G., tilh. Mad. Møller og Jfr. Pedersen. Lille Mojvig 1 liden Halvgaard. Paa dette lidet Sted boer Eierne Madame Møller og hendes Datterdatter i et lidet Hus, som de selv har ladet sætte, og lever af den liden Landgilde, de har af deres Bønder her i Sognet.« Marker til Moyvig: Vester Indtægt. Flods do. Dambs do. Stjer do. Dahl do. Kjeld do. Øster do. — 8 Høje, deraf 3 fredlyste 1896.

²¹/₉ 1570 fik Jørgen Sestedt af Kronen 1 G. i Mayvig By; ¹⁶/₁₀ 1579 afstod han til Kronen 1 Enstedgaard, kaldet Moyevig²⁾. Denne Gaard ejedes endnu 1610 af Kronen.

Nollund. 1651: ³/₄ G. og 1 Bol. 1664: Nøllundt 2 G. — den ene øde — og 5 Bol. 1688: Nollund By 5 G. — den ene Ryttergods. 1768: 11 Beboere. »Denne Bys

¹⁾ Jvf. Danmarks Adels Aarb 1905, S. 313. — ²⁾ Kronens Skøder.

Mark grænser til et Vadsted og Bæk nørpaa kaldet Dybhimmel, som gjør Skjel imellem Grindsted og Sønder Omme Sogner norden paa. Byen skal i gamle Dage være kaldet Nørlund af en liden Lund eller Granskov, som har været derved, siden er den kaldet Norlund og endelig Nollund.* Marker: Foldtægt. Vester do. Sønder Vang. Vest Vang. Øster Indtægt. Nørvang Tægt. Maries Indtægt. — Nollund og Dyvelsrekke Jorder opmaalte 1796, udsk. 1801. — Kort (1819). Paa nævnte Jorder ca. 5 Høje (de 3 udgravede).

Kronen fik: $\frac{5}{7}$ 1568 af Anne Skram til Alsted, Jens Juls Enke, 1 G. i Nollund By; $\frac{2}{5}$ 1576 af Axel Viffert 2 G. og 2 Bol sst.; $\frac{10}{1}$ 1579 af Christoffer Jul til Estrup 2 G. sst.¹⁾ — $\frac{20}{3}$ 1579 fik Mogens Jul til Jullingsholm 2 G. i Nøelundt i Grested Sogn af Kronen¹⁾, som endnu 1610 her ejede 1 G. og 1 Bol. $\frac{21}{11}$ 1670 udlagde Kongen til Dr. Pouch i Ribe og efterf. Provinsiallæger bl. a. 1 G. i Nollund, hvoraf der aarlig svaredes: 1 Fjerd. Smør, 1 Svin og 1 Daler Gjesteri²⁾. Ved. Auktion $\frac{16}{13}$ 1786 lod Dr. Fridsch i Ribe paa Doktoratets Vegne bortsælge 1 Gaard og en Gaardpart i Nollund.

Nollund Kloster. Kaldes 1651 alene Kloster; var da 2 Bol, som tilhørte Ribe Domkapitel. Her har maaske været et af de Smaaklostre, hvoraf der fandtes mange allerede i det 12. Aarh.³⁾, og Omegnens Kirker ere muligvis blevne betjente herfra. At Gaarden er bleven kaldt Kloster, blot fordi den har tilhørt et Kloster eller været Ladegaard til et saadant, er vist mindre sandsynligt. 1664: Nøllund Closter 2 Bol. 1688: Nollund Closter 1 G. og 1 Bol, Ryttergods. $\frac{17}{1}$ 1737 skjødede Jens Bertelsen af Urupgaard Nollund Kloster til Jens Madsen i Silkeborg, Grene Sogn, hvis Søn Hans Christopher Jensen

¹⁾ Kronens Skoder. — ²⁾ Hoffm. Fund. IX, 5 ff. — ³⁾ Jvf. Daugaard, Om de danske Klostre i Middelalderen, S. 3. 438.

senere ejede Gaarden. 1768: Nollund Closter har én Beboer. »I forrige [5: det 18.] Aarh. var Fjerdepartsgaarden Nollund Kloster en gammel Selvejergaard med en velhavende Ejer, hvis ene Søn for 100 Aar siden friede sig ind paa Jullingsholm¹⁾«. Marker: Sønderhede Lykke. Moseblokke. — — — Plitvang.

Dyvelsrække. O. Nielsen mener, at Navnet kan være en Sammentrækning af Dybvedelsrække og betyde en Række Steder langs ad en dyb Vejle eller Vadested. I 3. Udg. af Trap skrives Dybvadsrække. Snarere = Djævelsrække²⁾. 1651: Diuffuels Reche 3 Bol og 1 Hus. 1664: Dybels Recke 5 Bol og et Gadehus, de 3 Bol tilh. Peder Norby, deraf de 2 halv øde, det 4de pantsat til Peder Ihsen i Langlund, det 5te halv øde, tilh. Enevold Munch til Urup og beboet af Michel Kjer. 1688: Dybelsreche 4 Bol, det ene ejedes af Bagge Baggesen i Ribe. 1768: Dyvelsreche. »Mellem disse smaa Steder og Kiærboel løber en Bæk, som kommer af en Mose imellem Moivig, Nollund og Dyvelsreche, løber ud imellem Sønder og Nørre Urup ned ad Ølgoed Sogn.«

Marker til Dybels Reche: Vester Tægt. Lang Ager. Vej Ager. Kjær Tægt. Smal Agre. Bred Tægt. Nør Tægt. ^{27/6} 1673 skjødede Peder Norby til Donslund til Raadmand Bagge Baggesen i Ribe et Bol i Duoelsz Reche.

Nørre Urup. 1651: 4 halve G., aldeles øde. 1664: Urup: 3 G., den ene halv øde, tilh. Enevold Munch til Urup, den 2den øde, den 3die ganske øde, de 2 sidste tilhør. »Viborg Barnhus«. 1688: »Urup« 4 G., de 2 tilh. Viborg Børnehus, 1 tilh. Chr. Krabbe, 1 forladt Gods. 1768: 4 Beboere.

Marker: Midtbrød Fald. Høj Tægts Fald. Kjær Ager. Neder Tægt Fald. »Lider Skade af Sandflugt«.

Bendix Norby pantsatte 1652 til Børnehuset i Viborg

¹⁾ Jydske Saml. II, 253. — ²⁾ Jvf. Engelstoft, Odense, 2. Udg., S. 137 f.

2 G. i Nør Urup. Disse Gaarde (5—6—3—1), som ikke bleve indløste, købte Claus Svitzer 1740¹⁾.

Sønder Urup. Opstaaet af Herregaarden Urup. 1768: 1 G. (8—5—»—»). »Nu er den ikke anderledes end en god Bondegaard. Dens Ejer er en Bonde, som har bortforpagtet den halve Gaard til en anden Bonde imod 14 à 16 Rdl. aarl. Afgift.« I Slutningen af det 18. Aarh. var her 2 Gaarde, som laa tæt sammen endnu 1842, men senere er den sydligste udflyttet²⁾.

»Urup By« 1 Høj (?).

Tudsborg. 1768: Tudsborre 1 Beboer. Hed tilforn Kragemose. ^{11/10} 1666 skjødede P. Norby til Donslund og Chr. Norby til Lunderup til deres Svoger Enevold Munch et øde Gadehus i Urup Mark, kaldet Krægmose (formodentlig = det Gadehus, som 1664 nævnes under Dybels Recke). 1688: Kragemosehus, tilh. Chr. Krabbe.

Vadbol. Kaldes i Bendix Norbys Jordebog 1661 Vandbol; bygget paa Urup Mark. 1688: Vadbol, tilh. Chr. Krabbe. 1768: Wad-Boel 1 Beboer. »Kaldes saa, fordi den ligger ved et stort Vadested«. Havde 1682 . . 37 Agre. Kaldes ogsaa blot Vad (»Wath«).

Lamborg. Var bygget paa Urup Mark allerede 1661. 1688: Lemborrig Boel, tilh. Christian Krabbe. 1768: Lamborre 1 Beboer. Havde 1682 . . 57 Agre. Kaldes i D. Atl. og fl. St. Lomborg.

Kjærbol. Kaldes 1651 Kjærhus, ligeledes 1661 (formodentlig = det Bol, der 1664 nævnes under »Dybels Recke« som beboet af Michel Kjer). ^{24/1} 1675 skjødede

¹⁾ Viborg Bys fattiges Kasse, som ejede Hesselvig (6—5—2—1), Nørre Urup (5—6—3—1), Gilbjerg (4—6—»—») og Trøllund (6—2—2—»), fik ^{21/4} 1739 kgl. Bevill. til at sælge dette Gods: »i nogle Aar ikke nydt enten hel eller halv Landgilde og nu næsten intet formedelst ingen Tilsyn uden alt for stor Bekostning dermed kan have, saa at samme Godses ganske Ruin befrygtes.« Ved Auktion ^{1/2} 1740 købtes Godset for 30 Rdl. pr. Td. Hk. til Postmester Jens Riis i Kolding, men ved en ny Auktion ^{28/4} s. A. købtes det af Claus Svitzer til Jullingsholm for 27 Rdl. pr. Td.; det sidste blev kgl. approberet ^{27/6}.

²⁾ Jydske Saml. III, 413.

Peder Norby til sin Svoger Enevold Munck et Verring¹⁾ i Urup Hovedgaards Mark, kaldet Kier Huse. 1688: Kierbol, tilh. Chr. Krabbe. 1768: 1 Beboer. — »Har sit Navn af en Kjær, som ligger derved.«

Marker: Vester Tægt. Flodsted do. Stakket do. Langager. Mellem Tægt. Vesten Gaarden. Borrevejs Tægt.

Nørre og Sønder Urup Byer, Vadboel, Lamborg, Kjerbol og en af Dyvelsrekke Gaarde opmaalte 1819. Kort.

Herregaarden Urup.

Der var en Tid 3 Herregaarde med dette Navn: Urup i Østbirk Sogn — Skram'ernes Herresæde —, Urup i Rynkeby Sogn paa Fyen og Urup i Grindsted Sogn. Den første er endnu ved Magt, den anden blev vist allerede i det 16de Aarh. til en Landsby — Urup —, og i det 18de Aarh. ophørte det Urup, som her skal omtales, at være Herregaard. Denne Gaard hørte vel aldrig til de store Herregaarde, men den skal dog i Følge Præsteembedets Lib. dat.²⁾ en Tid have været beskyttet af Brandmur og brede Grave med Vindebro og været forsynet med et kobbertækket Vagttaarn med Spir paa. 1766 skriver Hr. Haagen i sin Indberetning: Urupgaard »med Vand og Moser saa omgiven, at der er gjort en Dæmning ind til den paa et Par 200 Skridt, som man skal kjøre paa ind til den.« Paa Pladsen, hvor Gaarden laa, er der af Jorden opgravet 2 Kanonkugler af 2 Tommers Diameter³⁾. Medens der kun kjendes lidt til det

¹⁾ Væring = lille Ejendom under 1 Td. Htk. (Feilberg, Jydsk Ordbog).

²⁾ Begyndt 1683; brændte ¹⁷/₈ 1887 tillige med Præstegaarden.

³⁾ Jydske Saml. III, 412 f. Ved Nedbrydelsen af en Skorsten i den gamle Gaard i Sønder Urup fandtes indmuret — lidt oven for Loftet — to Kanonkugler, af hvilke den ene endnu er i Gaarden; den er 10—11 cm. i Gjennemsnit og vejer 7 kg.

fyenske Urups Historie, saa er der adskilligt at fortælle om Urup i Slaugs Herred.

Ca. 1400 ejedes denne Gaard af Thomas Iversen Lange, senere maaske af hans Søn Oluf Thomesen og Sønnesøn Lage Olufsen. Sidstnævnte havde 3 Børn: Mogens og Oluf Lagesen og Albed Lagesdatter. Datteren var gift med Henrik Wolstrup; han var »af Wrup« ^{23/6} 1480 og tog da Tingsvidne angaaende Gaarden¹⁾. Som Enke i Urup pantsatte hun 1501 for 100 R 1 G. i Douilmosse²⁾. Senere kom Nordby'er³⁾ til at eje Gaarden. Det er dog ikke sikkert, at den Peder Norby, som nævnes »af Urup« 1535, var — som O. Nielsen mener — Ejer af Urup i Slaugs Herred, han var i alt Fald Ejer af det fyenske Urup, som han havde faaet med sin Hustru Anne Knudsdatter (Ny), og nævnes endvidere 1535—58 til Skovgaarde. Denne Peder Norby — en Søn af Laurids Pedersen til Skovgaarde — var en Broder til Oluf Lauridsen Norby (som var gift med Maren Henriksdatter Sandberg og 1526—61 nævnes til Skovgaarde), og vist ogsaa til Jomfru Marine Norby, som 1586 boede i Eg (se S. 29). Men 1583 ejedes vort Urup af Detlef, Henrik og Peder Norby⁴⁾, som vare Sønner af ovennævnte Oluf Lauridsen Norby, og 1586 nævnes Detlef Norbys Arvinger som Ejere⁵⁾. Henrik Norby, som var Ejer af Skovgaarde og døde 1594, fik $\frac{1}{2}$ 1580 kgl. Tilladelse til, at han maatte give Penge i Stedet for Kornafgiften af Kronens Korntiende af Grindsted Sogn, som han havde fæstet, og $\frac{5}{3}$ 1582 fik han Forleningsbrev paa Afgiften af bemeldte Tiende⁶⁾. 1588 nævnes Peder Norby til Urup og hans Søster som Ydere ved en Mynstring⁷⁾, denne Søster var sagtens Magdalene Norby (se S. 29).

¹⁾ O. Nielsen, Gl. jydsk Tingsvidner, S. 118 f. — ²⁾ Ellen Gøyes Jordebog. Douilmosse vel = Debelmose i Bolling Herred. — ³⁾ Adelsaarb. 1906. D. Magaz. 5. R. VI. — ⁴⁾ Trap V, 771. — ⁵⁾ Nielsen S. 23. Detlef Norby ejede 1561 Kragmose (Kronens Skøder, S. 81), som 1551 ejedes af hans Fader Oluf Norby (Kanc. Brevb.). — ⁶⁾ Kanc. Brevb. — ⁷⁾ O. Nielsen, Skadst Herred, S. 213.

Peder Norby, som blev Eneejer af Urup, havde 1593 en Sag med en af sine Bønder, som havde forladt hans Gods; Bonden overfaldt ham da paa Østerherreds Ting, stak, slog og forjog ham fra Tinget; blev derfor tiltalt paa Landstinget. Men i Aaret 1595 opførte Peder Norby selv sig endnu værre. Lørdag Aften før Paaske overfaldt han i Stiftsskriver Christopher Bangs Hus i Odense sin Tjener Peder Holst og bibragte ham med Bøsser og Værge tyve dødelige Saar. De havde siddet og drukket med hinanden og vare nok begge berusede; Peder Norby havde vist ogsaa en Tid været noget forstyrret i Hovedet. Christopher Bang vidnede, at Peder Norby »udi hans fraværelse hafde stillet sig selsom an, saa hans høstru hafde tit forvist hannom husit.« Johan Norby forklarede i et Indlæg, at »en Mand udi Eg skulde have lovet Peder Norby en uløcke, hvilket hannom skulde och være holden, saa hand en tid lang icke skulde været ved sin fornøft och udi sin gallenskab begangit dette drab paa sin egen karl, hvilken han viste var slig en underlig compan, at hand bar en elandshuds brystdug paa sig bestuckit med snørehul, saa ingen kunde stick der igjennem, disligiste skulde være en mand[d]rabere och en bandsat menniske« osv. Herredagen afsagde ^{19/7} 1595 den Dom, at Peder Norby skulde »straffis paa lifvit och miste sin hals¹⁾.« Den 23. Juli s. A. blev han halshugget ved Slottet i Kjøbenhavn²⁾.

Peder Norby var gift med Dorthe Rosenkrands, en Søster til Christopher Rosenkrands, som ^{14/7} 1599 blev Værge for deres Børn³⁾. ^{24/1} 1600 fik fire Mænd Befaling at skulle »fuldgiøer« mellem Oluf Brockenhuus og Henrik Norbys Arvinger; Peder Norbys Børns Morbroder, Otte Rosenkrands, havde skudt Værgemaalet fra sig, derfor Sagen ikke bragt til Ende, men da Christopher Rosenkrands var bleven beskikket til Børnenes Værge,

¹⁾ Kongens Rettertings Domme I, 19 ff. — ²⁾ Ejl. Brokkenhuses Cal. — ³⁾ J. T.

skulde Sagen ordnes¹⁾. Han fik $\frac{21}{6}$ 1604 paa Børnenes Vegne Anne Gjortsdatter til Byggebjerg dømt til at betale nogle Penge²⁾; men $\frac{17}{3}$ 1610 fik hun afsagt den Dom, at Christopher Rosenkrands »ikke bør den voris domb, hand saa med vrang undervisning ofver hinde forhvervit hafver, at nyde, men er pliglich igjen at fornøie oc betalle hinde, hvis hand efter samme domb hinde aftvendg hafver³⁾.«

Peder Norbys Enke ægtede Christen Munk til Ørn-hoved. Denne Mand blev af Christopher Rosenkrands paa Peder Norbys Børns Vegne tiltalt, fordi han som Børnenes Stedfader brugte deres Gods formedelst 2 underskellige tydske Breve af 1588 og 1590, som Peder Norby havde givet hans Hustru Fru Dorthe Rosenkrands paa Brudeskat og Morgengave, og hvorefter hun, hvis han døde uden Livsarvinger, skulde beholde Urup med Gods, indtil Pengene bleve betalte; dette Brev var efterkommet, idet Peder Norby havde 3 Livsarvinger med hende, og Fru Dorthe Rosenkrands efter gode Mænds Bevisning havde faaet Vederlag for Brudeskat og Morgengave. Christen Munk mødte med Indlæg: Peder Norby havde til sig annammet hans Hustrus Brudeskat 2000 Rdl. og dertil givet hende 500 Rdl. til Morgengave og givet hende Urup til fri Brug, om hun overlevede ham og Pengene ikke bleve hende erlagte . . . Urupgaard var tildømt Munk med Slaugs Herredstings Dom af $\frac{8}{10}$ 1607 og burde følge ham, til hine Penge bleve betalte. — Herredagen afsagde $\frac{13}{6}$ 1608 den Dom, at Urupgaard og Gods bør følge Dorthe Rosenkrands, indtil saa længe forne Brudeskat og Morgengave bliver hende erlagt og betalt⁴⁾.

Johan Norby til Tagemose fik paa afg. Peder Norbys Børns Vegne $\frac{12}{6}$ 1613 Fru Else Stens dømt til at betale

¹⁾ Fyenske Tegn. — ²⁾ Kongens Rettertings Domme I, 557 f. — ³⁾ L. c. II, 303 ff. — ⁴⁾ L. c. II, 215 f.

300 Rdl., som afg. Henrik Norby var sin Broder Peder Norby skyldig i Henhold til Breve af $\frac{4}{10}$ 1589 og $\frac{1}{11}$ 1590¹⁾.

Peder Norbys Børn vare: Oluf, Bendix og Maren. Oluf Norby, som ejede Skovgaarde, købte 1600 Turup Mølle og en Anpart i Skovgaarde af Oluf Bager i Odense²⁾. Han levede ugift og døde 1637. Bendix Norby, som fik Urup, var gift med Dorthe Lange, Datter af Hans Lange til Lunderup, hvilken Gaard Norby ogsaa kom til at eje — han nævnes 1655 til Lunderup³⁾ —, ligesom han ogsaa i mange Aar ejede Herregaarden Donslund. 1610 trættede han sammen med sin Broder Oluf mod deres Stiffader Christen Munk, skrev sig da til Skovgaarde, taxeredes 1625 selvferde til 314 Td. Htk., men 1638 af Urup og Donslund alene til 144 $\frac{1}{2}$ Td. Htk.⁴⁾. $\frac{18}{2}$ 1611 hedder det: Oluf og Bendix Norby have tilkjendegivet, at afg. Christopher Rosenkrands i deres umyndige Aar efter deres afg. Fader-Søster Gisfell Norby skal have annammet og til sig taget noget Løsøre og Boskab af Nakkebøl og det under Forsegling indsat paa Skovgaard; paa deres Begjæring forordnes Johan Norby og Jens Kruckow til at optage og dennem siden samme Løsøre og Boskab overantvorde⁵⁾. I Præstens Indberetn. 1638 hedder det: »En stor Miill vester fraa Grensted Kierche ligger en Herregaardt y forne: [Grenstedt] Sogen, som kaldis Wrup, hører Welb. Bendix Norby till.« Om Norbys Strid med Søsteren angaaende Arven efter deres Broder Oluf vil blive fortalt under Donslund. $\frac{26}{1}$ 1642 var Bendix Norby blandt de 12 Adelsmænd, som paa Viborg Landsting svore Niels Arenfeldt til Ullerup fri i Anledning af den Sag, hans Frue havde anlagt imod ham, fordi han havde villet forgive hende. Da det befandtes, at Arenfeldt var skyldig, bleve de tolv landsforviste paa

¹⁾ Kongens Rettertings Domme II, 514. — ²⁾ Engelstoft, Odense, 2. Udg., S. 207, Note. — ³⁾ Suhm, Saml. t. den danske Hist. II, 2, 151. — ⁴⁾ Adelsaarb. 1906, S. 321. — ⁵⁾ Fyenske Tegn.

20 Aar¹⁾. Norby maatte saa bort fra sit Hjem og sine Børn — hans Hustru var død; men 1645 fik han Tilladelse til at vende tilbage mod at give 2000 Rdl. til et Børnehus i Viborg. ^{10/12} 1652 gav han Børnehuset Gjælds-brev paa 1400 enkende Rdl. til Mowritj 1653 at betale, og pantsatte derfor: 1 G. i Risbøl, 2 G. i Nør Urup, 1 G. i Skarrild, kaldet Hesselvig, 1 G. i Gilbjerg, 1 G. i Trølund. Betaltes Pengene ikke, maatte Børnehuset lade annamme Godset. I Hr. Haagens Indberetn. 1766 hedder det saaledes: »Der forefaldt en Sag med en Herremand Galth ved Navn, som blev beskyldt for at have aflivet sin Frue. Der gik 12 andre Herremænd i Kaution for denne Galth, men Sagen ved Herredagen blev tabt for Galth, og de andre 12 Herremænd maatte rømme Riget, siden de ikke kunde betale, en for alle og alle for en, den Summa, de bleve tildømte til. Bendix Norrenbye var rømt med de andre, men han fik Forlov at komme ind igjen og skulde give en svar Summa Penge. Han solgte dertil Nørholm og en Del af Urupgaards Gods og Dunslundgaards Bøndergods, som blev lagt til Wiborg Hospital, hvorfra det siden i min Tid er solgt; men Bendix Norrenbye havde dog reserveret Urupgaards Eyere Reluitionsrettighed til alt Godset, ifald de vilde have løst det; men Monsr. Jens Pedersen — — — kunde ikke løse det for den høje Summa, det var udlagt for; ved denne Maade ere disse Gaarde først bleven inkomplette.« Om sine Trængsler under Krigen 1657—59 skrev Bendix Norby ^{11/10} 1660 fra Urup: «...»maa jeg gamle Mand med største Sorg udi al Sandhed give tilkjende, at min Nød og Elendighed udi disse 3 Aar har været alt for stor og udgivet og fra mig taget, hvis jeg havde; thi først kom Fjenderne og overfaldt mig, og maatte være dem undergivne et Aar og 10 Uger, maatte

¹⁾ Arenfeldt blev dømt til at rømme Landet, men blev 1648 benaadet og kom tilbage (Adelsaarb. 1893, S. 21 f.).

give dem mer end et halv tusind Rdl. i Penge, desforuden tog de bort alt mit Korn og Hø og det bortførte til Lejren med meget mer af mit Gods. Der jeg da blev dem kvit, og de blev jagne af Jylland, kom til mig Brandenborgere, som var mig haarde og ubarmhjertige Gjæster, af hvad Regiment de var, det véd jeg ikke, de samme bandt og pinte mig uden al Naade, for jeg skulde give og vise de Penge og Sølv, hvilke jeg da ikke havde, hvorfor jeg da om Nattetide tilfods maatte rømme min Gaard og til Varde og maatte lade blive tilbage alt det jeg havde, saa tog de bort af min Gaard alt det jeg havde, Heste og Faar og alt levende Kvæg, Korn og alt andet Gods og alt Boskab deri. Og eftersom jeg da havde intel i Gaarden og ikke heller der kunde holde Hus, for det var øde og nedbrudt, maatte jeg da være paa andre Steder meget mer end et ganske Aar, saa jeg nu har ikke fanget en Kjærv Korn enten Sæd eller Høst, siden Fjenderne kom i Landet, eftersom meste Part af mit Gods stander øde og de faa, som sidder med Gaarde, er forarmede, saa jeg ingen Hjælp kan faa af mine Tjenere i nogen Maade.« Han fortæller dog ikke, at Urup blev afbrændt; i Præstens Indberetning $\frac{4}{6}$ 1766 hedder det, at Urupgaard i Fjendetid blev rent afbrændt. I sin Jordebog, som han indgav efter Krigen, opgiver han sit Gods saaledes: »Først min Hovedgaard Urup, som jeg i Søskendeskitte har taget for 16 Tdr. Hartkorn, nok fire Byggesteder eller Bol paa Gaardens Mark, 1 kaldes Kjærhus, 1 kaldes Dyels Recke, 1 kaldes Lamborg, 1 kaldes Vandbol, tilsammen 6 Td. Htk., deraf $1\frac{1}{2}$ Bol øde og ubesat; 1 Gaard kaldes Nørre Urup, 3 Gaarde i Eg By, hvoraf 1 øde, Eg Mølle, yder 8 Tdr. Mel, Dal By $2\frac{1}{2}$ Gaarde, deraf 2 øde og ubesatte, 1 Gaard kaldes Gilbjerg, ganske øde og ubesat, 1 Gaard kaldes Trølund, de 3 Parter øde og ubesatte, 1 Gaard i Vorbasse Sogn, kaldes Risbøl, ganske øde og ubesat, 1 Gaard i Tyrild

Herred kaldes Langlund, 1 Gaard i Skarild Sogn, kaldes Hesselvig, ialt 77 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn Bøndergods¹⁾.

^{15/9} 1660 havde Bendix Norby afstaaet Donslund m. m. (se under Donslund), og ^{24/9} 1663 afstod han Hovedgaarden Urup m. m. til Christen Norby til Lunderup, Peder Norby til Donslund og Enevold Munch til Urup²⁾. — Bendix Norby, som levede endnu 1665, blev begravet i Grindsted Kirkes Kor i en Urup tilhørende muret Begravelse, hvor han endnu ca. 1769 laa »heel i sin Kiste«³⁾.

Om Bendix Norbys ældste Søn Peder skal fortælles under Donslund. Hans anden Søn Christen fik Lunderup — havde denne Gaard allerede ^{15/9} 1660. Han, som døde 1667, var gift med Helle Mormand, en Datter af Christopher Mormand — til Esperød — og Else Holgersdatter Ulfstand⁴⁾.

1667 indsendte Helle Mormand følgende Skrivelse:

•Stoermegtigste Høybaarne Første
aller naadigste arffue Herre och Konge.

Jegh Fattige Høybedrøffuede Encke aarsages for eder, Kongl: Maytz weemoedeligen ath ahn dragge Epter som Min Kierc Sallig Hoßbund Christen Norbye till Lunderup mig fattig Encke med threj Smaa w—opdragen børn epter latt Haffuer Der till Meggen gjeldz besuerlighed Och Jeg dend Sallig Mandz Creditorer Med Recdepenge at Contentere Iche formaar. Indfalder der forre Min Allerwnderdanigste bøn och begiering eder, Kongl: Maytz Aff Kongelig Mildhed Naadigt wille tillforordne tuende Goede Mend Nemblig Christian Winnd till Nørhollmb och Christopher philip Kürtzer till Møllbyegaard Ath de giørrer Creditorerne fyldest och wdleegh udj dend Sallig Mandz Jorde goetz Saa till ehn huer Retmeßigh Creditorrer Fuldkommen betalling kand worde wdlagt Paa det ieg fatig Encke med mine w—opføde Smaa børn kunde En gangh for gielden worde Endtleediget Huor paa ieg udj ald wnderdanighed et Naadigt Suar ehr forwendtendiß. Dend Allmegtige goede Gud som loffer sig at

¹⁾ Nielsen S. 27 f. — ²⁾ Landstingets Skj.- og Panteprotok. — ³⁾ D. Atl. V. 974. Jvf. Jydske Saml. III, 415. — ⁴⁾ Adelsaarb. 1904, S. 308.

werre Alle Encher och faderløβes patron wille det igien belønne och ieg i Miene Bønner Daugligen wille i Huekomme, Hüilchen goede Gud eders Kongl: Maytz Sambt gandske Kongelig Huuβ wdj ald welstand med fredelig, løchsallig Regimentte Lenge och well opholde och beuahre.

Lunderup Dend 17 Junny Anno 1667.

Min nadige Arue Heres Wnderdanie och wellige tiener
Sl. Christen Norbys Høy bedrøvede Efferlate

Helle Mormand.†

⁹/₇ 1667 tilskrev Kongen de to nævnte Mænd: ... »er vor Vilje, at I alle Helle Mormands Creditorer indstævner, saa vel de, som hende allerede med Retten søgt haver, som de, hvilke med hende i proces ere, eller og hun nogen Gjæld efter Obligat. kan skyldig være, ingen aldeles undtagen, dog enhver sin Ret forbeholden, gjørendis eders Flid enhver af dem at overtale, at de sig godvilligen ville bekvemme til Jordegods udi deres Betaling af hende at antage, førendis oc dennem derhos til gemyt, at hun offuerbødig er enhver, med hvis hun i disse Tider hafuer, tilbørligen at contentere¹⁾.«

¹⁶/₈ 1677 pantsatte Helle Mormand for 100 Rdl. Sønderlanglundgaard, Ringgive Sogn, til Christen Nielsen Thonbo i Horsens. Hun ejede da endvidere 3 Gaarde i Eg, 1 G. i Dal og 1 Hedehus i Hejnsvig Sogn. 1678 boede hun i Tange, Thorstrup Sogn, med to Børn og havde tre Tjenestefolk. Hendes Kreaturer vare: 2 Heste, 3 Køer, 1 Kalv, 12 Faar, 1 Svin. Betalte — »som den, ingen Landgilde giver« — i Kopskat 1 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$, i Kvægskat 2 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$. ¹¹/₃ 1679 skjødede hun fra Lunderup til Peder Nielsen paa Kjærgaard efter kgl. Bevilling af ¹⁵/₁ s. A. — med Samtykke af velbaarne Peder Norby til Donslund — »mine samtlige Børn: velbaarne Christopher Norby, Jomfr. Dorethe Catrin og Jomfr. Christina Norby, deres Gaard og Gods, efter deres sl. Fader arvelig tilfalden: Lunderup Hovedgaard . . . « 1682 boede Helle Mormand med sine to Døtre paa Agerkrog, ⁹/₇

¹⁾ J. Tegn. XV, 446 ff.

1685 skjødede hun derfra til Major Grubbe et Bol i Resen Sogn, og $28\frac{1}{2}$ s. A. havde Preben Brahe til Engesholm givet hende Skjøde paa Silkeborg i Grene Sogn.

Mere om hende og hendes Døtre under denne Gaard; men om Sønnen Christopher Norby skal her meddeles følgende: Han var 1676—78 Page hos Just Høg, hvem han ledsagede til Nimwegen; blev siden Officer. 1706 skriver Johan Rantzow i en Rapport om ham, at han, den sidste Norby, da stod i fransk Tjeneste, og siges at være en dygtig Officer, men Krøbling af mange Saar.¹⁾ Christopher Norby døde i Udlandet, men nævnes dog endnu $26\frac{1}{7}$ 1709 i Tingbogen som Ejer af Boldersbæk — nævnes ogsaa i Matrikelen af 1688 som Ejer af denne Gaard. —

Dorthe Norby, Bendix Norbys Datter²⁾, var født 1637. Hun skjødede $15\frac{1}{10}$ 1661 til Byfoged Hans Lassen i Varde 1 Gaard i Gjelderup — hvilken Gaard hun havde arvet efter sin Moder — og $14\frac{1}{8}$ 1662 et Gadehus til Jens Pedersen i Stundsig. Snart efter blev hun gift med Enevold Munk³⁾ — var gift med ham $21\frac{1}{5}$ 1663. Han, som var en Søn af Peder Munk, var 1611 Adelsbursch ved Erik Grubbes Kompagni og solgte 1661 Helminggaard (Aars Herred) til Jørgen Seefeld. Enevold Munk nævnes i Matrikelen af 1664 som Ejer af Eigs Mølle, 1 Hus ved Søgaard og Halvparten af Donslund Mølle; Urup Hovedgaards Taxt var da 14 Tdr. 1673 havde han 1 Tærsker, 1 Røgter, 1 Kusk, 1 Dreng, 3 Piger. 1676 betalte han i Krigsskat 30 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$. (P. Norby gav 15 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$); 1677 svarede han Skat af 3 Ildsteder, 4 Heste, 6 Køer, 4 Stude. Sidstnævnte Aar nævnes Enevold Munk som Ejer af 4 G. og H. i Thorstrup Sogn, 6 G. og H. i Varde, 13 G. og H. i Horne Sogn. 1678 havde han 2 Karle, 2 Piger, 1 Hyrdedreng; s. A.

¹⁾ Jvf. Adelsaarb. 1906, S. 322. — ²⁾ En anden Datter, Margrethe, † som Barn før 1641 (l. c.). — ³⁾ L. c. 1905, S. 313 f.

svarede han Skat af 4 Heste, 5 Køer, 4 Øxen, 4 unge Stude, 4 unge Nøder, 3 Kalve, 10 Faar, 6 Lam, 3 Svin, 4 Bistokke. Han døde 1681, og hans Enke blev s. A. gift med Christian Krabbe, som var en Søn af Iver Krabbe og Birgitte Kaas. I Markbogen hedder det: »Urupgaard tilhører velb. Christian Krabbe, som den og beboer. 1 Mark: Flodsted Tægt. Vamstægt. Grønvejs Tægt. Bloktægt. Skarvtægt. Sønder Tægt. Ondtægt. Vester Tægt. Et Hus kaldet Kragmosehus . . . Fandtes ingen Frugt- eller Hummelhave. Alene ved Gaarden en Kaalhave . . . Ellers ingen anden Herlighed ved eller omkring Gaarden. 50 Læs Mose og ond Hø er ganske besværlig at bjerge og beris i Land.« I Matrikelen af 1688 anføres Urup Hovedgaard med 8 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn, og velb. Christian Krabbe anføres endvidere som Ejer af Kragemosehus, Lamborrig Bol, Vadbol, Kjærbol, 1 G. i Eg og 1. G. i Urup. I Præstens Mandtal af $\frac{20}{3}$ 1689 hedder det:

»Velb. Christian Krabbe }
Velb. Fru Dorte Norenby } er forarmet,«

Kopskatten til $\frac{20}{3}$ og $\frac{20}{4}$ 1689 for Christian Krabbe, hans Frue, 1 Karl. og 1 Pige blev dog 18 Rdl. og Ildstedskatten — af 2 Ildsteder — 1 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$. Men samme Aar indsendte Krabbe saa følgende Ansøgning:

»Stor Megtigste Aller Naadigste
Arffue Konge og Herre.

Aller Vnderdanigst Eders Kongel: Maytt: i dybeste Ydmyghed at andrage aff en gamel Soldat og tro Tiener, huorledis Jeg aff Stor Nød og trang høyligen er forarsaget at suplicere til Hans Kongl: Maytt: Anlangende Amptskriffueren aff Coldinghus lader mig Exequere for den Allernaadigste paa budne Kop og Ildstedskat sampt Familie og Folckeskat som tilsammen bedrager 30 Rdl. lige ved de privilegerede gaarder aff en ringe gaard ved Naffn Wrop som liger udj Grindsted Sogen, og efter- som det er ikkun en ringe sted Nemlig 8 th: 5 Skipp: som aff Laanmaalningestaxt, amtmandens og Prestens Attest kand erfahres, beder ieg H. K. M.: Paa det ydmyligst og Aller Vnder-

danigst, Effter som Mine Midler ey er at Kand der aff Contribuere lige ved de fri privilegerede gaarder for^{ne} gaard Wrop Matte Ansees for en Bundegaard, og ieg matte hereffter Contribuere lige ved Andre Bøndergaarde Vdj Alle slags Skatter, Efftersom mange Bøndergaarde ere lige saa god og vel bedere Paa Eigendom som for^{ne} Wrop er thi det er mig Vmugligt at Kand contribuere lig ved de priuilerede gaarde, falder derfor Min Aller Dybeste ydmyghed og Aller Vnderdanigste Bøn, E. K. M. Vilde aff stor Naade, Ansee mig fattige Mands Slette leylighed og beui^{pe} mig Naade, det ieg her Epter maatte skatte lige ved andre bøndergaarde, og for Kop og Familieskatter forskaanes. Jeg som udj Døden er og forblifuer

Eders Kongl. Maytt:
Aller Vnderdanigste tro
Arffue Vndersaat

Christian Krabbe.†

Amtmand Schwartz skrev ²⁰/₄ 1689: »Det er mig vitterligt, at Welbiurdige Christian Krabe er af Slette tilstand, Huilched Jeg billigen Kand Attestere«. — Ansøgningen blev bevilget:

»Vii have af sær Kongelig Naade og j allernaadigste henseende til Supplicantens slette tilstand allern. efterladt hannem indmeldte resterende Kop: og Ildsted, samt Familie: og Folcke:Skatter, som sig til tredive Rixdaler skal beløbe, og derhos allern. bevilget, at hans Gaard Urop maa og skal her effter ej for andet end for en Bundegaard anseeis, og deraf j alle slags Skatter ej videre end som af andre Bøndergaarde contribuereis ...

Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn dend 16. July Ao. 1689.

Christian.«

Dorthe Norby døde 1696, 58¹/₂ Aar gl., og blev begravet i Grindsted ¹⁵/₂. Krabbe ægtede 1701 Anne Dorothea Blome, som var Enke efter Alexander Grubbe og var en Datter af Didrik Blome til Refstrup og Fru Dorthe Frandsdatter Kaas. Til denne sin Frue, som var hans Næstsøskendebarn, forskrev Christian Krabbe fra Urup ²⁰/₁₀ 1701 alt sit Jordegods, undtagen 22—7—1—1 Htk., hvorom han havde contraheret med sin Stifsøn Peder Munk. Denne Forskrivelse blev kgl. konf. ¹⁹/₁₁ næst efter. Krabbe levede endnu i mange Aar i fattige Omstændig-

heder og havde adskillige Retssager med sine Forpagtere og andre. $\frac{3}{6}$ 1701 stævnedes han Jens Allesen, Forpagter paa Urupgaard, fordi dennes 2 Stedsønner vare flygtede. Jens Allesen dømtes til at skaffe dem tilstede og til at betale 10 Sldl. — I en Indberetning af $\frac{24}{1}$ 1709 klagede Provsten (Sandager) til Amtmanden og Biskoppen over, at velb. Christian Krabbe ikkun havde udlovet meget ringe til de fattige, ja fast ikke mere end en Boelsmand og andre medlidende kristne paa andre Steder giver, endog han som en Adelsmand og Proprietarius er udi Tilstand . . . Men Monsr. Krabbe var formodentlig ogsaa dengang i en »maadelig Tilstand«, som det udtrykkelig hedder om ham 1714 i Anledning af Krigsstyr, og dog maatte han det følgende Aar give 50 Rdl. i Krigsstyr. 1718 hedder det om ham og hans Frue, at de havde »ingen Caros eller Chaise« — de slap da saa for at give Skat deraf.

$\frac{17}{4}$ 1716 blev der for Retten afhjemlet et Syn af $\frac{3}{4}$ over Urupgaard efter Begjæring af Sr. Andreas Friderich Opitius: Det Stuehus, hvor Junker Krabbe selv residerer, og det andet Hus, han selv bruger sin Livstid, vilde Opitius ikke have synet denne Gang, da Krabbe selv skal holde dem vedlige. Andre Huse: et Salshus i Ø. og V. med Enderne, som Peder Jacobsen nu beboer, item et andet Salshus, Vesterhuset, Ladehuset, Østerhuset, alle brøstfældige, saa de ere færdige til at falde ned . . . vil repareres, om Opitius skal have nogen Nytte deraf . . . Markerne ogsaa i en ussel Tilstand, Opitius kommer selv til at lade dem drive. — Krabbe mødte ikke. 1718 stævnedes han af Rasmus Hansen — af Bounum, Horne Sogn —, som havde fæstet Urupgaard. I Tingbogen for 20. Maj s. A. hedder det, at Forpagter Rasmus Hansen af Urupgaard lod taxere Gaardens Bygfældighed: Ladehuset har været 22 Fag, som udi næst afvigte Foraar er nedblæst og ligger ganske paa Jorden,

kan koste at reparere og igjen opbygge . . 44 Rdl. . . etc. Et Salshus norden i Gaarden, 7 Fag, mangler Vinduer etc., Skorstenene ganske paa Jorden, og Loften mestendel borte . . . Et andet Salshus paa 7 Fag . . 2 Bjælker itu etc. . . . Det hele taxeret til 73 Sldl. 2 $\frac{1}{2}$. Krabbe mødte ikke. 1720 fik han Rasmus Hansen dømt til at betale 7 Tdr. Rug, men fik ham ikke i en anden Sag — hans Hustru var nedkommen for tidlig efter Brylluppet — dømt til at betale Lejermaalsbøde. Rasmus Hansen var da af Gaardens Ejer Niels Thonbo¹⁾ opsagt til Fratrædelse af Forpagtning, saa Krabbe maa dengang have solgt Gaarden, men han fik den vel snart igjen, og afstod den siden til Lars Andersen Møller. 1726 døde hans Hustru Anne Dorthea Blome og blev $\frac{22}{8}$ begr. i Grindsted Kirke, til hvilken han — maaske dengang — skjænkede en Messing Lysekroner. Nogle Aar efter flyttede han, som var bleven en gammel Mand og gik stærkt i Barndom, »med al sine Midler« til Varde, hvorfra han $\frac{16}{2}$ 1731 skjødede til Matrone Else Mortensdatter, sal. Hans Christensen Knurborgs, sst. en Gaard, kaldet Gifveskov, Nørvang Herred. Han døde og blev begravet i Varde: »Lørdagen den 20de Octbr. 1731 blef velædle Christian Krabe begr. udi St. Jacobi Kiærke«, hedder det i Kirkebogen. »Han var den sidste Mand af sin Slægts ældre Linie og den sidste, som førte det gamle Vaaben med Skraabjælkerne«²⁾.

Om Lars Andersen Møller, som blev gift med Birgitte Sophie Munk, og først boede paa Modvig, men senere overtog Urupgaard, hedder det saaledes i Hr. Haagens Indberetning 1766: »Der kom en skikkelig ung Karl, som havde været hos en Landraad i Holstein, der døde i Krigen og forærede denne sin Livkarl adskillige gode Ting; han friede til Hr. Peder Munches Datter Birgitte

¹⁾ Kjøbt 1715 Lunderup (O. Nielsen, Malt Herred, S. 99). — ²⁾ Se A. Thises Afhandl. (Personlhist. Tidsskr. III, 40 ff.).

Sophia Munch og fik hende.« De fik 3 Børn: a) Karen Sophie, dbt. $\frac{6}{2}$ 1718 (»Lauritz Andersens Barn i Moivig, Karen Sophie, Fru Bærte Krabbe bar det«). b) Peder Munk, † 1732, begr. i Grindsted Kirke $\frac{26}{6}$, 12 Aar 5 Mdr. 9 Dage gl., altsaa født 1720. Om ham hedder det i Præstens Indberetning 1768: »Blev paa en ynkelig Maade omkommen, ved det han gik inde under et »Soje Huus«, som hans egen Fader med 2de andre stod oven paa for at tildække det med »Torv eller Sojer«, da Overdelen af Huset i det samme faldt ned og kvalte Barnet . . ., og endskjønt de af alle Kræfter stræbte at bortrydde det nedfaldne af Huset for at redde Barnet, var det alt forgjæves, thi han var og blev død. Dette Dødsfald tog Faderen sig saa nær, at han efter en kort Tid døde« (levede dog 6 Aar efter!). I Kirkebogen hedder det om Drengen: »blev ihjelslaget af et Jordhus, der faldt ned paa ham, og derved qvalt, saa at intet Stød var at se paa hands gandske Legeme.« c) Anders Møller, dbt. $\frac{25}{10}$ 1722 (»Lauridtz Andersens Barn paa Urupgaard. Fru Bærte Krabe bar det)«.

$\frac{19}{9}$ 1738 fik Lars Andersen Møller og Birgitte Sophie Munk paa Urup kgl. Bevilling til, at naar én af dem døde, den anden da maatte hensidde i uskiftet Bo med deres Datter og senere — om det ønskedes — holde Samfrændeskifte. Han var da allerede død, og efter hans Død sluttedes $\frac{20}{4}$ 1739 Samfrændeskiftet i Henhold til nævnte Bevilling — »imellem hans Enke og eneste Datter, der var trolovet den da strax derpaa ægtende og endnu havende Mand Jens Pedersen, som ved Skiftet var tilstede og annammede sin Hustrus Arv«. Om dette Skifte skal her meddeles følgende:

Jordegods: Urupgaard (8—5—»—») à 40 Rdl. = 345 Rdl. Sammes Besætning af Bæste, Stude etc. = 105 Rdl. Under bemeldte Urupgd. beliggende Jorder:

Kragmose, nu er Tudsborg kaldet (»—5---»—1); Vad-

Bolet (→7—»—1), Lamborre (1—7—→—1); Kierbol (1—4—2—1); Nør Urup: Jesper Christensen og Søren Knudsen (3—4—→—2); Mødvig: Hans Christensen og Degnen (3—3—3—→); Egs By: Møllen: Niels Pedersen (Mølleskyld 2—1—»—», Jordskyld »—7—3—»); Niels Madsen og Christen Madsen (1—7—»—»); Jørgen Eskesen og Gjøde Madsen (3—2—3—»). Tilsammen Hartkorn 20 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. à Td. 40 Rdl. = 811 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$. Datteren og hendes Kjæreste (»Monsr. Jens Pedersen, hidtilværende Fuldmægtig paa Nørholm«) overtager til Arv og Ejendom Urupgaard og Halvparten af det andet Jordegods, Enken beholder den anden Halvpart; hun faar endvidere: En Seng med fornøden Klæder... en Jernkakkellovn med derpaa staaende Messingfad... Hun skal paa Gaarden have fri Logement, Kost og Ophold, Befordring til og fra Kirken... Om fornødent gjøres, skal hun beholde den vestest Stue med den vedværende vesteste liden Kammer. I Følge Attest fra Pastor Hviid i Brenderup kunde Kaptajn Linderoth — som Enkens nærmeste Slægt — paa Grund af Svaghed ikke møde ved Skiftet, men overdrog til Mons. Claus Svitzer til Jullingsholm at møde. Jomfru Møllers Faders Broder, Hans Andersen i Tvilhoed, overdrog ogsaa til en anden at møde¹⁾

18. Juni 1739 bleve »Monsr. Jens Pedersen og Jomfru Møller paa Urup efter kgl. allern. Tilladelse viet hjemme i Huset.« I Præstens Indberetning 1766 hedder det saaledes: »Enkemadam Møller sad tilbage med Datteren Karen Sophia, der voxte til og blev stor, blev befriet af en Ridefoged paa Nørholm, Monsr. Jens Pedersen; disse Ægtefolk levede en kort Tid sammen, dog avlede de 2 Sønner og 2 Døtre sammen i deres Ægteskab; en Søn, Peder Munch, og en Datter, Birgithe Sophia, døde før

1) Meddelelsen om dette og det følgende Skifte skyldes Afskrifter, som Undermester Th. Kr. Hansen i Hoven velvilligt har stillet til Disposition.

Forældrene; men den anden Søn, Lorentz Petter, og en Datter, Anna, levede.«

Jens Pedersens Hustru døde paa Urup 1749 og blev begravet i Grindsted Kirke $18\frac{1}{1}$. Han fik $81\frac{1}{1}$ s. A. Bevil-
ling til at sidde i uskiftet Bo med sine to Børn, men
døde allerede $9\frac{1}{4}$ 1750, 43 Aar gl. (begr. $17\frac{1}{4}$). Boet blev
forseglet $10\frac{1}{4}$; $11\text{--}12\frac{1}{5}$ holdtes Registrering. 2 Børn: Lorentz
Peter, 10 Aar gl., Anne Jensdatter udi 6te Aar. Kreatur-
besætningen bestod af: 7 Køer, 14 Stude, 1 Tyr, 3 Kalve,
3 Hopper, 1 Galt og 27 Faar. Blandt Bøgerne fandtes:
1 dansk Bibel, Luthers Tischreden (vurderet til 3 Rdl.),
Hemmingsens Huspostil og Johan Arndts Sande Kristen-
dom. Af det øvrige skal her anføres: »1 Calamanchis
Contoirkiol (2 Rdl.) En Tobakspibe med Rør og et
andet Rør hos (4 β). 1 Ostindische Snustobaksdaase
(4 Rdl.). 2de Peruque (12 β). 1 Peruque Hoved (1 Rdl.). 1 grøn
Schakerinsfruentimmerklædning (10 Rdl.). 1 sort Salentin
(5 Rdl.). 1 Par Tøfler med rød Skarlagen (1 Rdl.). 1 Silke-
kaabe (1 Rdl. 8 β). 2 armebaand med Bracheletterog Spæn-
der af Ducatguld (10 Rdl.). 2 Ørenringe af Guld (5 Rdl.).
1 treleds Ring (5 Rdl.). 1 Ring med 7 uægte Sten udi
(1 Rdl. 8 β). 1 Sølvkande (14 Rdl.). 1 Sølvbeger (3 Rdl.).
1 Sølv Tommel (4 Rdl.). 1 Hovedvands Eg (1 Rdl.). 1 Sølv-
kniv og Gaffel (2 Rdl.). 1 Messingfad (1 Rdl. 4 Rdl.). I Ma-
dame Møllers Stue: 1 Huusværk (3 Rdl.). 1 Lommeuhr
(8 Rdl.). 1 Sølvlaaget Krus blev befundet at være Enkens.«
Boet ejede: Urupgaard (8—5—→—) à Td. 60 Rdl.; Gaar-
den Bredhoe — i Tistrup Sogn — (4—1—»—2) à Td.
40 Rdl.; endvidere Halvdelen af Gods i Grindsted Sogn
til 16—6—»—1 Htk. à Td. 40 Rdl. (Godset i Nørre Urup
bortsolgt). 11. Juni 1750 holdtes Auktion. Urupgaard —
hvoraf Halvdelen var bortfæstet til Jens Jensen Kastoft
til 1759 for aarlig Afgift 21 Rdl. — kjøbtes til Sr. Thomas
Hansen i Mølby, Andsager Sogn, à 100 Rdl. pr. Td. Htk.
Der solgtes Løsøre for 629 Rdl. 1 Rdl. $8\frac{3}{4}$ β . Monsr. Søren

Ryegaard købte paa en Auktion — i »Øster-Nørherre-der« — Bredhoe for 364 Rdl. 3 fl 10 β . Efter Fradrag af Gjælden og Omkostningerne blev der følgende Arv til Børnene:

Lorentz Peder . . .	i Jordegods	223 Rdl.	2 fl	13 $\frac{1}{3}$ β	
	i Penge	175	- 1	- 7 $\frac{1}{8}$	-
Ane	i Jordegods	111	- 4	- 6 $\frac{2}{3}$	-
	i Penge	87	- 3	- 11 $\frac{2}{3}$	-

Den gamle Gaard i Sønder Urup.

Jordegodset beholdt Børnene i Fællig med deres Mor-moder, Madme Birgitte Sophie, og Formynderen skulde have tilbørligt Opsyn dermed. Lorentz Peder døde paa Urupgaard $\frac{11}{4}$ 1752. Søsteren arvede efter ham 353 Rdl. \times fl 13 $\frac{2}{3}$ β . Af Udgifterne ved hans Begravelse kan her nævnes: Præsten for Ligtjenesten 6 Rdl. 4 fl . For Lagen til Liget 1 Rdl.; 2de Voxlys paa 10 fl til Kirken 2 Rdl. 5 fl 8 β ; til Patronen for Kirkens Gulv at aabne 2 Rdl.; for Klokkeren at ringe 8 β . Den gamle og Datterdatteren flyttede til Mojvig, hvor de byggede sig et Hus »for at være nær ved Kirken« — tilføjer Pastor Haagen. Ma-

dame Birgitte Sophie, som vel saaledes var en gudfrygtig Kvinde, var meget afholdt. »Bønderne deromkring elskede hende som en Moder og betegnede hende altid med Navnet »Vor Moer i Modvig«.« Ane Jensdatter, som var født 1744, blev 1781 gift med Mads Nielsen i Eg, og fra dem nedstammer adskillige. — Thomas Hansen, som fik Skjøde paa Urupgaard ¹⁸/₈ 1750, skjødede ⁵/₁ 1775 Gaarden til sin Søn Hans Thomsen — den beboedes da tillige af Rasmus Rasmussen, og kaldtes nok nu mest Sønder Urup; 1766 hedder det, at Gaarden ikke havde »en Tønde Bøndergods«, og at Thomas Hansen boede her »paa sin Aftægt«. En af hans Efterkommere ejer den gamle (nordligste) Sønder-Urup-Gaard, som skal være bygget af Enevold Munk og ligger tæt ved Pladsen, hvor Herregaarden laa¹⁾.

¹⁾ Jydske Saml. III, 416.

Grene Sogn.

Areal 9,952 Tdr. Land. Hartk. 76 Tdr. — 1664 var Hartkornet ca. 77 Tdr., 1688 . . 53—1—3—1. 1651 var her 15 G., 1 Bol og 1 Kirkehus. 1664: 19 G., 1 Bol og 1 Kirkebol. 1816: 28 G., deraf 16 udflyttede. 1857: 34 G., 14 H. 1895: 31 Selvejrgaarde, 72 H. med Jord, 1 jordløst H. 1901: 116 G. og H.

Folketal:

Aar: 1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911
179	225	263	258	356	465	568	638	757

Sognet nævnes 1291 i Ribe Kapitels Bog (»Oldmoder«), hvor der er optegnet, at til en af Kannikernes Underhold bl. a. hørte en Gaard i Grenæ Sogn, hvoraf en Bryde (villicus) aarlig svarede 50 Ost, noget Smør, Uld m. m.¹⁾

»Udi dette Sogn findes hverken Leer eller steen, andre end som hentis andre Steder fra« (Indberetn. 1638).

Byer, Gaarde og Huse.

Grene, Grenæ (1291 og ca. 1340).

»Ikke faa Byer hedder Grene — — —; ligge altid ved Sammenløbet af 2 Vandløb; Grene er da det samme Ord som Gren paa Træ. — I Endelsen findes det i Kalsgren Mose, fra hvilken Holme Aa 1638 siges at have Udspring mellem Lindknud og Bække Sogn²⁾.

1651: Grene 3 G. og 1 Kirkehus, den ene G. tilh. Erik Juel til Hundsbæk, det øvrige Kolding Hospital. 1664:

¹⁾ Se »Oldmoder«, udg. af O. Nielsen, S. 65. — ²⁾ O. Nielsen (Blandinger I, 331).

3 G. og 1 øde Kirkebol (den ene G. øde Kannikegods, de to andre halv øde, tilh. General Buhr).

1688: Green 3 G. (den ene »forlat Gods fra Ribe Kanner«¹⁾).

Marker til Gren By: Vester Tægt. Øster Indtægt. Tverager. Vester Langagers Indtægt. Midtfalds Langagre. Øster Langagre. Øster lille Indtægt. Vester Lildal. Seelagers Indtægt.

Kort over Green (1819). — 6 Høje, deriblandt Staghøj og Pladderhøj (udgr.).

1453 solgte Esge Jensen af Fowerskede sit Gods i Grene til Tymme Nielsen af Stensballe²⁾. ¹⁰/₁₁ 1558 fik Ribe Domkapitel af Kronen 1 G. i Grenne for 1 do. i Grenkrog³⁾. ²⁸/₃ 1572 kgl. Gavebrev til Hospitalet i Kolding paa 2 G. i Grenne³⁾. ¹⁰/₁₀ 1573 Aabent Brev, at Peder Jenssen i Grenne formedelst hans Vanførsel og Skrøbelighed maa beholde den Bolig, han boer i, og være fri for Landgilde, Ægt og Arbejde, saa længe han lever⁴⁾. ²⁸/₅ 1746 skj. Hr. J. Bang i Balle til Ole Jensen i Grene »al Grene By« (4—6—2—»), tilskjødet ham af Henrich Hansen ⁴/₇ 1729 (tidligere Skjøder: ⁸/₁ 1722 fra Kjeld Andersen, ⁷/₁ 1721 fra Hr. J. J. Bangs Enke Mareche Hansdt. og ³/₁₀ 1705 fra Kongen).

Plougslund (af Mandsnavnet Plogh). 1651: Plougslund 3 G., 1 tilh. Kronen — ligeledes 1610 —, 2 Kolding Hospital. 1664: 3 G., de 2 tilh. General Buhr, den ene af disse beboet af Eske Pedersen. 1688: Plougslund By 3 G., den ene Ryttergods.

Marker: Sandfald. Vejfeld. Helvej Agre. Højfald. Krogager Fald. Kjelbjerg Fald. Hoddoms Vang. Kokdal. Billund Vej Fald. Langfald Ager. Stenbjerg Fald. Kjærvang. Mollumbøj Hede.

Opmaalt 1791. Kort (1818 og 1824). — Staghøj, Øster-

¹⁾ Jvf. N.: »Ved Grene Sande« (Vejle Amts Folkebl. 1909. Nr. 298. — ²⁾ Nielsen S. 35. — ³⁾ Kronens Skøder. — ⁴⁾ Kanc. Brevb.

høj (overpløjet) og maaske 1 utydelig Høj. — $28\frac{1}{2}$ 1572 kgl. Gavebrev til Hospitalet i Kolding paa 2 G. i Plougs-lunde¹⁾. — $10\frac{1}{1}$ 1579 fik Kronen af Christopher Jul til Estrup 1 G. i Plougslund¹⁾. — $\frac{1}{8}$ 1774 solgtes ved Auk-tion efter Sognefoged Jens Simonsen i Dons 3 Gaarde i i Plougslund; de kjøbtes af Fæsterne, som fik Skjøde derpaa $16\frac{1}{5}$ 1775; den største Gaard (1—4—3—2) kostede 87 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 10 β .

1867 fandt Gmd. Peder Jonsens Søn af Plovslund paa Faderens Mark: 1 Øreskaal af Sølv, hvori graveret ESKE PEDERSEN — MND; 2 ens Drueskeer af Sølv, bag paa Bladet graveret ESKE PEDERSEN P — 1651; 3 sexkantede Sølvdopper til Snore; 1 Sølvtrækkenaal; 11 runde Sølvknapper og 11 Snøremaller; endvidere: 108 for-skjellige Sølvmonter, mest Skillemønt (1616—56). Fundet maa være nedlagt under Svenskekrigen 1658—60²⁾.

Billund. 1651: 2 G., tilh. Jørgen Brahe. 1664: 2 G., den ene øde. 1688: 2 G., tilh. Preben Brahe paa Engelsholm, den ene øde (1674 ejede han 16 Tdr. 4 Skpr. Htk. i Grene Sogn).

Marker: Buskager. Stakket Fald. Skidenkjær Agre. Skradal. Kjærager. Plouglund Vej Hede. Stensagre. Sand-gravagre. Engagre. Midtfald. Sønder Damb Fald.

Opmaalt 1791. Kort (1818). — Ca. 16 Høje (nogle af dem tvivlsomme, nogle ødelagte).

1510 nævnes i et Tingsvidne »thet kors, som stander i mellem Billund og Anckelbo«³⁾.

Aar 1600 skrev Besidderen af Engelsholm, Knud Brahe, saaledes i sin Kalender: »Jens Ebssen i Billund — 3 daller. Fik Drengen, hand slog⁴⁾.« Billund laa nok ogsaa dengang under Engelsholm — Jørgen Brahe, som 1651 ejede Billund, var 1622 ved K. Brahes Enkes Død bleven Ejer af nævnte Herregaard — og Knud Brahe maatte

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ J. Olrik, Drikkehorn og Sølvteøj, S. 131. — ³⁾ O. Nielsen, Gl. Jydske Tingsvidner, S. 127. — ⁴⁾ Jydske Saml. V. 228.

derfor tage sig af den mishandlede Dreng, som fik en Erstatning af Voldsmanden. — K. Brahes Svigermoder, Anne Gjordsdatter, boede vist en Tid i Billund. Hun, som var gift 1) med Erik Lange til Engelsholm († 1572), og 2) med Albert Galskyt til Sønderskov († 1593), skrives 1596 »til Byllund«¹⁾, formodentlig = Billund, Grene Sogn. ⁵/₁₀ 1590 fik Lensmanden Erik Lange paa Bygholm en Irettesættelse, fordi han havde ladet flere af Kronens Bønder i Slaugs Herred gjøre Ægt og Arbejde til en Gaard, hans Moder Anna Gjordsdatter »lader bygge therr wdj Egnen«²⁾ — denne Gaard laa maaske i Billund. Hun, som omtales flere Gange i K. Brahes Skrivkalender³⁾, skrives 1604 »til Byggeberg«⁴⁾ og levede endnu 1613⁵⁾. Billund hørte endnu 1750 under Engelsholm⁶⁾.

Elkjær (= et lille Ellekrat)⁷⁾. 1651: Elkier 3 G. og 1 Bol, 1 G. tilh. Kronen — ligeledes 1610 —, 1 G. Kolding Hospital, det øvrige Herman Kaas til Refstrup. 1664: 3 G. (deraf 1½ øde), tilh. General Buhr, 1 Bol (øde), tilh. Oberst Beenfeld. 1688: 3 G. (den ene øde), tilh. Fru Helvig Brockenhuus.

Marker til Elkier: Boelsagre. »Wayfald«. Stenfald. Vejager. Bankagre. Lundfald. Bastlund Fald. Nørbrød. Vester Fald . . .

Sønder Elkjær opm. 1791. Kort (1818). — Ca. 7 Høje (nogle tvivlsomme, andre udgravede, blandt de sidste Dronningens Høj — paa en Flyvesandsbanke).

¹⁷/₂ 1579 fik Hospitalet i Kolding af Kronen 1 G. i Elkier. ¹⁰/₅ 1583 fik Madts Role af Kronen 1 G. sst.⁸⁾

I Adr. Cont. Efterretn. 1764, Nr. 68, findes et betegnende Avertissement: »Et mig tilhørende ung Mandskab, navnlig Peder

¹⁾ Kongens Rettertings Domme I, 77. — ²⁾ J. Tegn. — ³⁰/₁ s. A. havde bemeldte Lensmand faaet Paalæg om at drage ind i Herberget Oxekoppen i Kbh. den 1. Marts og holde Indlager der, da han skyldte Kronen 1831½ Dlr. 1 Ort af den i Bygholms Len, Slags Herred og Horsens By oppebaarne Skat (l. c.). — ³⁾ Jydske Saml. V (S. 218 »Aass och Gamsted« formodentlig = Andst og Gamst). — ⁴⁾ Kongens Rettertings Domme I, 557. — ⁵⁾ Jvf. P. Eliassen, Kolding, S. 310. — ⁶⁾ D. Magaz. **V**, 327. — ⁷⁾ Nielsen S. 35. — ⁸⁾ Kronens Skøder.

Henrichsen, fød i Green Sogn og Elkier By, som med min Tilladelse tjente paa Coldinghus Rytter-Gods i Stenderup i Eltang Sogn, er undvegen uden min Tilladelse.* Hans Signalement opgives, og om hans Paagribelse bedes af Jens Simonsen¹⁾, Proprietair i Dons ved Colding.

Ankelbo. 1664: Ankelbo 3 G. (1 — øde — tilh. Mogens Høegh, 1 — øde — tilh. Grev Rantzau til Huolgaard, 1 — Halvp. øde — tilh. Eske Kragh). 1688: Synder Anchelboe: 2 G., den ene øde, tilh. Generalmajor Levetzou, den anden tilh. Schougaard; Nør Anchelboe (øde). 1786: Sønder Ankelbo 2 G. og 1 Bol, Nørre Ankelbo 1 G. — Sidstnævnte Gaard = den, som 1664 ejedes af M. Høegh, og hvis Beboer i de to ældste Matrikeler kaldes Peder Storm. Efter denne Beboer har Gaarden vel faaet Navnet Stormsgaard — kaldtes saaledes allerede 1759²⁾).

Marker til Sønder Ankelbo: Dalager. Kirkevej Ager. Stakket Ager. Lange Agre. Sønder Ager . . . Øster Ager. Kirkeblok. Toftager. »Nør Ankelbo en øde Gaard, hvor aldeles ingen Bygning eller Huse er, eller grunden af nogen beboes eller dyrckis, tilhører« (tilføjet med en senere Haand: »Corfitz Ulfeld til Matterup«). — Ca. 9 Høje (de fleste ødelagte).

1510 tilhørte Ankelbo Kronen (se under Silkeborg).

^{25/11} 1526: Lass Jeghere og hans Hustru fik Livsbrev paa en Bondegaard, kaldet Anchilbaa i Jerloff herred, mod at give den sædvanlige Skyld til Kronen samt holde Gaarden ved Magt og ej forbryde den imod de Breve, som derom ere gjorte til Landsting³⁾.

1610 afstod Eggert Abildgaard til Skodborg 2 G. i Ankelbo til Ribe Domkapitel.

¹⁾ Skjødede ^{16/4} 1773 et Sted i Elkjær til Peder Hansen i Bindeballe. —

²⁾ Mads Iversen, som boede her ca. 1800, kaldtes Sognets bouneste Mand; han var nemlig Skolelærer og Kirkesanger — d. v. s. Degnens Medhjælper —, Skolepatron, Sognefoged og Lægdsmand. Det fortælles, at han, naar nogen ikke vilde sidde ordentlig i Skolen, smed sin røde Hue hen paa vedkommende og sagde: »Vil do et ta mø mi Lu!« — Men det gik da gjerne med sagte Skridt hen til ham, tilføjer Meddeleeren. — ³⁾ Fr. Is danske Registr., S. 121 f.

Krog eller Grenekrog. 1651: Grene Krogh 3 G. — de 2 tilh. Kronen (1 tilhørte samme 1610), 1 tilh. Jørgen Brahe.

1664: Grenekrog 3 G. (1 — de »trei« Parter øde — tilh. General Buhr, 1 (øde) til Engelsholm, 1 tilh. Kronen). 1688: Green Krog 3 G., 2 tilh. Helvig Brochenhuus, 1 Preben Brahe.

Marker til Greenkrog By: Nørrebro Indtægt. Krog do. Midtbrød do. Vester do. Bredals Agre. Kirke Indtægt (Kirke Agre). Damagre. Langager Indtægt. Vejagre Indtægt. Store Kadals Indtægt. Lille do. do. Gadevang Indtægt.

Opmaalt 1790. — 1 Høj.

¹¹/₁ 1634 fik Kronen 1 G. i Grenkrog af Johan Brockenhus til Lierbech.

1647 hed det i et Tingsvidne om en Mand i Grenekrog: »at han var saa fattig og forarmet en Mand næst forgangne Aar formedelst de svenskes fjendtlige Indfald, som ham slet og aldeles ruinerede og forødte, for han boede paa en landfar Vej, saa at Fjenderne tog hans Fæ og Bæster bort og ødte hans Korn.« Om 2 andre i Grenekrog og én i Elkjær lød det, »at de boede paa en Adelvej for Fjender og blev røvede og fratagne deres God og Gods¹⁾).

Silkeborg. 1510: Silkyborigh, tilhørte Kronen. ¹²/₈ 1585 fik Peder Gyldenstiern til Thim af Kronen 1 Enstedgaard, kaldet Silkeborg. 1651: Silkeborg, tilh. Jørgen Brahe. 1664: Sicheborigh 1 G., til Engelsholm. 1688: Silcheborrig 1 G., tilh. Preben Brahe, beboet af Mads Pedersen.

Marker til Silkeborrig: Baade Agre. Brunagre. Skjelagre. Hafuerdals Indtægt. Vejlsted Agre. Brøndagre. Ny Agre. Røragre. Gl. Agre. Langagre. Dalsagre... Simmelskift. Silkeborg Dal. Sandeng. Barholm (= Gaard-

¹⁾ Nielsen S. 7.

holm?) — Øde Aalegaard. — 8 Høje (overpløjede eller udgravede).

Om Markskjel mellem Silkyborigh Mark, Hynom, Grenekrogh og Anckelbo haves et Tingsvidne af $^{16}/_{11}$ 1510¹⁾. — »Ar 1659 daa dj keyserlige och brandenborgeske och polacker bortrøffuet kueg och kre her alle wegne, daa bleff Matisz Pederszen i Silckeborig ald hansz kueg och kre, heste och hoper och andet gods och formuffue hanem fra tagit«²⁾).

Christen Norbys Enke Helle Mormand³⁾, som $^{28}/_{2}$ 1685 fik Skjøde paa Silkeborg, tog Bolig her. $^{6}/_{10}$ 1686 pantsatte hun for 100 Sldl. 1 G. i Eg til Peder Clemendsen paa Viumgaard, og $^{12}/_{2}$ 1687 pantsatte hun til samme for 120 Sldl. Silkeborg, som hun selv beboede. 1689 kaldes hun Tjener til Horsens, og 1696 Tjener til Preben Brahe paa Engelsholm, men $^{11}/_{9}$ 1695 pantsatte hun til sin »kjære Søn Hans Martensen, Forpagter paa Hammergaard«, for 200 Rdl. . . Silkeborggaard (3—3—3—2).

I Anledning af Krigsskat og Krigsstyr 1717 hedder det: »Fru Helle Mormand i Silkeborg var forhen meget fattig og nu mere, saasom ved Martini Tider næst afvigte Aar er ved ulykkelig Ildsvaade afbrændt, hvad hun havde; vorder derfor ej videre beregnet end for Krigsstyren af tilhørende Hartkorn, bestaaende af bemeldte Silkeborggaard (3—3—1—2), 1 G. i Eg og 1 Bol i Hejnsvig.« Ved Skatteansættelsen 1689 nævnes 1 Datter (Dorethe Cathrine⁴⁾), 1 Dreng og 1 Pige; Kopskatten var 1 Rdl. 2 fl , Ildstedskatten 2 fl . Senere omtales hendes Datter Christina i Tingbogen: $^{5}/_{2}$ 1702 skjældte Rytterbonde Niels Clemmendszen i Løflund Sr. Hans Mortensen i Silkeborg og hans Kirriste ud i Grene Kirke og udenfor i Menighedens Forsamling, da de havde været

¹⁾ O. Nielsen, Gamle jydske Tingsvidner, S. 126 f. — ²⁾ Tingbogen 1662, fol. 54. Jvf. Hist. Tidsskr. II, 223. — ³⁾ Se S. 43 ff. — ⁴⁾ Maa være J. Kierckebyes Stammoder, hvis denne — som dog (Jydske Saml. III, 415) kaldes »Anne eller Anne Johanne« — var en Datter af Christen Norby. Se S. 44.

til Alters. Pastor Bang og Degnen Stefan Thomsen m. fl. stævnedes som Vidner. Niels C., som ogsaa 1700 havde skjældt Hans M. ud i en anden Mands Hus, bad skriftlig om Forladelse: »Christine Norbye, som skjældsordene skal være angaaende, Erklæres, at jeg aldrig véd med hende i nogen Maade andet end ald Erlighed og Gott.« Begge Sager forligte.

Christine Norby, som var gift med Hans Mortensen, blev 2) gift med Mads Jensen (Dal). 1722 udstedtes følgende Skjøde til »Hans Poulsen, boende i en gaard kaldet Silcheborg« :

»Kiendes Jeg underskrefne Christina Norby, saa som forn^{te} gaard Silcheborg haver været Pantsat af min Sl: Mand Hans Mortensen til Sr. Laurids Erichsen, Raadmand i Horsens, og endnu til denne Dato, som er den 2. April, er os louelig opsagt Ao 1722 af Sl. Laurids Erichsens Enche, og som vi icke dis være kand indfrj forn^{te} gaard Silcheborg, hverchen Jeg Christina Norbye eller mine arfvinger, men maa derfor ieg Christina Norby bortselge og afhænde forn^{te} halvegaard, kaldet Silcheborg, nu med min Mandz Villie og Samtyche, som er Mads Jensen Dahl: Til ærlig og velagte Mand Hans Poulsen i forn^{te} Silcheborg, at vi hermed vitterliggjør, at vi have Soldt, Skiødt og afhændet . . . til . . . Hans Poulsen hans paaboende halve gaard, som er dend øster part af gaarden, som er anslagen i den nye Landmaaling for 1—5—3—2¹/₂, beliggende i Green Sogn . . . med ald hendes tillæg og Rettighed af det, som skifft er til hver part til gaarden og herefter skifft vorder. Men maa Hans Povelsen nyde den halfve gaardz herlighed, som dertil ligger . . . [Christine Norby] faaet fyldest og fuld Værd udi Recde penge 100 Rdl.

Adum Mojuig d. 4. April Ao. 1722.

Christina Norbye (L. S.).

Mads Jensen Dahl.

²⁸/₁₀ 1732 skjødede Mads Jensen Dall og Christine Norby fra Mojvig til Niels Madsen af Dal ¹/₂ G. i Grene Sogn, Silcheborg den Vesterpart, som Jens Madsen nu paaboer (1—5—3—1¹/₂). Mads Jensen Dal af Mojvig døde 1733, 71 Aar gl. (begr. ⁷/₅). Hans Enke boede siden i Silkeborg: ²¹/₅ 1740 skjødede Christine Nordby

paa Silkeborg til Jens Madsen sst. og Søren Rasmussen. Degn til Hodde, 1 G. i Eg. Hendes Laugværge: Niels Pedersen Møller af Eg. Til Vitterlighed: Marcus Hansen Gribet i Lille Silkeborg.

Christen Knudsen, som døde i Silkeborg ^{8/11} 1758, var gift med Kirsten Jensdt., der formodentlig var en Datter af Jens Madsen. De havde 6 Døtre, hvoraf Nr. 2 (f. ca. 1747) hed Helle Kristine.

Løvlund. 1651: 1 G., tilh. Kronen; beboet af 2, den ene Herredsfoged Christen Ifrszen. 1664: Løflund 1 G., tilh. Kronen; beboet af Niels Clemendsen. 1688: 1 G. — med 2 Aalegaarde — beboet af samme. Løflundgaard: Ved Løflund en Mølle (4—1—→—→). 1696 kaldes Løflund gammelt Ryttergods (3 flere Gaarde i Grene Sogn vare da Ryttergods). 1769: Løflund har 2 Beboere og 1 Vandmølle.

Marker til Løflund: Vester Tægt. Gaastægt. Vester Langs Indtægt. Tingvej Agre. Korsager Indtægt. Stakket Indtægt. Hured Agre. Sandbjerg. Øster Indtægt. »Østen Gaarden befindes en liden Vand oc Schvat Mølle, som er nu mesten Delen ubrugelig formedelst Vandet, som Møllen skulde drives af, naar Tørke er, ikke kan komme dertil, tilmed saa ligger b^{te} Mølle noget for højt, saa den ikke, uden naar store Vandfløde er, kan noget male. Og bruges den ej heller intet videre end som at maale hans eget Korn. Og den Bekostning har han gjort aleniste for andre Møller ligger ham saa meget fra Haanden. Og er til Møllen Underfalds Vand, som med stor Besværighed sankes i en Grøft af en liden Aa, som gaar forbi Gaarden. I b^{te} Mølle er og to smaa Stene. . . .

Et Stykke Eng og anden lav Mark, som grænser nær hen til Løvlund Mølle, kaldes »Nappeskrog«, nok fordi Mølleren og en anden Gmd. vest for Møllen ved Udskiftningen nappedes derom. Den sidstnævnte, som rejste til Kjøbenhavn og søgte Hjælp hos Kongen, fik Marken.

Leflund opm. 1790. Kort (1818). — Ca. 11 Høje (3 tvivlsomme, nogle udgravede, nogle overpløjede).

»Hans Jensen i Løflund, Herredsfoged i Slavs Herred, har hans Gaards Landgilde fri, Smør 1 thønde¹⁾.

»¹⁵/₂ Niels Christensen af Fielschouff fæstet den ¹/₂ øde og ruinerede Gaard i Løflund, Ifuer Christensen fradøde. S. D. Niels Clemmensen af Aacher fæst den anden halve Gaard i Løflund, Christen Pedersen tilforn paa-boede og fradøde²⁾.«

1792 hedder det: »Leuflund Sandflugt, eller Sandet paa Leuflund Hede, Sønden for Agermarken. Denne Sande er opkommet formedelst Hedebrande, der har begyndt paa Toppen af nogle Høje, og for alle Vindc ført Sand, derfor er den overordentlig farlig. Den bør uopholdelig hjælpes, dels ved at beplante de Sandfor-dybninger, der allerede er bortblæst og udhulede, med Hjælme og give disse Læ ved at trække nogle Rader over Sandene af Tørv, fra Sønden til Nord, samt endelig ved at nedstyrte og blotte opstaaende Sandkanter, da nogle Aars Fred sikkert vil læge den begyndende Skade³⁾.«

I Sommeren 1889 fandtes paa Gmd. Eskild Madsens Mark i Løvlund et gammel Signet. I dette staar i en Kreds langs Yderranden: »Slavgs Herritz Secret 1648«, og inden i denne Kreds ses en hævet Arm med et Sværd⁴⁾.

Lille Løvlund eller Graahede. Udskilt fra den vestlige Gaard i Løvlund.

¹⁾ Lensregnsk. 1654—56. — ²⁾ L. c. 1660—61. — ³⁾ Fra Ribe Amt I, 80.

⁴⁾ Tidligere kjendtes dette Signet kun af Aftryk fra 1648 og 1655; noget andet Sigil for Slaugs Herred kjendes ikke (se A. Thiset, Om danske By- og Herredsvaaben, S. 60). Billedet paa nærværende Skrifts Titelblad har Arkiv-assistent, cand. juris Seesten velvilligt tegnet efter et Aftryk af det fundne Signet.

Vorbasse Sogn.

Længde i Ø. og V. ca. $2\frac{1}{2}$ Mil¹). Areal 20,326 Tdr. Land. Hartk. ca. 134 Tdr. — 1664 var Hartk. 123—»—1—1, 1688 . . 116—1—3—2. — 1651 var her 1 Hovedgaard, 35 G., 1 Bol, 12 H. ($1\frac{1}{2}$ af G. øde). — 1664: 1 Hovedgaard, 34 G., 1 Bol (øde), 12 H. (de 8 H. øde, af G. de 16 øde, af 6 Halvp. øde). — 1688: 1 Hovedgaard, 34 G. (deraf 6 ganske øde), 1 Bol, 3 H. — 1803: 37 G., deraf 9 udfl., 32 H. — 1857: 44 G., 96 H. — 1895: 44 Selvejergaarde, 177 H. med Jord, 17 uden Jord. — 1901: 234 G. og H.

Folketal:

Aar: 1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911
385	453	597	590	839	1117	1162	1097	1374

1537 i Vorbasse Sogn 5 Bispetjenere, som ved Reformationen kom ind under Kronen²).

I Dr. Frosts Beskrivelse over Vorbasse og Heinsvig Sogne hedder det saaledes: »Sognene ligge høit og gjenemstryges idelig af rensende Vinde. I Nærheden af Byerne ere ingen Moradser, Moser eller stillestaaende Vand. En sund, reen Luft indaandes. Vel klages her, som sædvanlig paa flere Steder, over, at Kulden nu er større end i ældre Tider. Men paa Helbredden spores

¹) »Vaarbasse Sogn er omtrent 3 Mile langt og har for største Delen sandige Jorder, der, især vesten for Vaarbasse By, ere saa opfyldte med smaae Kampesteen, at man kunde troe sig henflyttet til Rhonens Munding, dersom de øvrige Omgivelser ikke for tydeligen tilkjendegav en af Jyllands værste Hedeegne« (C. Dalgas, Ribe Amt, S. 35). — ²) Kinch, Ribe, S. 607.

deraf ingen skadelige Følger. Smitsomme Sygdomme iblandt de Voxne have ikke hersket her i Mands Minde. De fleste opnaa ogsaa en høi Alder. Af dem, som bortdøde i min Embedstid, opnaaede 10 en Alder fra 70 til 80 Aar, 2 fra 80—90 og 3 fra 90—100 Aar. Aar 1814 døde i Annexsognet en Kone 93 Aar gammel, der med tvende Mænd havde været gift i 66 Aar. Aaret i Forveien levede 2 Mænd i Byen Nebel, som havde været gifte med deres endnu levende Hustruer, den ene i 54, den anden i 56 Aar. — — Af Planter er den store almindelige Lyng den herskende i begge Sognene. Paa Hederne voxer ogsaa Pors i stor Mængde og Tyttebær, her kaldet Krøsbær, ligesom Tranbær i Moserne. Qvikgræs eller Senegræs er et meget almindeligt Ukrud paa Agrene, især naar Jorden lægges ud med Havre. Ogsaa Stedmoders Blomster, Mariæ Sengehalme, Røliker og Rødgræs fremvoxe villig i udpiint Jord. I Boghvede er, i den bedre Jord, Agerkaal, her kaldet Kiddike, et almindeligt Ukrud, og i den skarpere Gjer (Spergel). Rugen er reen og fri for Ukrud¹⁾; findes endog en enkelt Ras, saa afluges den strax. Tidsler og Morgenfruer gives aldeles ikke, derimod i merglet Jord ikke sielden slyngende Pileurt. Kalmusfleg voxer i en Søe ved Gaarden Almstok. Skræpper, som bruges til at farve Ulden guult, og Brændenælder voxe mest i Tofter. De saakaldte Klokker, Blaamænd og Løvetand ere ikke ualmindelige. Paa side Steder voxer Mose-Kogleax, Komule, Hvirvelkampe, og paa sandig Jord, der længe har hvilet, Gyvel (Geil). Men af giftige Urter veed jeg ikke at have fundet Nogen, undtagen vild Petersille, som undertiden sees i Haverne. Foruden de egentlige Huusdyr gives der af Landdyr en stor Mængde Harer, Agerhøns og Uhrhøns paa Hederne, der give Beboerne, som meget

¹⁾ Hos C. Dalgas hedder det, at Grindsted og Grene Sogne ere berømte for deres Sæderug (Ribe Amt, S. 122).

elske Jagten, en ikke ubetydelig Indtægt. Ræve ere sieldne, og Ulve . . . findes aldeles ikke. Ligesaa lidet gives Rotter, men Muus i temmelig Mængde. Muldvarpe skyde kun op i Tofter, Haver eller merglet Jord, men aldrig i den Skarpsandige. Hugorme og Staalorme ere ikke ualmindelige i Hederne. Svaner findes i Trøllund Søe. Ogsaa Vildgjæs og Vildænder haves i temmelig Mængde. Af Storke fæster sielden Nogen fast Bopæl. Ingen Fugl findes i saa stor Overflødighed som Brokfugle (her kaldet Hjeiler), der i store Skarer hjem søge Agrene om Foraar og Efteraar. Den store Gaaseørn er en frygtelig Fiende for Gjæs, ja endog for smaa Lam, som den pludselig styrter ned paa, og øieblikkelig dræber. Skader findes i disse Sogne i stor Mængde. . . Ogsaa Krager, Ravne og Ugler findes her, men den egentlige Stær veed jeg ikke at have seet. Gjøgen høres kun sielden, men af Spurve, Lærker og andre smaa Fugle er en fast utallig Mængde. Af de egentlige store Oldenborrer har jeg kun seet 3; men en mindre Art, der kaldes Gaasefluer, anretter stor Skade. Biavl en meget almindelig, hvortil her ogsaa haves den bedste Leilighed, men den mislykkes ofte i strænge Vintre. I Søerne og Aaerne, hvoraf haves adskillige i Sognene, findes Giedder, Aborrer, Ørter og Aal, men af Mangel paa Baade og Fiskeredskaber benyttes Fiskeriet ikke. — — Ildebrændsel haves i stor Overflødighed. — — Ogsaa de bekjendte Lyseklyne, hvoraf to Tørv kunne oplyse en heel Stue, saa at hver Haandgjerning kan forrettes, haves her i Overflødighed. — — Bygningerne, især i Vaarbasse Sogn, ere temmelig gode. Næsten ved hver Bye ere smaa Teglovne, hvor der kan brændes 5 til 6000 Steen. — — Hvo der bygger af Nyt, bygger bestandig af Grundmuur. Saaledes ere alle 4 Længder i den store Gaard Skjødeberg og næsten alle Bygninger i den gode Bye Fittinge . . . ganske af Grundmuur. — — De fleste

Gaardmænd af de mere velhavende have i deres Storstue en Jernkakkellovn, Fjalgulv, Vinduer i Træramme, 2 Alkovesenge til Fremmede og godt suffisant Boskab. I deres daglige Værelser have de aabne Kakkellovne (Caminer), hvori Maden ogsaa laves. — — I det daglige Liv er Bondens Levemaade meget tarvelig. Deres Brød er meget godt, men Øllet kun ringe. Boghvedegrød, Kartofler og Flesk ansees for deres kjæreste Spiser. Ved deres høitidelige Samqvem hersker derimod mere Overdaadighed. 6 til 8 Retter ere da temmelig almindelige, ligesom ogsaa Brændeviin da maa have i Overflødighed. Den skjænkes ved saadan Leilighed bestandig i Sølvbægere, hvoraf et gjerne findes i enhver Gaard. Ved saadanne Samqvem faae Gjæsterne ogsaa Kaffe, som her kaldes en Koppe Vand. Uagtet der ved deres Gilder ikke maa spares paa Brændeviin, der endog iblandes Kaffe, under Navn af Kaffeputsch, som for uvante er en afskyelig Drik, saa hersker dog god Orden og anstændig Frihed. En Beruset vilde paadrage sig alle Gjæsternes Foragt. Hvor bekosteligt endog et saadant Gilde synes at være, saa er det dog ikke ødelæggende, da enhver Familie medbringer, som det her kaldes, Send d. e. Foræringer af Æg, Høns, Smør etc. og betale desforuden Penge for deres Plads. — — Bondens Klædedragt er simpel af hjemmegjort Tøj, forarbejdet med egne Hænder. Dog klæder det mandlige Kjøns sig med langt mere Smag end det Qvindelige. Snittet paa hines Klæder er i Almindelighed efter Moderne i Kjøbstæderne. 1 eller 2 Uhre med Sølvkjæder ansee Tjenestekarlene for en nødvendig Prydelse, ligesom ogsaa store sølvbeslagne Tobakspiber. Til Sorg og til Altergang bære de fleste Mænd og alle Koner sorte Klæder. Den nærmeste Familie af det qvindelige Kjøns har ved Liigfærd Slør for Øjnene. Ved Indledning efter Barselfærd ere alle Mødre klædte i Sort. Sjelden ses Damask- eller Silke-

klæder. Men de velhavende Koner have alle Cheniller. De Ældre bære paa Hovedet Fløielskyser. De yngre Piger et Slags Hatte, kaldet Feldthatte (fra Christiansfeldt), af sort Taft. — — Uagtet Stedernes isolerede Beliggenhed lægger næsten uovervindelige Hindringer for Skolevæsenets heldige Fremme, saa hersker dog i disse Sogne en temmelig udbredt Oplysning. Videlyst spores overalt. Politiske Begivenheder og Fædrenelandets Anliggender høres og læses i offentlige Tidender med megen Interesse. Ved deres Samqvem ere disse Gjenstanden for deres Samtaler, og man hører ved denne Leilighed mange endog vittige og skarpsindige Bemærkninger. Næsten hver Mand kan skrive, og alle Drengbørn, saavel som de allerfleste Piger, holdes, efter Forældrenes eget Ønske, flittig til Skrivning og Regning¹⁾. — — Med alt dette maa man ikke mene, at Overtroen her endnu skulde være ganske udryddet. Nei, den øver endnu destoværre sit Herredømme over mange, især af de Ældre. Hexe, Spøgelse, Gjengangere, Varsler etc. have endnu deres Forsvarere. Bonden er her, som andensteds, uvillig til i Sygdomstilsælde at søge til ordentlig beskikkede Læger. Han tyer hellere til Qvaksalvere, de saakaldte kloge Mænd og Qvinder. — — Endog en duelig, examineret Gjorde-moder, som boede i Vaarbasse Bye, vilde Enkelte gjerne undrage sig fra at bruge. Ogsaa Vaccinationen fandt i Begyndelsen mange Modstandere. Nogen særskildt Art af Overtroe veed jeg ikke at have fundet her fremfor paa andre Steder. Dog have nogle den fixe Idee, som

¹⁾ Nogle Aar senere skriver C. Dalgas: »En Ting, der fortjener megen Anbefaling, er den Skik, mange Huusfædre i Grindsted og Grene Pastorat have, at undervise de mindre Børn i Læsning og Skrivning om Aftenen. — Vesterboernes Ærlighed, Flid og Tarvelighed ere Dyder, som ikke mindre berettiget dem til vor Høiagtelse. Hr. Pastor Sommer bemærker, at den gamle Ærlighed, i Forening med en fortræffelig Oplysning, sætter Beboerne langt over den sjællandske Bonde. Vesterboerens Overdaadighed retter sig stedse efter hans Høst. Endnu aldrig har Hr. Sommer hørt, at en Gaard eller et Huus i hans Sogne er solgt for Skatterestancer, ja det er endog i hans Tid ingensinde kommen saavidt, at pantet Gods er blevet solgt« (Ribe Amt, S. 219).

jeg ellers ikke mindes at have hørt, at naar en Gaardhund bliver over 10 Aar gammel, saa skal den, ved hvert Aar den lever over denne Tid, fratage Manden et Aar af hans Levetid. — — Ved huuslig Vindskibelighed søger det qvindelige Kjøen i disse Sogne hæderlig at udmærke sig. Det er stedse sysselsat. Den megen Uld, som her falder, giver dem Anledning til at forfærdige meget hjemmegjort Tøi, især Vadmel, som de fleste lader stampe paa Møllen. Andre valke det selv. Ulden farve de med hjemmevoxende Planter. Men i Mønsterne til deres Klæder vise de ikke synderlig Smag. Nogle Piger kunne væve. Andre ernære sig af Skrædersyening. — — Denne Roes for Vindskibelighed kan, uden for det egentlige Bondearbeide, ikke tillægges det mandlige Kjøen i Almindelighed. Udstrakte ved den aabne Kakkelovn med Piben i Munden, hendøse de fleste de lange Vinteraftener i unyttig Virksomhed. — — Dog gives ogsaa Undtagelser. Af Hestehuder snoe Nogle stærke, næsten uforgjængelige Hammelreb. Andre snoe Reeb og Tømmestrenge af Svinehaar og Hestehaar, ligesom Andre forfærdige Halm-løbe, Bikube, Solde, og flette Heste- og Studepuder af Siv. — — Af de store holsteenske, stærkt beslagne og smukt malede Vogne har enhver velhavende Gaardmand een. — — I Heinsvig Sogn befatte Nogle sig med sorte Potters Fabrication, som føres af et Par Grydermænd til østre Egne, især til Fyen. — — I religiøs Henseende fortiene disse Sognes Beboere megen Berømmelse. De besøge Gudstjenesten overmaade flittig. Uagtet mange have 1 Miil og derover til Kirken, saa forsømme de dog sielden Guds Huus, naar Vei eller Veirligt ikke gjøre Hinder. De høre Prædiken med megen Opmærksomhed. De Bibelsprog, som Præsten lægger til Grund ved Brudevielser, Ligprædikener, Ligtaler ved Graven, Indledningstaler etc., indpræntes i stadig Erindring. — — Maaske tør jeg og anføre følgende som Beviis paa disse Menig-

heders Receptivitet for religiøs Oplysning, at den evangelisk-christelige Psalmebog et halvt Aar efter mit Embedes Tiltrædelse blev med eenstemmig Samtykke uden mindste Hindring indført i begge Sogne. Af denne Agtelse for den udvortes Gudstjeneste hidrører formodentlig ogsaa for en stor Deel den udmærkede Velvillie, som Hedeboeren viser imod sin Præst. Mange ere de Tjenestbeviisninger, som Præsten aarlig nyder af disse Sognes Beboere . . . Ogsaa gives til Huusholdningen mangt et Bidrag, især af Vildt. En ikke uvigtig Indtægtskilde for Præsten i disse Sogne have ved Confirmanter. Foruden Penge ved Underviisningens Ophør medbringe de Alle, i det Mindste 2 Gange, Foen, d. e. Foræringer af Høns, Smør, Æg etc. Ogsaa finder i disse Hedeegne en Skik Sted, som ikke er almindelig, hvor jeg ellers har opholdt mig, denne nemlig: at der til enhver ny Præst efter hans Embeds Tiltrædelse paa en særskildt Dag bliver offret, som det hedder, til hans Præstekjole. Ligeledes bliver i disse Sogne intet Liig jordet, uden denne Handling jo ledsages med Ligprædiken over de mere Velhavende, og med Ligtale ved Graven over Børn og de mindre Formuende.«

Af Froms »antiquariske Bemærkninger over Vorbasse og Omegn«, skal her anføres følgende: »Egnen er stivmoderlig udstyret af Naturen; rundt omkring skuer Øjet den sorte, sørgelige Lyng, kun sjelden det træffer paa en karrig Kornager nærmest omkring den fattige Hedeboers ensomme Hytte, lig en Oase i det ægyptiske Sandhav, men aldrig kvæger et Træ eller en Busk Vandreren i Somrens Hede. Dog — midt i denne Hede, hartad den sørgeligste Strækning indenfor Danmarks Grænser, træffer man paa mangt et Minde fra Fortidens Dage, der synes at vidne om, at Fædrene i den fjerne Oldtid have bygget og boet paa disse Steder, der nu sjelden betrædes af Menneskefod. I antiquarisk Hen-

seende er Egnen saaledes ej uden Interesse, og den har i de senere Aar vundet mere ved de mærkelige Runestene, som ere fundne og opstillede i de nærliggende Byer, Bække og Læborg.

Næsten ved enhver Vandring i denne Hedeegn har den Tanke, at Naturen her engang har haft et blidere Udseende, at Jordbunden har været af en anden og bedre Beskaffenhed og Folkemængden derfor større, ligesom paatrængt sig mig. Historien synes at henpege paa lykkeligere Dage for de Steder, som nu Lyngen indtager, og Levninger saavel af Natur- som Menneskeværker synes at bestyrke, hvad Historien vidner om. Rundt omkring i Heden, hvor man nu ikke finder en dyrket Plet, træffer man paa gamle Offersteder, Tingsteder og Gravhøje; ved Nabobyen Hejnsvig er endog en Række af de sidste, næsten som den ved Jelling, Nordens gamle Kongesæde. Skulde da vore Fædre i Hedenskabets Dage, de samme, der ellers valgte Lundenes de dunkle Skygger til deres blodige Offertjeneste, skulde de her have valgt disse Steder, naar de engang havde haft samme Udseende som nu? Skulde de, efterat Livet var hendirret under Kamp og Daad, have ladet deres Ben nedlægge under disse Jorddynger, som netop synes at være opkastede til et Minde for Efterkommerne, paa Steder, hvor ingen boede, hvor ingen kom hen, hvor ingen kunde opmuntres til at træde i deres Fodspor? Det er ikke troligt. Endog i en senere Periode for ikke mange Sekler siden synes Folkemængden her at have været større: man finder i Omegnen af Vorbasse tydelige Levninger af 2 Kirker, nemlig Almstok Kirke (Røde Kirke) og Fitting Kirke, og nu er 1 Kirke mer end tilstrækkelig for et Sogn, der har et Par Mil i Gjennemsnit, og hvis Beboere dog ere flittige Kirkegængere. — —

At Jorden engang har været mere dyrket og sandynligvis ogsaa bedre skikket til Dyrkning, ses deraf,

at man paa flere Steder i Heden, som vist ikke i de sidste Aarhundreder have følt Ploven, finder tydelige Spor af Agerrener og Agre. Skov have disse Egne vist heller ikke savnet, thi mange Byers Navne, som Donslund, Risbøl, Almstok o. fl., hentyde øjensynligen paa, at disse Byer enten have ligget i eller i Nærheden af Skov, og desuden finder man mange Steder, hvor nu intet Træ kan gro formedelst det baarde Underlag af Ahl, de tydeligste Spor af fordums Skove i gamle Egerødder, der endnu skyde unge Skud, i Egepurrer, som aldrig voxer, og en stor Mængde Bæverasp, der opskyder fra sekelgamle Rødder. Har der forud været Skov, og derom kan man ikke tvivle, saa maa ogsaa Tiden have forandret Jordbundens Beskaffenhed, thi de kgl. Naaletræplantager i Omegnen, som paa Papiret have et herligt Udseende, vise noksom paa Stedet (og der skal dog nok Beviset hentes), at alle Konster og alle Bekostninger for at faa Træer til at gro ere frugtesløse. Forudsat, at disse Hedeegne, hvorom her tales, forhen have været stærkere befolkede og bedre dyrkede, vilde det være interessant at undersøge (i Fald det er muligt), om enten en voldsom Natur-Revolution har forandret Jordbunden saaledes, at den ej længere har kunnet ernære det forrige Antal Beboere; eller om Pest eller anden Ulykke har udryddet Menneskene, og Jorden saaledes, af Mangel paa Dyrkning, har frembaaret Lyngen. Thi Erfaring synes at bekræfte, at den jyske Jordbund næsten overalt, endog i de bedre Egne, ved en den ejendommelig Beskaffenhed, formedelst visse — sandsynligvis jernholdige — Bestanddele, er tilbøjelig til, saa snart enten Skovene afhugges, eller den jevnlig Dyrkning ophører, at bære Lyng. I Almindelighed antager man jo, at den sorte Død under Valdemar Atterdag, som i det hele blottede Landet for Indvaanere, ogsaa har bevirket, at de jyske Heder bleve øde. Men saa sund Luften i Hedeegnene i Almindelig-

hed er, og saa sjælden der i dem hersker smitsomme Sygdomme, beretter dog Sagnet, at der flere Gange har været Pest, og at endog engang alle Beboerne i Vorbasse, paa en gammel Kone og hendes Datter nær, uddøde, men at en ung Bondekarl er kommen gaaende nord fra, er gjæstfri bleven modtagen af de tilbageblevne i den øde By, har gjort Bekjendtskab med Datteren, giftet sig med hende, og at deres Afkom siden har befolket Stedet igjen. Relata refero (jeg fortæller, hvad mig er fortalt)¹⁾! — Det er naturligt, at Beboerne af en Egn, som har en isoleret Beliggenhed, som ej ejer noget, der kan tillokke fremmede, og som sjælden besøges af Folk fra andre Egne, længere maa vedligeholde gamle Skikke og Sædvaner, end andre Egenes Beboere, som mere blandes og ligesom amalgameres med fremmede; og derfor lettere glemme det gamle, antage det ny. Derfor finder man ogsaa hos den jyske Hedebonde mangen god, gammel Skik fra de svundne Dage, hvis Oprindelse vist gaar langt tilbage i Tiden, der som Arv fra Fædrene maa være hellig og ærværdig; men som andre Steder er forandret eller ganske gaaet af Brug. Især synes Julens Gjæstfrihed at bære det gamle, danske Præg. Dog — disse Skikke ligne for det meste dem, som herske i de andre Hedeegne, og som Schade og Aagaard have omtalt i deres Topografier. Af samme Aarsag har den jyske Dialekt paa Hedeegnene mange Ejendommeligheder, mange gamle Ord af dansk Malm, som ej kjendes i de andre Provinser, og hvoraf nogle ere gaaede af Brug tillige med den Ting, de skulle betegne; mange egne Ordføjninger og Talemaader. For den, som et længere

¹⁾ O. Thomsen har 1831 i »Valkyrien« (I, 267 ff.) skildret dette i »Den sorte Død (Et jydsk Folkesagn)«. Han kalder Karlen Peter og Datteren Anna; hun fandt Peter, som var kommen rejsende, under et Træ. Efter et Aars Forløb forenede den gamle Kone dem og velsignede dem. »Peter og Anna nøde den Fryd at se deres Afkom befolke Byen, og endnu tale de fromme Beboere i Vorbasse gjerne om det Par, fra hvilket de alle nedstamme«. — Det var — hed det for 50 Aar siden — i én af de østlige Gaarde i Byen, at det omtalte Par boede.

Ophold og jævnlig Omgang med Bonden tillader det, vilde det være interessant, maaske og med Hensyn til Modersmaalet frugtbringende, noget nøjere at studere Dialekten. Jeg har maattet indskrænke mig til nogle faa Bemærkninger. Mærkeligst er det, at mange Ord, især enstavelsede paa eg, her udtales ganske, som de skrives, f. Ex. jeg, bleg; da man bestandig hører Sjællænderne og Fynboerne, endog de kultiverede, at udtale dem, som om de skreves med ei. Et Stamord, som vi gjenfinde i Sædvane og sædvanlig, Verbet sæder, bruges her meget almindeligen, og i en meget forskellig Bemærkelse. »Det sæder ej«, ɔ: det indtræffer ikke altid, eller er ikke altid ens, eller passer sig ej, anstaar sig ej, har ingensteds hjemme e. c. Adverbiet knap bruges for strax; »han kommer knap (ɔ: strax) hjem.« — Denne egne Brug giver ellers ofte Anledning til besynderlige Misforstaaelser: en Fyenboer, som blev Præst her, fik saaledes, da han befalede sin Karl at forrette et Arbejde, til sin store Forundring det Svar: »Ja — de vil a knap gøre.« Lime bemærker en Fejekost, og Kost derimod, hvad Fyenboerne kalder en Karskrubbe. Højre og venstre hører man næsten aldrig, men derimod betegnes ethvert Steds, ja bartad enhver Tings Beliggenhed efter de 4 Verdenshjørner: i Nør og Sønder, i Øster og Vester. Pronominet dem bruges som Artikel ved Ord, der have en kollektiv Betydning, som: dem Sko, dem Grød; dem Aht (Ærter) er kogte. Den stærke Aspiration, man giver Bogstavet Q, synes at vidne om, at det er et eget Bogstav i det danske Alfabet, af anden Oprindelse end K, og at det derfor ej bør fortrænges fra de faa Ord, som det har Hævd paa. — — Fohn bemærker Madvarer, som Gjæsterne bringe dem, de ere indbudne til Gilde hos. Skøn bemærker en Gave af Brød, Gryn, Mel og andre Fødevarer, man bringer Væveren, naar han har Arbejde paa sin Væv. Lat er Lærred,

Stribet, hvad man i Fyen kalder Værgarn. Endelig finder man en ganske egen Lyst til at forkorte Ordene, som Tofler i Stedet for Kartoffler; Lerken for Tallerken e. c.«

Byer, Gaarde og Huse.

Vorbasse, Worbas (ca. 1340), Worbasze (1519), Wordbassij (1560), Vordbasse (1572), Voerbasse (1580), Varbasse (1634), Vaarbasze (1688). . . .

I Præstens Indberetn. 1651 skrives Navnet paa følgende 4 Maader: Warbze, Worbasze, Warbasze, Wortatze! O. Nielsen udledte Navnet af Ore (= lille Skov) og bas (= hvad der træder frem for andet); det skulde saaledes betyde den bedste Skov¹⁾. Men senere skrev han, at den sidste Stavelse i »Worbas« vistnok er = Baste (∩: en Samling Træer), idet t i den ubetonede Stavelse er bortfaldet²⁾.

1651 var her: 9 G. og 12 H. (af de 7 Hmd. »hafr huer ichun 1 ovn och schorsteen och 1 Stucke Kaalgords Jord til deris husz«). 3 G. og 3 H. tilh. Kronen, 5 G. og 9 H. vare Kannekegods.

1664: 9 G. (3 øde, af de 2 Halvparten øde), 12 H. (de 7 ganske øde), 1 G. og 1 H. tilh. Kronen, 1 G. tilh. Kolding Hospital, 1 G. og 2 H. General Bauer, det meste andet Kannekegods.

1688: 9 G.. 4 H. — 5 G. Ryttergods, 1 G. og 4 H. tilh. Kongen, 1G. (øde) tilh. Kolding Hospital, 1 G. Fru Helvig Brochenhuus. — I Maj 1694 bleve endvidere 2 G. og 2 H. fra Amtet udlagte til Ryttergods.

Landmaalingen begyndte i Vorbasse 18. Juli 1683. Præsten Koch afgav følgende Beretning: »1 Dam kaldis Nørre Dam³⁾ (ligger i Markeskjellet, ingen kjender sig

¹⁾ Slavs Herred, S. 41. — ²⁾ Blandinger I, 327. — ³⁾ »Norden fra Vorbasse ligger en Søe, som kaldis Nørsøe« (Indberetn. 1638). Om Nørre Sø — de af Hr. Koch nævnte Damme kaldes nu alle Søer — som i forrige Aarh. blev ud-tørret, saa der nu kun er lidt Vand deri, fortælles, at der her har staaet en Borg, som gik under, fordi man vilde have Præsten tilbedste ved at faa ham til at berette et Svin, der var klædt ud som en Kone. Jvf. Thiele, Folkesagn II, 8 f.

derved, findes dog derudi Aborig, kan med besværlighed derudj dragis formedelst store sten). 1 Dam Knoldam, bliver dog tør, naar tørre Somre er(?)¹⁾. 1 Dam kaldes Blinddam — deri ogsaa Fiske — ligger mett den øster Side til Fitting $\frac{1}{2}$ og mett den vestre Side op til en Mose, hvad heller den Mose Side hører til Vorbasse eller ei, er icke bevist. 2 Agre, samtlige Bymænd tilhørende, som Hyrden har i Brug. Noch en Ager ligeledes²⁾.«

Marker: Klobjerg Dam³⁾. Langager. Togang Ager. Stetager. Klaabjerg Ager. Kirke Blokke. Skavngræs Ager. Fitting Vej Agre. Vester Langager. Over Sandknuder. Kokholm Blokke. Østre Sandknuder. Et Fald kaldes Smal Hans. Et do. kaldes Lang for Haand, et do. kaldes Fire Kjær. Søndre Kokholms Blokke. Nørre do. Et Fald kaldes Baun. — Kort over Vorbasse By (1788).

Ved Møde i Vejle $\frac{2}{3}$ 1789 blev aftalt og bestemt en Delingsplan: Fra Delingen undtages a) en Strimmel Hede ved Skjødebjerg Markskjel, da en Dispute derom med Skjødebjerg Beboer skal afgøres; vindes Sagen for Vorbasse, bliver Hedestrimlen fælles Ejendom. b) 5 Tørve- eller Klyne-Moser: Øster Mose, Sønder Mose, Krat Mose, Nørre Mose og Bjerge Mose. c) Byens tilhørende Vester og Øster Krat. d) Lodsejerne forbeholde sig fri Fart til

¹⁾ Østen Vorbasse ligger en Søe, som kaldes Blind søe, paa Fitting mark; Item en anden Søe tu eller try Steenkast derfra ved navn Knoldsøe, aff hvilke forne Søer der yppes en Strøm, som løber Østen om ved Slaug ned ad Almstok udj Grene søe (Præstens Indberet. 1638). Om Knoldsø — med en Høj (=Knold-) i Midten — hedder det, at naar den bliver tør, skal Slauggaard brænde. Hos C. Dalgas, Ribe Amt (1830), S. 50, hedder det, at der i nævnte Sø for nogle Aar siden fangedes en betydelig Mængde Gjædder, hvoraf nogle vejede 8 til 9 Ø. Om Blindsø skriver han, at den skal være meget dyb; efter Almuens Paastand endog bundløs. — ²⁾ Præsten Bang og flere af Vorbasse lode 1713 paa Tinget Rytterbønderne af Vorbasse spørge, om de ikke godvillig uden Proces tillige med de andre Bymænd vilde underholde og lønne en Hyrde til at vogte alt Byens Kvæg og i saa Maade holde Vide og Vedtægt efter Loven og forfatte og opsætte et skriftligt Vide- og Vedtægtsbrev til alle og hver deres Nytte og Gavn. Hvis ikke, begjæredes af Retten oprkævret og udnævnt 2de uvillige, ærlige Mænd, som efter Ret og Billighed dennem det kunde imellemligne. — 2 Mænd udnævntes. — Før Udskiftningen holdt hver By sin Hyrde. Naar Hyrden om Morgenen blæste paa sin Skalmej (Fløjte), dreves Kreaturerne ud til ham fra hver Gaard, og naar han blæste om Aftenen, afhentedes de. — ³⁾ En Dam i Nærheden af Vorbasse — nu tør — kaldes Klappedam.

Sønder- og Lang-Sø¹⁾, en fornøden Drivevej anlægges til disse Søer. e) Byens gamle og forhen brugte Lergrave. — Pløjemarken gaar ud med en Spids mod Nord Sø, dette Stykke afskjæres og beregnes som Hede. — Beboeren Nr. 5 (Niels Poulsen) lod sig overtale til at udflytte paa Marken imod Skjødebjerg; hans Agerlod falder paa de saakaldte Fjerde Kjærv Agre. I Byen findes en funderet Skole, som tilkommer Græsnings Rettighed til en Ko og 8 Faar. Græslod dertil lægges paa de vesterste Fjerde Kjærv Agre, nærmest Udflytteren Niels Poulsen, og gaar i Vester i den derved liggende Hede. Foruden den Del af Marken, som Udflytteren Nr. 5 kan indtage, blev der endnu endel Pløjningsjorder tilbage, hvis Langtfraliggenhed vilde være besværlig for dem, hvis Lodder der maatte falde, derfor overtaltes Beboeren Nr. 4 (Niels Pedersen) til ogsaa at udflytte og tage al sin Del af Ager og Hede til Htk. 1—4—1—2^{1/2} paa et Sted nærmest ved Udflytteren Nr. 5, og tager sin Lod paa Kokblokke, Søndre Vej Agre og Østre Moseblokke, samt hans Hede til Markskjel, saavidt hans Maal kan indtage. — I Forretningen nævnes endvidere: Kjælderhals, Sandagre, Vester Moseblokke, Byens Forter (Øster Forte, Søndre Forte); Enge: Kjær Eng — et Stykke Engmose ved Frederiksnaade Markskjel —; Sønder Kjær eller Sønder Aa Enge, hvoraf den østlige — ringeste Del — kaldes Skeden²⁾, i den vestre Del nævnes Mølle Dam; de ringere Lodder kaldes Kringelskifter, de bedre Pompvads Skifter.

Delingsplanen underskrevs af Præsten Treu (Nr. 1) og følgende 10 Gaardmænd, hvoraf den første var Fæstebonde til Christen Høllø: Hans Willemsen (Nr. 2), Knud Sørensen (Nr. 3), Niels Pedersen (Nr. 4), Niels Poul-

¹⁾ I Sønderso fangede en Mand i den tørre Sommer 1818. . 5 L^g Aal i 4 Timer (Dalgas). — ²⁾ 1730 stod en Vildtbanepæl ved Vorbasse Eng, Gren kaldet (jvf. S. 55), og en anden i 'Fohe' ('Fahl') Eng paa Vorbasse Mark (Jydske Saml. 3. R. VI, 211).

sen (Nr. 5)¹⁾, Søren Nielsen²⁾ (Nr. 7), Chresten Nielsen (Nr. 8), Søren Mogensen (Nr. 9), Peder Andersen (Nr. 10), Mads Pedersen Smed (Nr. 11), Jep Thomsen (Nr. 12). Sognefoged og Gmd. Hans Christian Hansen (Nr. 6) erklærede sig ved Forretningens Slutning og Underskrift misfor nøjet, uden at kunne anføre nogen bestemt Aarsag, hvorfor han ikke vilde underskrive.

¹⁵/₉ 1787 tilstodes Vorbasse Bymænd den halve Del af de paa deres Jorders Opmaaling og Udskiftning medgaaende Bekostninger af den kgl. Kasse. ²³/₆ 1789 blev der af Rentekammeret tilstaaet Niels Poulsen og Niels Pedersen af Vorbasse hver især en Bygningshjælp af 40 Rdl. De fik Summen udbetalt i lutter Kobbermønt og udflyttede vel Gaardene i Aaret 1789. Niels Poulsens Gaard fik Navnet Lille Vorbasse; den blev siden udstykket og nedlagt. Niels Pedersens Gaard fik Navnet Vejgaard. Han, som fik Skjøde paa denne Gaard af sin Svigerfader Jes Andersen ¹²/₈ 1791, skjødede ¹⁶/₆ 1806 Gaarden til Anders Christensen af Skjødebjerg, som ²⁸/₄ 1810 skjødede den til John Madsen Müller († ¹⁰/₁₁ 1841), der ²⁸/₈ 1841 skjødede Vejgaard til sin Søn Wulf Christopher Müller Johnsen († ¹⁵/₈ 1867).

1792 var der syd for Vorbasse By en Sandflugtsstrækning, som strakte sig over 3 Mænds Hedelodder samt over Skoleholderens Lod. Denne Sande, som havde gjort en Del Skade, blev ²⁴/₆ s. A. synet af Professor Viborg, efter hvis Forslag Sandflugten skulde dæmpes. Der blev opkastet et Dige omkring Sandene; det var saa Mening, at det tilblæsende Sand skulde standse ved dette Dige, og naar det var naaet Digets Højde, skulde der plantes Klittag i Sandet. Der blev endvidere brugt 67 Stkr. Egepæle til Skjel omkring Sandflugtsstrækningen³⁾. I Følge

¹⁾ Gaardene Nr. 2–5 laa syd for Præstegaarden i en Række efter hinanden, Nr. 5 i Hjørnet af Toften. — ²⁾ Flyttede ca. 1792 sin Gaard ud østen for Byen; her blev ca. 1833 Kro. — ³⁾ Se Fra Ribe Amt I, 78.

Rentekammerskriv. ²⁵/₈ 1792 maatte Sognefoged H. C. Hansen antages til Sandfoged imod 6 Rdl. aarlig Godtgjørelse¹⁾. Sandflugten blev saaledes dæmpet²⁾.

1896 taltes paa Vorbasse Marker ca. 73 Oldtidsmindesmærker³⁾, deriblandt 2 Langdysser, den ene — stærkt forstyrret — paa Matr. Nr. 7 b, den anden paa Matr. Nr. 20 a⁴⁾, hvor der ogsaa findes et andet ejendommeligt Monument: 9 Ringe og en Firkant, satte af Sten, og en

Langdyssen paa Matr.-Nr. 20 a.

rund Brolægning. Om den førstnævnte Langdysser hedder det saaledes i Indberetn. af 1638: »Norden Worbasse By ligger en liden Høy med nogle store graa Kampsteene omkring, dog ingen Bogstaffuer paa, Tu store høye Steen ved den Østre ende, som staae rett op paa enderne,

¹⁾ Modtog 1791 en Bygningshjælp af 20 Rdl.; fik s. A. Bevill. til at afhænde sin Gaard i Parceller. — ²⁾ Skovrider Randrup blev 1816 antagen som Sandflugts-Kommissær for Slaugs Herred. — ³⁾ Jvf. Aarb. f. Nord. Oldk. 1897, S. 196 ff. 1898, S. 106 ff. I Stiftsmuseet i Odense findes følg. Oldsager fra Vorbasse: 5 Par Ravhængesmykker, ca. 530 rørdannede eller aflange Perler, en stor Ravskive, 2 Par flade Ravperler samt en lille, symbolsk Stridsøxe. — ⁴⁾ Stenbjerglund.

Høyt offuen Jorden. Noch en stor steen nogett derfra udi vester mere, mitt inden i høyen. Item en megitt stor steen paa den Vestre ende, som er ryggett oc nogett huald, att ett temmeligt menniske kand skiule sig der under; oc samme steen ligger paa tuende andre steene i Jorden. Ellers runden omkring same høy paa begge sider findes vell mange andre steen offuen Jorden, dog ikke saa store.« Pastor Wandall, som ¹⁶/₁₂ 1808 afgang

Den fredede Høj paa Matr.-Nr. 20 a.

en Indberetn.¹⁾, omtaler begge Langdysser; han bemærker, at de kaldes i Almuens Sprog Jynlings Steene, og tilføjer: »Forresten véd Almuen her saare meget om disse Stæder at fortælle²⁾, og igiennem Aartusinde synes de at have bevaret en art Hellighed i meenig Mands Øyne, og man antager dem endnu for hedenske Offerstæder³⁾.«

¹⁾ Nationalmuseets Arkiv. Jvf. Antiquar. Annaler I, 374. — ²⁾ For 50 Aar siden fortælles, at der engang toges Sten af »Jyngovnen« (paa Matr. Nr. 20 a) til Syld og Tel, men Kærne brølede og vare urolige, indtil Stenene bleve borttagne.

³⁾ Slige Gravsteder vare vel hverken Offer- eller Tingsteder, men nogle af dem

From, som ogsaa omtaler Langdysserne, benævner den, der findes sønden for Vorbasse, »et meget stort Tingsted, som Bønderne kalde Jyngovnene¹⁾.« Han fortæller endvidere om en stor Gravhøj — 350 Skridt fra den anden Langdysse —, at den er udgravet fra den nordre Ende indtil Midten og dannet til en Nattefold for Kvæget, og tilføjer: »det er ganske almindeligt, at disse Oldtidens Høje, der for Aartusender siden modtog Fædrenes Ben, nu maa beskjærme Bondens Kvæg mod Nattens Kulde.« 1896 vare langt de fleste af Mindesmærkerne ødelagte, og siden ere adskillige forsvundne. For 50 Aar siden var der formentlig langt over 100 Mindesmærker paa Vorbasse Marker; paa Markerne til Gaarden Matr. Nr. 10a (Vejgaard), hvor der 1896 taltes 3 Høje, kunde der saaledes for 50 Aar siden tælles mindst det dobbelte Antal²⁾. — 1896 fredlystes paa Matr. Nr. 20a den meget anseelige, trekamrede Langdysse og en Høj (med Gravkammer). 1911 fredlystes paa Præstegaardens Jorder (Matr. Nr. 1a): Store Baun med 6 Høje, og i en Plantage 2 Høje.

I Midten af forr. Aarh. fandt Gmd. Hans P. Pedersen ved Pløjning paa sin Mark i Nærheden af Nørre Sø en Sølv-Øreskaal, som laa indsvøbt i uldne Klude. Paa den ene Side stod: Niels Bertelsen 1656, paa den anden: Bertel Nielsen. Denne Skaal, som nok senere blev solgt til en Opkøber, er vel — ligesom det S. 57 omtalte Sølvstøj — i Svenskekrigens Tid nedlagt i Jorden; 1651 nævnes en Husmand Niels Bertelsen i Vorbasse.

1519 skjødede Fru Berette Olluffsdatter til Walløe 1 G. i Worbasze til Mariager Kloster³⁾. 1579 fik Kapitlet i Ribe

bleve nok stundom brugte i alt Fald til det sidste (jvf. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1902, S. 322); det er derfor muligt, at der — som det endnu hedder — er holdt Ting ved Langdyssen paa Matr.-Nr. 7 b.

¹⁾ Frost kalder den »Jyngovn« og tilføjer, at »ligesaadanne tvende Steen, men mindre, findes sydvest og nordost fra Vaarbasse« (jvf. D. Atl. V, 976). Jyngovn formentl. = Jøthneovn o. Jætneovn (Feilberg, Jysk Ordbog). — ²⁾ En af de Høje, som laa ved Mosen, kaldtes Grødhøj. — ³⁾ De ældste danske Arkivreg. V, 702.

3 Bol i Vorbasse By. 1610 ejede Kronen her 3 G. og 3 H. ^{27/5} 1651 fik Kolding Hospital af Kronen 1 G. i Vordbasse. ^{21/11} 1670 skjænkede Christian V til Provinsiallægen i Ribe »af en Gaard i Worbasse, som Christen Wind tilhører, som ei er Landgilde Penge, men gives i Mageskifte til Overgift af hans Forfædre: 4 Rigsdaler; af Christen Mogensen af et Hus 1 \mathcal{L} ; nok 6 Gadehuse give hver 2 \mathcal{L} ¹⁾«. Ved Auktion ^{16/12} 1786 lod Dr. Fridsch i Ribe paa Doktoratets Vegne bortsælge 3 Gadehuse i Vorbasse, til det ene hørte den saakaldte Christen Mogensens Toft. Paa Ryttergodsauktionen i Vejle ^{3/2} 1721 købte Overførster Hans Bachmann 7 G. og 4 H. i Vorbasse; ^{9/12} 1724 solgte Bachmanns Hustru til Generalmajor v. Scholten . . Estrup og bl. a. 11 G. og H. i Vorbasse. Ved Auktion paa Estrup ^{28/7} 1771 købte Christen Høllund 7 G. og 2 H. i Vorbasse (21—5—1—2^{1/2}) à 55 Rdl. pr. Td. Htk. ^{10/1} 1775 tinglæstes følgende »Strøegods Pas«:

Chr. VII. Fire og tyve Skilling. Friderich Laustrup til Estrup og Schodborghuus, Deres Kongelig Maytts Cancellie Raad, Giør Hermed Vitterligt: At Jeg haver givet og forundt Nærværende Peder Thomsen af mit Estrupgaards Goeds, Barnføed i Woerbasse Sogn og Bye, Hans friheds Pas og afskeed fra bemelte mit Goeds efter Hans derom til mig giordte Begiering. Thi maae hand herefter være mit ermelte Goeds entlediget fra nu af, og, efter hand haver udtiendt sin Tienneste hos Min bonde paa Stagelund, Reyse, Tiene og paa Lovlig Maade ernære Sig, Bygge og Boe, hvor hand kand ankomme i Deres Kongelig Maytts Riiger og Lande. Saa Hand ingen Sinde skal blive fordret her til Goedset eller til Stauns. Hans Forhold og opførsel her hidindtil er ikke bekjendt andet om, end samme Jo haver vaaren Sømmelig, anstændig og skikkelig.

Estrup d. 11. Febr. 1771.

Fr. Laustrup (L. S.).

1706 lystes der efter Henrich Bärner i Vorbasse; var rømt fra sin i Fæste havende Ryttergaardspart. Mødte ikke; blev dømt fra Gaarden.

1716 gik det galt til i Vorbasse — hvor der da nævnes

¹⁾ Hoffm. Fund. IX, 5 ff.

en Kro — med Svir, Slagsmaal og Rettergang. I Aug. maatte flere Mænd og Kvinder i Retten for at afgive Forklaring om, hvorledes det var gaaet til ved et Bryllup. Man faar af Tingbogen at vide, at der blev skudt for Brudeparret med Flintbøsse, at nogle af Gjæsterne vare forsynede med Tobakspiber, at der vare flere Musikanter, at én af disse under en opstaaet Tumult led Skade, idet hans Trompet »kom i 3 Stykker«, etc. etc.

1717: Hans Hansen Fynbo, Hans Stephansen og Jørgen Christensen Tjenere til Kolding Hospital. Deres Gaarde bleve af Hospitalet tilbudte andre, som vilde give fuld Landgilde efter Jordebogen. Ingen meldte sig. De 2 sidste gave tilkjende, hvis de ikke maatte nyde Gaardene for aarlig Landgilde 3 Tdr. Rug ialt og betale Skatter, kunde de ikke længere besidde dem, men Forstanderen Jens Flye maatte gjøre sig nyttig dermed, som han vilde; de vidste ikke andet ved disse Gaardes øde Antagelse, end 3 Tdr. Rug aarlig skulde svares; de havde ved Bygnings Bekostning m. m. tilsat deres Midler, og havde Jens Flye ej med sine mange gode Løfter lokket dem til at antage Gaardene, havde han nok selv beholdt dem øde¹⁾.

Hospitalets Gods i Vorbasse, Gaarden Nr. 4 (3—, — 3—2), beboet af Jens Tursen og Jørgen Christensen, solgtes ved Auktion $\frac{5}{10}$ 1747 til Sr. Anders Nielsen i Donneruplund for 82 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$. Kgl. approb. $\frac{17}{11}$ s. A. Godset saa slet, at »Hospitalet ikke deraf i nogen Aar har haft og ej heller deraf endnu saa hastig kan vente sig nogen Indkomme«. 1787 blev det bevilget Anders Pedersen og Jørgen Nørregaard af Vorbasse at aftjene de dem for ulovligt Krohold idømte Bøder og Omkostn. paa Vand og Brød. 1794 ansøgte Selvejer Willem Hansen i Vorbasse By forgjæves om at maatte falholde dansk Brændevin og Tobak for rejsende imod en aarlig Afgift

¹⁾ Tingbogen.

af 2 Rdl. 1801 ansøgte Mads Pedersen Smed af Vorbasse forgjæves om Bevilling paa Værtshushold.

Vorbasse har igjennem Aarhundreder været en i Jylland meget kjendt og omtalt By paa Grund af det store Marked, som der er blevet afholdt. Dette Marked, som holdtes allerede før Reformationen — sagtens længe før —, var oprindeligt et Kildemarked, idet mange Mennesker en Gang aarlig forsamledes omkring en Kilde ved Vorbasse Kirke, nogle for at finde Helbredelse, andre for at drive Handel etc. Imod Markedet, som først holdtes 2den Torsdag efter Pintse og senere 1ste Maj, udstedte Frederik III 23. Juli 1653 følgende Forbud: »Eftersom vi naadigst kommer udi Forfaring, hvorledes at der udi Vorbasse 4 Mil fra vor Kjøbstad Kolding skal holdes ved Pintsedags Tider et Marked, hvor Heste og andet kjøbes og haandteres, og formedelst at ingen Øvrighed der sammesteds er, som dermed kan have Inspektion, sig adskillige Uskikkeligheder der skal tildrage baade med vor Tolds Besnidelse, Slagsmaal og i andre Maader, da ville vi naadigst, at for^{de} Marked udi bemeldte Vorbasse herefter skal være afskaffet og igjen paa samme Tider, som sædvanligt er, holdes udi vor Kjøbstad Kolding.« Men længe er dette Forbud nok ikke blevet overholdt. Senere blev Vorbasse Marked i »mange aar« holdt i — Dal, Grindsted Sogn, som det fremgaar af følgende Skrivelse — af 14/8 1734 — fra Præsten Cronius til Amtmand Linstow:

»Den store Fortræd og Skade, jeg aarligen haver af det Marked, som holdis her i Waarbasse d. 28. Aug., forarsager Mig til, indstændigst og ydmygst at anholde, at samme Marked maatte reduceris til Dal i Grendsted Sogn, hvor det stillehold i mange aar [: undfagen nu 3 aars tiid :] er bleven holdet : thi naar jeg undtager 3 Mænd her i byen, som noget derved kand profitere med at sælge öll og brændeviin, er det mig og alle de andre her i byen til største ruin og fordervelse : thi icke allene Cornet paa Marken og græsset i toffterne bliver af Markets Qvæg og bæster opædt og fordervet, men og vore tofftdiger, som aarligen

caaster at vedligeholde, nedbrudte og ruinerede. Ja, jeg og forleden aar maatte med smerte lide, at Spitzhubere, som uformodende com ind i mit huuß, begynte at trecce Sabler med hver andre, saasom ingen Justitz var at finde. Beder derfor endnu allerydmygst og indstændigst, at mmte Waarbasse Market maatte herfra til sit forrige Stæd eller et andet stæd blive forflyttet. Imidlertid lever jeg i haabet om et gunstigt Svar.«

20. Aug. s. A. gav Amtmanden følgende »Confirmation« : »Siden Markedet i Waarbasse fra Alders tiid har staaet der, og tiiden, som var d. 1ste May, der var beboerne ibidem ubeleilig for græsningens skyld, allene er forandret til d. 28de August, Saa bør det baade med Markedsstædets holdelse og tiidens forandring fremdeles at have sit forblivende.« — 21. Aug. s. A. androge 4 Mænd af Wardbasse — den ene »Kroerhusets Eiere« — hos Amtmanden om at maatte »sælge noget Brændevin til fremmede Personer, som hos os i vores egne Huse logere«. De modtog følgende »Resolution« : »Det tillades dem at falholde øl og Brændevin til Markedsfolkene, saa længe Markedet holdes ibid., som begyndes d. 29de i denne Maaned.« — 1744 søgte Vorbasse Bymænd om at maatte »brænde og sælge Brændevin til de Markedsfolk, som komme til det der holdende Marked«. Men de modtog det Svar: »Herved er intet at gjøre«.

1769 hedder det¹⁾: I Vorbasse staaer et aarligt Marked 28. Aug. Ved Reskript ^{10/12} 1791 forandrede Markedsdagen fra Aug. Maaned til en belejlig Dag i Septbr., men 3. Aug. 1802 bestemtes den til 5. Aug. og har siden været i Begyndelsen af Aug. Her er nu ogsaa et Foraarsmarked; det første holdtes 19. April 1869.

Men var Vorbasse bekjendt — og berygtet — i Jylland paa Grund af Markedet, saa er Byen siden 29. Febr. 1864 bleven bekjendt — og berømt — i endnu videre Kredse, fordi der her i Nærheden stod en Træfning, som var et

¹⁾ D. Atl. V, 976.

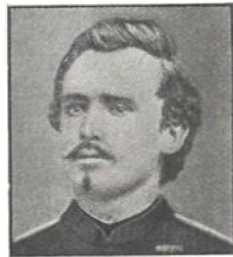
af Glanspunkterne i vor sidste Krig. Af denne Træfning, som er fremstillet med Farver af J. Sonne og K. Hansen-Rejstrup og er besunget af flere, skal her gives en Fremstilling¹⁾. 3. Dragonregiments 5. Eskadron, som 28. Febr. ankom til Vorbasse, blev da fordelt saaledes: 1 Underofficer og 6 Mand: Feltvagt ved Kragelund Huse. 1 Underkorporal og 6 Mand: Feltvagt ved Bække. 1 Overvagtimester (Jøns), 1 Underofficer, 1 Underkorporal og 15 Mand: Piket ved Skjøddegård. 1 Officer (Sekondlt. Saurbrey), 3 Underofficerer og 20 Mand indkvarterede paa — og i Nærheden af — Skjødberggaard. 2 Officerer (Ritmester Moe og Premierlt. Castenschiold), 4 Underofficerer, 1 Trompeter og 41 Menige indkvarterede i Vorbasse. Da udsendte Patrouiller om Morgenen den 29. meldte, at alt var roligt hos Fjenden, blev der om Formiddagen holdt Hesteparade i Vorbasse. Men netop da man var færdig hermed, og de sidste Dragoner rede bort fra Pladsen, omtr. Kl. 11, indtraf samtidig 3 Meldinger: En Spionefterretning, at fjendtlige Husarer om Morgenen Kl. 5 vare brudte op fra Gjelballe og Vrannerup; Melding fra Pikettet, at Forposterne bleve angrebne; 1 Mand fra de yderste Forposter, der meldte, at disse vare kastede, og at ca. 2 Eskadroner fjendtlige Husarer joge afsted efter Vorbasse. Løjtnant Saurbrey, som var kommen ridende fra sit Kvarter paa Skjødberggaard, ilede tilbage; i Vorbasse gjordes Allarm til hurtig Udrykning, og Bagagen sendtes ad Hejnsvig til. Efter ca. 10 Minutters Forløb var der ved Vorbasse Kro samlet nogle og tredive Dragoner, med hvilke Ritmester Moe og Premierløjtnant Castenschiold rede mod Skjødberggaard, medens en Underofficer havde faaet Ordre til at samle de Folk, som

¹⁾ Jvf. Ritmester Moes Afhandling (Tidsskr. for Krigsvæsen, 1865, S. 30 ff.). Den dansk-tydske Krig 1864. Udg. af Generalstaben. II, 34 f. Gedde, Rytterfægtningen ved Vorbasse (Fra Ribe Amt, 1904, S. 139 ff.). •Nordslesvigsk Søndagsblad. 1889, Nr. 32 (•Fra Vorbasse•). •Minder om Rytterfægtningen ved Vorbasse.....• Af N. (Vejle Amts Folkebl. 1903, Nr. 61 ff.). Carit Etlar, Krigsbilleder (•Rytterne ved Vorbasse•).

endnu ikke vare mødte, og med disse tage Observation mod Bække.

De ommeldte Husarer vare 2. og 4. Eskadron af 1. westphalske Husarregiment. Da Fjenden mente, at en dansk Eskadron laa i Bække og Vorbasse, skulde 2. Eskadron fra Skanderup over St. Andst og Vester Gjesten rykke mod Bække, 4. Eskadron fra Gjelballe over Egholt og Ravnholt drage sammesteds hen, og herfra skulde de saa i Forening gaa mod Vorbasse. 2. Eskadron overfaldt Feltvagten i Bække, og 4. Eskadron kastede sig over Feltvagten ved Kragelund Huse; begge Steder blev 1 Dragon tagen til Fange. Medens 3 Delinger af 2. Eskadron bleve holdende i Bække, forfulgte den 4. Deling i Forening med 4. Eskadron, som først i Smaaafdelinger havde skærmydslet med Forposterne, de vigende Dragoner. Pikettet ved Skjødegaard kastede sig imod Fjenden; men Overvagtimester Jøns's Hest styrtede, og han selv blev tillige med nogle Dragoner tagen til Fange, medens de andre flygtede i Retning af Skjødebjerggaard. De her indkvarterede Dragoner rykkede under Anførsel af 2 Underofficerer til Undsætning — nogle med Staldkittel paa og paa usadlede Heste —, men de gjorde, da de saa' Fjendens store Overmagt, omkring og flygtede bag Skjødebjerggaard. I dette Øjeblik kom Løjtnant Saurbrey, og da Fjenden gjorde en Standsning for at undersøge, hvor meget der stod bag Gaarden, benyttede Løjtnanten Tiden til at samle sine Folk, sagde nok da: »Skal vi saa prøve paa at tage dem igjen!« og gik nu rask frem til Angreb paa den fremrykkende Fjende. Denne modtog dog ikke Angrebet, men veg tilbage bag Gaarden. Da Løjtnanten derfor befrygtede et Baghold, standsede han og sendte 1 Underofficer med et Par Mand ud til Siden for at se, hvor meget der var bag Gaarden. Nu greb Fjenden atter Offensiven og rykkede frem med Halvdelings Front, men forsigtig og i Trav, medens der fra Officererne hørtes

Raabene: »Vorwärts, Kerls! — Vorwärts, Kerls!« Løjtnant Saurbrey udbrød da: »Ja, jeg skal . . . give eder Vorwärts!« og idet han nok sagde til sine Folk: »Kommer nu, Karle!« kastede han sig med sine ca. 40 Mand i Karriere ind paa Têten, som han væltede. Da Husarerne formodentlig samtidig saa' de fra Vorbasse tililende Dragoner ride frem over Bakkekammen — somme i hvide Staldkitler, andre paa usadlede Heste, men alle med dragne Sabler og saa hurtig, som Hestene kunde strække ud —, og da de ogsaa bleve angrebne bagfra, idet en Underofficer, Voss, som havde ligget indkvarteret med 3 Mand paa en lille Gaard sydøst for Skjødebjerg og tidligere ganske rolig havde ladet Tyskerne gaa forbi, nu under høje Hurraraab huggede ind paa dem, grebes de af en panisk Skræk, gjorde trods deres Officerers Anstrængelser omkring og jøge i vild Flugt tilbage, forfulgte af Dragonerne. Da Sneen skjulte Grøfter og Huller i Heden, fandt der særdeles mange Styrtninger Sted. »Marken var som oversaaet af sprængte og tilfods flygtende Husarer, medens der paa Vejen laa og stode saarede Folk og Heste.« Det opdagedes imidlertid, at de 3 fjendtlige Delinger, som stode ved Bække, havde begyndt at rykke frem, og Forfølgningen standsede derfor ved Kragelund Huse, hvor Husarerne fra en udkastet Skyttekjæde affyrede en Del Skud paa Dragonerne. Ogsaa tidligere havde Husarerne brugt deres Skydevaaben, men de traf blot enkelte Gange; kun et Par af Dragonerne affyrede deres Pistoler, Karabinen anvendtes slet ikke. Dragonerne brugte deres Klinger med Kraft, men Husarernes Hug kunde vanskeligt trænge igjennem Dragonernes Kapper og Hjelme. — At ogsaa den tilfangetagne Overvagtimester kom til at deltage i Forfølgningen, gik saa-

Løjtnant V. Saurbrey

ledes til: Han stod efter Fjendens Ordre tilfods paa Heden; pludseligt ser han Husarerne komme flygtende tilbage, én styrter af Hesten ved Siden af ham, rask springer han til og afvæbner ham, og da nok en Husar styrter med sin Hest tæt ved ham, griber Overvagtimesteren Hesten, og da Stigbøjlerne ere betydelig for korte, lader han Husaren selv spænde Bøjlerne længere, svinger sig i Sadlen og deltager glædestraalende i Forfølgningen. — De saarede, som foreløbig blev forbundne paa Skjødberg af en fangen Feltkirurg, bleve samme Dag førte til Grindsted. Den følgende Dag modtoges i Grindsted, hvortil Kvarteret da var blevet forlagt, ved en Parlamentær en Skrivelse fra Oberstlt. Rantzau, Kommandør for 1. westphalske Husarreg. Nr. 8; i denne Skrivelse, som var adresseret til 3. Dragonregiments 5. Eskadron i Vorbasse, udbad Oberstløjtnanten sig Underretning om de fangne Husarers Befindende. Af disse var der ialt: 1 Officer, 1 Feltkirurg, 32 Underofficerer og Menige, hvoriblandt 7 saarede, desuden toges 22 Heste. Vor Eskadron havde 4 Underofficerer og 3 Menige saarede, 4 Mand og 6 Heste fangne. Af de saarede døde i Grindsted samme Dags Aften en tydsk Husar, Jacobi, og den 12. Marts en dansk Korporal, Laust Nielsen. — En fjendtlig Officer kom efter Sigende først 2 Dage efter Slaget tilbage til sin Afdeling. Han var bleven saaret i Haanden, saa han ikke kunde komme op paa Hesten. Han trak saa denne til Skjødegaard, og her truede han en Karl, som han traf paa, til at hjælpe ham op paa Hesten. — Det hedder, at den fjendtlige Anfører, Ritmester Grodzki, troede ved Skjødegaard og Skjødberggaard at have kæmpet med en Eskadron, og at han vurderede den Styrke, som kom fra Vorbasse, lige saa højt. — Naar Tydskerne senere kom til »Staden« (Vorbasse), spurgte de efter »die Festung Vorbasse«. — »Helten fra Vorbasse«, som den modige og resolute Løjtnant

Valdelin Saurbrey med Rette er bleven kaldt, »thi det var i første Linie ham og alene ham, der skaffede os Sejren«, — blev ²⁹/₃ 1864 Ridder af Dannebrog, og samme Dag blev Overvagtimester Marx Christian Jøns Dannebrogsmænd. Saurbrey, som var født i Næstved 6. Aug. 1839, blev Kadet 57, Sekondlt. 60, Premierlt. 68, tog Afsked 80 og døde i Hellerup 24. Maj 1898¹⁾. Korporal Hans Heinrich Voss blev ²⁵/₇ 1864 Dbmd. (Ritmester E. E. Moe, som i Forvejen var Ridder, blev s. D. Dannebrogsmænd).

I Skjødberg Plantage rejstes 1880 en Mindesten med følgende Indskrift:

Ved Vorbasse seirede
DANSKE DRAGONER
OVER TYDSKE HUSARER
d. 29. Febr. 1864.

Gud han raader, naar
vi fange Seier igjen.

I Vorbasse By er opstillet en 3 Alen høj Granitsten, hvorpaa der staar:

Til
Minde om Hedens Velgører
E. M. Dalgas

Reist af taknemmelige Beboere i Vorbasse Sogn 1896.

Plant Fyr og Gran!
Det gjorde han!
Lær dine Dreng
At dyrke Enge,
Som Dalgas lærte os det saa længe!
Vestjyske Skove skal Lyng fortrænge!

¹⁾ Se T. Baumgarten, Familien Sebbelov, S. 90. — Foranstaaende Billede efter Illustr. Familie-Journal (1904, Nr. 11). Et Billede af Saurbrey som Premierlt. (»Hver 8. Dag« 1914, Nr. 24). Et andet Billede (Fotografi fra 1872) i Officersforeningen i Kbhvn.

En gammel Fantasi over Vorbasse-Navnet m. m. lyder saaledes: Der var kommet et Vildsvin¹⁾ (en »Basse«) tilløbende, og det vilde Beboerne paa Egnen gjerne tilegne sig. Manden paa Skjøde »skød o skød« for at skyde Dyret til sig; han fra Skjødebjerg »hjerret o bjerret« for at faa fat i det; Beboerne i Fitting »fjettet o fjettet« for at »fjet« det til sig; men de fra Vorbasse sagde: »de æ wo Basse!«

Skjødebjerg. 1651: Skiødebjerg 1 G., tilh. Kronen — ligeledes 1610. ^{28/7} 1651 afstod Kronen Gaarden til General Bauer²⁾, som ejede den endnu 1662; det hedder nemlig i Matrikelen (som er af nævnte Aar, men gjerne kaldes af 1664): Skjødebjerg 1 G., øde, ejes af Obr. Buehr, beboes af Ifuer Knudszen; Hartk. 2^{1/2} Td.; Afgift: 2 ørte Rug, 21 β 1 alb. Gjæsteripenge. Kan saae 3 Tdr. Rug, 1 Td. Byg, 5 Skpr. Boghvede; kan avle VII Læs Hø. ^{12/11} 1663 ejedes Gaarden, som da var aldeles øde, af Oberst Poul Beenfeldt i Kolding. ^{10/11} 1669 blev Skjødebjerg og andet Gods opbudt til Landstinget af Claus Beenfeldt. 1677 ejedes Gaarden af Oberst Beenfeldts Enke og beboedes af Anders Andersen, som svarede Skat af 2 Ildsteder, 2 Heste, 4 Køer. 1680 gav han Skat af 2 Heste, 2 Køer, 2 Ungnød og »Kal«, 8 smaa Kræ, 1 Bistok; var da Tjener til Mathias Lym i Kolding. 1683 boede her Kirsten sl. Anders Andersens og en Pige (∩: nok Datter) Berete Andersdatter. I Markbogen hedder det (^{13/7} 1683): Schjødeberrig, Proprietair Proviandforvalter Mathias Liim i Fredericia, Bunden Anders Andersen, nu Peder Christensen. Marker: Kirkevang. Nørager Fald. Synne Sig Indtægt. Brune Knuds Agre. Usielager. Trompen Sten. Gaarihid Agre. Kirkevej Agre. Skuvejs Ager. Trendevangs Agre. Sandager Fald. Gamle Agre. En Hede norden Gielbierig. 1688: Schødeberrig, ejes af Proviandforvalteren i Fredericia, beboes af Peder Christensen. ^{6/3} 1701 Auktion i fhv. Proviandforvalter Lihmes

¹⁾ Hjorte, Hinder og Vildsvin vare sjældne i Engelsholms Omegn, da D. Atl. V udkom (1769). — ²⁾ Om denne Mand, som nævnte Aar fik udlagt Krongods til Værdi af omtr. 4000 Rdl., se Dansk biogr. Lexik. I, 608.

Stervbo over »Skiødeberig, som Peder Christensen¹⁾ paa-boer, skylder aarlig 21 β 1 alb. Gjesteri og 2 ørter byg; efter den nye matricul 2—2—1—».[«] Gaarden blev af Oberst Chr. Nielsen kjøbt til Justitsraad Lorens Nissen til Lerbek for 46 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ pr. Td. Htk. 1762 ejedes Skjødebjerg af Kammerraad Fogh til Laage. Gaarden var bleven henlagt til Vedligeholdelse af en ved Houer Kirke for den Nissenske Familie indrettet Begravelse og maatte derfor ikke sælges fra Begravelsen. 1778 solgte Oberst Benzon til Skjærsø Begravelsen med Gaarden til Oberstinde Brockdorff; ved Auktion i Vejle 1784 kjøbte Kammerherre Lüttichau samme, og ²⁴/₁₀ 1794 fik Proprietær Jens Nellemann til Lerbæk Auktionsskjøde paa Houer Kirke og Kirketiende tilligemed Skjødebjerg for 2800 Rdl. Gaarden svarede i Landgilde 20 Skpr. Rug og i Penge 1 Rdl. 13 β . Fæsterne af Skjødebjerg Anders og Peder Christensen søgte nu at faa deres Gaard at kjøbe. Nellemann fik Lüttichaus Indvilgelse, og Provst Haunstrup og Stiftsøvrigheden fandt intet at erindre derimod, naar Forpligtelsen til at vedligeholde Begravelsen kom til at paahvile Kirketiendeejeren. Saaledes gaves der ved Missive til Stiftsøvrigheden ⁶/₁ 1797 Jens Nellemann kgl. Bevilling til at sælge Skjødebjerg til Fæsterne mod, »at den for Gaarden udkommende Kjøbesum perpetueres til Houer Kirke, hvis nuværende og tilkommende Eiere det stedse paalægges som en Pligt forsvarligt at vedligeholde bemeldte Begravelsesplads, der er tilbygget Kirken«. Jens Nellemann skjødede da ²⁰/₆ 1797 Halvdelen af Skjødebjerg til Anders Christensen og den anden Halvdel til Peder Christensen. ²⁴/₆ 1807 skjødede Anders Christensen sin Halvdel til Peder Christensen, som ²¹/₄ s. A.

¹⁾ Nævnes endnu 1718; g. m. Berette Andersdt., formodentl. en Datter af Anders Andersen 2 Sønner: Anders Pedersen (1716. 1745) og Christen Pedersen († 1767; g. m. Karen Johnsd., † 1777) fik hver Halvdelen af Skjødebjerg i Fæste. A. Pedersens Søn Peder Andersen († 1787, g. m. Anne Sørensd.) efterfulgte Faderen som Fæster, hans Datter Anne Pedersdt. 1792 g. m. Anders Christensen.

havde faaet Tilladelse til at sammenlægge de to Gaarde. ^{11/12} 1811 skjødede P. Christensen ¹⁾ Skjødebjerg til sin Søn Peder Pedersen, hvis Enkes 2den Mand Jørgen Hansen ^{31/7} 1830 skjødede Gaarden til sin Stedsøn Peder Pedersen, som 1847 solgte den til Grev Moltke Hvitfeldt til Glorup. Den Granplantage, hvis Anlæg strax derefter blev paabegyndt, var i adskillige Aar enestaaende i Slaugs Herred ²⁾. — Skjødebjerg udskiftet 1787. Skjødeberg-Gaard, Fitting By og Østerviig Gaards Jorder opm. 1819. Kort. — 6 Høje, de fleste ødelagte ³⁾.

^{21/12} 1694 fremstod Jens Pedersen af Vorbasse for Retten, i Haand tog Peder Christensen af Skjødebjerg, kjendtes og vedstod, at han den 20. Novbr. sidst afvigte udi Drukkenskab og Misforstand havde om Aftenen gjort nogen Uførm i P. Skjødebjergs Hus og Gaard, da han ikke selv var hjemme, for hvilken begangne Forseelse J. P. nu her for Retten bad forne P. Skjødebjerg venlig om Forladelse, udsagde og bestod, at han ej i nogen Maade véd eller med Sandhed andet kan sige, end jo forne Peder Christensen i Skjødebjerg er en Erlig Dannemand og hans Hustru en Erlig Danne Kone. Og forpligtede sig bemte J. P. for sig og alle sine, det han ej efter denne Dag i nogen Maader med Tanker, Ord eller Gjærninger, Raad eller Daad, hemmelig eller aabenbare, skal eller vil samtykke at vide, tilskynde eller gjøre P. Skj. eller nogen hannem eller hans vedkommende nogen Fortræd, Uførm eller Molest efter denne Tid og Time, mens være og blive hans trofaste Ven og i alle mulige Maader hjelpe baade hannem og alle hans anrørende Venner tilbedste og Rette som en

¹⁾ Christen Pedersens Søn, f. 1744, † ^{22/10} 1830, g. ^{22/4} 1775 m. Else Pedersdt., f. i Nebel 1750, † i Vejgaard ^{14/10} 1838, en Datter af Gmd. Peder Hansen og Anna Hansdt. — ²⁾ Af de mange Plantager, som nu findes, kunne anføres: Høllund Søgaard (anl.) 1877; Eg 1881; Skjødebjerg (ny Plant.), Morsbølhøj 1887; Grindsted, Frodeslund 1889; Boldersbæk 1891; Fromssejer 1892; Sønder Urup, Aageslund, Morsbøl, Utoft 1893; Slauggaard 1894; Frederikснаade 1897; Lundgaard 1898; Siam 1900; Honolulu 1902. — ³⁾ Jvf. Aarb. f. nord. Oldkyndigh. 1898, S. 106 ff.

Erlig Mand hør og bør, hvorom de nu toge hverandre venligen i Haand. . .

^{2/3} 1714 mødte Monsr. Funch af Egtved paa Kancelliraad Nissens Vegne i Retten for Peder Christensen i Skjødebjerg kontra samtlige Kragelund Bymænd og Lods ejere. En Hyrdedreng, Niels Nielsen, og hans Moder kom til Peder Skjødebjerg, og Drengen blev af denne lejet fra Mikkelsdag sidstafv. og til førstk. Mikkelsdag til at vogte hans Kvæg. Var der i Tjeneste til ca. 4 à 5 Uger efter Jul, men saa kom samtlige Kragelund Mænd ved oplagt Raads Raad paa en Søndag til Skjødebjerg og om ikke haandgribelig, dog med haarde Ord og Tilskyndelser, Drengen og hans Moder udgivet, hannem med dennem bortbragte af sin lovlig tilsagte og iværende Tjeneste imod hans Husbonds Vilje og Samtykke. Funch, som mente, at saadant var lovstridigt, satte i Rette, at Kragelund Mændene maatte skaffe Hyrdedrengen tilbage til Skjødebjerg og betale P. Skj. Erstatning m. m.

^{26/7} 1709 erklærede nogle — i Anledning af Misvæxt af Rugsæden — udnævnte Synsmænd for Retten: Peder Christensen af Skjødebjerg er Tiener til Rugballegaard, hans Rugsæd Grøde overalt befunden saa aldeles ganske ringe, at intet deraf kan høstes, hvorfor det ej for noget kan anses til Indavling.«

Fitting. 1651: 4 G., 1 tilh. Kronen — ligeledes 1610 —, 2 Kanniketjenere, 1 tilh. Erik Juel til Hundsbek. 1664: 4 G., 1 tilh. Kronen (øde), 2 Kannikegods (den ene øde), 1 tilh. Jørgen Due til Sønderskov (øde). 1688: Fittinge By: 4 G., 2 — den ene øde — tilh. Kronen, 1 Organist Nicolaus Raun i Sorø, 1 Jørgen Scheel Due.

Marker: Joetpyt. Øster Fald. Mølleagre. Sønder Mark. Kratager. Nørbjerg Ager. Øster Langagre. Waesager Fald. Kirkeager. Vester Ager Fald. Der tilføjes i Markbogen: Ingen Skovhugst til nogen Brug. 1 Gaard øde. — Udsk. 1784 og 1788. 1 Udfl. — Maaske 2 Høje.

^{18/12} 1580 fik Kronen 1 G. i Feting af Folmer Rosenkrandt til Stensballe¹⁾. ^{9/11} 1583 afstod Kronen 2 G. i Fintting til Kantordømmet i Ribe¹⁾. ^{2/7} 1584 fik Kronen 1 G. i Fittinge By af Mogens Juel til Pallisberg¹⁾. 1696 kaldes 1 G. i Fitting gammelt Ryttergods. Paa Ryttergods-Auktionen i Vejle ^{3/2} 1721 købte Overførster H. Bachmann 2 G. i Fitting; 1724 solgte hans Hustru disse Gaarde til Generalmajor Scholten; ved Auktionen paa Estrup ^{22/7} 1771 købte Christen Høllund dem for 55 Rdl. pr. Td. Htk.

1792 skrev Professor Viborg om Fitting Sandflugt — som var opstaaet ved Hedebrande, var beliggende omtrent ved Vorbasse og Slaug Mark og strakte sig næsten op norden for Byen —: »Byens Beboere har set paa dens Tiltagelse og Udbredelse i mange Aar, efter hidtil brugelig Maade, uden at bekymre sig videre om den, indtil nu det ikke mere staar i deres Magt at dæmpe den. Endel gode Græsnings-Hede og Markjorder har den alt ødelagt. Byen er udskiftet af Fællesskabet, og 2 Mænd, Iver Skiøde og Søren Madsen, som har faaet Sandflugten i deres Lodder, kan ikke taale at give mere til Pris, de ønskede derfor Sandene lagt under Dæmpning. — De laveste Sandbanker vil nedstyrtes, Hjelme vil plantes, og et Dige for Sandene vil sættes, omtrent 300 Favne. Hertil ville udfordres: a) 8 Stkr. Ege-Pæle, b) bekostes 250—300 Fv. Dige, og c) Antagelse af en Klitfoged²⁾.«

Ca. 150 Skridt nord for det nordøstre Hjørne af den vestre Gaard (Matr. Nr. 6a) i Fitting har staaet en Kirke, hvis Omrids dog i mange Aar har været forstyrret, medens Kirkegaardens Omkreds endnu for ca. 50 Aar siden kunde paavises og af Dr. O. Nielsen opgives at have strakt sig fra N. til S. 18, fra V. til Ø. 24 Favne. Paa Pladsen findes endnu Smaastumper af Fraadsten (indenslandsk Kalktuf), og der er fundet Brudstykker af til-

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ Fra Ribe Amt 1, 79.

skaarne Sten, ligesom Masser af Kampesten — de fleste runde, andre simpelt tilhuggede — tidligere ere bortførte derfra. Kirken, som har havt en Grundvold af tilhuggede Sten, har saaledes i det væsentlige været opført af runde Kampesten og Kalktuf. I Gaarden nærmest østen for ovennævnte Gaard ligger som Trappesten en Granitkvader, som menes muligvis at have siddet som Karm i Kirkedøren¹⁾. — For ca. 50 Aar siden fandtes paa Pladsen, hvor Kirken har staaet, en Kirkenøgle, som blev kastet hen blandt andet gammelt Jern! Paa Kirkegaarden er der opgravet Menneskeben. Fitting Kirke, som formodentlig blev bygget i det 12. eller 13. Aarh., nævnes ikke i noget Dokument, heller ikke i Kirkefortegnelsen i »Oldemoder« fra ca. 1340; den maa vel allerede dengang have været øde; Beboerne, som hørte dertil, ere sagtens helt eller delvis uddøde af smitsom Sygdom.

I Fitting Krat fandtes tidligere en Skanse — i Hestekoform — fra Svenskekrigen.

Fitting er paa særegen Maade blevet sat i Forbindelse med Boghvede og — »Bogetgrød«. I »Smaastykker«²⁾ anføres følg. Talemaader: »Det kommer igjen paa syvende Aar ligesom Fitting Boghvede.« — »Det er spejet (pjusket) ligesom Fitting Boghvede.« E. Tang Christensen meddeler følg. Hjertesuk³⁾:

De røjner, å de blæser, de er så hård en sky;
 Gu nåå vi Fitting hjærrer⁴⁾, vi hår så låndt te by.
 Gu gi, de war ævten, å a war i mi sæng,
 å a håd mæ en påt bogetgrød,
 å a mot æd å dænd.

¹⁾ Indberetn. af C. A. Jensen 1907 (Nationalmuseets Arkiv).

²⁾ Udg. af Udv. for Folkeoplysningens Fremme, 1872, S. 184.

³⁾ Jyske Folkeminder IX, S. 138.

⁴⁾ Paa andre Egne hedder det: »vi arme hjærrer«.

Østervig. Kaldtes i gammel Tid Vestervig¹⁾. 1651 var der i Westervig 3 G., hvoraf 1½ var øde, saa der ingen Huse fandtes; det hele Kannikegods. 1664: Østerwiig 3 G. til Ribe Kapitel, de 2 øde »och ingen skat at bekommes«. 1688: Østervig Kannikeprebende, »hafver verrit 3^{die} gaarde, er nu gandske, øde«. I Markbogen hedder det: »Østervig er øde og forlat Gods og har været Prebende til Caniker og har udi Tider været beboet«.

I Østervig byggedes 3 G. med 20 Aars Skattefrihed til 1. Maj 1743 og 1. Maj 1746²⁾; de vare altsaa byggede henholdsvis 1723 og 1726. 1726 stævnede Præsten Cronius 3 Beboere i Væstervig for Tiendeafgift; med de 2 blev han forligt, den 3^{die}, Samuel Eliassen Biener, paa-stod, at Forordn. af ²⁶/₆ 1723 fritog ham for at svare Tiende, da han havde antaget sig et øde Sted i Heden at opbygge; men Retten dømte ham til at betale. ⁸⁰/₇ 1744 skj. Justitsraad G. de Lichtenberg af Engelsholm Østervig — tilskjødet ham af Kongen — til Mads Jensen i Liegaard. 1757 kaldes Østervig »en gaard af stor strækning«³⁾. Da D. Atlas udkom, var her 2 Beboere.

Udsk. 1781 (1 G. og 1 Bol). 1 Udfl. — Maaske 5 Høje; ødelagte; den ene formodentlig en Langdysse.

1579 afstod Kronen 1 G., kaldet Vestervig, til Kapitlet i Ribe⁴⁾. 1629 hedder det i et Tingsvidne om Byen Vestervig, der da tilhørte Niels Krag til Trudsholm: »den By Vestervig ligger nær ved den store Lande-Alfarvej, og Landets Fjender og Krigsfolk har taget fra dem deres God og Gods, Korn og Kreaturer, saa de Mænd og Folk er deraf nu forarmede og ikke de kan nu formaa at udgive deres Landgilde eller Pengeskat, som de har kunnet tilforn⁵⁾«.«

¹⁾ Benævnedes endnu i forrige Aarh. saaledes af en gammel Mand i Thorsted. Fra et Thorsted-Standpunkt faldt det da ogsaa mest naturligt at kalde Byen Vestervig.

²⁾ Jydske Saml. 3. R. IV, 365. — ³⁾ L. c. pag. 413. — ⁴⁾ Kronens Skøder. — ⁵⁾ Nielsen S. 7.

1786 hedder det i en Skrivelse fra Rentekammeret: Peder Christensen i Østervig, der i Ægteskab har avlet 8 Sønner, hvoraf 7 er levende, tilstaaes en Hjælp af 2 Rdl. aarlig for de 2 yngste, indtil de have fyldt det 14de Aar.

Slaug. »Slav betyder et Hul, en Fordybning«¹⁾. Det er dog vist usikkert, om Navnet paa denne Gaard har en saadan Oprindelse.

1651: Slav 1 G., tilh. Ribe Kapitel, 2 Fæstere: Christen Laszen og hans Søn Jes Christensen. 1664 og 1688: Slaug 1 G., tilh. Lauritz Skinkel, beboet af Gyde Jørgensen.

Marker til Slaug: Vester Ager Fald. Midtager Indtægt. Bredager Indtægt. Sandager do. Klynevejs do. Mølleagre. Vangvej Indtægt. Øster Ager. Stagager Fald. Kirkevejs Indtægt. Vester Hedeagre. Vester Hede. Mosehede. Vesten Gaarden. Øster Toft.

Slauggaard og Vilhelmsborg — den sidste en Parcel — opm. 1819. Kort. — 26 Høje, deraf 24 udgravede af Nationalmuseet i Sommeren 1896. 20 Høje (deriblandt »Tvillinghøje«), spredte paa begge Sider af en smal Engstrækning, indeholdt Oldsager af de ældste Former, som ere truffne²⁾. 2 Høje bleve fredlyste. I Nærheden af »Tvillinghøje« formodentlig været holdt Ting³⁾; for adskillige Aar siden var der i Heden mange Vejspor, som førte dertil. Det er vel ogsaa sandsynligt, at Slaugs Herreds første Tingsted har været i Nærheden af den Gaard, som gav Herredet Navn. Senere blev Tinget formodentlig holdt ved Tinghøj i Trøllund, et for Herredets Beboere mere bekvemt Sted.

²⁷/₃ 1579 afstod Kronen 1 G., kaldet Vester Slau, til Kapitlet i Ribe⁴⁾. 1696 kaldes Slaug, som da beboedes af Gyde Jørgensens Enke og Christen Larsen, gammelt Ryttergods. 1741—42 nævnes Jens Madsen som Beboer;

¹⁾ Nielsen S. 42. — ²⁾ Jvf. Aarb. for nord. Oldkyndighed. 1897, S. 202 ff. 1898, S. 106 ff. — ³⁾ L. c. 1902, S. 300. — ⁴⁾ Kronens Skøder.

den approberede Landgilde af Gaarden var da 3 Rdl. 54 β . $18/9$ 1743 købte Borgmester, Controlleur og Postmester Jens Riis i Kolding af Kronen Slaug Gaard for 67 Rdl. 14 β ; fik Skjøde $22/10$ s. A.

Lille Almstok (Store Almstok ligger i Randbøl Sogn). 1651: Liden Almstok 1 heelgaard, tilh. Kronen — ligeledes 1610; beboet af Delefoged Madz Jeszen. 1664: Almstokvad 1 G., tilh. Kronen; beboet af Jens Olufsen. 1688: Lille Almstok Ryttergods; beboet af Christen Madsen.

Marker: Waysager. Astgurager. Kielager. Stenbrage. Stakkelseng. Racedager. Lundkrogs Fald.

Kort (1818). Forfattet til Udparcellering. — 7 Høje, nogle ødelagte, de andre udgravede; i den ene fandtes et Lerkar, omkring hvis Munding var bøjet et Jernsværd.

$10/1$ 1579 fik Kronen 1 G. i Alumstock af Christoffer Jul til Estrup¹⁾. $3/3$ 1580 fik Josua van Qualen paa sin Hustrus Vegne Forleningsbrev paa 1 G. i Almstok²⁾. »Mads Jeszen i Almstok, Delefoged i Slavs Herred, har hans Gaards Landgilde fri³⁾.« »9. Juni Jens Olufsen af Maiuigh fæstet den øde og ruinerede Gaard Almstok Wad, som Mads Jessen tilforn paaboede og fradøde, Indfæstning 8 Rdl.⁴⁾« $27/7$ 1664: Anders Madsen, forhen Skriver i Koldinghus Amt, faar af Kronen i Slaugs H. Almstok 1 G.²⁾ — 1696 kaldes Gaarden gammel Ryttergaard.

I Præsteindberetning 1638 angaaende Hejnsvig Sogn hedder det: »Ost nor ost fraa Hejnsvigs siges at haffue verett et Capell y gamble Dage, som dog nu er øde med alle, der udi menes y gamble Dage att vere holden Siællemesse y pauffue Dommeth.« Dermed sigtes til »Røde Kirke«, som har ligget paa Vadsager i Lille Almstok og nævnes i Kirkefortegnelsen i »Oldemoder« som almstok (Kirke); men en senere Haand har tilføjet »desolata« c : øde, saa Kirken er vel bleven øde paa Grund af den sorte Død.

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ Kanc. Brevb. — ³⁾ Lensregnsk. 1654—56. — ⁴⁾ L. c. 1660—61.

O. Nielsen opgiver, at den har været 12 Favne lang og $7\frac{1}{2}$ bred, og at Kirkegaardsdigerne have været 25 Favne paa den ene Led og 35 paa den anden. I Grunden er fundet adskillige Murstensbrokker, saa Kirken, som har havt Længdesider i N. og S., vel har været bygget af røde Mursten og deraf faaet det Navn, som Traditionen giver den; der er dog ogsaa bortført mange utilhugne Kampesten. Der findes endnu enkelte Menneskeben og adskillige Kalkbrokker. Paa Pladsen afsløredes $\frac{24}{6}$ 1912 en Mindesten med følgende Indskrift: Her laa Almstok Kirke 1325. — Nogle Helgenbilleder, som formentlig stammede fra Kirken, brændte for en Del Aar siden i Gaarden Matr. Nr. 1a i Lille Almstok¹⁾; en Kirkenøgle, som for mange Aar siden fandtes paa Kirkegaarden, skal — i Følge O. Nielsen — være indsendt til Oldnordisk Museum; men den findes ikke i Museets Fortegnelse. Frost fortæller, at Lille Almstok har været Præstegaard til denne Kirke.

Pastor O. Sommer har meddelt følgende: De enkelte Dele af Kirken i Almstok . . . ere blevne flyttede op til Grene paa en Slæde, som blev trukken op ad Isen paa Aaen. Der ligger to store Grundsten i Grene Sø, som findes lidt østen for den gamle Kirke, og de siges at være faldne gjennem Isen, da den revnede under Slædens Vægt, og de ikke kunde faaes op igjen. Saa meget er vist, at der har været en Kirke i Almstok, og for ikke mange Aar siden opgravede man paa Stedet en stor Nøgle, men den er nu bleven borte²⁾.

¹⁾ I samme Gaard fandtes en Malmstage, som nu findes i Historisk Museum i Aalborg. Denne Stage er — i Følge velvillig Meddelelse fra Museet — 18 cm. høj og forsynet med Tallet 97 omkring et tvedelt Vaabenskjold, hvorunder staar G. B. H. Disse Bogstaver ere = Gedske Brockenhuus; Tallet skal sige 1597. I Vaabenskjoldet findes Billernes og Brockenhuusernes Vaaben; nævnte G. B. ægtede 1550 Erik Knudsen Bille og døde 1599. En Datter af dette Ægtepar var Margrethe Bille, som 1609 kom i Besiddelse af Donslund og vel har bragt Stagen til Egnen.

²⁾ Evald Tang Christensen, Danske Sagn, 3. Afdel., S. 125 f.

I Aaret 1901 fandt en Mand i L. Almstok ved Tørvegravning ca. 1 Alen nede i Mosen et Fad af drevet Messing. Dette gamle Fad, som dog næppe har været Døbefad i Almstok Kirke, findes nu i Museet paa Koldinghus.

Kolonibyerne.

I Aaret 1757 lod et i Kjøbenhavn til de jydskes Heders Opdyrkning dannet Aktieselskab nogle af Hederne undersøge, ogsaa Randhøl Hede blev da undersøgt af Hans de Hoffman og fl. a. Der blev ført Dagbøger, og der blev indberettet, men derved blev det foreløbig. I Sommeren 1760 kom atter Hoffman og nogle andre høje Herrer ud paa Randbøl Hede¹⁾; det gjaldt da om at skaffe Plads til 53 »oprørske« Kolonist-Familier, som ikke vilde lade sig overtale til at bo i de Heder, hvortil de indkaldte tyske Kolonister vare blevne henviste, men forlangte at komme til at bo i Randbøl Hede, som de »havde beseet af onde Raadgivere«, vil vel sige: ladet bese af nogle, som gave dem det daarlige Raad, at foretrække denne Hede. ²⁵/₆ blev der holdt Møde med Lodsjerne. Amtmand v. Bülov spurgte da disse: 1) Om hver vidste, hvor meget han i Randbøl Hede tilhørte efter Landmaalings Matrikel. 2) Hvor meget af Heden de mente Kongen kunde overlades til at bosætte de Pfalsiske Kolonister med. Amtmandens Sprog var ikke godt, men Lodsejerne forstode nok Meningen; de svarede, at de »vidste ikke, at der i hele Randbøl Hede var noget, som tilhørte Kongen, uden et øde Sted, Godrum, som dog svarede Afgift til Amtstuen. Den øvrige Hede brugte Byerne og Stæderne i Randbøl Hede til deres Græsning,

¹⁾ I Danske All. V, 991, hedder det, at der paa Randbøl Hede findes Lyng af Karls Højde!

Fædrift og Ildebrand, og følgelig formente de, at intet til Kongen kunde udlægges«. Svaret var tydeligt! Kommissærerne begave sig saa omkring i Heden. De besaa »Skodeborg« (Skjoldbjerg), 1 Gaard med et Hus, som fandtes brugelig, og som nok kunde kjøbes af Ejeren, en Smed. De besaa det tilgrænsende Knorborre, som havde 2 Beboere, og hvor der var et lidet Teglbrænderi. Fandtes ogsaa brugeligt. De droge til Godrum: »Jorden ej af Betydning, ses ej, at mere end 1 Bonde kunde ernære sig, om det blev opbyggt«. De besaa »et Sted, Plouborg, i Heinsvig Sogn . . . dette Sted tilholder vel de omliggende Byer sig, ja de Gilbjerg Mænd har alt ladet føre Træ derhen at vilde oprejse et Hus, hvad Rettighed de dertil kan have, uden Hævd, vides ikke, siden derom intet i Landmaalingen er anført, men det véd vi, Ejendommen er god og grænser til Skiodeborg« (Knorborre!). De berette endvidere: »Faarestie-Dam¹⁾ er et lidet Sted $\frac{1}{2}$ Mil fra Fetting, hvoraf til Provsten i Ribe 1670 skal være svaret en liden Afgift, men nu øde, dog kunde man se, hvor Bygningen og Brønden har staaet; de omliggende Lodsejere formente, at det tilhørte deres Græsning, siden det ej i Matriculen er anført, og ingen videre Efterretning derom havdes. Gammel Fetting ligger ved Røgberg Mark, en Fjerdingvej derfra; har været et lidet Sted af ringe Betydning, hvoraf ses rudera (o: Ruiner), hvilke de omliggende Byer tilegne sig Græsning paa²⁾«.

¹⁾ I Hoffmans Oecon. Journal (1758, S. 20) kaldes dette øde Sted Faarehus.

²⁾ ^{29/10} 1757 hedder det i en Indberetn. fra Amtmand v. Bülow: »Gammel Fittinge imellem Rygbjerg i Randbøl og Fittinge i Waarbasse Sogn, vides ikke tilvisse, til hvilken af disse Sogne henhører. Man kan paa Byggestædet se, at der har været 2 Bygninger og en Kaalhave derhos. Syd derfor ligge nogle gamle udyrkede Agre, Norden og Vesten for end død Hedeland med Lyng og Tuer. Faarestiedam ikke langt derfra i Vorbasse Sogn, $\frac{1}{2}$ Mil Nord for Fittinge. Ved Byggestædet er et Damsted med Vand i, en Brynd og derhos en Del gl. Hede Pløjeland, hvilket tilligemed den anden derved liggende og den omkring forbemeldte Gammel Fittinge befindende Jord tjener de omkringliggende Byer: Rygbjerg, Almstok, Slag, Fittinge, Knurborge, Westervig, Spiarup og Wollund i Randbøl, Vorbasse og Egtved Sogne til fælles Fædrift uden nogen Skjel imellem dem«.

19. Aug. forespurgte Kommissærerne, om de maatte kjøbe Slaug og Vestervig til Kolonisterne; men Resultatet blev, at de samme Aar af Michel Jensen købte Schioldberg Gaard (3—1—1—») for 360 Rdl. og af Christen Linde til Engelsholm Ryberg (6—3—»—») for 637 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ og Gaarden Knurborre (4—»—2—») for 300 Rdl.

Moltkenbjerg, tidligere Skjoldbjerg. — Skjoldbjerg kaldes en stor, aflag Bakke, der ligger aabent og frit og kan minde om et Skjold, som hvælver sig over Mandens Bryst¹⁾. Nedenfor denne Bakke laa den oprindelige Skjoldbjerggaard.

1651: Schioldbjerg 1 G., tilh. Herman Kaas; beboet af 2. 1664: Scholdbiergh 1 G., halv øde, tilh. Didrich Blome; beboet af Mads Gregersen. 1671—73 nævnes endvidere Neder Skjoldberg (beboet af Iver Nielsen). 1688: Schioldborrig, tilh. D. Blome; beboet af Jacob Madsen (nævnes ogsaa 1697 som Beboer).

Marker til Skjoldebierrig: Vester Agre. Lange Agre. Sandvang. Damager. Blæsbjerg. Højvang. Stenvangs Agre. Gejlvang. Øster Bank. — Neder Schioldbierrig: Kjælderens. Stenbanke. Sandager.

Kolonierne Over og Neder Molkenberg udsk. 1790; opm. 1799. Kort. — Ca. 15 Høje — deriblandt: Klyvhøj, Skomagerhøj, Kongens Høj (286 F.) og Dronningens Høj (283 F.) —, de fleste udgravede, andre ødelagte.

^{10/5} 1583 afstod Kronen 1 G., kaldet Skioldbjerg, til Madts Role²⁾. ^{20/4} 1722 skjødede Etatsraad v. Zeplin til Refstrup til sin Søn Chr. Fred. v. Z. 1 Gaard, Over og Neder Skioldberg kaldet.

Sidst i Octbr. 1760 kom der 26 tyske Kolonist-Familier til Skjoldbjerg, hvor Byen Moltkenbjerg skulde bygges. De havde 6te Octbr. kastet Lod om deres Gaarde og Havepladser. Ved Aarets Udgang hedder det om dem:

¹⁾ Jvf. Steenstrup, Indled. Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning, S. 39 f. — ²⁾ Kronens Skøder.

»Været meget vanskelige, først for 8 Uger siden villet modtage disse Stæder og ere derfor endnu i Fredericia og Kolding indkvarterede« (deres Komme til Skjoldbjerg sidst i Octbr. skal altsaa ikke tages helt bogstavelig). 1761 hedder det om disse Familier, som alle vare Lutheranere: »tildels urolige«, men $\frac{1}{6}$ 1762 indberettes om dem: »Tegner — saa nær som to — at vorde gode Bønder og Agerdyrkere«. Da de samme Aar klagede over, at deres Hede var ringere end de andre Kolonisters, erklærede Kommissærerne, at Klagerne kunde hjælpes ved, at Kongen kjøbte Lille Almstok Gaard, men den kunde ikke faaes under 300 Rdl. $\frac{31}{12}$ 1762 hedder det om Kolonisterne i Moltkenbjerg: De have »i dette Aar opbrækket ialt 4 smaa og 3 store Agre, bortført de derpaa værende mangfoldige store Kampesten, som paa denne Bys Ejendom er meget flere end ved de andre Kolonier. Enhver Familie har saaet 12 Skpr., og nogle 2 Tdr. Rug i Gjøde- og Boghvedeland, som tegner sig til god Fremvæxt. Rug have de ikke indavlet, men hver Familie 1 Td. Boghvede, som gjør for denne By 26 Tdr. Haverne vare i dette Aar temmelig gode. Beboerne have indavlet en anselig Del Havevæxter . . . iblandt andet extraordinært Würtzingen — og Blomkaal og Andifikensalat. — Alle Vaaningshusene ere færdige undtagen til 2 Familier, hvortil har manglet Haandværksfolk og Materialier, det sidste i Henseende til den stærke Durchmarsch, som er gaaet igjennem Landet i dette Aar, hvilken har forarsaget Ophold med Materialiers Befordring, men Snedkerne staa hver Dag og arbejde paa Lofter og Døre, til de blive færdige. Ladehusene ere færdige [der byggedes ialt 13 Vaanings- og 13 Ladehuse à 8 Fag]. Den almindelig grasserende Kvægsvaghed kom først, desværre, til denne By, hvor der er bortdød 18 Køer, 16 Stude og 2 Ungnød; 10 Køer og 36 Stude gik Sygdommen igjennem. Der var de Kolonister, som holdt Liv i deres Stude

i 8 Dage med varm Ungvin og Rugbrød foruden mange andre Medikamenter, som bleve brugte, men hvilket der var det bedste, vides ikke uden Malurtvand.« Her var da 25 Mænd, 27 Koner, 57 Børn, 3 Karle, 2 Piger¹⁾. Det følgende Aar forlod en Schæfer — til hvem der var blevet opsat et Hus paa 7 Fag Bindingsværk — og flere andre med Pas Landet, og i Aaret 1765 rejste endnu flere; men der antoges saa danske Kolonister, som fik 20 Aars Skattefrihed. ⁴/₁ 1766 var der kun 1 tydsk Familie tilbage. Det hedder da: »Ved Molkenberg er endnu 4 Gaarde, hvortil er ingen Liebhaber, same vil henfløttes i Hederne til Forstie Dam og flere Stæder, siden Ejendommen ved Molkenberg er nu i 4 Aar proberet og ej flere . . . der kan ernære sig.« Allerede Aaret før hed det: »En vil flytte sin Gaard til Forstidam. Til Godrum vil ingen«. Sagen blev saa 1766 ordnet saaledes, at der i »Gammel Molkenberg« blev 2 Gaarde og 4 Husmandslodder, og i »Ny Molkenberg«, som da blev udflyttet mod Vest, 2 Gaarde. De, som kom til at bo paa sidstnævnte Sted, flyttede paa egen Bekostning hver et Vaaningshus og et Ladehus fra Gl. Molkenbjerg. 1766 hedder det om Kolonisterne baade i Gl. og Ny Molkenbjerg: »Alle gode Agerdyrkere, men fejler alene paa Formue«. ¹/₁ 1768 var der i Gl. Molkenbjerg 2 Gmd. og 3 Hmd., i Ny do. 2 Gmd. og 1 Hmd. 1798: Neder Moltkenbjerg 2 G., udflyttede fra Over do. »Agerland gammel Sandflugt, Hederne ligeledes; dog haves lidt Hø ved en Bæk nord for O. Molkenbjerg, saa at hver avler 3 à 4 Læs godt og 8—9 Læs daarligt Hø.« O. Molkenbjerg 2 G. og 4 H. »Den nordre Gaard har en Indmarkslod og en Hedelod. Jorden maadelig«. — Gl. Moltkenbjerg fik snart Navnet Over Moltkenbjerg, som det hedder endnu, men det kaldes mest Banken (æ Bank), og Ny Moltkenbjerg, som da fik Navnet Neder Moltkenbjerg, kaldes mest Skjoldbjerg.

¹⁾ Nielsen S. 17 f.

De tyske Kolonister bleve betjente af Præsten i Vorbasse, og der var sikkert aldrig — som Dr. Nielsen fortæller — paatænkt et Kirkeanlæg ved Moltkenbjerg, ligesom der da heller ikke her blev indrettet en Kirkegaard¹⁾. Men der var en kort Tid en tysk Skoleholder i Moltkenbjerg. Han, som hed Nicolay Dreyer, blev beskikket $\frac{1}{12}$ 1764 og havde for Betaling Ophold hos en Kolonist, saa der blev ikke opbygget noget Skolehus. Da han blev opsagt til at fratræde sin Bestilling fra $\frac{31}{3}$ 1766, beklagede han sig derover, og der blev saa meddelt ham, at der vilde blive anvist ham en Plads ved et af Garnisons Compagnierne, »dersom han dermed er tjent«. Pastor Bisted gav Dreyer en god Anbefaling: »At skrive mange Ord behøves ikke, thi hvor han kommer, er hands egen Væs³en den Herold, som taler for ham selv.«

Uagtet Rygbjerg, som blev til Kolonien Frederikshaab, ligger i Randbøl Sogn, skal her dog meddeles et Bidrag til bemeldte Kolonis Historie²⁾.

Til Rygbjerg kom 35 tyske Familier, som alle vare reformerte. I Slutningen af Aaret 1760 hedder det om dem: »Disse urolige, dog dygtige Agerdyrkere antog først deres Stæder ved Lodkastning først i Novbr. og have lidet udrettet . . . Været meget vanskelige; først for 8 Uger siden villet modtage disse Stæder, og derfor ere endnu i Fredericia og Kolding indkvarterede. 1761 skrives der om Kolonisterne i Frederikshaab: »En Del urolige, fortrædelige og utaknemmelige«; men $\frac{1}{6}$ 1762 hedder det:

¹⁾ Derimod skulde der efter kgl. Res. af $\frac{9}{1}$ 1765 opbygges to Kirker paa Alheden; den ene, Frederiks Kirke, blev opført — indviet $\frac{18}{4}$ 1766; den anden, som det var paatænkt at bygge for de 4 andre Kolonier i Skygge Hede, blev ikke opført, da Halvdelen af de tyske Kolonister droge bort. Der spares saaledes 1406 Rdl., som det i Følge Bvgningskommissionens Overslag vilde have kostet at bygge Kirken.

²⁾ Se iøvrigt Hans Kau, Om Kolonien »Frederikshaab« . . . (Vejle Amts Aarb. 1912, S. 94 ff.).

»Eragtes at blive gode Bønder og Agerdyrkere«. ³¹/₁₂ s. A. gav Forvalter From dem da ogsaa et godt Skudsmaal: De »bør virkelig at have Berømmelsen fremfor alle de andre Kolonister for deres Stræbsomhed, thi de ere aldrig ledige for Arbejde; om Sommeren, saa tidlig Dagen fremkommer, er enhver i fuldt Arbejde paa Heden, og den ene agter at ville for den anden med deres Agerdyrking, som alt tegner sig godt, foruden at de og lever mere endrægtelig sammen end de andre. — — Haverne i denne By har været meget bedre end ved de andre Kolonier, alle Ting ere blevne fuldkomnere, der ogsaa tildels kan tilskrives Beboernes Koners Vindskibelighed, siden de have baaret nogle 100, ja 1000 Tønder Vand i Haverne i den stærke Tørke. Af alle Sorter Havevæxter, nemlig Bønner, Ærter, Salat, Gulerødder, Roer, Rædiker, Grøn- og Hvid-Kaal, item Catofler, have de havt i stor Mængde, saa tilstrækkeligt, at de fodre deres Stude og Køer dermed daglig imellem Hø og Halm. Tobakken har tegnet sig saa profitabel, at Kolonisterne sige aldrig at have set den bedre, naar den stærke Vind ej for-dærvede den. Kvægsvagheden vides ej endnu noget af. Alle Vaanings- og Ladehusene ere færdige uden alene Midtgavlene, som ikke ere paaslagne, af Mangel paa Haandværksfolk.« Her var da 40 Mænd, 38 Koner, 81 Børn¹⁾. Men ogsaa de fleste reformerte Kolonister forlode snart Landet; ⁴/₁ 1766 var der kun 6 Familier tilbage, og der kom saa adskillige danske Kolonister til Frederikshaab. Kvægssygen meldte sig ogsaa i denne Koloni. 1762 og 63 døde der i Kolonierne Moltkenbjerg, Frederikshaab og Frederiksnaade 87 Køer; fra April til Juni 1763 døde der alene i Frederikshaab 27 Stude. 1769 og 1771 var der atter Kvægpest paa Randbøl Hede. I førstnævnte Aar døde der alene i Frederikshaab 1 Stud, 15 Køer og 5 Ungkvæg af Sygdommen; men Kolonisterne

¹⁾ Nielsen S. 16 ff.

brugte saa en radikal Kur: de solgte 1 Hest, 9 Stude, 2 Ungkvæg, og de slagtede 6 Stude, 1 Ko, 1 Ungkvæg! ^{24/1} 1770 meldte Forvalter From Sagen: »Solgt og slagtet uden at spørge om Tilladelse; 3 gjort det saa grovt, at de burde at gaa i Skubkarere; de forsikre vel at vil skaffe deres Besætning igjen, naar Ploven skal gaa, men saadan Sladder er intet at tro paa.« From mener, at »de maa sættes paa Vand og Brød i Frederits hver i 8 à 14 Dage, da de — og især Christopher — intet dermed i denne Tid forsømmer. — — At straffe dem paa Pungen umuligt, lige saa vanskeligt vil det være at faa dem til Frederits, men man kan betjene sig af et Par Dragoner. Hvad det Kvæg er angaaende, som af Kvægsyge er død, derom taler jeg intet, saasom det er Guds Gjerning, der ingen kan imodstaa«. Amtmand Hoffman mente, at Kolonisterne burde straffes, »men hvorledes er det muligt at bringe dem fra Randbøl Hede — 5 Mil herfra — hertil at udstaa den Straf, uden en Comando Dragoner skulde udbringe dem, og naar de havde udstaaet Straffen, var det dog lige nær med den manglende Besætning... Paa den anden Side: i Fald de ej havde solgt og slagtet af deres Kreaturer, havde de dog muligen alligevel død, siden Kvægsyge fast overalt tager alle Ting rent bort.« — — 1793 udflyttedes fra Frederikshaab Gaardene a) »Christianeiegod«, b) »Mariesnaade«, c) »Carolineyndest« og d) »Reventlovshede«.

Koloni-Inspektør Lindenhan, som ^{31/13} s. A. indberettede om denne Udflytning, gav følgende Forklaring angaaende Navnenc: a) Hans Kongel. Mayests. Navn og Caracther. Jeg søger ved alle Leiligheder at gjøre Colonisterne opmærksom paa den store Lykke, at de i freed og roe kan spisze deres Brød og gaae ved deres stille Arbeide, da derimod den største Deel af Europa bedekes af døde og qvæstede Mennesker og heele Stæder og Lands Byer afbrændes og forvandles i Steenhober i Udlandene, og at de derfor idelig og bestandig maa takke Gud og beede for deres gode Konge, at Hand længe, længe maa

regiere, med Viisdom og Naade. Jeg haver ogsaa den fornøjelse endogsaa i de allerringeste Hytter paa Landet at høre, med hvilken Glæde de taler om Deres Konge og Landets Viise Bestyrelse i saa kritisk en Tiids-Punct som den, i hvilken vi lever. b) Hans Kongel. Høihed Kron Printzens Gemalindes Navn. c) Den nyeføede Printzesindes Navn. Efter denne Printzesindes føsel og Navne Dag fandt jeg det for Pligt derved at forevige et Navn, som endnu af alle fornuftige og retsindede Mennesker under den danske Zepter med megen Kierlighed erindres¹⁾.

Vi skulle nu høre lidt om de reformerte Kolonisters Kirke- og Skolevæsen. ¹⁶/₈ 1761 indberettede Kommissærerne: »De 2 reformerte Kolonier i Alheden og den ene i Randbøl Hede forlange, at den reformerte Præst Hollard i Frederits maa comunicere dem i det mindste 2 Gange aarlig. Han har alt i et Aar gjort adskillige Rejser og selv forskaffet Brød og Vin; han forlanger aarlig herfor 100 Rdl.« Da det blev befalet, at Kolonisterne selv skulde betale Præsten, replicerede Kommissærerne: Præsten declarerer, at skal det alene afhænge af Kolonisterne, som ikke engang har sagt ham Tak for den Møje, han har haft med dem, og de i deres Land ikke ere vante til at ofre Præsten, saa vil han ej dermed have at gjøre . . . Har havt Bekostning . . . Kun 300 Rdl. aarlig Indtægt. Har over 1 Aar havt med disse 60 Familier en Hoben Umage . . . Maa faa noget billigt for Umagen, da han 2 Gange om Aaret maa rejse til begge Stæder; ellers overlades det til en anden. Kommiss. tilføje: Den eneste [reformerte] Præst her i Landet. Kolonisterne plage daglig at faa en Præst til sig for at comunicere; foregive, at Legationsraad Moritz i Frankfurt havde lovet dem en Præst gratis, naar de blev 30 Familier. Vilde blive besværligt for Kolonisterne det første Aar at holde en Præst. Det indstilles, at Hollard maa nyde fri Befordring og en recompense (Godtgjørelse)

¹⁾ d) Efter Grev C. D. F. Reventlov, Rentekammerpræsident 1792—1808.

for hver Rejse. Kommiss. bede saa meget mere derom, »som disse folck, hvad deres religion angaar, er meget paastaaende . . .« ^{28/10} s. A. foreslog Kommiss., at den reformerte Præst for den nævnte Tjeneste skulde have aarlig 60 Rdl., og saaledes blev Sagen nok ordnet. Men Kolonisterne vare ikke tilfredse med at faa en Præst 1 à 2 Gange om Aaret — til Alheden kom han nok ikke 2 Gange hvert Aar, han havde 14 Mil derop! De klagede ofte til Kommiss., og det samme gjorde de tyske Lutheranere, som bleve betjente af Hr. Windfeldt i Alheden og af Hr. Ewald i Randbøl Hede: da disse Præster intet fik derfor, og Sproget var dem besværligt, maatte Kolonisterne ofte bie, til det var Præsterne belejligt. De bedste Kolonister, skreve Kommiss. ^{8/2} 1763, have meget ofte forestillet os, at de fleste Fortrædeligheder komme af, at Kolonisterne har ingen Præst, som kan formane de uartige til Guds Frygt, og at Ungdommen opdrages i Vankundighed . . . Kommiss. berettede derefter, at Legationsraad Moritz for et Aar siden havde sendt en luthersk Skoleholder, navnl. Gabler . . . en dygtig, lærd Student og skjøn Prædikant, og en reformert Præst og Skoleholder, navnl. Pharr, som og var habil, og de indstillede, at Gabler maatte beskikkes og ordineres til luth. Præst ved Kolonierne og tillige være Skoleholder, og Pharr til reform. Præst og Skoleholder. Pharr blev da ogsaa ansat fra 1. Juli 1763 med aarlig Løn 150 Rdl. Han kunde ogsaa nok trænge til at faa en Ansættelse: »Denne Pfar« — skriver Hoffman — »havfde opslidt Klæderne, saa ieg gaf ham af mit eget en sort Klædning, fordi han ej skulde gaae nøgen.« ^{20/7} 1764 klagede Pastor Hollard over at have ^{1/4} Aars Gage tilgode og endvidere 6 Rdl. 64 ^β, som han havde udlagt for Brød og Vin. Kommiss. forklarede da, at Pengene vare optagne hos Amtsforvalteren til Pharr, som »kom herind først i April«, og som daglig plagede dem for nogen Løn til Livets Ophold. Pastor Pharr, der kom

til at bo i Alheden, var i Aaret 1764 paa Vej til at gifte sig med sin Tjenestepige, som det fremgaar af følgende Skrivelse fra Kommiss.:

»Velærv. Hr. Pastor. Det gjør os ont, at De nogen Tid har tænkt paa det forehavende Giftermaal, da det ei var Dem anstændig at tage Deres Tieneste Pige. Men som de nu selv melder: at saavel De selv som Pigen vil ophæve samme, saa have vi i Dag tilskrevet Forvalter Kiærsgaard, at han berammer en Dag, at Hr. Pastor og Pigen møder hos Hr. Windfeldt, og Hr. Pastor og Pigen skriftlig ophæver Trolovelsen . . . hvorimod Hr. Pastor strax maa give Pigen Afsked og se at faa hende ombyttet imod en anden, som kunde forrette deres Husholdning — [de henvise her til Loven!]. Og er det os kiært, om same saaledes kunde ske, paa det D. Velærværdighed kan nyde Deres Tilhørers veneration, som ellers vilde mangle, efter de af Hr. Pastor ommelte Omstændigheder«. ^{8/11} 1766 androge den luth. Præst, Oszwald, og den ref. Præst, Pharr, paa Alheden deres elendige Omstændigheder: Hver en aarlig Løn af 150 Rdl., og Pharr maatte befordre sig selv til Kolonierne. Mellem Alheden og Randbøl Hede ca. 12 Mil. Den dyre Tid i afvigte Aaringer gjort deres Armod saa stor, at de næppe kan forskaffe sig de nødvendige Klæder, mindre betale dem, som creditere dem Victualier. . . 1770 søgte Pastor Pharr sin Afsked for at rejse hjem til Pfaltz: Havde havt 200 Kommunikanter; havde nu kun 13 Familier, 8 paa Frederikshede og 5 paa Randbøl Hede. Var yderst arm. Hans Ansøgning blev bevilget; Kommunikanterne kunde herefter rejse til Fredericia; der skulde ikke mere beskikkes en reformert Præst.

Den reformerte Gudstjeneste i Frederikshaab holdtes i en af Gaardene, hvor der var indrettet 4 Fag dertil. 1777 hedder det, at i den ene Ende af Huset Nr. 6

have Bymændene Plads til Hyrden, og i den anden findes »den tyske Kirke«.

Denne Gaard laa syd for Landevejen efter Kolding, og lige overfor — nord for Vejen — var der en Begravelsesplads, hvor to eller tre bleve jordede.

¹⁰/₃ 1787 indgav Koloniinspektør Lindenhan en Ansøgning, i hvilken det hedder: »De reformerte ere . . . som folk af en mindre Agt udi Guds Øjne uden al brugelig Ceremoni blevne begravne. En saadan forhaanende forskjel af deres forældres ligfærd har forvoldt, at de ved det kgl. Amthus i Fredericia har gjort Ansøgning om sammes Ophævelse, og at vore lutherske Præster maatte tillægges ordre at begrave deres reformerte forældre som de andre der i sognet. Men med hvilken Mislykke saadant er sket, erfarer D. kgl. M. af vedlagte Bilager fra H. H. Biskop Middelboe. Deres efterlevende Børn blive ved deres Ligbegængelse prostitueret og beskjemmet ved alle de øvrige sognefolk, som derover sperer Øjnene og taler meget haanlig imod de afdøde til største Krænkelse for deres tidels vakere og slittige Børn«. — Biskop M. skrev (¹⁷/₃ 1787): Ritualet forbyder udtrykkelig saadant; kan ikke derudi dispensere; men vil nærmere indgaa med en allerunderd. Forestilling. ¹²/₃ s. A. resolv. Kancelliet: Koloniinspektør Lindenhan ansøgt om, at de reformerte Kolonister paa Randbøl Hede maa begravnes med Jordspaaastelse af Stedets lutherske Præster uden mindste Forskjel ligesom de andre Sognefolks Lig der i Sognet. Det tillades, saa meget mere som Børnene af disse Kolonister efter Inspektørens Beretning ere alle lutherske, og Forældrene endog selv søge den lutherske Kirke, undtagen naar de engang om Aaret efter deres Kirkes Skik lade sig betjene med Sakramentet af den fra Fredericia didkommende Præst.

1764 blev Johan Rudolph Wurschmit ansat som tysk Skoleholder i Frederikshaab. Der blev, da de mange tyske Kolonister rejste bort 1765, et Vaaningshus paa 8 Fag udtaget til ham, saa her blev ikke bygget nogen ny Skole.

Han, som kaldes »forhen afskediget Trompeter«, blev begr. ²⁹/₁ 1786, 77 Aar gl. Hans Hustru, Anna Lisbeth, som var luthersk, blev begr. ⁴/₉ 1785, 81 Aar gl.

Mads Hansen Munck i Frederikshaab var Sognefoged for alle 3 Kolonibyer (begr. $\frac{25}{9}$ 1791, 82 Aar gl.)

1761 bestemtes, at der i hver Koloniby maatte beskikkes en Kromand. 1764 skrev Forvalter From, at ingen vilde have en privilegeret Kro, og at han ogsaa syntes, at en saadan vilde give Folkene Anledning til Liderlighed. Der meldte sig saa dog en Kromand til Frederikshaab.

Frederiksnaaede; tidligere Knurborg, kaldes ofte saaledes endnu.

1651: Neder Knurbor 1 G., Overknurborre 2 G., Kannekods. 1664: Knurborig 3 G., de 2 øde, Kannikegods. 1688: Knurborrig 3 G., ganske øde, tilh. Kronen. I Markbogen hedder det: Knurborg ganske øde; ikke været beboet siden Fjendernes Tid, som er 24 Aar. 3 Fæstegaarde i gammel Tid. »Lille Knurborg« nævnes.

$\frac{27}{3}$ 1579 fik Kapitlet i Ribe af Kronen 1 G., kaldet Øster Skioldbjerg eller Knurborg¹⁾. 1723 opbyggedes 3 Gaarde i Knurborg, med 20 Aars Skattefrihed til $\frac{1}{3}$ 1743²⁾. 1757 var her 2 G.

Ca. 65 Høje, deraf 14 paa Fromssejers Mark; af de andre hedder 1 — paa Matr. Nr. 11 a — Kongens Høj. Kun 1 kaldes velbevaret.

$\frac{17}{8}$ 1760 ankom 14 katholske Familier til Knurborg. Pastor Ewald i Vorbasse døbte nogles Børn³⁾; men $\frac{21}{9}$ fik Georg Noll et Pigebarn, som han absolut vilde have døbt og opdraget paa katolsk Vis, medens hans Hustru, som var reformert, vilde, at Barnet skulde være det samme. Da Forældrene ikke med det gode vilde lade Barnet blive døbt af en evang.-luth. Præst, fandt Daaben

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ Jydske Saml. 3. R. IV, 365.

³⁾ $\frac{2}{3}$ 1761 døbtet et Barn, hvis Fader var katolsk og Moderen luthersk; $\frac{20}{3}$ s. A. et andet, hvis Fader var kalvinsk, Moderen katolsk; et Barn, som fødtes $\frac{12}{3}$ 1761, blev døbt af den katolske Pater i Fredericia.

— hedder det¹⁾ — alligevel Sted i Henh. t. Forordn. ²/₃ 1693, og Faderen rejste saa sin Vej med baade Kone og Barn. En anden Katholik, Werner, lod sin Kone (?) og sit Barn tilbage og stak af. — 1761 plagede Kolonisterne Kommiss. for at faa en katholsk Præst fra Frederits ud til dem engang imellem, da nogle paa Grund af Svaghed ikke saa ofte kunde gaa de 5 Mil (lavt anslaaet!). De katholske Patres erklærede — ved den ene af dem: Wever, »Missionarius Catholicus« —, at maatte de nyde en fri Vogn og en liden Beisteur (o: Bidrag) af Kongens Kasse, vilde de gjerne baade betjene de syge og hvert Fjerdingaar forrette Tjenesten hos Kolonisterne. Kommiss. anbefalede, at disse maatte faa deres Ønske opfyldt, da de vare onde at styre, og derved kunde hjælpes. Præsterne mente, at hver af dem burde have en aarlig Godtgjørelse af 25 Rdl., men Kommiss. mente, at 25 Rdl. vilde være nok til dem begge, og saaledes blev Lønningen da ogsaa fastsat ³/₁₀ 1761.

Ved Udgangen af Aaret 1760 hed det, at der havdes saare lidet Haab om Kolonisterne, men 1761 hedder det, at Katholikkerne, hvoraf en Del vare slette Agerdyrkere og meget tilgenegen til Kiv og Oprør, vare lettere at styre, efter at den katholske Præst stundom indfandt sig hos dem. ²⁶/₅ 1762 begjærede 5 kath. Familier i Frederiksnaade at maatte rejse tilbage til Tydskland, »formedelst at de ikke kan have en Præst stedse hos dem, at Landet er mager, at det stedse blæser, med videre . . . « — referere Kommiss. —; men her skal meddeles følgende af den tyske Skrivelse, som blev indsendt:

.. Haben wir in unserm Gesetz, dasz wir solten alle Sonn- und Feyrtage die heilige Meße hören, aber daß es Gott im Himmel erbarme, wir bekommen alle Viertel Jahr einmal ein Priester, der uns eine Meße und Predigt hält. Wann nun einer

¹⁾ I Vorbasse—G. Kbg. findes intet om en saadan Daab.

von uns solte Krank werden und aufm Todt-Bette Kommen, so wäre es wol billig und recht, daß wir versehen würden mit dem heiligen Abendmal, wo solten wir aber alsdan den Catholischen Priester so geschwind hernehmen; schicken wir ein Boten nach Fredericia, so könnte der Kranke hundredmal sterben und verderben, und was hålt man auf einen solchen Christen, der dahin stirbt wie ein stuck Vieh; und ehe wir länger so leben, so wollen wir lieber wieder nach Teutschland, es mag uns darnach gehen, wie der liebe Gott will ...

I Anledning af denne kraftige Skrivelse afgave Kommiss. en skarp Erklæring: Aarsagen er vel, at nu de skal pløje og bestille noget, og har ej noget at undskylde sig med, vil de ud af Landet, da de ikke forstaar Agerdyrkning, men ere nogle aftakkede Soldater. Den katholske Præst kommer til dem hver sjete Ugis Dag, Landet er ei heller saa slet, thi de danske tog gjerne derimod, naar de nød saadan Hjælp som disse ... Fra første Tid har de Catolske været uartige og opsætsige ... De burde arbejde 1 Aar i Skufkaren og derefter forvises Landet eller og sendes til Plantagerne i Vestindien, thi disse Folk rose tildels af, at de tilforn er løben bort fra andre Potentater.

1762 forlangte 16 katholske Familier i Frederikснаade at komme til at bo paa en Hede ved Viuf, da de havde for langt til deres Kirke i Fredericia, og hvis saadant ikke kunde lade sig gjøre, da at faa et Skolehus og en Skolemester til deres Børn. $\frac{1}{6}$ s. A. hedder det om 20 katholske Familier, som da boede her: »Denne Coloni, undtagen 3, som skal være liderlige og uden Haab, tegner til at blive nogenledes gode Bønder og Agerdyrkere«. Ved Aarets Slutning skrev Forvalter From da ogsaa om Beboerne i Frederikснаade — hvor der fandtes 20 Mænd, 20 Koner og 28 Børn —: »Have i Sommer vist sig meget stræbsomme med at pløje og opbrække af de dem tildelte Agre, saa og ryddet og bortført den derpaa staaende Lyng og ført samme i deres

Gaarde til Forraadnelse og Gjødskning. Høsten er ej udfalden saa fordelagtig, som man havde ventet sig, i Henseende den overmaade stærke Tørke, som var i Foraaret. Enhver Kolonist har ikkun indavlet 12 Skpr. til 2 Tdr. Rug og 8 til 12 Skpr. Boghvede, der for disse Beboere gjør ungefær 35 Tdr. Rug og 25 Tdr. Boghvede. Derimod har enhver Familie i dette Aar saaet 2 Tdr. Rug, ja nogle 20 Skpr., dels i Gjødeland og dels i Boghvedeland, som alt tegner sig til god Fremvæxt. Deres Haver lykkedes meget bedre, end nogen kunde tænke, omendskjønt Regnen udeblev saa længe; de have alle faaet overflødige Havevæxter af alle Slags, og den hvide Kaal er i Særdeleshed meget skjønn fremfor andet; der har imellem været det Hvidkaalshoved, som vejede 9 til 10 \mathbb{E} , foruden prægtige Grønkaal, Gulerødder, Roer, Rædiker og andre Væxter, som ej i nogen Kjøbstad kunde være bedre og næppe saa godt, item Pateter, da en Beboer har indavlet efter 6 Skpr. Sæd over 20 Tdr.

Tobakken er godt tagen til Fremvæxt paa de Steder, hvor samme kunde have lidt Skjul, men hvor den stod lige for Vestenvind, blev den ej til noget. Bygningerne, Vaanings- og Ladehusene, ere nu ganske færdige, de sidste klinede af Riberhus Amts Bønder i dette Efteraar; Kvægsygen har ej endnu ladet sig ytre i denne By¹⁾. — I Maj s. A. blev det foreslaaet at nedlægge Teglværket, da Bygningerne næsten vare færdige.

1764 rejste en af de bedste Kolonister bort med Kone og Børn, efterladende en Seddel, hvorpaa der fandtes meddelt, at han var gaaet bort, fordi de ej fik en Skoleholder til deres Børn. Kommiss., som indberettede dette, tilføjede: Kolonisterne raabe idelig paa Præster og Skoleholdere til deres Børn, og faa de ikke dem, gaa de viselig bort efterhaanden. S. A. kom der saa Meddelelse om, at Kongen vilde »forunde dem en Skoleholder af

¹⁾ Nielsen S. 16.

enhver Religion ved Colonierne« og selv lønne samme. Ved kgl. Resol. blev hver af de 3 Skoleholdere tillagt, foruden fri Hus, 1 Ko og 4 Faar, aarl. 34 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ af den kgl. Kasse, indtil Kolonisterne kom i den Stand, at de selv kunde lønne dem. $\frac{22}{9}$ 1764 blev Pensionist (aftakket Underofficer) Johann Fritzon Zello beskikket til Skoleholder i Frederiksnaade. Han fik til Beboelse i en vakant Gaard 8 Fag Vaaningshus, hvoraf de 4 Fag bleve brugte til Skole, de andre 4 til »deres Kirke«. Men hans Virksomhed ophørte 1766 — om ikke 1765 —, hvorimod der senere tales om »den katholske Kirke«, hvor en Præst fra Fredericia af og til forrettede Tjeneste; 1768—69 nævnes »den katholske Kirké« som bestaaende af 8 Fag.

Der blev sikkert ikke — som det fortælles¹⁾ — projekteret en Kirke ved Frederiksnaade, men her blev nok indrettet en Begravelsesplads, hvor enkelte bleve jordede. Vejen til Vorbasse gaar nu over denne Plads, om hvilken det dog ikke har været muligt at finde noget skriftligt.

1764 fortæller Forvalter From følgende fra Frederiksnaade: »Schukraft og Grynheidels Kone have drukket 14 Kander Brændevin og 1 Td. godt Øl i 3 Uger, og den gamle Grynheidel maatte ikke smage det«. From tilføjer: »Faar Colonisterne ikke en Præst, der kan prædike paa Tydsk — der var da Vakance i Vorbasse—Gr. Præsteembede —, blive de ikke tilfreds; dog det blive de aldrig, saa længe Verden staar«.

¹⁰/₁₃ 1765 var der kun 4 katholske Familier i Frederiksnaade, og det følgende Aar var her kun 3 tyske Familier, hvoraf den ene var luthersk, men her var da tillige 6 nyantagne danske Bønder, og det hedder om dem alle: Flittige nok, men fattige. Disse 9 Familier havde 19 Huse à 8 Fag, og Kolonien bestod af 4 hele

¹⁾ Trap, V, 774.

Gaarde, 2 halve do. og 3 H. (oprindeligt: 6 G. og 4 H.).

^{10/7} 1766 indgave 2 Kolonister fra Frederiksnæde en Skrivelse, som blev Indledningen til en Retssag, der stod paa i lang Tid. I Forvalter Froms Erklæring af 11. s. M. gives en grundig Forklaring af, hvad det drejede sig om: Aarsagen til, at Knurborg blev indkjøbt til Bolig for Kolonister, var, at der fandtes en endnu fra Fjendetiden af værende øde Plads, kaldet Plauborg, hvis Hede, Plovjord og Engbund grænsede tæt til Knurborg Ejendom. Man ansaa det nemlig for utvivlsomt, at naar Skjelsætningen kom til at finde Sted, vilde hele Plauborg Ejendom blive tildelt Knurborg¹⁾.

Men da der saa af den kgl. anordnede Kommission foretoges Skjelsætning, blev kun Heden og Plovjorden indskjellet og henlagt til Frederiksnæde, hvorimod Engen forblev ved sin forrige Husbond, de Gilbjerg Mænd. Saaledes skuffedes det Haab, som Kolonisterne stadig havde havt. — Gamle Mænd sagde, at saalænge de kunde huske, havde der altid ligget Eng til Plauborg. »Birkedommer Sonnin tillægger os — paa Forespørgsel — først Plauborg med Sønder Mark, hvis sønderste Del bestaar af Enge (NB. som just er de, der tvistes om), men i Slutningen af sit Brev fratager han os dem igjen«. . . . Havde Kolonien aldeles intet faaet af Plauborg, havde det været en anden Sag, men da »Ejendommen blev adskilt, og vi bekom det sletteste og Gilbjerg det bedste, saadant fortryde Colonisterne meget paa«, og det saa meget mere, som det er bekjendt, at Gilbjerg-Mændene have brugt Engen uden at svare kgl. Kontributioner deraf, da bemeldte Ejendom ej har været matrikuleret, og de have maattet tilstaa, at de ikke kunne bevise, hvorledes de ere komne dertil eller have faaet

¹⁾ 1760 tilbød Gilbjerg Mænd at overlade Plauborg til Kolonien mod Godrom, naar de maatte beholde det paa Plauborg faldende Hø! Dette Tilbud blev ikke modtaget.

samme Grund i Fæste. Har nogen rettelig havt Fæste derpaa, hvorfor skulde da andre have begjæret for ca. 30 Aar siden at faa Plaugborg i Fæste imod at svare kgl. Skatter af 4 eller 6 Skpr. Hartk. »Men jeg tror snarest, at de Gilbjerg Mænds Fæste fornemmelig har bestaaet udi, at deres Omstændigheder altid har været bedre end de andre deres Naboers, saa at disse derfor ej torde bemægtige sig denne Ejendom, ellers havde formentlig de Gilbjerger til deres Brug ikke beholdt den saa længe«. — Prokurator Lindam, som var Gilbjerg-Mændenes Forsvarer, anførte i sit Indlæg ^{15/10} 1767 bl. a.: Plougborg Eng i Mands Minde været tillagt Gilbjerggaard. Der findes ikke noget Sted i Landmaalingen kaldet Plouborg i Heinsvig Sogn, som staar for Hartk.; men han formener, at der har alene været et Hus, som de Gilbjerg Beboere fordum har sat ved Engen for at vogte denne fra omliggende Beboere paa den søndre Side! — Christen Christensen Søndergaard af Vorbasse — over 81 Aar gl., og havde over 60 Aar boet der — bevidnede, at han tilligemed Jens Jensen Smed — som ogsaa boede i Vorbasse — for ca. 30 Aar siden ansøgte om, at de maatte faa et øde Sted i Vorbasse Sogn, kaldet Plaugborg, med Hede og Engbund i Fæste imod at svare kgl. Skatter og Udgifter af 4 Skpr. Hartk.; men Beboerne af Gilbjerg tilbøde saa, at de vilde svare Skat og Udgifter af 5 Skpr. Hartk. for at faa Jorden, og de førstnævnte skreve da tilligemed deres Sognepræst Hr. Cronius, som med dem vilde være Interessent, 2. Gang til Rentekammeret med Tilhud at ville svare 6 Skpr. Hartk. og selv at opsætte en Bygning, — hvorpaa intet Svar erholdtes; men »Gilbjergerne slog dog Engen samme Aar meget for tidlig, end de burde! De have siden benyttet sig især af Engen, som tilhørte Plaugborg, og for Engens Skyld var det, vi gjorde os saa stor Umage for at faa Plaugborg i Fæste, saasom paa Plaugborg Skifte

kunde avles over 20 Læs Hø«. — Raadmand Lorensen, som var Kolonisternes Sagfører, fremkom med Indlæg 16. Septbr. 1768. Hoffman og Diechman, som ^{27/11} 1767 havde faaet kgl. Befaling til at kjende og dømme i Sagen, afsagde Dom ^{11/11} 1768: »Da forrige Landmaaling i Henseende til de Gilbjerg Mænds Hartk. tydelig melder, at til denne Gilbjerggaard, som nu findes delt i 4 Parter til 4 Beboere, ialt i Syndermarken er tillagt $4\frac{1}{2}$ Læs Hø, og da 8 her af Commissionen udnævnte Synsmænd edelig forklarer og taxerer det Stykke af Engen, som efter det af Commissionen 1763 satte Skjel imellem Gilbjerg og Plougborg Ejendom, for 5 Læs Hø, saa bør samme udlægges til Gilbjerggaard, og tilstundende Sommer ifølge bemeldte ordres sættes Skjel i Engen imellem Gilbjerg og Plougborg, saa at Gilbjerg Mænd og Colonisterne i Frederikснаade hver for sig kan vide, hvad dem af Engen tilkommer . . . «

Ved Indsendelsen af Dommen ^{14/11} 1768 bemærker Dommerne: »Curiøst, at 4 Mænd to Gange 1767 og 68 har taxeret Engen for 4 Læs Hø, derimod 8 Mænd to Gange 1767 og 68, her fra Commiss. udnævnt, edelig forklarer, at Engen indbringer 29 Læs Hø, hvilket sidste . . . medfører Sandhed. — Men da de Gilbjerg Mænd i Mandsminde har havt Hævd paa Engen, hvilket dog ej kan give dem Ejendomsret, saa har vi ej kunnet tildømme dem Omkostning; de har og ikke havt mindste Bekostning undtagen deres Procurators Salarium. Ved Dommens Afsigelse lod de Gilbjerg Mænd sig forlyde med at vilde gjøre Ansøgning . . . at nyde noget mere af Engen, end dem ved Dommen er tillagt; vist er det, at siden Høet falder noget ringe, kunde de vel ved Skjelsætningen forundes noget meer af Engen, men vi kunde ikke tildømme dem mere, end de kgl. ordres og Landmaalingen tilholder . . . «

^{16/9} 1769 skreve Gilbjerg-Mændene: Kolonisterne be-

gyndte for nogle Aar siden at tilegne sig den Eng, som ved Dommen blev Gilbjerg fradømt, men hidtil havde ligget til denne Gaard. Da de ere fattige, ville de hellere Forlig end lade Sagen gaa til Højesteret. ¹⁷/₁₀ s. A. foreslog Hoffman, at Gilbjergerne maatte faa noget mere Hede og Eng, end dem er tillagt, og Kolonisterne faa Plouborg Ejendom med Engen, som ligger der neden for . . .

I Følge Rentekammerets Resol. ²⁶/₆ 1770 og Kommissionsdom ¹¹/₁₁ 1768 afholdtes der af Hoffman og fl. en Forretning — som afsluttedes i Frederikснаade 13. Juli 1770 — angaaende Skjelsætning ved Plageborg imellem Frederikснаade og Gilbjerg. 12. Juli var der Møde ved Plouborg Eng; de 4 Gilbjerg-Mænd, som mødte med deres Præst, Hr. Sølling, foregav, »at dersom de ej kunde nyde den ganske Eng, var de ruineret, thi hvad Heden angik, den havde de nok af, og naar de ej maatte beholde hele Engen, forlangte de ikke, at vi skulde gjøre os Umage«. Herimod forestillede Kommissionen dem, at der var en usvækket Dom, hvor meget de skulde have af Engen, og at Rentekammeret desuden havde tilstaaet dem noget mere . . . og at sammes Ordre ikke tillod at udlægge dem mere. Derpaa blev de tvende Skjel, som 1763 d. 27. Septbr. blev sat op ved Landmaalingen, optaget og igjen fra . . . Straalshøj og herefter i lige Linie over Heden og Engen . . . sat 3 Skjel . . . »hvorved de Gilbjerg-Mænd fik et Stykke Eng af 330 Alens Længde, mere end Dommen tilholder, og følgelig har de mere end $4\frac{1}{2}$ Læs Hø, som forrige Landmaaling tilholder«.

¹⁴/₁ 1775 skrev Hoffman: »De 60 tyske Familier (paa Alheden og Randbøl Hede), som bleve tilbage af 300 Familier, ere virkelig flittigere og bedre Bønder end de danske, men de beklage nu for sildig, at de ej den Tid, da de indkom, vilde tage imod at bo i smaa Byer, som Kommissionen den Tid anviste dem, men da fik kgl. Tilladelse til at bo i store Byer. Der har været nogle

hos mig, som vilde udflytte, naar de til hver Gaard kunde nyde 50 Rdl. Hjælp, siden de nu har lang Vej til deres Agre, men jeg har svaret dem, at det ej kan ske, siden de har kostet saa meget, med mindre de paa egen Bekostning vil udflytte.«

1777 bifaldt Rentekammeret, at de store Kolonibyer formindskes ved Udflytning, da Beboerne ellers ikke kan dyrke deres Jord paa en fordelagtig Maade. Der tilstaaes 40 Rdl. for hver Gaards og 16 Rdl. for hvert Hus' Udflytning.

1793 udflyttedes fra Frederikснаade Gaardene Wormskjoldsdal og Fromssejer, og det følgende Aar 4 Huse, som fik Navnet Colbjørnsensfejde. Den førstnævnte Gaard blev opkaldt efter Peder Wormskjold († 1824), Husene efter Christian Colbjørnsen († 1814); Navnet sigter formentlig til den Fejde, som Colbjørnsen havde med 103 jydsk Proprietærer, der 1790 skarpt havde kritiseret de stedfundne Landboreformer¹⁾. Om Gaarden Fromssejer gav Inspektør Lindenhan ^{31/12} 1793 følgende Forklaring: »Efter Herr Amtsforvalter Froms Navn i Kolding, fordi hand i hands Betienings Tiid som Colonie Inspecteur paa Randbøll Heede haver maattet stride baade imod offentlig Vold af angrænsende Beboere, som og med Lands Lov og Ret for det stykke Ejendom, som nu er henlagt til denne Colonie Gaard, da omliggende Beboere søgte at borttage det fra Colonierne.« Fromssejer blev bygget ca. 200 Favne vest for Ruinerne af Plauborg (»fiire store huuse med bagovn«).

I sine »antiqvariske Bemærkninger over Vorbasse og Omegn« skriver Pastor From saaledes om Kolonisterne: »De fleste, som kom hertil, vare Tydskere, der, som Kirkebogen udviser, avlede en stor Mængde Børn, men som forresten vare Folk, det ej havde været værd at hente langvejs fra. Mange af dem endte deres Dage i Slaveriet, og Resten kom tilbage, hvor den var kommen fra. Ko-

¹⁾ Se Dansk biograf. Lexik. IV, 30

lonierne beboes nu for det meste af indfødte, som ere vel tilfredse med deres Skjæbne og aldeles ingen Lyst viste til forandrede Kaar, da deres Fæstesteder i Sommeren 1822 bleve dem tilbudte som Ejendom.« I Følge Vorbasse-Grene Kbg. døbttes i Aarene 1761, 1762, 1763: fra Frederiksnaade 5, 6, 1; fra Moltkenberg 8, 13, 4; fra Frederikshaab 6, 16, 2.

Ved kgl. Resol. ¹⁷/₁₀ 1838 tilladt, at »Colonifæsterne i Vorbasse Sogn maa overdrages Ejendomsret over de dem tilfæstede Os tilhørende [10] Gaarde og [8] Huse (16—6 — »—2) for en Kjøbesum af 800 Rbd. Sølv i det hele.« Colonigaard Nr. 6, Fromssejer, blev ¹²/₁₀ 1842 skjødet til dennes hidtilværende Fæster, Peder Christensen, for Kjøbesum 73 Rbd. 16 β Sølv¹⁾. ⁹/₈ 1843 var der udstedt kgl. Skjøder paa alle Ejendommene²⁾.

1786 var der kun 10 tyske Familier paa Randbøl Hede; nogle af disse bare Navnet Øhlenschläger. En aldrende Kone af denne Slægt har fortalt — hedder det hos From —, at hun fra sin Barndom kan huske, at der strax efter, at Kolonierne vare anlagte, kom en Del høje Herrer fra Hovedstaden for at tage dem i Øjesyn. Kolonisterne anrettede saa godt et Maaltid, som Omstændighedernes tillode, og Bordet var ganske vel besat. Men Gjæsterne begyndte ej at spise, og da en af Kolonisterne spurgte, om der manglede noget ved Bordet, sagde man, at de ganske havde glemt Brødet. »Ja, Brød,« svarede hin, »det er netop det, som vi savne her«. Og der blev sørget for dem. — Da der endnu i Slaugs Herred findes Medlemmer af Slægten Øhlenschläger, skal her meddeles lidt om sammes ældste Led. Jacob Øhlenschläger, som kom her til Landet 1760, var født i Pfalz. Han var reformert og fik Fæstebrev paa 1 G. i Frederikshaab ³¹/₁₂ 1764. Hans Søn, Johan Jacob Øhlenschläger, fik Fæste-

¹⁾ ³⁰/₄ 1809 døde Peder Christensen af Fromssejer, 101 Aar 4 Mdr. gl. — af Alderdomssvaghed! — ²⁾ Jvf. Jydske Saml. 3. R. VI, 446 ff.

brev paa 1 G. sst. ¹²/₁₂ 1765, men 1777 hedder det om ham: »Har først i Aaret 1775 været til Confirmation, og derfor drives endnu hans Gaard af hans Fader Jacob Øhlenschläger, som er den bedste Avlsmand paa Colonierne, især haver hand ikke sin Lige der at pløie et stykke Land«. 1780 og 83 nævnes Johan Jacob og Jacob Øhlenschläger som Gaardmænd i Hoffmansfeld; 1791 var Jacob paa Af-tægt. ³⁰/₁₂ 1783 nævnes første Gang Johan Peter Øhlen-schläger i Frederiksnaade. ³¹/₁₂ 1791 havde Johan Peter og Johan Anthon Øhlenschläger hver en Gaard sst. 1793 boede Anthon Øhlenschläger i Wormskjoldsdal, som i dette Aar var udflyttet.

Som Inventarium nævnes 1769 i alle 3 Kolonier: 1 Kobber-Sparebøsse med Laas, 1 Justitsprotokol, 1 Tæg-tebog¹⁾ og 1 Træ-Vandsprøjte. Endvidere: I Frederiks-naade: Brønd med en Jernkjæde paa 27 Alen, 1 Trætridse og 2 Spande med Jerngjorde. I Frederikshaab: Brønde med 2 Jernkjæder, den ene paa 29, den anden paa 33 Alen, 2 Trætridser og 4 Spande med Jerngjorde. I Molt-kenbjerg: Brønde med 2 Jernkjæder, hver paa 27 Alen, 2 Trætridser og 4 Spande med Jerngjorde.

²³/₂ 1782 Skrivelse fra Rentekammeret om .— efter Hoffmans Forslag — at anskaffe til Kolonierne lyneborgske og meklenborgske Vædere, imod at de derværende ringe Vædere afskaffedes. Kolonisterne takkede og ønskede 23 à 24 til Mikkelsdag, men formaaede ikke at be-tale mere end 1 Rdl. for Stykket. Inspektøren oplyste, at Kolonisternes Faar vare saa ringe og udartede, at deres Faareuld vilde ingen købe, saa de maatte bruge den alene til egen Fornødenhed.

¹⁾ 1762 forlangte Kolonisterne at faa en Dorf-Bog (Vide-Bog).

Om nogle Funktionærer ved Kolonierne skal her meddeles følgende:

Dr. Johan Gottfried Erichsen¹⁾, som var født i Tydskland og 1747 blev Stadsfysikus i Bergen, blev senere af Regjeringen brugt som Raadgiver og Tilsynshavende ved Kolonivæsenet, saaledes ogsaa paa Randbøl Hede. I Følge kgl. Resol. ¹⁴/₇ 1760 og ¹⁷/₉ 1761 fik han i aarlig Gage 800 Rdl. samt 2 Rdl. daglig i Diæt- og Rejsepenge.

Johan From, som fra Ungdommen af havde været paa en Regiment-Skriverstue og senere i nogle Aar været Fuldmægtig hos Kancelliraad Diechman, fik ⁸/₁₁ 1760 meddelt Instruktion som Inspektør ved Kolonierne paa Randbøl Hede. Han tog Bolig i Frederiksnaade og var en dygtig (habil) Mand, men han havde vanskeligt ved at leve af sin Løn (150 Rdl. aarl. i Følge kgl. Resol. ²⁹/₉ 1760); ²/₈ 1764 skrev han saaledes til Kommiss.: » . . . ieg er i saadan tilstand for Penge, at ieg hverken er meere betroet her i Nerværelsen eller længere borte, og ei heller kand ieg faae noget Hæste Foeder til Borgs, og mine Bæste, som ieg hver Dag maae bruge, deels til mit Embedes Forretning og deels til at drive auflingen med, er færdig at crepere af Hunger . . . « Kommiss. indstillede ham til at faa et Tillæg af 50 Rdl. From²⁾ blev 1773 Amtsforsvalter i Kolding.

Anders Møller blev ved kgl. Resol. ²⁷/₆ 1763 beskikket til Ridefoged ved Kolonisterne paa Randbøl Hede med 200 Rdl. aarlig Gage. 15. Septbr. s. A. skrev han, som underskrev sig Andreas Müller, paa Tydsk fra Gamst — hvor han ejede en Gaard — en Klage over ikke at være bleven employeret.

⁸/₇ s. A. indsendte Hoffman følgende kraftige Skrivelse: »En Person navnlig Møller har i Dag forevist mig Deres . . . Skrivelse til ham, at han skal være Ridefoged i Randbøl Hede ved Kolonierne. Det er et simpel, enfoldigt Menneske, som idelig

¹⁾ Jvf. Nyerup og Kraft, Litteraturlæxik. S. 152 f.

²⁾ Kjøbte 1769 Nyberg Mølle for 4062 Rdl. og en Gaard i Bøgvad for 412 Rdl.

har været ved Regnskaber, men til at være Ridefoged ved Colonierne, hvor der behøves en activ Karl, som forstaaer Agerdyrkning og har Myndighed at holde Colonisterne til Arbejde, seer ieg ei hand tiener til, og som ald Besværing retournerer paa os, naar saadan en Ridefoget er enfoldig og slet, og hvad kand Commissarierne udrette, naar saadan et Menneske skal exquere, hvad de ordinere, altsaa vil ieg . . . bede, at den nuværende Inspecteur Frohm dog maa blive endnu Eet aar ved Colonierne for at lære denne, om hand nogen Tiid kand lære, thi ellers er det umuligt, at Colonisterne nogen Tiid kand come istand, og Commiss. kan spille deres Credit . . . foruden at melde, at voris Helbred og Pung svækkes; thi [nu] de udelige Colonister komer bort, saae det først ud til, vi kunde faa Ære for vort Arbejde; men skal vi nu have saadan et enfoldig Menneske til at styre dem, faae vi daglig Fortræd og reent maa tabe Modet.

Rentekammeret havde intet imod, at From en Tid forblev ved Tjenesten, dog ikke for at undervise Møller eller befatte sig med dennes Forretninger. ^{5/1}: 1763 Skriv. fra Kammerkollegiet: Anders Møller beholder den ham som Forvalter ved Randbøl Hede tillagte aarl. Gage, 200 Rdl., indtil han nyder anden Employe.

Johan Lindenhan fik 1774 Instruktion som Inspektør — indtil videre og uden Bestalling — med en Løn af 150 Rdl. aarlig. Han, som var Inspektør i mange Aar, boede nok først i Frederiksnaade, senere i Moltkenbjerg, dernæst i Høllund og siden i Roj. 1774 gjorde han Bud paa Jagten i Vorbasse og fl. Sogne, men Budet kunde ikke antages¹⁾. 1778 anholdt han forgjæves om at maatte oppebære Bøderne paa Amtstuen for nogle ved Inkvisition forefundne Brændevinsredskaber. 1779 blev det paa budt, at Kolonist Peder Thorsen i Frederikshaab skulde lovlig tiltales for et hos ham forefundet Brændevinsredskab, og de øvrige Kolonister for deres ved Inkvisitionen forøvede Sammenløb. Om Inspektør Lindenhan

¹⁾ 1785 Justitsraad Tønder til Engelsholm i 20 Aar forundt Jagten i Forpagtning paa bl. a. Vorbasse og Grene Sognes Marker.

havde tilladt Kolonisterne at brænde Brændevin, skulde ved Tingsvidne undersøges.

S. A. meddeles: Rentekammeret kan ikke efter Inspektør Lindenhans Ansøgning forbyde Kolonisterne paa Randbøl Hede at vise Præsten, Hr. Lorentzen, Villighed med Kjørsel og andet.

1780 hedder det: Sagen angaaende Beskyldningen mod Lindenhan for at have givet Tilladelse til at brænde Brændevin — og af Kolonisterne ladet sig give Rug — kan bortfalde, men Lindenhan for sit Forhold, som Kolonisterne for deres ubevislige Beskyldninger, betale det halve af Omkostningerne ved det erhvervede Tingsvidne. S. A. meddeles, at dersom Lindenhan, som uden Rentekammerets Tilladelse var rejst bort fra Kolonierne, udeblev længere end til April Maanedes Slutning, maatte Amtmanden beskikke en anden til at forestaa Tjenesten. Lindenhan blev samme Aar paa Grund af uordentlige Forhold truet med at vorde anset, og det meddeles, at en af ham fæstet Gaard i Moltkenbjerg, som var forfalden, kunde bortfæstes til en anden, naar Lindenhan først frasagde sig den, eller ved Dom dømtes til Fæstets Forbrydelse. 1781 indgav han, som havde begaaet Lejermaal, Ansøgning om at blive fri for Straf. Biskoppen gav ham Skudsmaal »om nuførende upaaklagelige Levnet og om hans beknyttede og trængende Omstændigheder«. Han slap saa med at betale 1 Rdl. til Kolding Hospital. — 1785 fik Lindenhan en alvorlig Irettesættelse.

Hans de Hoffman, som var Sjælen i den jydsk Kolonisag, var født paa Skjerrildgaard ved Horsens ¹⁰/₇ 1713 og døde som Konferensraad og Amtmand over Koldinghus Amt ³/₂ 1793. Efter ham opkaldtes Hoffmansfeld og Hoffmanslyst i Randbøl Sogn, og hans Navn fortjener ogsaa at nævnes gjennem Tiderne. Det var sande

Ord, han i Danske Atlas skrev med Hensyn til Kolonierne: »Hvad Besværing det har været at faa disse fremmede Folk, som var komne fra adskillige Steder i Tyskland, sær fra Pfaltz, til at dyrke Jorden og være rolige, er næppe at beskrive«. Ved i Rigsarkivet at gennemgaa de mange Papirer, som handle om Kolonierne paa de jydsk Heder, kommer man til at forundre sig over det store og uegennyttige Arbejde, som Hoffman i et langt Aaremaal udførte, og man vil finde, at det var træffende Ord, Præsten Hasse sagde i sin »Liigtale over den ufor-glemmelige danske Mand Hr. Hans de Hoffman«: »Heede-Beboeren skal med Taknemmelighed erindre hans Navn, saa ofte han kaster sin Rug der, hvor forhen den ufrugt-bare Lyng herskede¹⁾.«

Nebel. 1651: Worbatze Nebel 6 G., Kannikegods. 1664: Nebel 6 G. (2 øde, af 2 Halvparten øde). 1688: Nebel 6 G., deraf tilh. 4 Kronen (Ryttergods).

Marker til Neble (¹⁴/₇ 1683): Vaarsknude Agre. Nør Agre. Bjerrevang. Møllevej. Houborg Vang. Lergrove Agre. Neire Vang. Mellemsvejs Agerfald. Kirkehøjs Fald. Vejle Blok. Tueengs Agre. Kirkemærs Blok. . .

Udsk. 1789: 10 G. og 2 Bol. Opmaalt 1793. Kopikort (1819). — Ca. 27 Høje — deriblandt Snoghøj; de fleste udgr., andre ødelagte.

Paa Ryttergods-Auktionen i Vejle ³/₂ 1721 købte Bachmann 4 G. i Vorbasse Nebel; 1724 solgte hans Hustru 7 G. og 1 H. samt Mølleengen i Nebel til Generalmajor Scholten. Ved Auktion paa Estrup ²²/₇ 1771 købte Christen Høllund 7 G. og Mølleengen i Nebel (9—6—→—) for 81 Rdl. pr. Td. Htk.

1484 fik Helligaandsgaarden i Ribe af Erik Timmesen til Engelsholm »two bygt gorde i Vorbassy Nybil

¹⁾ Jydsk Saml. 3. R. IV, 400.

met all theris rette tilliggelse¹⁾«. Denne Lemmestiftelse blev ophævet paa Reformationstiden, men dens Gods blev anvendt til et Hospital, som ved Chr. III's Fundats ^{18/10} 1543 fik tillagt et Vikarie i Vorbassi Nebbel²⁾. Hospitalet fik dog først dette Vikarie 1554, da Hr. Mads Buch i Egtved, som hidtil havde havt det, afstod det efter Kongens Begjæring imod for Livstid at faa Kongetienden af Egtved Sogn. — ^{9/11} 1583 fik Kantordømmet i Ribe af Kronen i Vorbasse-Nebbel 6 G. og 1 Eng, kaldet Møe Eng, der bruges til alle Gaardene³⁾.

1706 lyses efter Jens Lauritsen og Hans Andersen i Vorbasse-Nebel; de vare rømte fra deres i Fæste havende Ryttergaardsparter. Den første var bleven Rytter og gjorde Redelighed; hans Gaard blev afstaaet til Morten Hansen; den anden, som ikke mødte, blev dømt fra Gaarden.

1726 lyses efter Søren Nielsen af Nebel; havde forladt sit i Fæste havende Sted samt Kone og Børn.

1750 var der Kvægsyge i Nebel.

Rankenbjerg. 1651: Ranckenbiereg 2 G., tilh. Kolding Hospital. 1664: Ranszenbierig 2 G., den ene øde, Halvparten af den anden ligeledes. 1688: Ranchenberig 2 G., tilh. Kronen, den ene øde. 1696: Rachenberg 2 G.; i Maj 1694 fra Amtet udlagt til Ryttergods.

Marker til Ranckenbiereg: Vester Vang. Dalvang. Langagre. Lildvang. Lyngballe Vang. Gammelager Fald.

Udsk. 1784 og 85. 1 Udfl. — Opmaalt i Octbr. 1819. Kort. — 25 Høje, deriblandt 1 — noget forstyrret — Langdysse. Nogle udgravede, nogle ødelagte. 1897 bleve 7 Høje fredlyste.

^{28/2} 1572 Gavebrev fra Kronen til Hospitalet i Kolding paa 2 G. i Ranckenberg⁴⁾.

1615 døde Christen Nielsen af Rankenbjerg paa Slaugs

¹⁾ D. Magaz. IV, 10. — ²⁾ Kronens Skøder. Jvf. Ny kirkeh. Saml. III, 31.

³⁾ Kronens Skøder. *Møe Eng* formodentl. = Møleng. — ⁴⁾ L. c.

Herreds Ting (Dokumenter desangaaende i Ribe Bispeark. — i Viborg —: Capsa 63, Pakke 2).

Høllund; i gammel Tid Høllet; kaldes i daglig Tale saaledes endnu. Navnet kommer muligvis af Hø og leid (= Vej), altsaa = Høvej¹⁾; eller maaske af Høl (hylr), dybt Sted i en Aa; det kan ogsaa være = Helvede²⁾. Navnet Høllund er maaske opstaaet ved en Sammentrækning af Høllets Lund³⁾.

1651: Høllet 1 G., tilh. Erik Juel. 1664: Hølled 1 G., tilh. Lauritz Skinkel. Øde. 1688: Hølled, tilh. Kongen, beboet af Christen Jensen.

Marker til Hølled — som var Ryttergods og beboedes af Claus Jürgensen — : Thumsagre. Lildvang. Langager Vang. Vester Agre. . . .

²⁸/₆ 1764 gav Christen de Linde til Engelsholm Christen Christensen i Høllund Skjøde paa Gaarden, som denne hidtil havde havt i Fæste.

Udsk. 1784 og 1786. 1 Udfl. Kopikort (1817). — Ca. 6 Høje; nogle forsvundne.

1785 nævnes Lundgaard paa Høllund Mark.

I Indberetn. 1638 hedder det: »Synden fra Worbasse ligger en Aae, som kaldes Hølleds Aae, som løber till Warde Aae, oc meenis att yppis lidett offuen ved Worbasse enge udi Becke mark«.

1696 ⁴/₆ Besigtelse i Hølled i Anledning af, at Lynet den 29. Maj havde afbrændt Christen Jensens Gaard »Hølledgaard«.

1730 stod en Vildtbanepæl ved Hølledsvad paa Hølled Mark.

Mosgaard. 1651: Mosgaard et Bol, tilh. Bendix Norby. 1664: Mosgaard et bol, er ganske øde, ingen skat at faa deraf, vides ingen Hosbond dertil. Ejedes 1678 af Niels Lauridsen i Søgaard. 1688: Moesgaard, Ejer: Laursz

¹⁾ V. Berg, Fredricia, S. 53 f. — ²⁾ Feilberg, Jydsk Ordbog I, 580 — ³⁾ Se S. 10, Note 3.

Nielsen paa Dunszlund, beboet af Christen Hansen. I Markbogen hedder det, at Mosgaard tilhører Dorthe Norby til Urup og beboes af Lauritz Schoemager. Om ham hedder det i en gammel Jordebog: »hafr Anne Sophie Frys, der boede i Jelling.« — 2 Høje. — 1629 skjødede Maren Norby Muosegaard til Bendix Norby.

Boldersbæk; kaldes i daglig Tale Bollesbæk; skrives stundom Baldersbæk. Faaet Navnet efter Bækken, hvis Navn minder om Guden Balder¹⁾. 1651: Boldersbeck 1 G., tilh. Bendix Norby til Urup. 1664: Boldersbæk 1 G., tilh. Chr. Norby til Lunderup. 1688: Bollersbeck, tilh. Christopher Norby, beboet af Clemend Iffuersen. I Markbogen hedder det: Boldersbæk, Fæstegaard. Tilhører Peder Norby, beboet af Clemend Ifversen.

^{28/10} 1629 skjødede Maren Norby Bollersbæk til Bendix Norby, som 1660 afstod Gaarden til sine Børn: Peder, Christen og Dorthe. ^{22/11} 1666 pantsatte Chr. Norby for 200 Rdl. Bollersbek til Clemend Iffuersen, som nok en kort Tid blev Ejer deraf. 1695 kaldes Christen Nielsen i Bollersbeck Tjener til Christopher Norby i Frankrige. 1709 siges Boldersbæk at tilhøre velb. Christoffer Norby²⁾.

^{5/8} 1734 skjødede Mad^me Hedevig Christiane, sal. Herredsfoged Bertel Pedersens, i Kolding til Niels Nielsen Bundsgaard i Ude, Andsager Sogn, 1 G. Boldersbeck og $\frac{1}{2}$ G. i Vorbasse By.

1730 stod en Vildtbanepæl paa Boldersbæk Mark vest for Folenhøj.

Risbøl. 1564 fik Gjertrud Krabbe ved Mageskifte med Kronen Gaarden Risbøl³⁾. « 1591 nævnes »Christen Juell til Ryssboldgaard«⁴⁾. 1629 skjødede Maren Norby Risbøl til Bendix Norby, der 1651 nævnes som Ejer deraf, men 1652 pantsatte Gaarden til Børnehuset i Viborg.

¹⁾ O. Nielsen (Blandinger I, 267). — ²⁾ Tingbogen. — ³⁾ Bøttiger, Æbeltoft og Omegn, S. 328. Jvf. Vejle Amts Aarb. 1908, S. 8. — ⁴⁾ Rosenvinge, Gl. danske Domme IV, 269.

Senere tildømtes Gaarden Børnehuset, som ejede den 1664; den var da øde, og der kunde ingen Skat faaes deraf. I Markbogen hedder det (^{18/7} 1683): »Rysbøl tildømt oc forladt gods, Wiborg Børnehus hafuer tilhørt«. Gaarden var altsaa bleven tildømt Kronen. Blandt Markerne til Risbøllegaard nævnes Vadsagre. 1688: Riisbølle tildømt Gods fra Viborg Børnehus. Gyde Jørgensen i Slang havde en Tid Gaarden i Brug. 1689—90 hedder det, at ^{1/3} af Risbøl var bortfæstet, det øvrige øde. 1689 ^{18/8} kaldes Riisbøl siønet gods til Rytterhold, og midt i Maj 1694 blev Gaarden fra Amtet udlagt til Ryttergods. Gaardens Landgilde, som efter den gl. Matrikel var 5 Ørte Rug og 5 Ørte Byg, blev senere ansat til 8 Rdl. 50 β. Ved Auktion ^{18/6} 1743 solgte Kronen Risbølgaard til Jonas Collin, som fik Skjøde derpaa ^{13/7} 1744. Han afstod den nok til Hr. Claus Haagen, som ^{2/4} 1748 skjødede Gaarden til Christen Jørgensen, en af dens Fæstere.

Paa Udskiftningens Tid var her 2 G.

Risbøl, Bollesbek og Mosgaard opm. 1819. Kort.

1730 stod en Vildtbanepæl ved Klingdal paa Risbøl Mark.

1792 blev der tilstaaet Tønnes Andreasen Møller og Christen Jørgensen 20 Rdl. for deres i Risbøl anlagte Teglværk.

Donslund.

O. Nielsen fortæller, at Donslund Mølle og By ligger i den sydvestlige Del af Hejnsvig Sogn og tidligere hørte til Vorbasse Sogn, men Urbani Dag 1621 tillige med Nebel lagdes under Hejnsvig Sogn paa Grund af den lange Kirkevej. Men kun Donslund Mølle laa i Hejnsvig Sogn, Byen Donslund havde aldrig hørt til dette Sogn, og Herregaarden, som laa, hvor Byen siden kom til at ligge, formodentlig kun en kort Tid — paa Papiret. Hr. Michel Ibsen i Grindsted indberettede 1690, at der blandt

Embedets Dokumenter fandtes et Pergamentsbrev, dat. Kbh. Urbani Dag 1621, angaaende en By i Vorbasse Sogn kaldet Nebel, og en liden Sædegaard Donslund skulle formedelst Vejens Langhed til Vorbasse Kirke og Aaes Besværlighed ligge til Hejnsvig Sogn. Dette Brev findes nu ikke mere, det er heller ikke indført i Jydske Tegnelser eller Jydske Registre, og der maa formodentlig være noget forkert derved. Byen Nebel havde nærmere til Vorbasse end til Hejnsvig, og alle Gaardene laa nok dengang saaledes, at Beboerne skulde over Aaen, hvis de skulde til Hejnsvig; der er da heller ikke mindste Tegn til, at Nebel nogensinde har hørt til Hejnsvig Sogn; men der har maaske i Brevet staaet eller skullet staa Risbøl, om hvilken By der tidligere havde været paastaet, at den hørte til nævnte Sogn (se under Hr. N. Sørensen i Hejnsvig). Sædegaarden Donslund laa vel saaledes, at Beboerne skulde over Aaen for at komme til Vorbasse, hvortil de vel ogsaa havde lidt længere end til Hejnsvig, men det er næppe rimeligt, at de alligevel vilde opgive at høre til Vorbasse Kirke, hvor de havde deres Begravelsesplads. Det ligger nær at formode, at en Præst i Hejnsvig har faaet det omtalte Brev »efter vrang Undervisning«, og at der kun er kommet det ud deraf, at Donslund Mølle kom til at høre til Hejnsvig Sogn, thi ogsaa Risbøl hørte senere til Vorbasse Sogn¹⁾.

Herregaarden Donslund.

I det 16. Aarhundrede ejedes denne Gaard af Anders Christensen Sandberg²⁾ til Kvelstrup. Han, som var gift med Gjertrud Krabbe, døde formodentlig 1563, men Donslund maa han tidligere have overdraget til sin Svigersøn Johan Juel, en Søn af Jens Juel til Hesselmed og Vibeke

¹⁾ Fra $\frac{1}{2}$ 1896 hører Risbøl, Boldersbæk og Mosgaard i gejstlig Henseende til Lindknud Sogn. 1913 blev Risbøl i verdslig Henseende henlagt til Hejnsvig Sogn, og den Del af Donslund, som hørte under Vorbasse Sogn, saavel i verdslig som i kirkelig Henseende henlagt til Hejnsvig Sogn. — ²⁾ Böttiger, Æbeltoft og Omegn, S. 328. 336.

Lunge. 1562 blev Johan Juel som Ejer af Donslund beordret til sammen med flere andre Adelsmænd at ride Markskjel mellem Thorsted og Skjøde Marker¹⁾. Han er formodentlig død snart efter. I Vorbasse Kirke fandtes 1667 en adelig »begræffelse med denne opskrift: Hic jacet (her ligger) Johannes Juell«. Hans Enke, Sophie Sandberg, som ægtede Niels Stygge til Nøragergaard, døde 1577. Med Juel havde hun 4 Børn: Jens, Niels, Christen og Karen. Datteren, som ⁹/₈ 1584 paa Findstrup ægtede Knud Venstermand²⁾, døde paa Pederstrup ¹/₄ 1595. Da Johan Juels Enke blev gift 2. Gang, kom hendes Moder Gjertrud Krabbe nok til Donslund og stod for Styret der. Hun, som »i sin Livstid havde forlænt« Datterens Børn med et Stykke Eng i Kjølskov Mark³⁾, døde 1602 og blev begravet i Koed Kirke. 1580 gav Børnenes anden Bedstemoder, Vibeke Lunge, de 3 Sønner: Jens, Niels og Christen Gavebrev paa Donslund Mølle, »liggendis udi Duunslundt Marck, rett for thierris Hoffuidtgaardt«, da hendes Søn Johan i sin Tid var bleven »megitt forskifft medt sine Brødre epther thierris Fader«. Der blev senere ført Rettergang i Anledning af dette Gavebrev, men Christen Juel og hans Brødre frikjendtes ved Kongens og Rigsraadets Dom ²⁹/₈ 1591⁴⁾.

1583 angives Johannes Juels Arvinger som Ejere af Donslund, men 1586 kaldes Niels Juel Ejer deraf⁵⁾. Han døde ugift⁶⁾. Jens Juel maa ca. 1599 være afgaaet ved Døden. — Da Adelen i Nørrejyland ²⁷/₈ 1592 var forsamlet i Viborg for at lade sig taxere, bevilgede Christen Juel »til Donslund« at give 3 Dlr.⁷⁾; 1591 og 1597 kaldes han »til Risbølgaard«; han skal ogsaa en Tid have boet i

¹⁾ Kanc. Brevb. — ²⁾ Ejl. Brokkenhuses Kalenderopt. — ³⁾ Kongens Rettertings Domme II, 326 f. — ⁴⁾ Rosenvinge, Gl. danske Domme IV, 268 ff. — ⁵⁾ Nielsen S. 57. — ⁶⁾ Det er nok ikke ham, som (Jydske Saml. V, 225) siges begr. ²⁹/₈ 1600; det er vist Niels Juul til Kongstedlund, dræbt ¹⁹/₄ 1600 i Aalborg og — i Følge Adelsaarb. 1890, S. 267 — begr. i Kongerslev Kirke 24. Juni. — ⁷⁾ Kanc. Brevb.

Askjær; hans Navn med Juel'ernes Vaaben og Aarstallet 1592 findes paa Prædikestolen i Hejnsvig Kirke.

²⁸/₁₀ 1597 ægtede han i Aarhus Karen Strange, en Datter af Otto Clausen (Strangesen) til Vosnæsgaard, og kom til at eje ogsaa denne Gaard. Christen Juel, som en Tid havde opholdt sig i Tydskland, gik tit i Kaution og tabte saaledes mange Penge¹⁾. Han og Christopher Rosenkrands til Høxbro vare gode Venner, besøgte hinanden, stode hinanden bi ved Rettergang og laante hinanden Penge. Der findes endnu et Brev, dat. Vosnæsgaard 5. Febr. 1608, fra Juel, som var bleven syg, til Rosenkrands; Juel beder deri denne komme til sig næste Tirsdag, naar han kommer fra Landstinget, samt at staa ham bi i en Retssag; Brevet ender saaledes: »Du skal alle mine Dage finde mig som Din gode Broder og Ven, og vil jeg hermed nu og altid have Dig Gud almægtigste befalet; med mange tusinde gode Nætter vi Alle ønske Dig«²⁾. Christen Juel døde snart efter, ²⁸/₈ 1608. Ved hans Begravelse i Skjødstrup ⁷/₄ frasagde hans Enke sig først Arv og Gjæld efter ham og vedgik derefter samme Dag Arv og Gjæld, hvilket gav Anledning til en Retssag, i hvilken der ¹⁷/₆ 1608 blev afsagt den Dom, at Frasigelsen skulde staa ved Magt³⁾. Siden kom Enken til at føre endnu mere uhyggelige Processer med Mandens »Ven« Christopher Rosenkrands. Denne, som var tilstede ved Juels Begravelse, oplæste i Kirken et Brev paa 1000 Rdl., som han havde tilgode i Boet, og fik af Enken udstedt et nyt, hvori hun vedgik Gjælden. »Men i dette nye Brev rettede saa C. R. 1000 til 5000, ligesom han lavede et helt nyt Gjælds-brev fra Christen Juel paa 4000 Dlr., der sammen med det oprindelige paa 1000 Dlr. skulde begrunde, at Gjælden nu var ialt 5000 Dlr.«⁴⁾ Ved Dom af Slaugs Herreds Ting ²⁴/₁₁

¹⁾ 1602 skyldte han 1500 Dlr. til Dronning Sophia (Kanc. Brevb. 1596—1602, S. 775 f.) — ²⁾ Hist. Tidsskr. 4. R. III, 522 f. — ³⁾ Kongens Rettertings Domme II, 235 ff. — ⁴⁾ Troels Lund (Dansk biogr. Lexik. XIV, 196 f.).

1608 fik Rosenkrands i Henhold til det falske Brev paa 4000 Dlr., for hvilke Donslund skulde være sat i Pant, Ret til at »itage, bruge oc beholde Dunslund hovedgaard med løsøre og bøndergaarde«. Han drog da selvtrød ind paa Donslund $\frac{1}{13}$ 1608 — medens Enken var bortrejst til Vosnæsgaard —, forseglede og registrerede alt og efterlod »en af sine Folk til Opsyn, som blev der til Kyn- delmøse Aften«. Enken søgte saa til Kongen om Hjælp, og hun fik, trods R.'s løgnagtige Paastande, paa Herredagen i Horsens $\frac{27}{1}$ 1609 Brevet paa de 5000 Dlr. erklæret »at verre falsk« og Brevet paa de 4000 Dlr. erklæret at være »i lige maade ulouglig og magtløs¹⁾«.

Da Christian IV fra Herredagen drog til Skanderborg, førtes Rosenkrands med som Fange; ankommen hertil afgav han skriftlig et Slags Bekjendelse og bad om Naade, idet han søgte at undskylde sig: en Herredsskriver Anders Pedersen, som tidligere havde været i hans Tjeneste, havde forfalsket Brevene; »jeg fattige mand ville gjerne hafve bekiendt det før, da torde jeg ikke gjøre dette«. Anders Pedersen, som var bleven paagreben og bekjendte, at han havde skrevet de 2 Breve paa C. R.'s egen adelige, velbetroede Ord og Befaling, blev $\frac{28}{3}$ 1609 dømt til Døden og $\frac{9}{5}$ s. A. hængt i Jylland; hans Slægt og Venner fik dog Tilladelse til, at hans Legeme maatte blive begravet paa Kirkegaarden²⁾. Rosenkrands blev $\frac{18}{3}$ sendt som Fange til Koldinghus, og Lensmanden fik Ordre til at give ham et bekvemt Kammer og Plads, hvor han uden al Varetægt paa videre Besked kunde indsættes og forvares. »Hvad hans Tractement med Øl og Mad sig anbelanger, dermed skal du dig saaledes forholde, at han bliver spiset lige med Slottets daglige udi Borgestuen³⁾. Paa Kongens Befaling bleve nogle af Rosenkrands' Skrin aabnede, og der fandtes deri flere

¹⁾ Kongens Rettertings Domme II, 283 ff. — ²⁾ J. Tegn. V, 456. — ³⁾ L. c. V, 446.

forfalskede Breve, ogsaa et, udstedt i Kongens Navn og forsynet med kgl. Segl. C. R. førtes nu i Bolt og Jern til Kjøbenhavns Slot. Anklaget for Herredagen her søgte han endnu at skyde Skylden paa Anders Skriver, men begjærede dog Naade og ikke Ret; hvis han maatte blive sit Gods, Breve og Pendinge mægtig, vilde han tilfredsstille alle. ^{17/8} 1610 blev der afsagt den Dom, at han for »sine mangfoldige falske gierninger oc bedrifter« skulde »vere erløs og som en falskner straffis paa hans hals«¹⁾. Han maatte — fortælles der — efter Kongens Befaling møde for Retten med sin Guldkjæde om Halsen og Kaarde ved Siden; men da Dommen var afsagt, blev Guldkjæden og Kaarden ved Drabanter tagen af ham, hvorpaa han blev ført baglænds ud af Retten, stødt ud af Døren og ført til Fængslet igjen. Rosenkrands blev halshugget paa Slotspladsen 23. eller 24. Marts s. A.²⁾

I Christian IV's Kapel i Roskilde Domkirke har Marstrand fremstillet R.'s Domfældelse paa Herredagen: Bøddelen bryder R.'s Sværd; Karen Strange ses omgivet af 3 Børn; rundt omkring sidder Raadet. Men Sagnet om, at Kongen skal have opdaget R.'s Bedrageri ved at betragte Vandmærket i Papiret — hvilket Sagn Marstrand ogsaa gjengiver — stemmer ikke; Papir med samme Vandmærke er benyttet til langt ældre Breve.

Samme Dag, som Dødsdommen blev afsagt over Rosenkrands, fik Christen Juels Enke ham dømt til at betale hende 3334 Dlr. som Erstatning; hun havde solgt Donslund til Margrethe Bille, men paa Grund af R.'s »Indtagelse« ikke været mægtig til at overlevere Gaarden. Rosenkrands søgte forgjæves at besmykke sin Sag: »Han var ikke med Gevalt inddragen paa Donslund; her havde han fundet Thomas Juel til Estrupgaard og kun beset nogle Øxen, denne havde standendes paa Foder, hvilke Øxen han vilde afkjøbe ham; han havde kun

¹⁾ Kongens Rettertings Domme II, 305 ff. — ²⁾ Jvf. Nielsen S. 59.

besejlet nogle Breve, som hans Hustru var Lodsejer til« etc.¹⁾ Da Karen Strange ved Rettens Hjælp atter kom i Besiddelse af Donslund, gik hendes Salg af Gaarden i Orden. Hun, som ²²/₉ 1608 solgte en Kjæde til Kongen for 564 Dlr.²⁾, siges 1610 at bo i Donslund Mølle³⁾.

Margrethe Bille⁴⁾, som 1609 kom i Besiddelse af Donslund, var en Datter af Erik Bille til Lindved. Hun var i Huset hos Thomas Fasti til Katholm († 1600) og blev hos hans Enke, Christence Bryske, til dennes Død (1611). Biskop Arctander i Viborg tilegnede ærlig og velbyrdig Jomfr. Margrethe Bilde til Donslund, nuværendes hos Æ. og V. Fru Christentse Bryske til Katholm, Nogle christelige Bønner, som bleve trykte 1611 sammen med en Ligprædiken over Thomas Fasti. Ved Hjælp af Fru Christence Bryske var Kjøbet af Donslund kommen i Stand, og efter denne Frues Død tog Jomfru Margrethe Bolig paa Donslund, hvor hun havde sin Søster Birgitte i Huset hos sig, indtil denne Søster blev gift med Jørgen Hartvigsen til Klingstrupgaard. Jomfru Margrethe blev ofte brugt som Forlover; hun mistede saaledes adskillige Penge og maatte føre flere Processer. Ca. 1623 solgte hun Donslund og købte en Gaard i Varde, som hun dog nogle Aar efter solgte til den samme, som havde købt Donslund, Christopher von Gersdorf. Denne Mand, som gjerne vilde hjælpe ænligt staaende, formuende Damer tilrette«, hjalp ogsaa Jomfru Margrethe, som han bl. a. skulde yde frit Ophold i Vardegaarden. Hun boede 1626 i Varde og i Februar 1627 i Nyborg; var † i Aug. s. A.⁵⁾

Gersdorf, som nok ikke spandt Silke hverken ved Vardegaarden eller ved Donslund, solgte 1625 denne sidste Gaard til Maren Norby.

¹⁾ Kongens Rettertings Domme II, 301 ff. — ²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 280. — ³⁾ Schlegel, Chr. IV.s Hist. I, 460. — ⁴⁾ Møllerup & Meidell, Bille—Ættens Hist. II, 462 ff. Ved. Simonsen, Eske Brock, I, 55. II, 67. — ⁵⁾ Adelsaarb. 1890, S. 74.

Maren Norby. Hun, som var en Datter af Peder Norby til Urup, kaldes Jomfru, da hun ^{10/11} 1625 fik Skjøde paa Donslund Hovedgaard med tilliggende Gods, men blev nok samme Aar gift med Christen Thorsen. Om hendes Transaktioner give Landstingets Skj.- og Panteprotokoller flere Oplysninger: 1625 fik hun af Christian Grubbe og Fru Jytte Gyldenstjerne Gavebrev paa noget Gods i Skads Herred; 1627 skjødede hun til sin Broder Bendix Norby 1 G. og en Part i en G. i Eg; ^{28/10} 1629 skjødede hun til samme Dunzlund Hovedgaard, Dunslund møle, et gadehus i Heinsvig, Dunslund hiede huse fire, Bollersbæk og Risbøl; til sin Broder Oluf Norby (til Skovgaarde) 2 G. i Heinsvig By, endvidere Sjøgaard og Lundgaard; i Vorbasse Sogn: Mosgaard. 1630 fik hun af sidstnævnte Broder Gavebrev paa en Gaard og en Ødegaard i Skarild By og 1631 af samme: Gavebrev paa en G. og Skylden af en G. i samme By; 1637 fik hun af samme Broder Gavebrev paa Sjøgaard i Heinsvig Sogn og paa en Bolig »Worbasse« i Vorbasse Sogn. Maren Norby og hendes Mand boede paa Donslund, ogsaa efter at denne Gaard var overdraget til Bendix Norby. De indsendte ^{31/10} 1639 fra Donslund en Skrivelse: »Eftersom Gud allermægtigste nogen Tid forleden ved den timelige Død har bortkaldt min kjære Broder, sal., ærlig, velbyrd. Mand Oluf Norby til Skovgaarde i Fyn, og der begives nogen Tvist imellem min kjære Broder, ærlig og velb. Mand Bendix Norby til Urup, og mig over bemeldte vores sal. Broders efterladte Arv og Gjæld« — saa bede de om kgl. Befaling til 4 gode Mænd ... at forene dem til Mindelighed eller ...

^{37/4} 1640 skrev Christen Thorsen atter fra Donslund: Der er udstedt kgl. Befaling ^{21/12} 1639 til 4 gode Mænd om at være Kommissærer mellem B. Norby og mig paa min Hustru Maren Norbys Vegne angaaende Arv efter Oluf Norby, og uagtet Bendix Norby er indstævnet 2

Gange, er hverken han eller nogen paa hans Vegne mødt; Thorsen ansøger derfor om, at Kommiss. maa faa en ny Befaling¹⁾. ²⁵/₆ s. A. udstedtes Brev, at Kommiss. endnu 3. Gang skulde stævne Parterne og saa gjøre Skiftet tilende, enten Bendix Norby mødte eller ej²⁾. — ¹¹/₄ 1649 gav Fru Maren, sl. Christen Tordtzens til Donslund, Skjøde paa nogle Gaarde i Søby paa Fyn³⁾. En Søn af dette Ægtepar, Peder Thorsen, kom senere til at eje Donslund.

1638 hedder det i Præstens Indberetning: »Westen fra Vorbasse en stor mijl Veys ligger en Herregaard, Som er Welbyrdig Bendix Norbyes paa Wrop hans hoffuetgaard ved naffn Donslund. Rett synden ved Gaarden løber en aae, som yppis i Jeppis Kier, liggendis paa Worbasse mark, huilke ocsaa flyder till Wardeaae«.

Bendix Norby, som 1629 blev Ejer af Donslund, solgte nok denne Gaard til Bendix Breide, som 1648 kaldes Ejer deraf⁴⁾. Denne Mand, som hørte til en holstensk Adelsslægt, var 1642 bleven landsforvist tilligemed 11 andre Adelsmænd — deriblandt Bendix Norby — fordi de havde aflagt falsk Vidnesbyrd i Niels Arenfeldts Giftmordssag. Men Bendix Norby fik atter Gaarden, som hvis Ejer han nævnes 1651. Bertel Hansen havde den da i Forpagtning. ¹⁵/₉ 1660 skjødede Bendix Norby fra Lunderup til Peder Norby til Urup, Christen Norby til Lunderup og Jomfru Dorthe Norby til Urup . . . Donslund Hovedgaard, Donslund Mølle, Søgaard, Lundgaard, Boldersbek, Mosgaard m. m.

Peder Norby, som fik Donslund, var født 1629. Da hans Fader var bleven landsforvist, blev det paalagt Børnenes Værge — Bendix Norby var rejst uden at faa nogen saadan beskikket⁵⁾ — at Peder, den ældste Søn, »som sig udi adskillige Uskikkeligheder lader befindes«,

¹⁾ Indl. Breve t. D. Kanc. — ²⁾ J. Tegn. X, 249. — ³⁾ Fynske Saml. X, 279. — ⁴⁾ Trap. — ⁵⁾ Nielsen S. 26.

skulde med det gode eller onde forskikkes til Sorø Akademi¹⁾. ¹⁵/₄ 1663 ægtede han i Houbro Else Munk²⁾, en Datter af Søren Munk til Mølgaard og Kirsten Nielsdatter Stygge (som havde været Falskneren Christopher Rosenkrands's 3. Hustru). — Hun, som i sin Ungdom havde »skikket sig ilde«, ægtede paa Mølgaard, Houbro Sogn, ²⁰/₃ 1655 Laurids Friis til Lunde. ²⁶/₆ s. A. holdtes der venlig Skift og oprettedes der Kontrakt i Mølgaard: Søren Munk og Christen Munk udlægger til deres Svoger Laurids Friis for hans Hustrus Arvelod efter hendes afg. Moder Kirsten Stygge, og hvad der kan tilfalde hende efter hendes Fader Søren Munk, naar han dør — baade i Jordegods og Løsøre: 2 G. i Ørre Sogn og 1 G. i Sinding Sogn. For Løsøre har Søren Munk strax givet Laur. Friis 100 Rdl.; Christen Munk har bevilget hans Søster Else Munk og hans Svoger Laur. Friis, at de efter hans Faders Død skal have en G. og 2 H. i Vognsild Sogn; dog forbeholder han sig Forkjøbsret til Ejendommene, 1 Td. Htk. for 40 Rdl. og intet højere. Naar Søren Munk dør, »skal ham gjøres, om vi overleve ham, en meget hæderlig Begravelse«. Denne Kontrakt blev protokolleret ²⁴/₁₀ 1655. Men Søren Munks Begravelse blev »meget armeligen«; det hedder nemlig i Kirkebogen: »Mandagen 16. November 1666 døde erlic og velb. Mand Søffren Munch til Mølgaard; mellem den 1. og 2. December (medens han endnu laa Liig) næstefter afbrændte hans Rolling paa Mølgaard; den S. Mand efterlod en god formue effter sig baade af Jordegods, Løsøre oc andet got, dog bleff hand meget armeligen begraffuit i Houbro Kircke fredagen 14. December uden prædiken, sang, Ringning oc anden vedtagen Christelig Ceremoni. Ja blev icke end giort et par ljus offuer hannem, fast ringere til kircken, thi der vaar ingen und-

¹⁾ J. Tegn. XI, 27. — ²⁾ Adelsaarb. 1905, S. 317 f. Jydske Saml. VI, 84 f.

tagen 2 par lius, som bleff laant aff Aars og Farso Kircke. O hvad det stod ilde saadan en Adelsmand, som slig en herlig formue efterlod sig, undtis icke af Arffvingen bedre at begraffuis«. —

Om Laurids Friis kan her meddeles følgende¹⁾: ²⁴/₁ 1650 skrev han sig til Thanderup, Snejbjerg Sogn; han gav da Brev til Knud Galt og hans Frue Birgitte Juel paa 2200 Rixdl. ²⁹/₁ 1651 gav han til Hartvig Sax til Siuandt Skjøde paa Tanderup Hovedgd. m. m. ²⁴/₁ 1654 skrev han sig til Lunde og gav da Pantebrev til Erik Grube til Tjele paa 2200 Rdl. Ved Skiftet efter hans 2. Hustru Fru Inger Munk var der intet videre tilovers, naar Gjælden skulde betales. Det var saaledes temmelig »armelige« Kaar, Else Munk gik ind til, da hun giftede sig med Friis; men hun gik da heller ikke ind til Velstand, da hun som Enke giftede sig med Peder Norby og drog ind som Husmoder paa Donslund. Denne »Hofvedgaard« var kun lille — havde i Følge Matrikelten af 1664 . . . 12 Tdr. Hartk. — og Godset, som hørte dertil, ringe. 1671 havde P. Norby 1 Karl, 1 Dreng, 2 Piger; 1673 1 Karl, 1 Pige; 1678 1 Dreng, 1 Pige. 1677 svarede han Skat af 2 Ildsteder, 3 Heste, 4 Køer; 1678 af 2 Heste, 4 Køer, 2 yngre Nød og Kalve, 16 smaa Kræ, 1 Svin. Af Landstingets Skjøde- og Panteprotokoller samt af Tingbøgerne faaes adskilligt at vide om Peder Norbys Forhold: 1661 skjødede han til Bagge Baggesen i Ribe 1 G. i Sig; 1662 nogle Gaarde til samme og 1 G. i Yderik til Jesper Mogensen til Østergaard. 1665 pantsatte han for 106¹/₂ Rdl. ¹/₂ G. til Bagge Baggesen, som 1666 fik Skjøde paa Gaarden. 1665 stævnedes Fru Dorethe Friis, sal. Mogens Munks til Ørnhoved, Peder Norby til Donslund for 100 Rdl. 1666 skjødede P. Norby, Christen Norby og Enevold Munk tvende Enge til Christen Thamesen, Indvaaner i Varde. S. A.

¹⁾ Supplerer Adelsaarb. 1886, S. 144 f.

pantsatte Peder Norby for 160 Rdl. til Niels Dynesen i Annom et Bol i Østerby, Bølling Sogn. 1669 pantsatte han til Christen Christensen i Linding Mølle for 163 Rdl. 1 G. i Stundsig. 1672 pantsatte han til Niels Larsen paa Hindsgavl for 80 Rdl. 1 G. i Dal. 1677 nævnes P. Norby — i en Skatteliste — som Ejer af 1 Bolig i Sig, Thorstrup Sogn, og 1 i Horne Sogn; s. A. — i en anden Skatteliste — som Ejer af Bollersbæk, Søgaard og 2 andre Gaarde i Hejnsvig Sogn, 2 G. i Eg og 3 i Dal.

6. Novbr. s. A. udstedte Peder Naarby til Dunslund og hans Frue Else Munk til Chr. Christensen i Sønderby, Grindsted Sogn, Obligation for 222 Rdl. Beløbet skulde betales til 11. Juni 1678 med Rente. Til Pant: Sex Tønder Jordegods af »voris Hofuedgd. Dunslund. Betales Pengene ikke, maa han træde till Pantet udi forskr. 6 Tdr. Anpart af voris Hovedgaard Dunslund . . . , som redelig ved gode Mænd udi Godset blifuer udvist«. Peder Norby og Else Munk forpligte sig paa deres gode Tro og Love og adelige Æres Fortabelse uryggelig at holde det lovede. Til Vitterlighed: Henrich Juel til Lindberig og Christopher Philip Kurtzer til Mølby. 1678 transporterede Peder Norby til Peder Nielsen i Kiergaard 1 G. i Sig, og $\frac{8}{11}$ s. A. pantsatte han for 800 Rdl. sin Hovedgaard Donslund med en Bolig paa Gaardens Mark »til min kiære fætter, ærlig og velfornemme mand Peder Thorsen den ældre«. Pengene skulde betales til førstkommende Sct. Peders Dag; skete dette ikke, skulde den til Pant stillede Ejendom tilhøre P. Thorsen. Samme Dag pantsatte han for 100 Rdl. 1 G. i Eg til Peder Thorsen, Forpagter paa Houumgaard. De 800 Rdl. bleve ikke betalte til Sct. Pedersdag; P. Thorsen blev da 1679 Ejer af Donslund, og Peder Norby, som ikke kunde betale sin for nævnte Aar resterende Krigsstyr (7 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 12 β), kom s. A. til at bo i et Hus paa Gaardens Mark. »It fisker Hus paa samme grund bygt, oc Peder Norby beboer

sin Lifs Tiid . . , oc staa under gaardsens taxt, hedder det i Markbogen. ¹⁸/₇ 1683 opgav Hr. Ibsen i Grindsted, at Peder Norenby i Fiskerhuse havde 45 Agre, men af Markbogen fremgaar det, at han dog havde 46, og i Matrikelen af 1688 hedder det, at Peder Norby i Fischer Husene har 1 Td. Hartk. 1696 havde hans Efterfølger Niels Michelsen, hvis Hartkorn, da Stedet blev Ryttergods, var blevet reduceret til 4 Skpr., 2 Længer, en søndre paa 3 Fag og en nordre paa 6, og hans Besætning bestod af 1 Ko og 8 Faar; den gamle Adelsmand havde sagtens ikke mere. Det var nok, da han sad med Hovedgaarden, at han stundom havde nogle usle Heste; der fortæltes for ca. 50 Aar siden, at Kirkefolkene, naar han havde været i Kirke i Vorbasse, undertiden toge til Hatten og hilsede af med ham, naar han kjørte ned ad en Bakke, men naar han saa skulde op ad Bakke, kneb det saa stærkt for Hestene, at de gaaende kom foran ham. I Matrikelen af 1688 nævnes Peder Norby som Ejer af: 1 G. og 1 Bol i Dal; Søgaard og 1 Bol i Hejnsvig. Han og hans Hustru nævnes ikke siden og ere vel døde ca. 1688; hun døde nok først. Deres Ægteskab var barnløst, men Else Munk fik i sit første Ægteskab 2 — maaske 3 — Børn. I Stamtavlen i Adelsaarbogen¹⁾ nævnes 2 Børn: Søren og Kirsten Friis, men i Skattelisten for 1671—73 hedder det: Donslundhofuetgaard: Velb. Peder Norbye, velb. Elþe Munch, velb. Kirsten Friis, velb. Lauritz Friis: under 15 Aar. I Stattelisten for 1673—74 hedder det: Dunslund: Welb. Peder Norbye. Hans Frue. Børn: Lauris Friis. Jomfru Kirsten Friis. De 2 sidstnævnte ere sikkert Else Munks Børn af 1. Ægteskab; har der været en Søn, som hed Søren, er han vel død som Barn.

En Steddatter — Anne Cathrine paa Stamtavlen, senere rettel til Anne Sophie²⁾ — eller Stedsøns Datter.

¹⁾ 1886, S. 144. — ²⁾ Aarb. 1906, S. 483.

(Anne paa Stamtavlen) af Else Munk var vel den Kvinde, som omtales i Tingbogen (Fredagen den 4. Aug. 1693). »Fru Anne Sophia Friis, sitzhaftig ved Donslund«, fik da et Tingsvidne angaaende »den ulykkelige Ildebrand, velb. Frue næst afvigte Bartholomæi Dag overgik«. Vidnerne saa', at det Hus paa Donslund Mark, som velb. Fru Anne Sophia Friis da beboede, blev af en hastig, uformodentlig Ildebrand med al dens Bygning ulykkelig afbrændt, saa de ikke saa' eller er bevidst, hun fik noget fra Ilden frelst, men er derved i Armod geraaden og forarsaget medlidende kristne om Hjælp til Ophold at søge og bede. — Det maa være den omtalte Anne Sophia Friis, som var gift med Lauridtz Skomager, der 1683 boede i Mosgaard (se S. 132).

Peder Thorsen, som 1679 overtog Donslund, var Forpagter paa Houmgaard¹⁾ og skal tidligere have været Beridder hos Kongen. Han kaldes Peder Thorsen den ældre; Peder Thorsen den yngre, som boede i Store Tønding, Thistrup Sogn, og var Herredsskriver, var hans Broder. $\frac{17}{8}$ 1660 gav Peder Norby til Urup — fra Lunderup — til sine Søskendebørn Peder Thorsen den ældre og Peder Thorsen den yngre Skadesløsbrev paa 400 Sldl., hvoraf Halvdelen skulde betales til førstk. Snapsting og den anden Halvdel til Snapstinget 1661 med god, gangbar Mønt. $\frac{9}{1}$ 1662 stævnedes de to Brødre P. Norby for Pengene, da han sig »mutuiligen fortrycker och jcke betalle ville, denem till største schade och nachdell«. Norby gav fra Donßlund et skriftligt Indlæg: Han var ikke nu »ved penges medell«, og han kunde ikke »j dene beßuerlig tid« tilvejebringe Beløbet, men han vilde uden nogen Trætte med »got beßat jordegudoz vederlege och betale,

¹⁾ Hørte under Lønborggaard. — Ildsted- og Kvægskat 1677: Houmgaard, Peder Toerßen: 4 Ildsteder, femtten Øxßen, fire Køer, tou Heste . . . 9 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ Kop- og Kvægskat 1678: Houmgaard: Peder Toerßen, hans Hustru, 1 Barn . . . 7 Rdl. 1 Tjenestekarl, 1 Pige, 2 Heste, 2 Øxßen, 4 Stude, 4 Køer, 2 Kalve, 10 Faar, 2 Bitræ, 2 Svin . . . 9 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ (Lundenæs Amtsregnsk.).

som reten er, vanßiet det var øde och forderffuit godz«, han har faaet fra dem for samme Gjældsfordring, naar de vilde tage en villig Mand af Adelstand til sammen med en, som Norby valgte, at ordne Sagen. ²⁰/₃ afsagde Retten den Dom, at Peder Norby skulde betale Pengene inden 15 Dage, i modsat Fald skulde Kreditorerne ved tvende gode Mænd af Adelstanden have »jnduißning« i hans Løsøre, saa vidt det kunde tilstrække, og siden i hans Jordegods . . .

Dorthe Norby — med sin Fader Bendix Norby som Forlover — gav ¹⁷/₈ 1660 fra Lunderup et Skadesløsbrev paa 400 Sldl. til sine »kiere sødschindbøren Peder Torsen och Per Torsen den Yngere«. Pengene skulde betales til næstkommende Pintsedag 1661 i god, gangbar Mønt. ¹⁷/₇ 1662 stævnedes Peder Thorsen i Store Tynding paa egne og Broderens Vegne Bendix Norby og Jomfru Dorthe Norby for disse Penge, da »I effter offtig affodring Eder mutuiligen fortrycker och denem till støste schade och nachdiell iche will betale, huor vdi dj forminer Eder stur wret at gjøre«. »Bendigeß Norby« afgang fra Urup ⁴/₉ 1662 et skriftligt Indlæg: Hans Datter var ikke nu »ved penges medell denem at erlege, som hun gieren uilde«, men dersom de ikke vilde »lade dem noget i dene besuerlig tid blijffu staaendiß«, tilbød hun dem hermed, at naar de vilde tage en villig Mand af Adelstand, saa vilde hun vælge en, som kunde gjøre dem Udlæg af hendes Bøndergods for bemeldte Gjæld . . . Peder Thorsen vilde ikke tage imod dette Tilbud, men forlangte at faa Pengene med Renter. ⁴/₉ 1662 afsagde Retten den Dom, at Bendix Norby og Jomfru Dorethe Norby skulde betale de 400 Sldl. »med rente och skadegield epter kong. Maytts forordning eller at were rigenß eskening och forføling vndergiffuen«.

Peder Thorsen, som i Følge Traditionen var en dygtig Mand, havde ikke Donslund ret længe. Han ønskede

at faa et Embede og rejste derfor til Øvrigheden i Fredericia, men paa Hjemrejsen døde han for Bordenden i en Gaard i Bølling. ¹⁴/₂ 1681 holdtes der i Donslund Registrering efter ham; et Uddrag af denne Forretning, som blev indført i Tingbogen ¹/₁₂ s. A., skal her meddeles (Tingbogen er dog defekt og Skriften vanskelig at læse).

»Først hester: 1 rød gieling . . 1 mindre dito 16 sd. 1 sort stjørnet 12 sd. 1 s . . . stjørnet hest 9 sld. 1 sortt bron hoppe 12 sd. 1 gl . . . med staampet halle 6 sd. Quæg: 1 graahiellemet . . . 1 suort bollet thyr 6 sd. 1 suort hiellemet stud 7 d. . . . hiellemet dito 5 dl. 1 sort røget qui 4 d. 1 sort . . . qui 3 d. 1 suot vngnøds qui . . d 3 fl . . . Faar: 30 støcher gl. faar à 3 fl , er 22 d. 2 fl . 10 aringer à 2 fl , er penge 5 d. Suyn: 4 vngsuyn à 4 fl , er 4 d. 1 ornig 2 fl . Wogen och plougredschab: 1 beslagen vogen med aaset threed hamell, leder kobell med dredt (o: Seletøj) och thøme 12 sd. 1 arbeidsvogn med . . leder hamell och dret, aldt tillhobe 6 d. 1 gl. arbeidsvogn, dog hiullen forslat . . 2 sld.

Boeskab i husen: i dørsen: [Et bord] med dreiet peller offven fod och schaffte . . . 1 lidet fyrbord paa fiere peller, met fod och schaffte vnder, 1 d. 2 fl . 1 gl. con[tor] vden shaffer, aff eg, rød anstrøgen 2 d. 1 reyße coffert med leder overdragen och beslagen, med 1 rom vnder 7 d. 2 fl . 1 liden contor (o: Skab) aff fyr, med 2 loger for, 2 d. 2 fl . 1 liden beslagen schrien 2 d. 1 slobench aff fyr 2 d. 2 fl . 1 stienschrefferetaffle, med loger for och jndlagt i lesterne, 2 d. 1 speil med 1 lact rame omb, 1 fl . 1 stor seyerverch med hues derthil, formallet, 12 d. — I Storstoeyen: 1 rød formallet egeschab med thuende vdschorene bielletter for vnder offverdiellen, 4 d. 2 fl . 1 pachkieste med hengelos for, aff fyr, 1 d. 2 fl . 1 sort egekieste med los och beslaug 4 d. 1 saldtthroug af bøg med log till, 4 d. 1 laadbench med dreiet peller aff eg, throchen med hydsing, och en benchedynne derthill . . 1 brøgerkar 2 fl . 1 mindre dito . . . 3 høye threstolle for 3 fl . 3 gl. dito . . I spiskameret: 1 cofferet med gl. selschind offver och 1 batte . . . 1 sort flacheforder med 6 flacher i, 3 d. 1 flødebøtte 8 β . 1 bøtte 8 β . 1 gl. kieren 4 β . 1 schiep, bonden med jern, 2 fl . 1 handkierne 3 d. 1 soll 8 β . 1 gl. beþmer 8 β . Kober: 1 brugkedell, vog 58 pund à 1 fl 12 β , er 25 d. 1 fl 8 β . 1 brendtvinskedell med hat och piiber 16 d. 3 fl 8 β . Meþsing:

1 Mießing vand bechen udj figur¹⁾, 1 d. 1 fl 8 β . . Tiin: . . 10 nye teller, vog 8½ pund, 2 d. 1 fl 9 β . 4 gl. dito, som er smaa . . . 1 klodd scholl . . Jernfang: 1 Ildklaa 1 fl 4 β . . 2 kiellidell schier 3 fl . 1 liden braasped 8 β . 1 gl. røst 8 β . 1 par smaa gl. koçher kniffer 8 β . 2 høllier for 2 d. 5 segell, till hobbe for 2 fl 8 β . 1 Lynglie 8 β . 1 liden gl. øxe, 2 naffver, 1 giordkniff och 1 anden ditto, til hobe 2 fl . 2 gl. grøffvelspaader 1 fl 8 β . .

Geeverchre: 1 stor hagell bøße . . 8 d. 1 bøß, mindre, jndlagt noget med sort huorn . . . 1 d. 2 fl . . 1 par pistoller . . 6 d. Sadel och ridetøy: 1 sort sadell med en mesing knop paa giord sted och stibøyler for 3 d. 2 fl . 1 gl. sadell med gjord och sted 1 d. 2 fl . 1 par ny stibøyler 3 fl . 1 par lange pollachstenger med 1 halff gallei mundstøch och mesing pacheller paa . . 2 fl . 1 ridethøme, hinden tøy och fortøy, aff siort læder med thinbacheller och et par rette ridestenger, 2 d. 1 ride thøme med hinder thøy och fortøy, aff rydsleder med mesing syllier paa, och 1 par

¹⁾ Muligvis det her afbildede Messingfad — Diameter 63 cm. —, som tilhører Forf., der nedstammer fra Peder Thorsen.

lang pollachstenger 2 d. 2 fl . . . Sengekleder . . . Liinkleder: 1 drejls haandklede, $2\frac{1}{2}$ allen lang à 20 β . . . 3 fl 2 β . 1 gl. tueds borteche, vdsyed i sprangeverch i store ruder, 1 d. 1 dreiels dug aff 2 breder 6 allen lang, er till hobbe 12 allen à 1 fl 8 β , er 4 d. 2 fl . 1 dreiels dug aff 1 bred, 3 allen bred och 5 allen lang, 1 d. 3 fl 8 β . Dend salige mands lifkleder . . . 1 Ellendz (=: Elsdyr) ledern cøllert for 30 d. 1 vestt aff dyrleder, vnderdragen med leder vnder schøden, 8 d. 1 par bochschends boxer 4 d. 2 fl . 1 par ringere ditto med ollemerdug vnder, 3 d. 2 fl . . . 1 gl. graa kledkiol, med gl. vlffschend vnderforet, 3 d. 1 par strich strømper, sort, 1 d. 1 par gl. ditto. 1 par huide Strømper, aff bomvld, floβet jøden vnder, 1 d. . . . Bøger: 1 suenske bibell i leder bodengt 1 d. 1 thydsch bog in follio, »Vunderzeichen« kaldis, 3 fl . 1 thydsche bog in octo, gl., kaldis »Kunst vnd Vunderbouch«, 1 fl . 1 bog aff thydsche: Die gef . . y von der schönen drama [dronna?] 2 fl . 1 dansche bog in 8 tauo kaldis »jnderlig hierte soch«¹⁾, 3 fl . 1 th. bog in 8 tauo: »Das liber schriptura . . . in einem vahren Christen täglic sterben«, 1 fl . 1 gl. bog in 8 tauo: »Nøttentlig och fornødenlige beretning om di menscher, huilche aff angst och forthuilleste eller andere aarsager sig self drebe eller afflifve«²⁾, 6 β . 1 liden notthydsche bønnebog in 8 tauo, schenden i, 1 fl . 1 thydsche bog in 8 tauo 8 β . 1 thydske 8 tauo i huid bind 8 β . — Sølf og sølftø: 1 sort hatte med sølfhattebaand . . . 1 par sorte leder handsche med sort sielche och sølffrandser om, 2 fl 8 β . 5 allen brede sølf och guld knippeling, vog 16 lod, for 12 d. 96 støcher sølf knapper med sølf thraa, vog thiill hobbe 61 lod $3\frac{1}{2}$ quintin à [lod] 3 fl , er 46 d. 1 fl 10 β . 144 støffter, vog 19 lod 3 quintin à 3 fl , er 14 d. 3 fl 4 β . Nogelle sølf syller och støffter, tilhobe vog 16 lod $2\frac{1}{2}$ quitin, 12 d. 1 fl 14 β . 1 lidett støch gylinstøche for 1 d. 12 β . — Rougsæd i marchen . . .

»Thillstaaendis giæld: befandis dend sl. mands egen hand vdi hans bog opschreffvet dette epterschre^{ne}, som dog ey for vist kand eragtes: Niels Pederβen faaet rede penge in specie 8 dlr. er 12 d. Jørgen Sielleβen i Moesbøll londt ar 1672 Morttini 4 d. Hederlig . . Comstrop

¹⁾ Josua Stegman, Jnderlige Hierte-Sucke . . . Oversat af R. P. Rauffn. Kbh. 1648. (Bibliotheca Danica I, 316).

²⁾ Andr. Celichius, Nyttelig Berætning aff Guds Ord om de Mennsker. . . Af det Høytidske fordansket ved Jo. Egenovium. Kbh. 1623. (Bibliotheca Danica I, 295).

lont 20 d. Gotschalch Suenßen¹⁾, forige foged paa Lønborriggord, hans obligatio paa 33 d. 2 \mathcal{L} . — Boeschaff med tillstanden giæld, viße och vviße . . . ialt 818 d. 1 β «.

Derefter opregnes den bortskyldige Gjæld: Beatte Pedersdatter, sl. Peder Thordsens den yngste, fordrede 11 d. 2 \mathcal{L} . Hr. Hans i Vorbasse tilgode 2 Daler og endvidere for den sl. Mands Ligprædiken 3 \mathcal{L} 8 β . »Registre-ringsbekostning saa vell som for beslet till den sl. mands ligkiste och andet hans begraffvelßes bekostning 20 d.«

Naar Gjælden er betalt, beløber Boet sig til 534 D., hvoraf Enken tilkommer Halvparten (267 Sldl.) og Børnene lige saa meget »forvden jordeguds, som blifver bestaaendis, jndtil børenne blifver dieres egne verge eller fanger verge«; Børnepengene (267 Sldl.) blive »bestondendis i boen, som børens stiefader Laurs Nielßen schall haffve vnder vergemoll och loffvede at føde och forsionne dem, ved naffn: Maren Pedersdotter, Christen Pederßen²⁾, Ellßebe Pederßdotter³⁾, Doreette Pedersdotter, med nørtøtige kled och fød och holde dennom i skolle att lere leße och schriffve, som forsuarligt kand vere vdi alle moder, jndtill enhuer aff for^{ne} fiere børn blifver dieres fulde femten ar gammell.« Laurids Nielsen lovede for Retten, idet han tog Børnenes Morbroder og For-mynder Anders Christensen i Dall ved Haanden, at holde det foranførte »och vdi alle moder sig at skiche jmod for^{ne} børen, som christelig och ret kand vere vdi alle moder, saa vell som jordeguedset ved lige at holde, som er Donslund hoffvetgaar med dis tillegende, huor vdi børenne schal nyde dieres anpart aff bemelde gor, som bestor vdi thølf thønder hartkorn med vnderlegende fischerhußene, som leger i gorsmarch⁴⁾, som velb. Peder Norenby nu paaboer, och eptersom grund och eyendom

¹⁾ Jvf. Palle Fløe og O. Nielsen, Hist. Efterretn. om Lønborg og Egvad Sogne, S. 36. — ²⁾ Døbt 1. S. e. Tr. 1677 (Hemmet Kbg.). — ³⁾ Døbt 6. S. e. Tr. 1678 (l. c.). — ⁴⁾ Ogsaa læst »Gaasvad«.

ehr meget forsuiched, da haffver vj saat huer thønd schyld for 25 Rdl., huoraff børinne tillkommer dend halffve part och moderen dend anden part, som er paa huer lod touhundre och 25 slettd.« Laurids Nielsen ægte-ede nok i Aaret 1681 Enken, hvis Navn var Else Christensdatter. I Listen over Folkeskat til $\frac{1}{7}$ 1681 nævnes paa Donslundgaard Else, sl. Peder Thorsøns (hun havde da 1 Karl og 1 Pige); i Listerne over Skatten til $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{7}$ 1682 nævnes Laurids Nielsen og Else Christensdatter (med samme Folkehold); 1683 havde de kun en Pige. Han, som var en Søn af Niels Lauritzen i Søgaard og født ca. 1655, findes anført i Markbogen som Ejer (Proprietær) af Donslund Hovedgaard, hvis Marker vare: Langager, Stakket Ager, Lergravs Ager, Møllevang, Højes Ager, Vej Agre, Husager. Det hedder endvidere i Markbogen: »It fisker Hus paa same Grund bygt, oc Peder Norbye beboer sin Lifs Tiid, och er efterskr. iord [46 agre] tilladt oc staar under gaardsens taxt. Noch et øde Hus [med 11 Agre] til Hofvetgaard.« Til Hovedgaarden avles aarlig 6 Læs godt Hø, 40 Læs Mosehø — bjer- ges med stor Besværing. Græsningen over »al gaarsens $\frac{1}{2}$ aarlig 14 Høfder, 4 bester.« I Matrikelen af 1688 angives Donslund Hofvidgaards Htk. til 7—6—1—1, og Kongen anføres som Ejer. Gaarden var nemlig ca. 1687 bleven tildømt Kongen paa Grund af Skatterestancer. I Præstens Indberetning $\frac{24}{3}$ 1690 hedder det: »Afgift af den liden sædegaard Donslund, som tilforn indtil aar 1679 blev beboet af adel (som med deres begravelse, altertavle, som de har bekostet, item messing lysestager og alterklæder, som de har given til Kirken, er at bevise) men nu beboet af en bonde, og er dømt til Kongen for skatternes restans, bekommes intet uden offer til de 3 store højtider«. Dr. Nielsen har opfattet denne Meddelelse saaledes, at det var 1679, Gaarden blev tildømt Kongen, men dette var sikkert ikke Præstens Mening;

han vilde kun sige, at Gaarden, da han skrev sin Indberetning, var beboet af en Bonde, og at den var tildømt Kongen. At det var i Aaret 1687, dette sidste skete, kan formentlig sluttet af, at samme Præst ¹⁰/₃ 1688 i sin Indberetning angaaende Kop- og Ildskat kalder Lauritz Nielsen »Tjener til Koldinghus«, hvorimod han i Indberetning ²⁹/₃ 1687 ikke kalder ham saaledes, og hermed stemmer det da ogsaa, at Donslundgaard i Matrikelen af 1688 siges at ejes af Kongen. Tingbogen fra den Tid mangler, men af en tidligere Tingbog faaes et og andet at vide om Donslund: ¹⁶/₈ 1683 havde Gjøde Jørgensen i Slaug Tiltale til Else, sl. Peder Thorsens, af Donslund for 6 Rdl. til Vorbasse Kirke for hendes sl. Mands Lejested sst. Iligemaade havde han Tiltale til Laurs Nielsen i Donslund, fordi han mod Loven og Recessen har indaget sit Korn og hverken tiendet til Kongen eller Kirken, eftersom Loven formelder, ingen Bonde at være fri for Tiender, men alene Adelen. Iligemaade Tiltale til Else Kristensdt., sl. Peder Thorsens Efterleverske, med hendes rette Lavværge for 2 Rdl., hun skal være Gjøde Jørgensen skyldig. Hendes rette Lavværge siges derefter at være Laurs Nielsen. ³⁰/₃ faldt Dom i Sagen. Den gik bl. a. ud paa, at Begravelsen i Vorbasse Kirke altid havde ligget til Donslund, hvorfor Kirken intet havde at fordre. — Blandt Vidnerne optraadte Peder Norby, »som Donslund har beboet og ejet i fyrgetyve Aar«. Han vidnede bl. a., at der ingen Tiende var gaaet af Donslund i hans Tid. ⁴/₆ 1685 tiltaltes Lauritz Nielsen paa Donslund for 10 Rdl., afg. Peder Thorsen af Donslund skulde være Jaan Christensen skyldig, og ³/₇ dømtes han, »som sl. Peder Thorsens Hustru nu haver tilægt«, til at betale. — 1687 skulde Laurids Nielsen svare i Kopskat 1 Rdl. og i Kvægskat (af 2 Heste, 1 Ko, 2 Ungnø og 4 Faar) 4 Rdl. 4 fl . 1688 svarede han Skat for 1 Dreng og 2 Ildsteder (1 Rdl. 2 fl + 4 fl) og 1692 af 1 Dreng og 1 Ild-

sted. I Jordebogsregnskabet fra $\frac{1}{5}$ 1690 til $\frac{1}{5}$ 1691 hedder det: »Donslundgaard Er Hans Kongl. Ma: tildømt och d. 17. Octbr. 1690 fest til Lauritz Nielsen, aarlig Afgift 10 Tdr. Rug fra 1. Maj 1691 at regne och at schatte fra 1. Octbr. 1690«. Men Donslundgaard kom saa snart til at høre til Ryttergodset. Paa Specifikation over det, som er udset af Oberst Brockdorffs Session som tjenligt til Ryttergods af det reservede Gods, staar 1694 opført: Donslund, Lauritz Nielsen, Htk. 7—6—1—1, reduceret til 5 Tdr., og Niels Michelsen 1 Td., reduceret til 4 Skpr. Det blev fra Amtet udlagt til Ryttergods i Maj 1694. Donslundgaards Besætning var da: 2 Bæster, 2 Stude, 4 Køer, 2 Ungk., 10 Faar. Bygningerne bestode af: 1 Nørrelænge paa 8 Fag, 1 Østerlænge paa 12 og 1 Sønderlænge paa 14 Fag. Der kom saa 1 Rytter til at bo i Gaarden. Paa Folkeskatregistret 1697 og 98 staar Lauritz Nielsen opført med 1 Pige; 1711 betaler han for 1 Dreng 2 fl. $\frac{26}{7}$ 1709 holdtes der Syn over Misvæxten af Rugsæden; Synsmændene erklærede: Donslundgaard, hører til Ryttergodset; af »Rugsæd udi Mønteland« kan bekommes den halve »i Sæd«, det øvrige synes ej at kunne give den tiende Del af »i Sæden«. I Præstens Indberetning 1711 i Anledning af Extraskat hedder det: »Donslund, Lauritz Nielsen og Christen Pedersen, bruger aleneste Avlingen uden nogen Haandværk, ej beller har nogen Inderste«. Det er sidste Gang, Lauritz Nielsen nævnes, og første Gang Christen Pedersen. L. Nielsen, der i Matrikelen af 1688 nævnes som Ejer af Mosgaard, har saa ca. 1711 forladt Donslund, og han er formodentlig rejst til Grindsted Sogn. $\frac{28}{11}$ 1736 begravedes i Grindsted Laus Donslunds Hustru Johanne Nielsdatter, gl. 64 Aar — maa have været hans 2. Hustru —, og $\frac{19}{10}$ 1739 ægtede han i Grindsted Kirsten Christensdt. Wad, som var 76 Aar gl., selv var han 80! Han blev jordet i Grindsted $\frac{6}{6}$ 1742, hans Enke, som blev 95 Aar gl., blev jordet

sst. $16/12$ 1760. Christen Pedersen, der 1711 nævnes som boende paa Donslund, er den foran nævnte Søn af Peder Thorsen og Else Christensdatter. Men om ham og Donslund i hans Tid kan der ikke gives nærmere Underretning, da Protokoller etc. for det Rytterdistrikt, hvortil Gaarden hørte, ikke længere findes. I Koldinghus's Amtsregnskaber findes Donslund atter fra 1722: Bilag Lit. C nævnes Donslund, Niels Nielsen og Christen Pedersens Enke, med følgende Tilføjelse: 1. Octbr. 1721 lagt til Amtstuen at svare fra Regimentsskriverstuen. Gaarden er altsaa ikke gaaet med ind i det nye Rytterdistrikt, som oprettedes 1720. 1733 blev Landgildet af Donslundgaard ansat til 9 Rdl. 9 β (Bønderne vilde hellere svare deres Landgilde i Penge end i Korn).

$22/1$ 1734 meddelte Niels Nielsen — som formodentlig var eller havde været gift med en af Peder Thorsens Døtre —, at han, som havde $\approx 1/4$ Gaard i Donslund paa hands Mays^{ls} forbeholdne gamle Ryttergods« for Alderdom og Svagelighed ikke længere kunde besørge Gaardens Avling, »som det sig bør«, og udrede Udgifterne, og han præsenterede derfor til bemeldte Gaards Fæste Niels Christensen, som var født der paa Godset. Denne fik saa ogsaa Fæstebrev, som blev ratificeret $3/2$ s. A.

$27/5$ 1734 nævnes følgende 3 som »Lodsejere« (3: Fæstere) af Donslund: Anders Laursen, Niels Christensen og Enken Kirsten Hansdatter. De klagede da over Christen Jensen i Søgaard, fordi han havde antaget 10 Stude, som tilbørte hans Hosbonde i Fyn, og »slaget dem paa vores fælles græsgang tillige med sit eget fæe, som falder os andre til stor, stor Besvær, heldst for græsgangens ringhed«. Amtmanden resolverede: »Det bør sig Bolsmanden Christen Jensen at afskaffe de 10 Stkr. Stude . . . og vil han ikke mindelig finde sig deri, da . . .«. Fæsteren Anders Lauridsen var formodentlig en Søn af den foran omtalte Laurids Nielsen; han havde nok, inden

han blev Fæster, tjent Kongen, først som Hestgardist i 8 Aar, siden som Husar i andre 8, og været med i Slaget ved Gadebusch (1712). Kirsten Hansdatter var Enke efter Fæsteren Christen Pedersen, og hun, som døde i Donslund, begr. $^{20}/_3$ 1760, 82 Aar gl., sad efter hans Død længe med Fæstet, formodentlig af den halve Gaard. De havde nok 4 Sønner: Peder, Anders, Knud og Niels. Peder Christensen, f. 1699, † 1762, var Gmd. i Kvie, Andsager Sogn (kaldes i Kirkebogen stundom Peder Thorsen). Knud Christensen, f. 1706, † 1771, var Gmd. i Agervig, Næsbjerg Sogn. Niels Christensen, f. 1717, † som Fæster i Donslund 1770. Anders Christensen, f. 1704, † 1776, boede nok i Aarene 1729—33 i Kalsgaarde, Øse Sogn, hvor han fik 3 Børn døbt, kom saa til Fødegaarden Donslund, hvor han nævnes som Beboer $^{10}/_6$ 1734. S. A. var han med til sammen med Niels Christensen og Anders Laursen at indløse et Stykke Eng — 3 Dages Slet — og en Aalegaard, som Peder Norby havde pantsat fra hele Donslundgaard til Peder Ebbesen i Houborg. Bemeldte Eng og Aalegaard samt 4 Stykker Eng i Stenderup Mark — som de ogsaa havde indløst — skjødede de $^3/_6$ 1744 til Amtsforvalter Christen Roed, som lagde det skjødede til Donslundgaard, hvortil det fra Arilds Tid havde ligget, og overlod dem det til Fæste. $^{22}/_5$ 1776 skjødede Jep Rasmussen af Donslund til Rasmus Nielsen i Gilbjerg en Fjerdedel af et Engstykke («Marrevig»), som hidtil havde ligget til Donslund (det øvrige af Engen tilhørte de andre Donslund-Beboere). 1743 fæstede A. Christensen $^{1}/_4$ Gaard i Donslund og gav i Indfæstning 1 Rdl. — han har vel i nogle Aar siddet paa Moderens Fæste — og $^6/_6$ s. A. ægtede han, som maa være bleven Enkemand, Anne Christensdatter af Houborg. Anders Christensen fik mange Børn; hans Søn Christen Andersen († 1842) var først Fæster af en Del af Donslund; men Fæsterne købte ca. 1776 Gaarden af Degnen Welleius

i Grindsted. Bemeldte Degn havde i Følge Madam Haagens Testamente faaet Donslundgaard, som Pastor Haagen havde ejet i adskillige Aar — han nævnes 1762—63 som Ejer — og maa have kjøbt af Amtsforvalter, i Kolding, Roeds Enke († 1758) eller efter hendes Død. Roed, som døde 1756, havde kjøbt Gaarden af Kongen og faaet Skjøde derpaa ²²/₁₀ 1743.

Donslund By. Da der var 2 Fæstere af Donslundgaard, boede disse formodentlig i samme Gaard, men da der blev 3 Fæstere, blev der vist først bygget en Gaard i Nærheden af den anden, og senere endnu en Gaard i Nærheden af de to andre; 1757 hedder det: »Donslund, tilforn en Herregaard, nu 3 bønder gaarde i Worbasse Sogn¹⁾«, og paa et Kort af 1795 ses da ogsaa 3 Gaarde; der laa saaledes 4 Gaarde — Møllen medregnet — ret tæt sammen. 1795 blev »Donslund By« opmaalt og skulde udskiftes af Fællesskab. ²⁰/₄ 1796 holdtes der Møde i Vejle. Der var da følgende Beboere i Donslund — foruden Mølleren —: Christen Andersen,²⁾ der besad den halve Gaard, Hans Nielsen³⁾ og Michel Jørgensen⁴⁾, som havde hver en Fjerdepart. Ved Mødet i Vejle blev der tilbudt Christen Andersen, at han kunde faa sin Jordlod paa et eller højst 2 Steder og opnaa Udflytningshjælp, hvis han vilde flytte sin Bygning; men da han ikke vilde gaa ind derpaa, skulde han efter den Plan, som blev lagt, have sin Jord paa 5 Steder. ²⁹/₄ tilskrev han imidlertid Stiftamtmand Hellfried: »Forlad mig, at jeg ey havde de fornødne Begriber til at Indsee mine og min egen Gavn i dette: at imodtaget den mig anbudne Jordlod. . . Jeg havde faaet mit Øye for stivt paa dette: at flytte min Bygning, og ansaa sligt for uoverkommelig og utaaelig, som vel ogsaa vilde blive stræng nok, men naar jeg dertil kunde opnaa den . . .

¹⁾ Jydske Saml. 3. R. IV, 413. — ²⁾ G. m. Kirsten († 1807), D. af Søren Pedersen og Maren Hansdatter i Fitting. — ³⁾ G. m. Anders Christensens Datter Else. — ⁴⁾ G. m. en Datter af Jep Rasmussen, som i mange Aar havde været Fæster.

anbudne Udflytningshjælp, hvorom jeg nu ikke tvivler, saa havde jeg været bedre Faren i tiidens Længde, og mine Eftermænd i særdeleshed, at have faaet min Ejendom til 4 Tdr. Hartk. paa et Stæd, end som at faa det i 3de Lodder, og den ene Lod afskaaren i 2 Lodder af Aaen, og ønskede derfor om muligt, at det af D. Hhed. proponerede maatte faa Fremgang«. Men $\frac{6}{5}$ fik Stiftamtmanden Skrivelse fra de andre Lodsejere, som klagede over Christen Andersens »umættelige Øyne« og hans falske Forslag; han vilde forhale Tiden . . . $\frac{21}{5}$ klagede Christen Andersen til Rentekammeret: Han havde forgjæves begjæret et Landvæsenskommissions-Møde afholdt om Sagen og bad nu om, at et saadant Møde maatte blive befalet afholdt, da han ventede derved at faa sine Jordlodder i mindste paa 2de Steder, om han end derved skulde udflytte sin Gaard fra de øvrige 2de halve Gaarde. Hans Naboer modsætte sig; han nødes til at anraabe Rentekammeret, om han ej skal blive en ruineret Mand. — $\frac{30}{7}$ blev Aastedsmødet tilstaaet; Omkostningerne derved skulde udredes af samtlige Lodsere efter Hartk. Rentekammeret tilføjede: »Iøvrigt kan hverken Christen Andersen eller andre af samme By udflyttende tilstaaes anden eller større Bygningshjælp end den, de i sin Tid efter de opførte Bygningers Beskaffenhed, lige med andre Udflyttere, kan tilkomme«. Christen Andersens og Michel Jørgensens Gaarde bleve udflyttede. Peder Christensen, en Søn af Christen Andersen, fik senere Faderens Gaard; han og Mølleren — Anders Christensen — købte siden Hans Nielsens Gaard, som dennes Søn Niels Hansen havde faaet, og denne Gaard blev saa nedlagt. Men senere blev der omtrent paa samme Sted bygget en Gaard af Ebbe Jensen, som blev gift med en Datter af Peder Christensen, fra hvis Gaard der ogsaa blev udskilt andre Ejendomme, men som dog endnu er en Gaard, der beboes af hans Slægt.

Peder »Donslund«, som han kaldtes, var en temmelig belæst Mand med en god Hukommelse og med historisk Interesse — endnu paa sine gamle Dage —; han har ogsaa ydet Bidrag til det, som her fortælles om Slaugs Herred. Allerede som Dreng var han ikke uvittig, som det fremgaar af følgende: Da hans Moder en Dag var i Kirke i Vorbasse, fik hun af nogle Kolonister 3 Kartoffler foræret, og der blev sagt til hende, at Kartoffler vare gode til saa mange Ting: til at spise, til alt Slags Mad, til at lave Brændevin af og til at fede Svin med. Efter sin Hjemkomst tog hun Kartofflerne op af Lommen og lagde dem paa Bordet, og da Børnene saa kom og vilde til at spise dem, sagde hun, at de skulde lade Kartofflerne ligge, da de skulde »sættes«. Men Sønnen Peder sneg sig alligevel til at tage en og bed deraf; den smagte ham imidlertid ikke, thi han bemærkede tørt, at han nok vilde tro, at de var bedst til at fede Svin med!

Donslund, Donslund Mølle, Søgaard, Lundgaard og Fiskerhusene opm. 1795. Kort (tegnet 1818). — 3 Høje, de 2 udgr.¹⁾. En stensat Kjælder — som har hørt til Hovedgaarden — oprenset 1902; fredet 1907. En anden stensat Kjælder — den søndre —, som senere er oprenset, har vel hørt til en af de andre Gaarde.

Houborg. Om denne By siges²⁾, at den indtil først i forrige Aarhundrede hørte til Vorbasse Sogn; den har dog aldrig i gejstlig Henseende hørt til dette Sogn. 1651 opregnes Byens 6 halve Gaarde under Lindknud Sogn, de vare da Tjenere til Hundsbæk; i Matrikelen af 1664 findes Byen heller ikke anført under Vorbasse Sogn; i Matrikelen af 1688 nævnes Houborrig By — med 3 G. — under dette Sogn; men det hedder i Markbogen: Houborg i Lindknud Sogn staar i Coldinghuses Amtstue for 11 Tdr. Hartk. I Hoffmans Oecon. Beskriv. (1786) nævnes Houborg under Vorbasse Sogn; i D. Atlas nævnes

¹⁾ Jvf. Aarb. f. nord. Oldkyndigh. 1898, S. 106. — ²⁾ Nielsen S. 44.

Houborg slet ikke. 1692 mødte Mads Ebbesen af Houborg med en Ulvbælg paa det Ting, hvortil Slaugs Herred hørte (se S. 12). ^{20/7} 1584 blev det bestemt, at Malt Herred skulde lægges under Slaugs Herred, blive ét Herred med dette og Beboerne søge deres Værneting paa Slaugs Herredsling¹⁾. Det blev maaske kun Beboerne i Houborg, som i længere Tid kom til saaledes at søge deres Værneting. — I Markbogen hedder det: »Houborg Mænd af Sandflugt lidt hidtil Dags stor Skade«.

^{22/3} 1580 afstod Kronen 1 G. i Houborg til Fru Kirstine Ulfeld. ^{16/5} 1584 fik Erick Lange til Engelstholm af Kronen 2 G. i Hovborig, Lindknud Sogn²⁾. 1649—50 angiver Erik Juel til Hundsbæk i sin Jordebog, at han ejer 3 G. i Houborg³⁾.

1677 ejede Sognepræst i Vejle, Mag. Hans Jeremiasen Wullf 5 G. i Houborg.

1730 stod en Vildtbanepæl paa Hovborg Mark ved Mølvad og en ved Hovborg Vadested.

Skjødegaard⁴⁾ hørte i gammel Tid til Vorbasse Sogn, men 1584 blev Gaarden lagt til Bække Sogn og Jerlev Herred, da Kongen der vilde have oprettet et Skepperi⁵⁾ — for at der kunde skaffes god Uld til Fabrikation af indenlandsk Klæde —, samt have et Jagtdistrikt. Lens-

¹⁾ J. Reg. III, 677. — ²⁾ Kronens Skøder. — ³⁾ Nielsen, Malt Herred, S. 96. — ⁴⁾ 1562 beboet af Mads Tygesen (Nielsen S. 56; jvf. Hardsyssels Aarb. V, 145 ff.) — ⁵⁾ Enkedronning Dorothea, som havde Koldingbus Len til Livgeding, skrev ^{8/11} 1566 fra Kolding til sin Søn Frederik II og bad ham give Skattefrihed til ca. 8 fætlige Bønder i Slaugs (Schlats) Herred; de arbejdede daglig »zu der schefferej«, og de brugtes ogsaa »zu vnserm vorwerk« (Aarsberetn. fra Geheimeark. III, 18 f.). C. Nyrop antager (Danske Farvere, S. 18), at de omtalte Bønder arbejdede ved et Schæferi i Slaugs Herred — Udtrykket »dagligkunde« da ogsaa tale for en saadan Opfattelse — og P. Eliassen mener (Kolding, S. 82), at dette Schæferi var ved Skjødegaard. Men hvad var saa »vorwerk«? Skjødegaard? Næppe; thi da hørte Schæferiet jo med til »vorwerk«et. Lade-gaarden ved Slottet i Kolding? Maaske. Antages det derimod, at Schæferiet var et andet Sted i Slaugs Herred — f. Eks. ved Faarestidam (se S. 103), kunde »vorwerk« vel være Skjødegaard. Men her skal i Henhold til Lübbers, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, fremsættes en anden Formodning. »Schefferej« er maaske ikke = Schæferi, men betyder Økonoms, Forvalters Hus, og Meningen bliver da, at Bønderne vare »Tjenere« ved Husholdningen (∴ leverede noget dertil) og gjorde tillige Tjeneste ved Ladegaarden, begge Dele sagtens ved Slottet i Kolding.

manden, som nærrede Betænkelighed ved at lade Skjøde indværne til Jerløf Herred, førend der var gjort Markskjel mellem Skjøde og Fitting, som havde fælles Mark, fik nævnte Aar den Besked, at Kongen ansaa det for unødvendigt at lade gjøre Markskjel, da han nærrede den Fortrøstning, at Folmer Rosenkrands til Stensballe, som ejede 2 Gaarde i Fitting — det øvrige Gods der tilhørte Kristen Langes Præbende i Ribe Kapitel — vilde overlade ham disse Gaarde, hvorpaa Fitting ogsaa skulde indlemmes i Jerlev Herred og indhegnes med det øvrige. Det er jo muligt, at dette er sket, men der mærkes ellers intet til, at Fitting har hørt til Jerlev Herred. — 1587 vare Kongen og Dronningen i Skjøde; Kougen har nemlig nævnte Aar optegnet i sin Kalender: »April 22: Y dach dro ieg tyl Schøede. April 24: Y dach kam mint Soffye hyet; same dach dro hun tyl Kollynch ygen. April 25: Y dach dro ieg tyl Wriss; same dach kam mint Soffye och hyet. April 27: Y dach dro ieg Anthe og mynt Soffye tyl Kollynch¹⁾«. I D. Atlas fortælles, at der ved Skjødegaard fandtes »Rudera af et kgl. Jagtslot, som for-dum har ligget her ved Søen«; muligt, at dette »Slot« allerede har været i Brug 1587, og at det baade dengang og senere er gaaet godt med Jagten paa »fedder wiltt« eller andet Vildt. Møblementet i Skjøde Jagthus beskrives 1617 saaledes: »To Skiver, 10 Fyrrebænke, to Slagbænke, hvilket altsammen er forraadnet, formuldet og sønderfalden.« Med »Skepperiet« gik det i Aarenes Løb ikke særlig godt²⁾. 1633 udgik der kgl. Befaling til at udforpagte Gaarden. Det befandtes, at den kun kunde bortfæstes for 1 Ørte (10 Skpr.) Rug og 1 L[⊗] 10 [⊗] Smør! Den skulde saa gjøre Ægt lige med de Bønder, som havde ligget der- under og nu vare henlagte til Koldinghus. Faarene

¹⁾ Hist. Tidsskr. 4 R. III, 571 (»Anthe« maaske — ligesom »Amthe« S. 560 — Amhede i EgtvedSogn.) — ²⁾ P. Eliassen, Kolding, S. 95. 112 ff. Christensen, Agrarhist. Studier I, L I.

skulde sendes til Markvard Rantzov til Hanrau i Holsten. 1635 fik Fæsteren af Gaarden Tilladelse til i Stedet for Avling at maatte give 1 Rdl. Samme Tilladelse fik de forrige Bønder til Skjøde; de havde beklaget sig over, »at de i Ufreds Tid ere blevne saa meget forarmede, formedelst de bo i en skarp og meget ond Egn ud ved Hedesiderne« og i forskrevne Fjendetid bleve saa efter-satte med den store Udgift til Fjenderne¹⁾. — »¹⁰/s 1649 skal Hyrden David, en Præstesøn fra Verst, have faaet kgl. Tilladelse til, at Gaarden maatte høre til Verst Sogn«, hedder det hos O. Nielsen, som tilføjer: . . . »hermed menes vel kun kgl. Stadfæstelse derpaa«. Men Nielsen har misforstaaet sin Kilde, Hr. Kochs Indberetn. af 1690, hvori det hedder saaledes: »Item en gaard kaldes Skøde, som i Chr. 4's tid har været et faarehus og ligget til Worbasse Sogn, som med stolestaden og et brev, udgiven af velbyrd. Gunde Langes, kirkeprovstis, cantoris og canonici, hans fuldmægtige, saa og underskrev. af Herritz Prousten H: Matz Christensøn Haaboe, Prest til Grendsted og Heinsvig Sogner, saa vel som af præsten her paa stedet H. Ped. Christensen Marebeck, og er af 19. Marts 1649, er at bevise, men nu ligger til Bekke Sogn, og det af den aarsage, at samme faarehyrde, ved navn David, blev bevilget af Kongen at søge, hvilken kirke han vilde, og fordi han havde bedre og nærmere vej til Bekke Kirke, søgte han den, er det saa siden bleven derved, eftersom faderen var præst til Werst—Bekke, og Sønnen var præst til Worbasse—Grene, og folkene, som bo paa samme Gaard, søge endnu Bekke Kirke«.

Blandt Documenta publica nævnes derefter: »oven-skrevne brev hos en Mand i Vorbasse by, som hedder Niels Paaskesøn, som lyder, at hans formand maa nyde stolestaden i kirken saa længe, at Skøde kommer til Vorbasse igien«. Der er altsaa slet ikke Tale om nogen

¹⁾ Nielsen S. 43 f.

kgl. Tilladelse af $\frac{19}{3}$ 1649, ligesom der da heller ikke paa den Tid var en Hyrde David; han maa have levet langt tidligere, og han betegnes nok heller ikke som en Præstesøn fra Verst; Meningen er vist, at den Tilladelse, han havde faaet til at søge til Bække Kirke, ogsaa senere blev benyttet, da Præsten i Vorbasse var en Søn af Præsten i Verst og saaledes ikke vilde gjøre noget for, at Skjøde kom tilbage til Vorbasse Sogn; sikkert er det i alt Fald, at Christian Stephansen Werst, som 1594—1629 var Præst i Vorbasse, var en Søn af Stephan Sørensen, som 1583—1619 (og maaske endnu længere) var Præst i Verst—Bække og fra 1694 tillige Provst.

Skjødegaard, som vedblev at høre til Bække Sogn, blev siden Ryttergaard — 1671 laa her en Rytter; Gaarden var da beboet af Jens Christensen, som holdt 1 Karl og 1 Pige. Ved Auktion i Januar 1720 solgtes Gaarden — beboet af Peder Nielsen og Hans Jensen — til Amtsforvalter Voigt, som 20. Aug. s. A. skjødede den til Herlou Stiernholm. Herlou Jensen Stiernholm til Kjelgaard skjødede i April 1725 til Birkeskriver Lund af Viuf . . . Skjødegaard og Kongens Anpart Kvægtiende af Heinsvig Sogn. $\frac{18}{7}$ 1785 skj. Iver Hansen i Schjøde sin paaboende halve Selvejergaard til Jens Pedersen sst. Kjøbesum 700 Rdl. $\frac{8}{11}$ 1796 fik Jens Pedersen af sin Moder, Gmd. Peder Jensens Enke Mette Madsdatter, Skjøde paa den anden Halvdel af Skjødegaard (tilskjødet Peder Jensen $\frac{1}{6}$ 1770)¹⁾.

¹⁾ Se iøvrigt J. C. B. la Cour, Danske Gaarde 2. Saml. I, 841.

Hejnsvig Sogn.

Areal 13,189 Tdr. Land. Hartk. ca. 72 Tdr. — 1664 var Hartk. 51—6—→—→—, 1688: 48—→—3—2. —

1651 var her 14 G., 7 Bol, 3 H.

1664: 14 G. ($6\frac{3}{4}$ øde), 5 Bol ($2\frac{1}{2}$ øde), 2 H.

1688: 18 G. (3 øde, 3 forladt Gods), 2 Bol.

1808: 22 G. (deraf 5 udflyttede) og 16 H.

1857: 32 G., 74 H.

1895: 20 Selvejergaarde, 131 Huse med Jord, 12 uden Jord.

1901: 179 Gaarde og Huse.

Folketal:

Aar: 1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911
243	309	370	415	627	808	854	896	1033

I Præstens Indberetning 1768 hedder det: »Hejnsvig Sogn har samme Næringsmidler som Grindsted Sogn, dog ej saa meget eller saa godt Eng, men nok saa god Agerjord, som de fleste Beboere dog ej ret kan drive for Fattigdoms Skyld.

Det er rart, en Bonde kan sælge noget Korn, uden naar det er et meget kornrig Aar. Af Kvæg kan de sælge lidet til deres Udgifter. Mineralia véd man ikke her findes, uden det maaske maatte være Svovl, under den røde Sand, som Vandet løber paa.

Bygningen er overalt i Hejnsvig Sogn ligesom i Grindsted Sogn, dog er der de fleste Steder slettere. Der er Sten og Ler nok, Heder, Moser og Kjær i Mængde, men

ingen Skov. I Hejnsvig Sogn siden 1693 til 1767 inclusive fødte 511, døde 453. De fattige i Sognet ere mange, dog nyder ikkuns 2 ældgamle Folk Almisse af Sognet, som er saa fattig, at det ej formaar at underholde flere. Der gives til bemeldte 10 à 12 Skpr. Rug eller Mel og 2 Skpr. Malt samt 4 à 5 z i Penge aarlig.« —

I Danske Atlas skrives saaledes om Hejnsvig Sogn:

»I Tørvemoserne opkastes lange Fyrretræer med Rod, 7 til 8 Alen lange, som Bønderne lægge ind til Bjælker i Husene. Her falder skøn Tørv eller Klyne, som er ganske sort og baard, og naar den brænder, ser ud som Stenkul og bruges at smede ved. Blomster og Urter have ikke den Størrelse og Lugt som andet Steds, formedelst Jordens Skarphed.«

Byer, Gaarde og Huse.

Hejnsvig, Hinghælswi (ca. 1340), Hendenswich (1476), Henisvig (1579), Hensvig (1582), Hemsvig (1641), Hegensvig (1655). . . .

O. Nielsen mener¹⁾, at Hinghælswi vist er Fejlskrift for Highnælswi, som skal betyde et indhegnet Gudehus, idet highnæl er beslægtet med Hegn, og wi betyder Helligdom, Gudehus, Offersted; men senere²⁾ antager han, at Navnet oprindelig hed Highnælswith (with = Skov). I Præstens Indberetning 1768 hedder det om Hejnsvig: »Det kaldes ellers Hedensvig, fordi der gaar ligesom en Vig af Heden ind imellem den Banke, Kirken staar paa, og nogle høje Banker i Waarbasse Sogn«! 1664 var her 7 G. og 1 Bol (de tre G. øde, 1G. Præstens Annexgaard³⁾) og 1 Grev Rantzaus »schafgaard«⁴⁾; 1688:

¹⁾ Slavs Herred, Side 51. — ²⁾ Blandinger I, 249. — ³⁾ »Ved Annexgaarden er et dejligt Springvand, som kommer ud af en Bakke.« (D. Atlas).

⁴⁾ 1786 fortæller H. de Hoffman, at »i forrige Seculo lod en Greve Rantzau indføre meklenborgske og lyneborgske Væddere og Faar i Randbøl Hede og Schophuset, hvor der var to store Sjøærier i skøn Stand, men blev til Størstedelen ødelagt i Krigens Tid 1658«. (Vejle Amts Aarb. 1906, S. 99). »Schophuset« siges at være = Skophus i Sunds Sogn (Jydske Saml. 3. R. IV, 358). Grev

8 G. — de tre øde — og 1 Bol; 1768 havde Hejnsvig By 19 Beboere; Personernes Antal over 12 Aar var 40 til 50. 1696 kaldes 3 G. gammelt Ryttergods.

Marker: Melvang. Meltoft. NordvangsFald. Kirkevang. Haastrup Dam. Drageshøj Fald. Mathishøj Fald. Sønder Vang. Føldbjerger. Vester Vangen.

Ved Udskiftningen (1779 og 1784) 6 G., 16 Bol. 15 Udfl. Paa Hejnsvig Mark bl. a. følgende G. og H.: Søllingdal, Egebjerg, Sønderborg, Nordborg, Vingborg, Klodhøj. — Kopikort over Hejnsvig By (1818). — Ca. 79 Høje, deriblandt Klodhøj; de fleste udgravede eller ødelagte. En af de 4 Præstehøje fredlyst.

I Præstens Indberetning 1638 hedder det: »Paa adskillige steder paa Hejnsvigh march findis store Kampstene, som findes vestigia udi att Jemkiller¹⁾, saa Steenhuggere y gamble Dage haffue tenteret ad ville Kløffue dennom, mens til huad brug kand icke wides, mens her findes ingen stene med bogstaffue paa. — Her findes paa Hedensvigh march atskillige andre høye, Somme heder Draggehøye, Somme Mettis høye, mens ingen med merchelige naffn.«

1730 stod en Vildtbanepæl paa Donslund Bjerger paa Hejnsvig Mark, en paa Mathis Høj paa Hejnsvig Mark og en paa Hejnsvig Knap.

1476 skjødede Erik Tymmesen paa Engelsthalm til Sct. Hans Kloster i Ribe 2 Gaardes Eje i Hendswich, en bygget Gaard og et øde Byggested med rette Tilliggende²⁾. Klavs Sehested, som kjøbte Godset efter Korsbrødrene, fik 1547 Skjøde paa en Gaard i Hønsevig i Jerlev Herred³⁾ (: Christen Nielsen . . . 1 Fj. Smør, 1

Gert Rantzau til Breitenburg († 1627) og hans Søn Chr. Rantzau († 1663), som efter hinanden ejede Herningsholm og andre Ejendomme i Omegnen, dreve nok begge Faareavl paa Heden. Deres Schæferi paa Randbøl Hede har vel staaet i Forbindelse med Schafgaarden i Hejnsvig og dreves maaske ved Faarehus, senere kaldet Faarstidam, i Vorhasse Sogn (l. c. S. 414; de 2 øde Steder i Nærheden, som efter sigende skal have været skovhuuse, have maaske været »schophuse«). Jvf. S. 160, Note 5.

¹⁾ Nielsen S. 54 »Emkiler«; formodentlig = Jernkiler. — ²⁾ Nielsen S. 55 K. Barner, Diplomat. t. Familien Rosenkrantz's Historie, S. 145 f. — ³⁾ Kinch, Ribe, S. 545 f.

Faar).¹⁾ 1553 fik Mariager Kloster ved Mageskifte med Morten Svendsøn (gift med Marine Clausdatter) . . 1 G. i Hiensvig, som Niels Lund iboer, skylder aarl. III Ørte Korn, Skousuiin og Giæsterie; Item en gaar ther samme-steds, Søren Joseph uti boer, skylder I Fierding Smør, Skousuiin, en Danske Mark for Gjæsteri²⁾. ¹⁰/₁ 1579 fik Kronen 1 G. i Hensvig af Christoffer Jul til Estrup³⁾. 1610 ejede Kronen 1 G. i Hejnsvig.

Klink. 1651: Klinch 1 G., som besiddes af 5 Mænd. 1664: Klinck 1 G., beboet af 2, Kannikegods; 1688: Klinch 1 G., beboet af 3, Ryttergods. ²⁷/₃ 1579 fik Kapitlet i Ribe af Kronen 1 G., kaldet Falckflod eller Klink³⁾.

Marker til Klinch Gaard: Dam Tægt. Sten do. Mel do. Vester Indtægt. Bygaards Knud Tægt. Kirke Indtægt. Hvidpøt Tægt. Blokke Tægt. . . Lille Dam Tægt.

Opmaalt 1791. Kort. Ved Udskiftn. 3 G. — Ca. 33 Høje; udgravede eller ødelagte.

1730 stod en Vildtbanepæl vest for Klingsø paa Hejnsvig Mark.

Gilbjerg. 1651: Gilbierge. 1664: Gioldbierigh 1 G. (øde), tilh. »Barnhus« i Viborg. 1688: Gilbjerg 1 G., beboet af 2, tilh. Viborg Børnehus.

Marker til Gioldbierge: Søndøst Indtægt. Mellemvang. Nordøst Indtægt. Brees Indtægt. Nørager Indtægt. Vejagre. Tovagre Indtægt. Hvidhøj Tægt. Stenrøgel Indtægt. Sydvest Indtægt. Toftagre.

Udskiftet 1798. 4 G. blandt Markerne nævnes: Hovborg Tægt. Plovslund Vang. Rødsten Tægt. Teglovn Tægt. Vesterager Tægt. Nørager. Bolding Ager. Vester Toften. — Kopikort (1818). — Ca. 54 Høje. De fleste udgravede eller ødelagte⁴⁾.

²/₉ 1529: Per Gøtzen i Giilldbiereg og hans Søn Christiern Persszen fik Brev for begge Livstid paa Kronens

¹⁾ D. Kancellireg. 1535—1550, S. 319. — ²⁾ D. Magaz. VI, 157. — ³⁾ Kronens Skoder. — ⁴⁾ I Stiftsmuseet i Odense findes fra Gilbjerg: 3 Stridsøxer og 3 Ravskiver.

Gaard sst., som Peder Gøtzenn nu iboer, med Jeppiskeer, som han nu har i Væрге, mod at give og gjøre den sædvanlige Landgilde og Redsel til Kollding Slot. Af Jeppiskeer skulle de give Landgilde til Kronen, som Lensmand, Herredsfoged og uvillige Bønder sætte det, efter hvad det kan taale. De skulle bygge og forbedre Gaarden, holde den ved Magt og ej bortleje Ager eller Enge fra Gaarden¹⁾. $\frac{10}{5}$ 1583 fik Madts Role: . . i Hensvig Sogn 1 Enstedgaard, kaldet Gilbjerg, 1 øde Bygge, kaldet Jeppiskier . . . for i Piested Sogn og By 1 G., som han hidtil selv har boet i²⁾. Mads Raale, som var adelig³⁾, tog Bolig i Gilbjerg, der 1588 ejedes af hans Arvinger. 1652 pantsatte Bendix Norby til Børnehuset i Viborg 1 G. i Hensvig, kaldes Giældberig, beboet af 2, med sin Opbygge. Gilbjerg, som ikke blev indløst, solgtes ved Auktion $\frac{28}{4}$ 1740 til Claus Svitzer til Jullingsholm for 27 Rdl. pr. Td. Hartk. Han bortskjødede $\frac{6}{6}$ 1741 to Fjerdeparter af Gilbjerg og $\frac{13}{1}$ 1742 de to andre Fjerdeparter. 1757 var her 4 Selvejere; »have en fast utrolig stor Strækning Land til deres Gaarde«. $\frac{7}{2}$ 1910 døde i Gilbjerg Danmarks daværende ældste Menneske, Af-tægtsgaardmand Niels Nielsen, 106 $\frac{1}{2}$ Aar gl. Han var født i Billund, Grene Sogn, og blev døbt $\frac{17}{6}$ 1803. Da Moderen blev indledt samme Dag, maa han, som holdt sin Fødselsdag den 17. Juni, vel være født nogle — Dage forinden! Der fortælles, at hans Moder engang paa den tredie Dag efter at have født et Barn tærskede Sæderug og traadte Vuggen med den ene Fod. Hun kunde »tærske til to Plove!«

Plauborg. 1651: Plauborge 1 Bol. Blev øde i Svenskekrigen. Nævnes ikke i Matriklerne 1664 og 1688. — 1757 hedder det: »En fierding vey fra Woorbasse er . . et øde sted, Plauborre kaldet, hvor grunden endnu laa kjendelig, hvorpaa nogle huuse havde staaet, tilligemed

¹⁾ Fr. I s d. Registr. — ²⁾ Kronens Skøder. — ³⁾ Adelsaarb. 1894, S. 136.

indheignet tofte med videre; til dette sted skal være overflødig tørveskiær i en mose samt høebond til 24 dages slet, samt jorden af god art, tilligemed leer og kampesten i overflødighed.« »Et . . øde sted, kaldet Plouborg, hvor kand sees rudera af fiire store huuse med bagovn, hvorved er en skøn eng, mens dens marke er øde. De Gildberg mænd tilegner sig samme, endskiønt de ligger tre fierding veys fra dem¹⁾«. Om den Retstrætte, som Kolonien Frederiksnaade havde med Gilbjerg-Mændene angaaende Plauborg, se S. 119 ff.

Godrum. 1651 Godromme 1 Bol, som da var beboet. 1664: Goedrum 1 Bol. Halvpart øde. Tildømtes 1678 Kongen for Skatterestancer. 1688: »Goed Rom, tildømt Gods fra Viborg Hospital. Tilforn beboet af Ebbe Hansen, nu øde«. 1757 hedder det: »En fierding veys norden for Gielberg befandtes . . . et øde sted, Goerom kaldet, hvor store grundsteene ligger til adskillige bygninger«. »Et øde Sted Godrum kaldet, som har været indbyggt af fiire store huuse med fornøden vand, af eng og af agrene sees endnu kjendelig spor; dette tilegner sig de mænd i Gildberg, da det dog er langt fra dem¹⁾«.

I Amtmand Bülows Indberetning af ²⁶/₁₀ s. A. hedder det om »Godrom i Heinsvig Sogn imellem Trøllund og Gilbjerg: Kan endnu mindes at have været bebyggt. . . Men da ingen vil købe det, saa er det bortlejet til Gilbjerg Mænd, som deraf svare aarl. 8 $\frac{1}{2}$. Der siges, at en Eng, Bolleshaage, liggendes ved Almstok, hører, men ey bruges dertil, ligesom det overalt ikke vides, hvad Jord og Rettighed dertil egentlig ligger. Gilbjerg synes at bruge, hvad der er fra, og kunde efter mine Tanker tilholdes at bebygge samme og svare Skatter af det Htk., som det er matrikuleret for, med mindre der kunde udfindes, hvad dertil hører, da der muligen fandtes Liebhave at købe samme«.

¹⁾ Jydske Saml. 3. R. IV, 409, 414.

Paa Ryttergods-Auktionen 1765 blev Godrum, som brugtes af Bymændene i Gilbjerg, opbudt, men solgtes ikke. Senere blev Godrum delt ligelig imellem Gilbjerg og Trøllund, hvis Beboere maatte overtage Jorden for Hartkornet.

Trøllund. 1651: Trollrind 1 G., beboet af 4. 1664: Trøllund, tilh. Viborg Børnhus. 1688: Trøllundgaard — med en Aalefang mellem Trøllund og Grenby -- tilh. Viborg Børnhus.

Marker til Trøllundgaard: Grene Bjerger Fald. Stakkels Indtægt. Kalgaards Indtægt. Langagers Indtægt. Smaa Agre Falds Indtægt. Onde (?) Falds Indtægt. Fjerde Vangs Indtægt. Kieller Bjerger. Kiellerbjergs Fald. Sigagers Indtægt. Nyrelbjerger Indtægt. Sandager Indtægt. Knyager Indtægt. — »Sandfog har fordærvet deres Fædrift saa vel som og stor Del af deres Enge.«

1757 hedder det om Trøllund: »Troldbierre beboes af 4 Mænd«;¹⁾ 1758 skrives Navnet »Trolberg«²⁾ — begge disse Former dog vist en Navneforvexling med Trolbjerg i Grene Sogn. Ved Udskiftn.: 4 G., 1 Bol. Opmaalt 1790. Kort (1818). — Ca. 47 Høje, næsten alle udgravede eller ødelagte.

1492 gav Hr. Erik Otteson Skjøde til Mariager Kloster paa Thrylund og dens Ejendom udi Jerlof Herred.³⁾ ²¹/₄ 1529 fik Anders Døstrup Livsbrev paa . . . en thene gaardt i den lille Aa ved Trøllelundt, som Charine Michells har i Forlening, mod at give sædvanlig Tyuge og Landgilde til Kolding og ej forhugge Skovene⁴⁾. 1548 fik Dorothe, Anders Døstrupis Efterleverske i Kolding, Brev ad gratiam paa en themegaard i den lille Aa ved Trellelundt; dog at hun skal give sædvanlig Landgilde og Afgift til Koldinghus og ej forhugge Skovene⁵⁾. ³⁰/₁ 1580 fritoges Gregers Jensen i Trøllund, Herredsfoged i Slags

¹⁾ Jydske Saml. 3. R. IV, 413. — ²⁾ Hoffman (Oecon. Journal). — ³⁾ D. Magaz. VI, 113. — ⁴⁾ Fr. I. s. d. Registr. A. Døstrup var Borgmester i Kolding. (P. Eliassen, Kolding, S. 530). — Thene = Fiskeruse, fletlet af Vidier (Kalkar). — ⁵⁾ D. Kancellireg.

Herred, for Landgilde, Ægt og Arbejde af den Fjerdepart i en Gaard, han besad, saa længe han var Herredsfoged¹⁾. ²⁸/₇ 1582 afstod Kronen 1 G. Trelund til Margrete Lange, Jens Kaassis Enke²⁾. 1652 pantsatte Bendix Norby til Børnehuset i Viborg 1 G. i Hendsvig, kaldes Trolund, beboet af 4. Dette Gods, som ikke blev indløst, købtes ved Auktion ²⁸/₄ 1740 af Claus Svitzer til Jullingsholm for 27 Rdl. pr. Td. Htk. ⁹/₆ 1741 skjødede han 2 Steder i Trøllund (3—1—1—») til Jens Bertelsens Enke i Dal og Jens Jensen i Trøllund. 1746 var der Kvægsyge i Trøllund og flere Steder. 1638 skriver Præsten: »En liden halff mijll Øst nor ost fraa Heinsvigh paa Trøllund marck ligger en Søe, Kaldis Grene Søe, huor aff en Aae udflyder, som løber vester paa igienem Grendsted sogn och adt Ware till.« I Præstens Indberetning 1768 hedder det: »Trøllundgaard . . . 4 Beboere (6—2—2—«; Aalefang »—3—»—2). Der paa Marken ligger en Sø hen imod Grene, hvori fanges undertiden nogle Gedder og Skaller samt Aal i den derværende Aalegaard, dog ej af nogen Betydning.«

Om »Grene Sandflugt eller Sandflugten paa Trollelund Mark« hedder det, at den er saa gammel, at Viborg 1792 betegner den som allerede »udraset«. Der blev da antaget en Klitfoged til 4 Rdl. om Aaret; han skulde passe Fredningens Overholdelse.³⁾

Ved Tinghøj i Trøllund blev der formodentlig en Tid holdt Ting (se Side 79).

N. C. Simonsen⁴⁾, som 1852 af Søren Christensen⁵⁾ købte Gaarden Matr. Nr. 3, fik ved Deklaration af ¹⁸/₁₁ 1875 denne Ejendom tillagt Navnet Trøllundgaard.

Bolding. 1651: Boeling 1 Bol. 1664: Bolding 1 Bol, øde, Kannikods. 1688: Bolling »forlat Gods«. Marker: Nørre

¹⁾ Kanc. Brevb. — ²⁾ Kronens Skoder. — ³⁾ Fra Ribe Amt I, 79 f. — ⁴⁾ Født 1827, frivillig i Krigen 1848 og 50, Seminarist fra Jelling 1849, † ¹/₇; 1883 (Jelling Semin. 1841—91, S. 17). — ⁵⁾ Født i Donslund 1784, S. af Christen Andersen; i mange Aar Fodgardist i Kbh., 1820 Ejer af Daugaard, senere ogsaa af Lundgaard; ca. 1837 ved Mageskitte Ejer af Gaarden i Trøllund, † i Vejgaard ¹⁰/₁₀ 1859.

Indtægt. Vester do. Sønder do. 1768: 2 Beboere. Udsk. 1779. 2 Bol udf. Kort over Boelund Gaardes Jorder 1819.

^{27/3} 1579 fik Kapitlet i Ribe af Kronen 1 Bol i Bolling, Hensvig Sogn¹⁾.

Fugdall (udtales Fowdal). 1651: Fuchdal 3 G. 1664: Fuchedall 3 G., den ene øde; af den anden »trei Parter øde«; om den 3die hedder det: »Er øde og har været øde i 20 Aar; ingen Husbond kan opspørges dertil«. 1688: Fuchdall 3 G., ved de 2 tilføjes: »forlat Gods«.

Marker til Fuchdall: Øster Mark og Vester do.: Præstefald. Sumpagsjord. Overfald. Tamfald. Midterfald. Vester Fald.

1768: Fuchdal 5 Beboere. Udsk. 1779 og 1784: 1 G., 7 Bol. 3 Bol. udf. Cathrinebjerg nævnes 1783 som tilh. Provst Sølling. S. A. blev det bestemt, at der skulde sættes en Beboer paa Fællesheden Rishøj. — Kort over »Fugdall og Chatrineberg Gaardes Jorder« (1817). — Ca. 25 Høje, de fleste udgravede eller ødelagte. — I Præstens Indberetning 1768 hedder det: »Antikviteter af Stene og Høje findes her ingen af; dog har nogle af Fugdall Beboere kastet i en Høj nordøst for Byen, eftersom de der havde set Lys brænde. De fandt intet uden et Stykke Metal i Form af en Dolk; det er ganske grønt udenpaa; indeni har det en Kulør imellem Kobber og Messing, men er dog ingen af Delene.«

^{30/6} 1553 fik Mariager Kloster ved Mageskifte med Morten Svensen . . . Fawerdal, Mads Michelsen iboer, skylder ^{2 1/2} Ørte Korn, en Danske Mark Gjæsteri²⁾. ^{17/3} 1579 afstod Kronen 1 G. i Fudisdal til Hospitalet i Kolding³⁾.

1730 stod en Vildtbanepæl paa Fugdall Banke og en ved Præstvad paa Rishøj, Fugdall Mark.

Askjær (udtales Aaskjær, kommer derfor næppe af Ask — som O. Nielsen mener⁴⁾). 1651: Aschkier, 1 Helgaard. 1664: Aaszkiend 1 G., tilh. Didrik Blomme. 1688: 1 G., tilh. samme.

¹⁾ Kronens Skøder. — ²⁾ D. Magaz. VI, 157. — ³⁾ Kronens Skøder. — ⁴⁾ Blandinger I, 236, jvf. 228.

Marker til Askier Gaard (beboet af velb. Fru Malene Kruse¹⁾ og Eske Pedersen): Nørre Agre. Medeblok Fald. Blokagre do. Knavager. Blokagre sønden ved Gaarden . . . Brunbjerg.

Kort over Askier Gaard (1819).

1553 fik Mariager Kloster ved Mageskifte med Morten Svendsøn 1 G. i Askier, som Søren Molling iboer; skylder I Fierding Smør, Skousviin og Giæsterie²⁾. ^{12/7} 1634 afstod Kronen Mariager Klosters Len . . . 1 G., Askier, til Sophie Stafverschov til Balle, Otho Krusis Enke.³⁾

I Præstens Indberetn. 1768 hedder det: »Aschiær . . . har i gamle Dage lagt til Urup i Grindsted Sogn og været beboet af Adel. I Landmaalingens Tid boede Fru Magdalene Kruse der. Gaarden har og været beboet af Christiernus Jul«. Om Fru Malene Kruse, der nævnes som boende her 1671—83, siges 1678, at hun »besidder 2 Parter af Gaarden, som velb. D. Blomme til Refstrup tilhører.«

Lundgaard. 1651: 1 Bol. 1664: Lundgaard 1 Bol, »øde i lang Tid, til Donslund sidst svaret«. Tilhørte 1688 West Knudsen.

I Markbogen hedder det: »Lundgaard øde Bolssted. Denne Gaard har paaboet West Knudsen, som endnu lever, og er hans egen fuldkommen Ejendom. For 3 à 4 Aar siden fordreven af Sand baade fra Hus og hans tilliggende Jord, saa han har været forarsaget at rømme fra Stedet. Ligger nu ganske øde; imidlertid er brugt Middel, at Jorden er noget groet tilsammen igjen, mens er anset at skulle nyde 10 Aars Hviling, førend de samme Jord kan bruge.« — Marker: Bredtægt. Tværtægt. Sandtægt. Eng Indtægt. Ful Indtægt. Buk Indtægt. Vester do. — Lundgaard kaldes 1766 »øde af Sandflugt«; 1768 hedder det: »Lundgaard er øde, dog svarer en Mand i Gildberg, som ejer det, Skat deraf.«

¹⁾ Gift ^{7/10} 1649 i Viborg med Herman Kaas (Mur K.) til Refstrup, † 1658 (Adelsarb.). Se Vejle Amts Aarb. 1911, S. 27 ff. — ²⁾ D. Magaz. VI, 157. — ³⁾ Kronens Skøder.

1629 skjødede Maren Norby Lundgaard til sin Broder Oluf Norby til Skovgaarde. 1660 afstod Bendix Norby Lundgaard til sine Børn: Peder, Christen og Dorthe. 1667 skjødede Enevold Munk til Wisti Knudsen i Hendum ... Lundgaard som Betaling for 20 Rdl.

Daugaard. Stedet (»—1—2—1), som ca. 1800 kaldes saaledes, anføres enkelte Gange under Fiskerhusene, men har formodentlig oprindelig hørt sammen med Søgaard. — Flere Gravhøje.

Søgaard. 1651: Søgaard 1 Bol. 1664: 1 Bol og 2 Huse (Bolet tilh. Niels Laursen, Husene henholdsvis Enevold Munk til Urup og Christen Norby til Lunderup). 1688: Søgaard, tilh. Peder Norby.

Marker til Søgaard — Peder Norbys pantsatte Gods, beboet af Niels Lauridsen —: Molsagre Indtægt. Røragre. Knudagre. Gaardsted Agre. Kirkevej Indtægt. Lergravs Indtægt. Nøragers Indtægt. Vester Mose Indtægt. Pinesborrig Indtægt. Stakkels Vang. — Ved Udsk. 1 G. og 1 Bol.

1629 skjødede Maren Norby Sjøgaard til Oluf Norby, som 1637 atter skjødede Gaarden til Maren Norby paa Dunslund. ¹⁸/₇ 1667 skjødede Niels Lauritsen i Sjøgaard ... Sjøgaard til Peder Norby. ⁹/₄ 1768 skjødede Pastor Haagens Enke til Anders Christensen i Søgaard bemeldte Gaard og det saakaldte Hedehus, tilskjødede Pastor Haagen ²⁶/₄ 1765 af Oberstlt. Preben Brahe paa Hvedholm.

I Indberetn. 1638 hedder det: »En fierding vegs sønden Heinsvigh ligger en gaard, heder siøgaardt; Østen for samme Gaard haffuer liggelt en stor søe, huor aff gaarden haffuer bekommeth sitt naffn, huilchen nu er med Sandt effter Knoggen«. 1768 skriver Præsten: »Siøgaard med et Hedehus... har en Beboere og en Husmand«. Der siges endvidere, at der ved Søgaard har været 2 à 3 store Søer, som af »knye« Sand, da Heden afbrændte, bleve saa fyldte, at Præsten (Hr. Haagen) kunde gaa tørt i alle Søer paa hvid Sandbund om Sommeren.

Fiskerhuse. Nævnes ikke 1651, heller ikke 1664, men derimod i Matrikelen 1688: Fischer Husene (under Donslund Hovedgaard's Taxt): 1 beboet af Peder Norby (1—«—» —»), 1 beboet af Laurs Jørgensen (»—1 1—2). 1766 fortæller Hr. Haagen, at Fiskerhusene mentes at have deres Navn af, at »de Husfolk, som boede derudi, bleve brugte til at fiske i Søerne ved Søgaard til Herskabet paa Donslundgaard, som var Peder Norrenbye«. 1768 kalder Hr. Sølling Fiskerhusene blot Husene og siger, at de havde 2 Beboere.

Ved Udskiftningen 1 G. og 2 Bol.

1730 stod en Vildtbanepæl ved Donslund Fiskerhuse.

1629 skjødede Maren Norby til Bendix Norby »hiede huse fire«; formodentlig = de Hedehuse, der nævnes 1651 som bestaaende af 2 Bol og 2 Gadehuse. De to af disse maaske = de 2 Huse, som 1664 nævnes ved Søgaard; de andre 2 maaske = Fiskerhusene.

Donslund Mølle.

1651: Donslund Mølle. 1664: Donslund Mølle (Halvparten til Urup, Halvparten til Lunderup), beboet af Peder Mortensen. 1688: Donslund Mølle, Ejer: Peder Munk paa Urup, Møller: Peder Mortensen. Nævnes i Matrikelen 1688 under Vorbasse Sogn, men anføres 1651 og 1664 under Hejnsvig Sogn.

I Markbogen hedder det: »Donslund Mølle Proprietariegods, tilhører Dorthe Norby . . . 2 Tdr. (Htk.), nok tilhører sal. Christen Thomsens Arvinger af Vahrde af samme Mølle . . . 2 Tdr.« — »Møllen: 1) Kan maalle Vinter og Sommer, undtagen naar stor Frost og Tyrche. 2) Drifvis med et hiull oc hafr 2 qvern. 3) Hafr underfalds Vand. 4) Vandet hafr sin Udspring af Mosen.«

1580 skjænkede Fru Vibeke Lunge Donslund Mølle til Johan Juels Børn.¹⁾

¹⁾ Se S. 135.

1689 nævnes Morten Pedersen som Møller i Donslund. 1697 lod Peder Munk af Moyvig paa egne og Medinteressenters Vegne Donslund Mølle syne, da Møllen var forfalden, og Mølleren (Rasmus Pedersen) skyldte kgl. Skatter, Landgilde og Bøder efter Loven. $\frac{3}{4}$ dømtes Mølleren til at betale inden 15 Dage eller være Lovens Tvang paa Person og Gods undergivet, til fuld Betaling sker, og derforuden til at have forbrudt sit Fæste. — Det var ikke for ingen Ting, Mølleren var bleven idømt »Bøder efter Loven«: 20. Novbr. 1696 mødte der Vidner for Retten i Anledning af, at Møller Rasmus Pedersen i Donslund havde ilde medhandlet Christen Ifuersen i Risbøl. De første Vidner vare Jørgen Hansen af Risbøl og Laurits Nielsen af Donslund. De havde den 9de Novbr. om Morgenen tidlig været hos Christen Ifuersen at syne, hvad Medfart han havde faaet: hans Ansigt ganske blodig, paa hans venstre Kindbart ophovnet, hans Halsklæde ganske blodig, hans Kjortel bag paa Ryggen af Ild overbrændt, en foret Huve af Ild overbrændt, hans Buxer og Strømper blodige og i Dynd og Skarn omsølet. Var saa svag, at han laa paa sin Seng; han vedstod for nævnte Synsmænd, at Aftenen tilforn ($\frac{8}{11}$) gik han fra Donslund hjemad; da kom Rasmus Pedersen af Donslund Mølle ridende efter ham paa en Hest og havde en dragen og blot Degen i sin Haand, og dermed strax overfaldt ham, drev ham ind i sit Hus i for^{ne} Donslund Mølle med Magt, der med Hug, Slag, Jordskuf, Haargref overfaldt ham, og saaledes baade saarede ham paa hans Legeme og skamferede hans Klæder, — og derforuden spyttede C. I. Blod af bemeldte Slag og Skade. Saa fremtraadte Christen Pedersen af Donslund som Vidne. Den 8de — 9de om Aftenen, da han tillige med Hans Jørgensen af Risbøl gik fra Donslund lige paa Vejen til Risbøl, og som for^{ne} C. P. vilde gaa tilbage igjen, kom Christen Ifuersen og beklagede

sig over den Medfart, han havde faaet af Mølleren Hans Jørgensen af Risbøl forklarede, at da han kom gaaende med hans Sadel og Bidsel og vilde gaa hjem, kom R. P. og bød ham ind i Møllen, og der tog Mølleren en Kaarde og sagde, det var den, han havde traceret C. J. med, og desuden havde R. P. sat C. J. paa Ilden . . . C. J. fremkom selv for Retten. Rasmus Pedersen, som ogsaa var tilstede, nægtede ikke, at det omvundne Klammeri havde fundet Sted mellem dem, og som C. J. vilde søge Klammeri imod ham i hans eget Hus, var han foraarsaget at væрге sig . . . Rasmus Møller vilde skaffe Vidner, men han mødte ikke den bestemte Tingdag og heller ikke en følgende; han fik da $\frac{8}{1}$ 1697 følgende Dom: Maa betale fulde Voldsbøder: trende 40 Lod Sølf, samt for Haar Gref og Jordskuf: trende Sex Lod Sølf og desuden for denne Processes foraarsagede Omkostning 4 Rdl., alt inden 15 Dages Forløb — — til Regimentsskriver Sr. Anders Rask, som Sagen paa Kongens Vegne har ladet paatale og udføre. — — Men hverken denne Dom eller den, som $\frac{9}{4}$ s. A. blev afsagt over ham, forbedrede Mølleren, tvertimod!

$\frac{8}{10}$ 1697 blev der paa Tinget, i Følge Begjæring af Regimentsskriver Rask, fremlagt et Brev, som blev læst 3 Gange paa Tinge, og var af følgende Indhold: »Saa ugjerne af enhver maatte fornemmes, hvorledes det en Møller, navnl. Rasmus Pedersen, tilforn boende i Donslund Mølle, skal have gjort sig til en Mordbrændere og for nogen Tid siden i afv. Sommer om Nattetide skal have stukket Ild paa nævnte Mølle, saa den ganske blev afbrændt, og de beboende neppelig med deres Liv udkom. Og som stærk spargeris, bemeldte Mordbrændere ikke sit tyranniske og brandmorderiske Forsæt nær tilfulde skal have bragt, men ladet iblandt Folk udfalde, det han de omkring liggende Nabogaarde og Huse ligeledes om Nattetide med Ildsantændelse vil begegne, hvoriblandt findes en stor Del af Kongens Ryttergoods. Dessen samme Person skal have holdt sig (siden Ulykken skete) i Skjul, sær udi Klidte, Hede, Moradsær og deslige Steder, saa man ej om hans til Tagen-wærelse Videnskab kunde erlange, helst og fordi han Byer, Sogne og

Herreder igjennemstrygede og omkringløb, færdig enhver Ulykke at tilføje, som endnu i disse tilstundende lange, mørke Nætter maa grues og skrækkes fore. Til den Ende jeg paa Kongens Ryttergodses Vegne, dels Skade at forhindre, lader dette udgaa til alle og enhver... om nogen kunde være vidende om R. P.'s Opholdssted.* Der udloves en Belønning af 8 Rdl. — Senere høre vi atter om denne farlige Mand: $\frac{7}{12}$ 1703 var Rasmus Pedersen af Auerbeck, Faaborg Sogn, stævnet, men mødte ikke. Vidner fremkom; Christen Ifuersen af Mosgaard forklarede: $\frac{10}{12}$ 1702 kom Rasmus Pedersen, boende i Auerbeck, ind til Chr. Iversens og sagde: hvorfor haver Peder Smed i Donslund Mølle ikke brugt Salshuset og Møllehuset tilsammen, om de gjorde det for at narre enten ham eller dem selv, og videre sagde, at Ulykke skulde møde dem. Samme Tid havde R. P. hans Hustru med sig og en lang Bøsse i hans Haand og ydermere sagde, han skulde gjøre Peder Smed og hans Hustru saa blotte, som de var nylig kommen af deres Moders Liv, om han end derfor endnu engang skulde se Holland eller Hamborrig... Anders Lauritzen og Peder Lauritzen af Donslundgaard vidnede det samme. Bunde Madsens Hustru, Mette Pedersdt. af Donslund Huse, en Søster til R. P.'s Hustru, vidnede, at hun adskillige Tider havde hørt, at R. P. havde truet og undsagt P. Smed i Donslund Mølle, at hvor han kunde ramme ham enten paa Veje, Sti eller Kirkevejen, da skulde han skyde ham ihjel som en Hund og gjøre ham saa blot, som han var nylig før af hans Moders Liv. Bertel Sørensens Hustru i Donslund Fiskerhuse vidnede, at $\frac{10}{12}$ 1702 kom R. P. ind i hendes Hus med sin Hustru og havde en lang Bøsse i sin Haand og sagde bl. a., at han skulde gjøre P. Smed og hans Hustru i Donslund Mølle saa blot, som de var kommen af deres Moders Liv, og der skulde ikke blive en Sten paa en anden, saafremt de ikke indstillede sig hos ham itide... Der-som han kunde faa sin Svoger Bunde Madsen der ved deres Tørvestak at se, da vilde han skyde ham ihjel som en Hund... Svor paa, at han vilde sætte Ild paa Bertel Sørensens og hans Hustrus Hus, om de ikke vilde stille ham tilfreds; hvorfor B. S. maatte laane 2 Sldl. og give ham af Frygt. Peder Christensen af Donslund Mølle vidnede, at nogen Tid efter, hans iboende Møllens Bygning var afbrændt, kom R. P. og hans Hustru til ham i forne Mølle og sagde: Nu har jeg gjort eder Skade, men ville I nu stille mig tilfreds, vil jeg aldrig gjøre enten eder eller nogen af eders mere Skade. Af Frygt for vi-

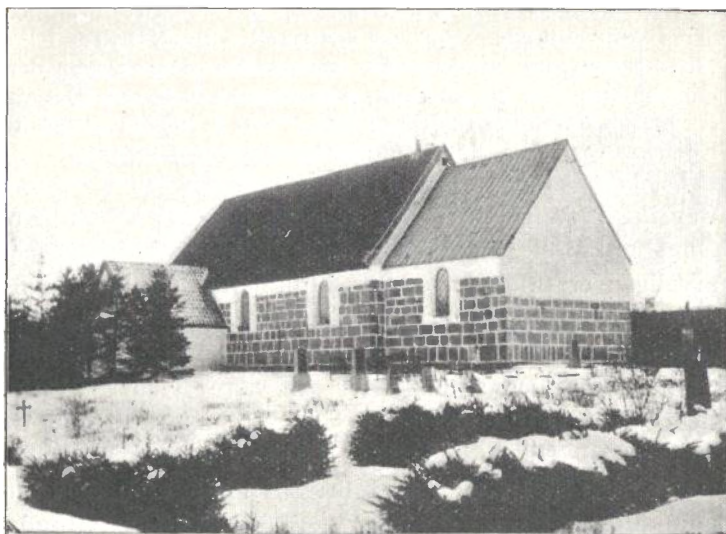

dere Ulykke betalte P. Smed R. P. 60 Sldl. — Det foranførte Tingsvidne, som blev optaget i Henhold til kgl. Ordre af ¹⁰/₁₁ 1703 til Amtmand Woyda, blev tilsendt Grev Schack, som derefter skulde lade hænde Dom over Rasmus Pedersen. Det var Hestgardist Mathias Justensen, der ²⁰/₃ s. A. havde klaget til Kongen over R. P.s Gvalt mod hans Svigerfader.

¹/₃ 1700 skjødede Knud Jensen i Varde og Johan Geyþing i Tange til Tolder Jens Bertelsen i Varde ¹/₄ af Donslund Mølle, »hvilken ¹/₄ vi begge med vore Hustruer arveligen er tilfalden, og deres Forældre i Gjældsbetaling efter Sl. velbyrdig Christen Noren Bye paa Donslund (!) er udlagt...«

1709 siges Donslund Mølle at være Tjener til sal. Peder Munks Efterleverske. ¹⁰/₆ 1716 pantsatte hun fra Mojvig til Niels Jørgensen i Gildberg for 280 Sldl. Halvparten af Donslund Mølle. ¹/₅ 1734 skjødede Løjtnant Morten Taulou fra Varde til Niels Nielsen Bundsgaard ¹/₄ af Donslund Mølle, som havde tilhørt hans Fader Jens Bertelsen Taulou, fhv. Borgmester i Varde, og som af Løjtnanten efter Faderens Død var kjøbt paa Auktion ²⁴/₂ sidstleden. Bundsgaard gav 54 Rdl. derfor. — ³/₅ 1783 skjødede Mouritz Christensen og Stephan Christensen fra Tange til Møller Peder Hansen en 4de Part af Donslund Mølle. — ²⁴/₅ 1785 skjødede Hans Mogensens Uds Enke, Sidsel Kirstine Nielsdt. i Morsbøl, en 4de Part i samme Mølle til Thønnes Andersen, som ¹⁸/₆ 1798 af Christen Pedersen Eegsgaard i Gilbjerg fik Skjøde paa Halvdelen af Møllen.

1768 indberetter Præsten: »Ved Donslund Mølle løber en Aa, kaldet Donslund Aa; har sit Udspring i Waarbasse Sogn og løber forbi Warde ud til vestre Hav. Ved Donslund Gaard, som ligger i Waarbasse Sogn, har der i gammel Tid været Bro over Aaen, men nu er der ingen; Aaen kan og let kjøres uden i stor Flod eller Isbrud; den løber sønderst i Sognet, og ved den bor ingen af Heinsvig Sogn uden Donslund Møller.«

Grindsted Kirke.

Kirker.

Ca. 1340 siges Kirken i Grinsteth at svare 4 Skilling og hver af Kirkerne i Hinghælswi, Worbas, Grenæ og Almstok 2 Skilling aarlig til Ribe Domkapitel.¹⁾ 1524—26 betalte Grinsted Kirke 10 Mark som Landehjælp, Worbasi Kirke 9 Mark og Hedensuig Kirke 15 Mark²⁾; den sidste maa da have været forholdsvis rig, og Grene Kirke, som ikke nævnes, sagtens fattig.

Grindsted Kirke³⁾.

Denne Kirke bestaar af Skib, formodentlig fra sidste Halvdel af det 13. Aarh., Kor, maaske lidt yngre — begge væsentligst af hugget Granit — og Vaabenhus af Mursten. Vaabenhuset, som er af nyere Oprindelse, er bygget foran den i Brug værende sydlige Indgang, over

¹⁾ Oldemoder., S. 109. — ²⁾ D. Magaz. 4. R. II, 44. — ³⁾ Indberetn. af J. Helms 1874 og J. Kornerup 1883 (Nationalmuseets Arkiv). Jvf. F. Uldall, De jyske Granitkirkers Alder, S. 207.

hvilken der findes en halvrunder Tympanum, hvorpaa er udbugget — raat og svagt — 3 Figurer, formentlig Kristus og 2 Apostle — ses dog nu kun fra Loftet over Vaabenhuset. Paa Skibets Nordside findes en tilmuret Indgang og paa Korets Nordside et — ligeledes tilmuret — rundbuet Vindue. Baade i Koret og Skibet er der Bjælkeloft. Korbuen er af bugget Granit, høj, smal og foroven rund-

Indre af Grindsted Kirke.

bøjet. En lille firkantet Døbefont af Sten; staar paa en muret Fod. Gammelt Døbefad — af Messing — med en Hjort i Midten, Drueklaser m. m. paa Kanten. Altertavlen, som er fra 1740¹⁾ og lavet i Horsens, er forsynet med et Billede af Nadveren; paa Siderne ses udskaarne kvindelige Figurer, forestillende Troen og Kjærligheden; øverst en lille Kristusfigur, tidligere med en Dannebrogsgfane, men nu mangler baade Fanen og højre Arm. Under Nadverbilledet staar:

¹⁾ Den gamle Altertavle faldt ned og havde nær ihjelslaet Hr. Haagen, da han en Dag ved Tjenestens Begyndelse stod for Alteret.

Nye Pagt ved Bordet gjøres her,
Guds eget Lam skal slagtes,
Udgyde Blod for en og hver,
For Gud det dyre agtes.

Længere nede:

Gud glæd højædle Mand, som pryder her dit Tempel,
Hans Dyd her giver Skin, Patroner til Exempel.

Din Sol giv Maanen Kraft, at den tiltage maa,
Lad Lichtenberges Lys og Ære vidt udslaa.

Bevar den dyre Sjæl, din Hofgaard¹⁾ ædle Damme,
Her sire hun dit Hus, gjør hende Gud det samme.

Giv hendes Æres Navn hver Dag at blomstre maa,
Lad Stammen tage til og evig for dig staa.

In Julio 1740. Past: loc: Cl: Haagen.

2 gamle Alterstager af Malm. Kalk og Disk af Sølv,
med Indskrift: I. P. M. — M. P. B. Grenst: Kirck: 1701.

Prædikestolen — med Opgang fra Koret igjennem
Muren ved Korbuen — har Snitværk med Søjler fra ca.
1600; i Sidernes Fyldinger findes udskaarne Fremstil-
linger af Kristus paa Korset og af de to Røvere (under
det ene Kors udskaaet »Refver«). Længere nede staar
skaaret: Bendits Narby, Her Mads C. Harbo, Clemen
Sørens N. P.²⁾. Paa Prædikestolen staar endvidere: Sa-
lige ere de, som høre Guds Ord og bevare det. — Guds
Ord bliver evindelig. Tidligere maa der have været
Himmel over Prædikestolen; i Præstens Indberetn. 1768
hedder det: Prædikestolen er sexkantet, derpaa noget groft
Billedhugger-Arbejde og disse Inskriptioner: Oventil:

Memento mori.³⁾ Deus providebit.⁴⁾ S. Matev. Marcv.

R. M.

A. P.

H. P. S.

S. Lucas. Johan.

1626⁵⁾

Saa elskte Gud Verden, han gav sin enbaarne Søn i Døden.

¹⁾ Gerhardt Hansen de Lichtenberg, f. i Horsens 1697, † ibid. 1764, 1739 adlet, 1749 Etatsraad. Gift 1728 m. Bodil Stephansdt. Hofgaard, D. af Borgmester H. (Fabricius, Horsens, S. 491 f.). Begges Vaaben findes paa Altertavlen. — ²⁾ Clement Sørensen, Provstiskriver for Jellingsyssell, Borgmester i Vejle, besørgede Regnskabsvæsenet for bl. a. Grindsted og Grene Kirker, fik af hver Kirke et Honorar af 2 Rdl. (A. Halling, Meine Vorfahren, S. 385 ff). Jvf. Terpager, Ripæ Cimbrica, S. 157. — ³⁾ ☩: Tænk paa Døden! — ⁴⁾ ☩: Gud er min Forsørger. — ⁵⁾ Paa Kirkens Loft findes endnu udskaarne Træstykker med nogle af disse Indskrifter, deriblandt Aarstallet.

Paa en Dør, som tidligere hørte til Præstens Stol i Koret — men nu ligger paa Loftet — findes udskaaret: Janus Murerus statui curavit biscellum hocce liberis suis anno 1700 mense Septembri per Christen Ostersøn (∴ Jens Murer lod denne Stol opsætte af Christen Ostersen i Sept. 1700 til sine Børn). Paa Forsiden af en tillaaset Kirkestol¹⁾ fandtes, da Pastor Helms 1874 undersøgte Kirken, malet et Landskab med en Række Allétræer — denne »Forside« ligger nu ogsaa paa Kirkeloftet. I Koret, hvor der tidligere ogsaa var »Urupstole«, findes endnu under Gulvet den aabne Begravelse, som har hørt til Urupgaard, og hvori der er talt 16 Kister²⁾. Nederst staar 4 Ægetræskister; i den ene, som bærer en Metalplade, hviler Karen Sophie Møller (se S. 50 ff.). Ovenpaa disse Kister staar andre 4 store Kister. Den nordligste er betrukket med Læder; en, som er af Fyrretræ, har paa en Blyplade følgende Indskrift: »Herunder skiules Det Som Kand skiules. Det er De jordiske Levninger Af Den i Livet velædle og Himmelsindede, Nu hos Gud Himmelsalige Madamme: Madame Birgitte Sophie Møller. Født i store Modvig 1688 af Adelige Forældre: Faderen Peder Munk, Moderen Velædle og Velbyrdige Frue Birgitte Krabe. Kom i Ægteskab 1717 med Velædle Peder Andersen Møller Paa Urup Gaard. Døde i Lille Modvig d. 22. December 1772 I hendes Alders 85 Aar.« De andre 8 ere Barnekister. I en ligger Provst Søllings Søn Søren, f. ¹¹/₁₁ 1776, † ¹⁴/₁₁ s. A., i en anden K. S. M. D. (∴ Karen Sophie Madsdt., † 1782, 5 Dage gl., Dt. af Mads Nielsen i Eg — se S. 54).

I Aaret 1883 blev der fundet Rester af Kalkmalerier: Paa Kormuren Billeder og Prydelser, malede med røde og sorte Farver, deriblandt et saakaldt Indvielseskors

¹⁾ Paa Kvindesiden; omtr. midt i Kirken; »Præstefruens Stol«. I Nærheden deraf fandtes paa Gangen en Begravelse, som var dækket med en stor flad Sten, vistnok Pastor Haagens Begravelsesplads. — ²⁾ N.: »Den aabne Begravelse i Grindsted Kirke« (Vejle Amts Folkeblad 1913, Juli 6.).

og røde Trekanter; paa den søndre Pilles Kragbaand sortmalede Ornamentsnoninger. Paa Skibets nordre Mur fandtes et Kors, omgivet af to Kredse, hvori krydsende Cirkelbuer med flammeligende Ornament; udenom bemærkedes tre Djævleskikkelser, to røde og en sort, der syntes at klamre sig til Korset. Paa Korbuen er endvidere fundet Billeder, der efter Beskrivelsen maa kunne forklares som en Fremstilling af Lykkehjulet, hvor den øverst staaende og den nedfaldende Figur kun var levnet. Billederne stamme formentlig fra c. Aar 1450¹⁾.

Udvendig paa Kirkedøren, som er beslaaet med Jern, staar med Jernbogstaver: 1652.

Paa Kirkeklokken, som findes i en Stabel paa en lille Høj øst for Kirken, staar: Berent Bodemann gos (o: støbte) mich zu Lübeck 1613. Si deus pro nobis, quis contra nos (o: Naar Gud er for os, hvo kan da være imod os).

De to i Træfningen ved Vorbasse saarede, som døde i Grindsted (se S. 90), bleve begravede paa Grindsted Kirkegaard. Om den tydske Husar, Valentin Jacobi, født i Bickenriede i Thüringen $\frac{1}{5}$ 1842 og Skræder af Profession, hedder det i Kirkebogen: »Han blev af en dansk Cavalleriafdeling bragt til Grindsted Kro som Fange og dødelig saaret af et Hug i Hovedet. Han døde samme Dags Aften (den 29de Febr.) og blev begravet næste Dag efter Rekvisition fra Ritmester Moe. Graven findes i det sydøstlige Hjørne af Kirkegaarden«. 50 Aar efter satte Beboere i Grindsted en Mindesten paa Graven. Korporal Laust Nielsen, som var født i Føvling ved Horsens 20. Maj. 1839 og var en Søn af Gmd. Niels Lauridsen, blev begravet 17. Marts (lige ved Hovedindgangen til Kirkegaarden, nord for Gangen). »Han blev« — hedder det i Kirkebogen — »i Rytterfægtningen ved Vorbasse d. 29. Febr. meget haardt saaret af et Stiksaar gjennem højre Øre. Han døde af Hjernebetændelse«.

¹⁾ J. Magnus Petersen, Kalkmalerier, S. 4.

Paa hans Grav en Mindesten, hvorpaa der bl. a. staar:
 »Hans Eskadronskammerater rejste ham dette Minde.
 Fred med dit Støv.« —

I Præstens Indberetn. 1638 hedder det: »Grensted Kierche ligger ved Grensted Aae, som udflyder aff Grene Søe, og ligger samme Kierche norden forne: Aae, y Jelling syßell, ligger norvest fraa Heinsvigh Kierche en mijll vegs.«

I Grindsted Kirkes Regnskab¹⁾ fra $\frac{1}{5}$ 1684 til Aarsdagen 1685 nævnes blandt Kirkens Inventar: Kalk og Disk af Tin. Et nyt Alterklæde, som Præsten sl. Michel Jepsens Kvinde har foræret.

I Følge Pastor Haagens Indberetning 1766 var der hensat under Prædikestolen og ved Muren ved Koret mange forgyldte og afkastede store Billeder med Marie med Barnet, Kristus paa Korset, Apostlerne og andre Helgenes Billeder. I Pastor Søllings Indberetning 1768 hedder det:

»Kirkens Skib 26 Al. 21 Tom. lang, 14 Al. 18 Tom. bred; Koret 11 Al. 6 Tom. bred, 10 Alen lang; Muren $1\frac{1}{2}$ Alen tyk. Kirkens Højde til Taget $6\frac{1}{4}$ Al. Baade Skibet og Koret af store hugne Kvadratsten og nogle faa Mursten; begge tækkede med Bly. Ved den søndre Side ligger i Grunden en huggen Sten, som er 4 Alen og 10 Tommer lang. Vaabenhuset med tyk Mur af brændte Sten og med Tegltag, Længden er udentil $7\frac{1}{2}$ Alen, Bredden ligeledes. Kirkedøren er af Eg, stærk beslagen med Jern, 1 Alen 18 Tommer bred og 3 Alen høj. Kirken har intet Taarn, kuns en Klokke, som hænger i et Træhus østen for Kirken, den lyder meget godt. — — Kirken har Loft overalt, uden imellem Koret og den store Kirke (o: Skibet) er en Hvælvning af tyk Mur. Ved den søndre Side til øster er Opgang til Prædikestolen. Altertavlen er smuk gjort, derpaa er malet Kristus, som holder Nadvere med sine Disciple. Ved den nordre Side staar Mariæ Billede med Barnet og paa den søndre Side et Fruentimmer med et Kors i Haanden, alt Billedhuggerarbejde og meget sirligt. — Kalk og Disk er af Sølv uden Forgyldning, givet af Hr. Murer og hans Hustru Margrethe [Pedersdt.] Bagger 1701 [hun † $\frac{13}{4}$]

¹⁾ Landsarkivet i Viborg.

1697]. Alterklædet er af rød ulden Damast. Messebagelen er af rød ægte Damast, givet af Hr. Linde. — Paa Alteret staar 2de Messing Lysestager. Funten er af Sten, firkantet og hul, med et Messing-Døbefad uden Inskription. Staar ved den nordre Side i Korsporten. — I Koret en Metal Lysekrone med 6 Arme.¹⁾ — — Stolene i Kirken ere: af Mandsstole 20, kan hver rumme 6 til 7 Mand. Fruentimmerstole 17 af lige Vidde som de andre. I Koret ere 5 Fruentimmerstole, i hver kan sidde 3 Personer. Stolene har ingen Malning uden Præstekonens Stol, som er malet ud til Gangen. — — I Kirkens Kor aaben Begravelse, som tilhører Urupgaards forrige Ejere; deri mange Ligkister, men alle uden Inskriptioner. Kirkegaarden indhegnet med Stengjærde, er 121 Alen lang og 94½ Alen bred.«

Om en mærkelig Begivenhed, som berørte baade Præstegaarden og Kirken, fortæller Hr. Sølling saaledes: »20. Dec. 1760 om Aftenen Kl. 7 slet skete det, at der kom først en stærk Lynild, som udslukte Lyset paa Kjøkkenbordet i Præstegaarden, og derpaa et overmaade stærk Tordenslag, hvorover Folkene i Huset bleve meget forfærdede og længe derefter snart hverken kunde sanse eller tale. Præsten, som sad i sin Dagligstue, saa' en Ildkugle falde, hvilken han syntes slog ned i hans Lade. Han gik derpaa ud med en af Karlene for at efterse, hvad Skade der var sket; de kunde vel lugte noget sveden, men saa' ikke nogen Ild. Om Morgenen derefter fik de at se, hvorledes Ildkuglen var falden lige ud for Vaabehusdøren ved Kirken, hvor der fandtes en stor, rund, sveden Plette, hvor de mente, at den store Kugle havde skilt sig ad i smaa Kugler. Vaabehusdøren var lukket, men der var tagen en liden Splint af Dørkanten, og inden for Døren var en muret Bænk af gamle brændte Mursten, stærk nedlagt i Kalk; deraf havde Kuglen optaget 2de Stene og lagt dem paa Bænken, ligesom de vare lagte med Hænder, ganske hele.« Efter en udførlig Opregning af flere smaa Beskadigelser, der

¹⁾ Af denne Krone, som var skjænket af Junker Christian Krabbe paa Urup (jvf. D. Atlas), findes nu kun et Par ganske smaa Brudstykker.

var tilføjet Kirken, slutter Hr. Sølling saaledes: »Kirken blev for Resten, Gud være lovet, ubeskadiget.«

I Danske Atlas¹⁾ hedder det: »Under Alteret er et Hul, og paa Alteret ligger en firkantet liden Marmor-Steen, hvorunder i de katholske Tider har været gemte Reliquier. — Ved Choret læses paa Væggen Præsternes Navne siden Reformationen.²⁾«

^{10/1} 1776 stiftedes et Legat paa 100 Sldl. ved Bidrag fra Præsten, Degnen, Gaardejere og Fæstere . . . Renten anvendes til at vedligeholde Grindsted Kirke med et Par store Voxlys paa Alteret, som skal tændes hver Gang nogen Forretning i Kirken forefalder, enten med Børne-daab, Kirkegangs Koner, Brudevielse, Ligbegængelse, naar Ligprædiken holdes, saavel som og naar det højværdige Alterens Sakramente forrettes, alt uden nogen Vederlag af Sognets Beboere³⁾.

Ved Auktion i Ribe ^{19/12} 1710 solgtes Grindsted Sogns Kirketiende (16 Tdr. Rug) for 30^{5/6} Rdl. pr. Td. til Sognepræst Peder Muldvad i Ringgive († 1719). Medejer og en Tid Eneejer var maaske Mag. Mourits Høyer i Jelling — han købte i alt Fald ^{28/4} 1719 Kongens Kvægtiende af Grindsted Sogn (for 59 Rdl.). ^{20/7} 1723 fik Mag. Peder Arensberg, Præst til Hvejsel og Givskud, som itzige Ejer kgl. Skjøde paa Relutions Rettigheden til Kirketienden af Grindsted Sogn. Han afstod Tienden til sin Svigersøn Hr. D. L. Foss i Grindsted, hvis Enke bragte den til sin 2den Mand cand. theol. Johan Risom. Ved Auktion i Dal ^{15/2} 1737 købte Kommerceraad — senere adlet og Etatsraad — Gerhard H. Lichtenberg i Horsens Tienden. Fra ham gik den over til hans Svigersøn Christian de Linde til Engelsholm, fra denne til Lindes Svoiger Justitsraad Hans Henrich de Lichtenberg, som ^{26/4}

¹⁾ V, 974 f. — ²⁾ Denne Præsterække er siden overkalket og en Kakkellovn anbragt paa Pladsen foran. — ³⁾ Hoffm. Fund. XI, 658 f.

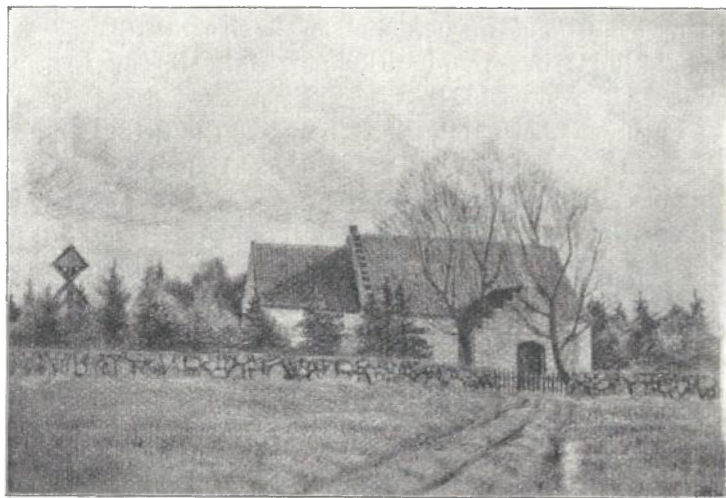
1767 fik Skjøde derpaa¹⁾ og $\frac{1}{6}$ 1770 skjødede den til Kammerraad Duus til Engelsholm. $\frac{19}{5}$ s. A. skjødede Duus til Pastor Chr. Sølling og Poul Hansen i Dal Kirken og Kongens Kvægtiende af Grinsted Sogn (kostede 2020 Rdl.). $\frac{23}{6}$ 1788 skjødede Poul Hansen Dal sin Halvpart til Provst Sølling; fik 1696 Rdl. derfor. Kirken ejes endnu af en af Provst Søllings Efterkommere.

Grene gamle Kirke²⁾

laa ved Grene Aa³⁾. Den var lille og uanselig, taarnløs og teglhængt; dens Kor var opført af hugne Sten, Skibet af raa Kamp, et Vaabenus, som var bygget foran den i Brug værende nordre Indgang til Skibet, af Teglsten. 1850 vare Kirkens hidtil kun 4 à 5 Alen høje Mure blevne forhøjede omtr. 1 Alen. Et tilmuret rundbuet Vindue viste, at Kirken var fra den romanske Tid. Den havde Bjælkeloft og manglede ganske Korbue. Smuk Døbefont af Granit — med firkantet Fod forneden. Paa Fontens Yderflade fremstillet nogle mod hinanden vendende Dyrefigurer, formodentlig Løver, med et Træ eller en Blomst imellem. Messing Døbefad uden Ornering og Skrift. Paa Alterbordets Forside Levninger af en udskaaen Beklædning af Fyrretræ; foroven følgende Indskrift: 1588 [Hejr Niels Refsing. Vi ved, vi er paa den Ø, vi kan icke kom vd af⁴⁾]. Paa Alteret 2 smaa Malmstager med Kuglefødder. En lille Sølvkalk og tilhørende Disk; paa den første er indgravet: 1691 Hafver Niels Clemesen Løflund samt Hans Kiere Hustru Sophie Kirstensdaatter foræret denne Kalck og Disk til

¹⁾ Korntienden var bortfæstet til Soguemændene, og Præsten havde Kvægtienden for at holde Vin og Brød til Grindsted og Hejnsvig Kirker. — ²⁾ Indberetn. af J. Helms 1874 og Magnus Petersen 1891 (Nationalmuseets Arkiv). — ³⁾ Grene Kircke ligger ved Grene Aae, som udllyder aff Grene Søe, och ligger same Kircke vdj Nordvest liditt fra Søen, i Jelling syßel, Norden fra Worbaße Kircke en stor mijl Vegs (Indberetn. 1638). — ⁴⁾ Paa Prædikestolen i Malt Kirke staar: »Gud, und os alle paa denne Øe, erlig at lefve oc salig at dø. 1588.» (O. Nielsen, Malt Herred, S. 21).

Green Kirke. — Altertavlen fra Slutningen af det 17de Aarh.; maadeligt Arbejde, med et daarligt Billede (en Efterligning af Leonardos Nadver). Prædikestolen af Egetræ med udskaarne Ornamenter (stiliserede Blomster) paa Sidefladernes Fyldinger. Foroven følgende Indskrift: Jens Leflund lod denne predc stol gjøre 1584. — Paa Kirkegulvet laa 2 Ligsten ved Siden af hinanden, med

Grene gamle Kirke.

følgende Indskrifter: »Her under hviler udi Herren ærlig og agtbare Mand Niels Clemesøn, barnfødt i Aagor, Thyregod Sogen, Anno 31, Herretsfoget i Slaugs Herret oc Kierckeværge til Green Kiercke, kom udi Egteskab 1660 med erlig dyd oc gudfrygtig Matrone Sophie Christensdaatter, døde Anno 16« — »Her under hviler udi Herren den dyd oc gudfrygtige Matrone S. Sophie Christensdaatter, barnfødt i Ridsbøl i Vorbasse Sogen Anno 1622, kom i Egteskab 1652 med S. Iver Christensen i Løflund, Herredsfoget i Slavgs Herret, Lefvet med hende i 7 Aar, derefter kom i Egteskab med Niels

Clemesøn i Løflund, Herredsfoget i Slavgs Herret, Aar 1660. Lefvet saa tilsammen . . . Aar. I sin Alders . . ., Gud gifve hende med alle troende paa den yderste Dag en glædelig Opstandelse.« Paa den første Sten desuden, foroven: et Billede af Kristus og Bogstaverne I H S¹⁾, forned: et Timeglas; paa den anden Sten, forned: et Dødningehoved og 2 Ben overkors. — Paa en smuk Malmklokke, som hang i en Bjælkestabel i Kirkegaardens sydøstlige Hjørne, imellem 2 Ornamentbaand følgende Indskrift: Arendt. Kleiman. Hat. Mi. Zu. Lvbeck. Gegossen. Anno. 1634.

Forinden den gamle Kirke blev nedbrudt (1891), bleve Væggene undersøgte. »De vare dækkede med en lerblandet Puds, som var overstrøgen med to Lag Hvidtning. Under hvert Lag saaes Kalkmalerier i slet Stil og uden kunstnerisk Værd. Den øverste Maling kunde være fra c. Aar 1700, og bestod af store Rammer med raatformede, rødmaledede Ornamenter, som omfattede Rester af Bibelsprog, malede med sort Farve. Den underste Maling var vel omtrent et hundrede Aar ældre, ligeledes plump udført; dog var her mere Variation i Decorationen; saaledes fandtes paa den nordlige Væg nogle store guirlandeformede Ornamenter, Rosetter og Stjerner; kun to Farver, brunt og rødt, var benyttet; det gjorde Indtryk af at være malet af en Landsbymaler²⁾.« — Et Røgelsekar af Messing³⁾ med et Laag blev afgivet til Nationalmuseet. — Den gamle Kirkegaard er fredet. Her ligger en lille flad Sten, hvorpaa der staar:

I H S.

I. I. S. L.

1659.

Den øverste Linie = Jesus, den næste formentlig = Johannes (Hans) Jensen, Løvlund. — Stenen, som vist

¹⁾ ∴: Jesus. — ²⁾ J. Magnus Petersen, Kalkmalerier, S. 5. — ³⁾ Altsaa ikke af en Slags sort Skiefersten — som Præsten indberettede 1808. Jvf. Antiqu. Annaler I, 374.

oprindelig har ligget paa Herredsfoged Hans Jensens Grav (sagtens inde i Kirken), laa øst for Vaabenhuset og kaldtes Sognefoged-Stenen, fordi Sognefogden stod derpaa, naar han bekendtgjorde noget.

Grene nuværende Kirke,

som blev indviet ^{20/12} 1891, ligger mellem Grene og Sønder Elkjær. Den er opført i romansk Stil af røde Mursten og har Skib, Kor, Vaabenhus og en lille Tagrytter. Prædikestolen — restaureret 1891 —, Døbefonten og Kirkeklokken fra den gamle Kirke. Altertavlen et Maleri (Kristus og de 2 Disciple) af P. Møller. I Vaabenhuset findes indmuret de 2 omtalte Ligsten fra den gamle Kirke.

I Kirken hænger et Billede af den gamle Kirke; det er tegnet af Maleren Hans Agersnap og skjænket af Pastor O. Sommer (se Gjengivelsen Side 189).

$\frac{7}{3}$ 1569 fik Kirkeværgerne til Grene Kirke Lov til at oppebære Kirkens Part af Tienden for forrige Aar til deres meget bygfaldne Kirkes Istandsættelse. $\frac{10}{3}$ 1579 bevilgedes det Kirkeværgerne og menige Sognemænd i Grene at oppebære Afgiften af Kronens Part af Korn-tienden af Green Sogn til deres Kirkes Bygning og Gjælds Behov, kvit og frit. $\frac{26}{3}$ 1579: Mogens Jul til Jullingsholm, der har fæstet Kronens Part af Korntienden . . . af Green Sogn . . . for aarlig Afgift, maa svare Penge i Stedet for Afgiften, 1 gl. Dlr. for hver Td. Korn. $\frac{21}{11}$ 1670 tillagde Kongen Dr. Pouch i Ribe — og efterfølgende Provinsiallæger — bl. a. 2 Rdl. aarlig af Grene Kirke.

I Gren Kirkes Regnskab 1ste Maj 1684 til Aarsdagen 1685 anføres blandt Kirkens Inventar: Kalk og Disk af Tin. Her foruden har kgl. Mayst.s Herredsfoged i Slaugs Herred med hans kjære Hustru foræret til Kirken en Messehagel af grøn blommet Damask, stafferet med Sølvgaloner.

Provst Søren Jensen fik ingen Penge af Grene Kirke 1671—1691 og aldrig Regnskabspenge; 1706 skriver han: »leverede Hans Mortensen mig 1 Rdl. af Grene Kirke for A^o. 1706, og for A^o. 1705 aftiggede han mig 1 Rdl. for Kirkens Armøds Skyld.«¹⁾

$\frac{28}{10}$ 1720 skjødede Kongen Grene Kirketiende til Mag. Mourits Høyer, som $\frac{3}{2}$ 1722 købte Kongens Kvægtiende af Grene Sogn for 32 Rdl. $\frac{1}{6}$ 1721 solgte bemeldte Mag. Høyer Grene Kirke med sin Korn- og Kvægtiende til Hr. D. L. Foss i Grindsted, hvis Enke efter Mandens Død beholdt Kirken, som saa hendes 2den Mand, Risom, $\frac{6}{12}$ 1737 solgte til Kommerceraad Lichtenberg i Horsens. Han lod Kirken meget forbedre og overlod den til sin Svigersøn Linde til Engelsholm, »som holder den nogenledes i Stand« — hedder det 1766. $\frac{26}{4}$ 1767 skjødede

¹⁾ »Provstpenge af Jerløv og Slavs Herreders Kirker« (Manuskri. i D. Gronlunds Samlinger).

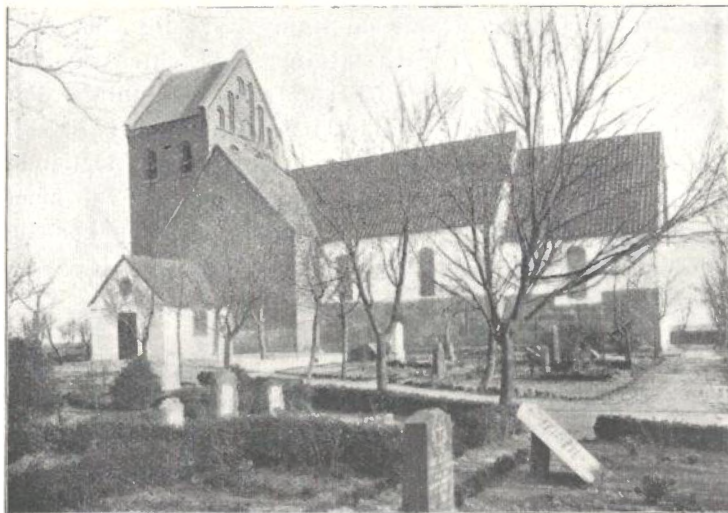
Linde den til Justitsraad Lichtenberg, som $\frac{1}{5}$ 1770 skjødede den til Kammerraad Duus. Tienden »af forrige Ejer Hr. Risom fæstet til Sognemændene paa hans Livstid for 30 Rdl. aarlig, men Skatterne betale de og, item Præsten for Vins og Brøds Holdelse undtagen 1 Rdl. Tillæg til Præsten for samme, som Ejeren aarlig maa betale.« $\frac{28}{7}$ 1739 blev Hr. Johan Risom dømt til at betale til Dr. Anchersen i Ribe den for 10 Aar resterende Afgift af Kirkerne i Grene og Hejnsvig (2 Rdl. aarlig af hver Kirke) og at give Erstatning til Lichtenberg, til hvem han havde solgt Kirkerne uden at omtale den aarlige Afgift (til Provinsiallægen i Ribe). $\frac{14}{8}$ 1770 skj. Kammerraad Duus Grene Kirkes Korn- og Kvægtiende til Sognemændene, som $\frac{6}{5}$ 1766 af Kongen havde faaet Skjøde paa Kongens Kvægtiende af Grene Sogn (kostede henholdsvis 800 og 80 Rdl.).

Vorbasse Kirke.¹⁾

»Vorbasse Kirke er« — skrev Pastor J. Helms i Septbr. 1874 — »iblandt alle Landsbykirker i Ribe Amt den, som har den ejendommeligste Form. Dette hidrører fra en Udvidelse, som den oprindelig vistnok meget lave og uanselige Kirke har faaet i den senere Del af Middelalderen, og hvorved der, samtidigt med, at dens gamle Mure bleve betydeligt forhøjede, blev til dens vestre Ende føjet et ret anseligt regelmæssigt Tværskib tilligemed et dermed i Forbindelse staaende Taarn.« Den oprindelige Bygning, Skib og Kor, er formentlig opført i det 13de Aarh. af hugne Granitkvadre, senere i Middelalderen har noget heraf været nedtaget og er paany blevet opmuret med Munkesten, idet Murene sandsynligvis samtidig ere blevne forhøjede; at et lille rundbuet

¹⁾ Indberetn. af J. Helms 1874, J. Vilhelm Petersen 1899 og Chr. Axel Jensen 1905 (Nationalmuseets Arkiv).

tilmuret Vindue paa Skibets Nordside — hvor der ogsaa ses Spor af en meget lav Indgang — kun sidder godt 3 Alen fra Sökkelen, tyder paa, at Murene fra først af have været meget lave. I den senere Middelalder har saa — mener Bygningsinspektør J. V. Petersen — Skibet modtaget en Udvidelse mod Vest, og der er blevet opført en bredere Tilbygning af Munkesten; endnu senere, men dog inden

Vorbasse Kirke.

Middelalderens Slutning, er der opad Vestsiden af nævnte Tilbygning og ovenpaa dennes Vestmur opført et Taarn, hvis Underrum er blevet sat i Forbindelse med det udvidede Skib ved en stor Spidsbueaabning. Helms, som antager, at Tværskib og Taarn ere opførte samtidigt, bl. a. fordi de have fælles Sökkel, og fordi Opgangen til Taarnet findes inde i Tværskibet, mener ogsaa, at Taarnet — som 1885 blev restaureret — oprindeligt har været højere; det skal tidligere have havt et Spir¹⁾. At ogsaa Tværskibet

¹⁾ D. Atlas V, 976.

har været højere, ses deraf, at den nordre Gavls foroven afbrudte Blindingsdekoration tidligere har naaet højere op. Et Vaabenhus af nyere Oprindelse er bygget til den sydlige Side af Tværskibet. — Længden af hele Bygningens Indre, som nede fra Partiet under Taarnet viser sig i et interessant Perspektiv, opgives af Helms til ca. 40 Skridt, Tværskibets Længde til ca. 14 og dets Bredde til ca. 9 Skridt

Indre af Vorbasse Kirke.

indvendig. Kirken har Bjælkeloft, af Hvælvinger findes ingen, men Underdelen af Taarnet var formentlig beregnet paa at forsynes med saadanne. Korbuen, som er vid, foroven rund, men mangler Gesimser, maa hidrøre fra den Tid, da den gamle Bygnings Mure bleve forhøjede. Døbefonten er en rund Granitkumme med Profilering foroven, godt hugget; dens Fod bestaar væsentligt af Cement. Døbefad af Messing; tidligere et af Tin¹⁾. Altertavlen

¹⁾ Kanten af et ældre Tindobefad findes endnu i Kirken og har følgende Indskrift: Den hafvr H. H. S. K. 1692 gifen til Vorbasse Kirkke (altsaa skjænket af Præsten Koch).

— fra 1599 — anseligt Snitværk af Egetræ, formentlig et Værk af en vestjydsk Snedker. »Enkelthederne er noget kejtet og ubehjælpsomt gjorte, men Helhedsvirkningen har noget af Renæssancens Festlighed over sig.« Der er gjort rig Brug af figurlige Elementer; paa Fodstykket Kvindehoveder med Halsbaand, der løber ud i et Kors; paa Søjlerne og flere Steder Englehoveder . . . I den øverste Gavltrekanet ses et Relief af Gud Fader; i Topstykkets Sidevinger findes to Kvindeskikkelser, den ene holdende Sværd og Vægtskaal (Retfærdighed), den anden, som er klædt i Dragt med Pufærmer, bærende et Anker (Haabel). Paa Hovedstykkets Gesims staar to kvindelige Skjoldholdere; i det ene Skjold er skaaret Halvmaanen og $\cdot 1 \cdot \bar{5} \cdot$, i det andet Solen og $\cdot 9 \cdot 9 \cdot$. Paa hver Side af det øverste Topstykke findes Stjernejuelernes og Strangesønnernes Vaaben. I Hovedfeltet er malet en Kopi af Leonardos Nadverbillede; i Sidelifterne læses Indstiftelsesordene; nedenunder staar et Skriftsted (Aabenb. 22,17). I Topstykkets nedre Afdeling ses den korsfæstede Kristus, Maria og Johannes¹⁾; ved Siderne heraf to Skriftsteder (Es. 53,5. Joh. 3, 16—17). Ovenover er nu malet Kristi Monogram (I H S). Paa Alterbordets Forside: »Jeg er Livets Brød« og med græske Bogstaver to forskjellige Betegnelser for Kristus. — 2 Alterstager af Malm, smukke, fra omtr. 1600. 1 mindre Alterstage²⁾ i lignende Stil.

Kalk og Disk af Sølv, fra 1738, anskaffede af Hans Folsach. — Prædikestolen er formentlig forarbejdet af samme Snedker som Altertavlen. Den har nu fire Fag. Foroven er skaaret: servave | rit. mort em non | videbit (et Brudstykke — paa Latin — af Joh. 8, 51); fornedan læses: S. Philippus. S. Bartolmeus. Salvator mundi [o:

¹⁾ Malerierne ringe; vistnok opfriskede af Nicolai Kjær (•Brakker-Smeden•) 1846; han malede da ogsaa en Tavle med Præsterækken, som tidligere var malet paa Pillen i Korbuken.

²⁾ Funden paa Kirkeloftet af Pastor Tage Jensen, som lod den oppudse.

Verdens Frelser]. S. Thomas. Svarende hertil findes i Sidefyldingerne »naive, meget flade Figurrelieffer«. Mag. Jensen, af hvis Indberetning her er gjort Uddrag, tilføjer, at den afbrudte Indskrift og den ufuldstændige Apostelrække viser, at Prædikestolen oprindeligt ikke har staaet paa sin nuværende Plads ved Skibets sydøstlige Vindue, men har siddet midt for Korbuen, noget over Mandshøjde i et Pulpitur, hvorpaa de resterende 8 Apostle har været udskaaet. Over Prædikestolen en Himmel — med en udskaaen Due —; paa Gesimsen er skaaret: Verbum domini. manet in. æternum (o: Guds Ord bliver evindeligt), og endvidere er malet Aarstallet 1594.

Altertavlen og Prædikestolen bleve restaurerede og opmalede henholdsvis 1907 og 1908. Ved Restaureringen af Altertavlen og Alterbordet fandt man en svær Ligsten — antagelig fra 12. eller 13. Aarh. — med 3 Kors og Indskriften AVTI. Stenen, som var delt i to Stykker og anbragt paa Siderne af Alterbordet, blev 1908 sat sammen og opstillet i Taarnet. I Tværskibets Gulv findes nogle Ligsten, som tidligere have ligget paa Gangen op efter Alteret. De have været ituslaaede, men ere nu satte nogenlunde sammen. Paa en af disse staar: Anno 1654 Skertorsd. Kom S: Maren Christens til Roligh. Same Aar d: 22 Avgust Hindes S: Søn Jørgen Christens som liger her ved hendis venstre Side. Hans Alder 38 Aar . . . Af en anden Sten faaes følgende Mening: Anno 1621 fløt Christen Peder Søn fra Sjelborig By i Skadst Herred och til Risbøl Her vdi Slaus Herred. Anno 16 . . . den . . . kom s: Christen Pedersen i Risbøl til Rolighed oc liger her hvos sin s: Hustru begrafven, føriz Herreds Skrifver s(om) salig hjemsof i Christo udi sin Alders . . . Aar . . .

Paa den nordre Mur i Skibet hænger et Skjold med følgende Indskrift:

»Minde over

Jachob Hansen Lind¹⁾, Søn af Hans Jessen og Hustru Chatrine Marie Chrestensen, f. den 3die Januar 1825, i Kamp for Fædrelandet blev han saaret ved Eistrup den 23de April 1849, døde af sine Saar i Bogense den 2. Mai s. A.

Dybt Sørgende Forældre satte den brave Søn dette Minde. «

Paa Klokken, som hænger i Taarnet, findes følgende Indskrift: Anno domini mdiii (1504). ihesvs nasarenavs rex ivdeorvm (Jesus af Nazaret, Jødernes Konge). biscop iver lod migh stobe gvd til lof. amen. alpha et o (a og ø). devs homo (Gud. Menneske). principivm et finis (Begyndelse og Ende). o rex glorie xpe veni cvm pace (o Herlighedens Konge, Kristus, kom med Fred). anna hedher ieck²⁾. Denne gamle og endnu gode Klokke er altsaa opkaldt efter Anna, Jomfru Mariæ Moder. Biskop Iver (Munk), som lod den støbe, var Biskop i Ribe. For ca. 50 Aar siden fortaltes i Vorbasse, at Klokken oprindelig blev støbt til at være Stormklokke i Ribe, og det er meget sandsynligt, at den først har været i Brug i nævnte By og siden er solgt eller skjænket til Vorbasse Kirke.

I Pastor Bisteds Indberetning af ¹⁸/₆ 1766 fortælles:

»I Waarbasse Kirke oppe ved Alteret har der været aaben Begravelse, som i forrige Tider tilhørte Donslund her i Sognet (der har været en Herregaard, men nu beboes af 3de Bønder) og siden skulde have tilhørt Præsterne i Kaldet; blev ødelagt af Hr. Jørgen Bang... og af... Jacob Madsen i Skjoldbjerg; de nedbrød Murene i Begravelsen og af Murstenene fik Præsten baade en Skorsten og en Bagerovn..., og da de havde nedbrudt Murene, borttaget Stenene, blev Begravelsen opfyldt med Jord og Sand, hvorpaa Grunden blev svag og har foraarsaget Kirken stor Skade.«

¹⁾ Født i Fædsted, Hygum Sogn; konf. i Vorbasse Kirke ²⁶/₄ 1840, var da hjemme hos Faderen, der var Gmd. i Nebel. Menig Infanterist (6. Liniebat. 2. 173). † af Skudskaar, begr. i Bogense ⁷/₆. Hans Moder hed C. M. Christensdt. Lind. — Hos Cohen (Krigen 1849, S. 111), Vaupell (Kampen for Sønderjylland 1848—50, II, 397) og i Bogense Kirkebog flere Fejl.

²⁾ Aarstallet er vistnok ikke mdvii (1507). Jvf. F. Uldall, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, S. 235 f. Kirkehist. Saml. 4. R. VI. 623 f.

Hr. Bang og Jacob Madsen vare Kirkeværger; paa den øverste Stol ved Kvindesiden staar der endnu

H. I. I. B.

J. M. S.

Anno

1701.

O. Nielsen skriver (S. 45): »Det synes rimeligt, at hele Kirken har undergaaet en stor Udvidelse, hvilken vel skriver sig fra det 14. Aarh., da Almstok og Fitting Kirke blev nedlagte, og saaledes Menigheden betydelig blev udvidet.« Pastor Helms bemærker hertil bl. a.: »ere disse to Kirker, som det formodes, nedlagte paa Grund af den sorte Døds Ødelæggelser og trange Kaar, kunde der dog spørges, om det vel var sandsynligt, at der her ved vilde blive fremkaldt et saa anseligt Bygningsforetagende ved Vorbasse Kirke, som det vi endnu (tildels) have for Øjne? Mon ikke snarere dette skulde være blevet foranlediget derved, at Kirken ved den i dens umiddelbare Nærhed værende hellige Kilde i Middelalderen har været et meget søgt Valfartssted? Det endnu i vore Dage over hele Jylland bekjendte Vorbasse Marked er jo, som Dr. O. Nielsen har paavist, oprindeligt et Kildemarked, der skylder saadanne Valfarter sin Oprindelse.« Pastor Helms har formentlig Ret. Der behøvedes næppe nogen stor — om i det hele taget nogen — Udvidelse af Kirken i Vorbasse i Anledning af, at nogle faa Beboere fra de øde Egne i og ved Fitting og Almstok kom til at høre hertil, hvorimod der nok kunde behøves en Udvidelse af Kirken for at skaffe Plads til de mange Kildegjæster, og disse have da ogsaa nok ydet Pengebidrag til, at en saadan Udvidelse kunde finde Sted.

I Præstens Indberetn. 1638 hedder det: »Paa Worbaſe Kirkegaard sigis att skall haffue værilt en Helligdom, nemlig en Kilde eller brynd udj den sudvest Hjørne, som nogenledis endnu er att see, huorudaff den Marckind, her aarligen holdis i Byen, meener att skall være forarsagitt, som wdi førsteen skall være holden paa H.

Legems Dag, huorudaff Kircken haffuer sitt naffn.« — I Indberetn. 1667 hedder det »En Kilde findes endnu paa Vorbasse Kirkegaard, som for faa Aar (siden) besøgtis af siuge folch, oc mange Menisker blef hiulpen udi adskillige Tilfald. Huorudofv blef stiftet et marchind udi Vorbasse, paa hvilke reisende folch kunde faa det, som de hafde fornøden, naar de besøgte samme Kilde, sc. d. 1 Maji, Woldborg Dag.« I Følge Bulle af Urban IV maatte der fra Aar 1284 Torsdagen efter Trinitatis Søndag over hele Kristenheden holdes en Fest til Ære for Kristi Legeme, »saaledes som det er tilstede i det hellige Messeoffer«, men den havde ingen rigtig Fremgang før Clemens V fornyede den 1311. Denne Fest, som saaledes holdtes i den skjønneste Aarstid, var en af den katholske Kirkes prægtigste Højtider og fejredes med store Optog, idet Hostien blev baaren omkring etc. Den er ogsaa bleven fejret i Vorbasse, og her er formodentlig, da den lille Kirke, sagtens i det 14. Aarh., blev udvidet, blevet indrettet et Sidealter¹⁾ for Hellig Legem, hvorefter Kirken saa har faaet Navn, muligt dog ogsaa, at Kilden, som fandtes i dens Nærhed, har været helliget Kristi Legeme. I Slutningen af det 14. Aarh. omtales et Kristi Legems Alter i en Kirke i Kjøbenhavn²⁾, 1458 og 1466 nævnes Kristi Legems Alter i Ribe Domkirke³⁾. — Kildedagen i Vorbasse var, som vi hørte, først paa Hellig Legems Dag, senere — formodentlig siden Reformationen — paa den almindelige Kildedag (1ste Maj); i Midten af det 16. Aarh. brugtes Kilden ikke mere, var maaske da forsvunden, om der end saaes Spor deraf, hvilket endnu var Tilfældet i forrige Aarh. Traditionen lyder, at Kilden forsvandt, fordi en Mand profanerede den, idet han vilde helbrede sin skabede Helmis ved at vaske den i Vandet. Kildens

¹⁾ Hos Nielsen hedder det (S. 45): I Vesterenden er Spor af forhenværende Alter. — ²⁾ Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klosters i Middelalderen, S. 207. — ³⁾ Kinch, Ribe, S. 341. 362.

Plads maa, siden Kirkegaarden blev udvidet mod Vest, søges omtrent indenfor Midten af det søndre Hegn. — Vorbasse Kirke har nok været en Torn i Øjet paa nogle Kæmper i Omegnen, der fortælles nemlig, at en stor Sten, som forudm laa paa Skjødebjerg Mark, og som bar Mærker som af en stor Haand, var af en Kæmpe bleven kastet fra Egtved Kirke efter Kirken i Vorbasse. Norden for Bække, ude paa Heden, ligger der en stor Sten — hvis den da ligger der endnu! — med den vilde en Kæmpe, som stod ved Bække Kirke, slaa Vorbasse Kirke ned¹⁾. Forresten var Vorbasse Kirke tit skrøbelig og truede med at falde ned af sig selv. ²¹/₂ 1554 hedder det: Varbase Kirke brøstfældig, maa beholde Kirkens Part af Tienden i dette Aar²⁾. ³/₁ 1567: Vorbasse Kirke meget bygfældig, falder snart ganske ned, dersom den ikke bliver hjulpen, Sognemændene maatte det Aar faa Kirkekornet til dens Istandsættelse. ²⁵/₅ 1596: Vorbasse Kirke meget bygfældig og forarmet, de omliggende Herreder skulde komme den tilhjælp.

I Landsark. i Viborg findes Regnskab for Vorbasse Kirke 1653—56. 1653: en ny Kalk og Disk af Sølv til Kirken (16¹/₂ Sldl. + 2 do. til 2 Reiser til Veidell). For en gammel Kalk og Disk af Tenn at lade omgjøre (bruges af Præsten til syge) . . 12 β. 1654: en Staffuel til Klocken etc.; for Kirken at maye, feie og skure 1 fl 4 β. 1656: 1 Jern Boll til Klocken etc., for Kirken at Maye . . 20 β.

Provst Søren Jensen eftergav Vorbasse Kirke Provstpengene fra 1662 indtil 1682 inclusive og lod sig siden nøje med 1 Rdl. for dens Armod's Skyld; først fra Begyndelsen af 1690 fik han tillige de 24 β i Regnskabspenge, som tilkom ham. 1684 gav han 2 fl til hver af Kirkerne i Vorbasse og Hejnsvig til Hjælp til deres Studieskat for — »deres Armod's Skyld.«

¹⁾ Evald Tang Christensen, Danske Sagn, 3. Afd. S. 29. — ²⁾ Kanc. Brevb.

1711 indsendtes til Amtmanden og Biskoppen følgende Indberetning:

»Efter de høje Herrers skriftl. Ordre af 23. Septbr. sidst afvigte have vi underskr. været udi Vorbasse Kirke udi bedste Sognemænds Nærværelse at lade taxere samme Kirkes Klokke, som nogen lang Tid paa Kirkegulvet ubrugt har henstaaet! Og som Sognemændene da fornåm, at Klokken vilde blive fra Kirken hensolgt, saafremt de ikke selv vilde lade den formedelst Kirkens egen Uformuenhed udi Taarnet ophænge, har de samtlige vedtaget og lovet, at de til klockens ophængelse vil contribuere 26 Sldr., formodendes, at hvis de 26 Sldr. ikke dertil skulde være tilstrækkelige, Kirkeværgerne blive da tilladt af dette Aars Indkomst med nogen Tilskud at komme dem til Hjælp. Men i Fald at dette ikke kunde lade sig gjøre, har vi efter vores bedste Skjønsmhed og Gisning ansat Klokken at kunde veje ved 4 Skippund, som med Malm og Støbnings Omkostning, efter den Conference vi med andre kyndigere havt haver, til 200 Rdlr. sig kan bedrage. At dette saaledes er passeret udi Vorbasse Kirke d. 11 October 1711,

testerer

Peder Storm.

Jørgen Bang.
m. m.

C. J. Jenson.
Broballe.

1719 holdtes der Syn over Vorbasse Kirke: Den store Kirke 9 Fag. Tækket med Bly paa søndre Side, med Pander paa nørre Side. Korskirken 7 Fag med Bly paa begge Sider. Korskirken 8 Fag, Tagsten paa begge Sider. En gammel »billit« Altertavle, som er ganske forraadnet; for samme at reparere og renuere 6 Rdl. Prædikestolen er ganske brøstfældig og øde; vil gjøres en ny . . 20 Rdl. En ny Kirkedør behøves af Eg . . 2 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$. 1 Sølv Kalk og 1 do. Disk. 1 Alterdug af fin Lærred med Silke Fryndser. 1 Messeskjorte. Ingen Messehagel. Et Par Lystestager af Malm. En god Klokke. 1 Kampestensfunt med et Messing Døbefad. 1 Ligbøre. 1 Alterbog. 1 Ritual . . . Vorbasse Kirkes Brøstfældighed (som specificeres) . . . 247 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$.

Det har dog nok ved nærmere Eftersyn vist sig, at Altertavlen og Prædikestolen ikke vare saa daarlige, meget

af dem findes jo nemlig endnu og ser meget straalende ud! Men vi faa jo saaledes at vide, naar omtrent den oprindelige Prædikestol blev omkalfatret.

⁹/₁₁ 1583 fik Kantordømmet i Ribe af Kongen bl. a.: Kronens Part af Korntienden af Vorbasse, Grene, Grindsted og Hejnsvig Sogne, 1 Dlr. af Vorbasse og 1 Dlr. af Hejnsvig Kirke samt 2 Dlr. 10 Skill. 2 Alb. danske af Præsten i Vorbasse¹⁾.

¹/₈ 1670 fik Sognepræsten ved Ribe Domkirke tillagt Kongetienden af Grindsted, Grene og Vorbasse Sogne, ²²/₁₀ s. A. Kongetienden af Hejnsvig Sogn (ialt 47 Tdr. Rug).

²¹/₁₁ 1670 fik Dr. Ludvig Pouch som Provinsiallæge i Ribe udlagt af Kongen for andet Gods bl. a.: 2 Rdl. aarlig af hver af de 3 Kirker: Vorbasse, Hejnsvig og Grene. 1856 nægtede Kirkeværgerne, som i adskillige Aar intet havde erlagt, at betale Beløbet, men de kunde ikke slippe derfor. Jvf. S. 193.

Gyde Jørgensen i Slaug og flere af Sognets Mænd havde i mange Aar Vorbasse Kirkes Korntiende i Fæste, men da der gaves for lidt deraf, og Gyde Jørgensen var kommen i Restance, bortfæstedes Tienden 1687 til Christen Nielsen i Bollersbæk, Peder Christensen i Skjødebjerg, Jens Thomsen i Vorbasse og Jørgen Hansen i Risbøl.

Ved Auktion i Ribe ¹⁹/₁₂ 1710 bl. a. over Vorbasse Kirke (16 Tdr. Rug) og Grene Kirke (8 Tdr. Rug) blev der intet Bud gjort paa disse Kirker.

⁸/₂ 1721 købte Krigsraad og Krigskommissær Hans Folsach paa Ryttergodsauktionen i Vejle bl. a. Vorbasse Kirkes Korntiende (16 Tdr. Hartk.) og Vorbasse Sogns Konge-Kvægtiende (den sidste kostede 50 Rdl.). Folsach forbedrede Kirken noget. ¹²/₃ 1759 solgtes i Vejle af

¹⁾ Jvf. Kinch, Ribe (1536—1660), S. 515.

hans Stervbo de forannævnte Tiender (for 1001 Rdl.) til Mag. Borch i Grejs og Christen Christensen i Høllund, som ¹⁵/₁₉ s. A. fik Skjøde derpaa. 1766 hedder det om disse to, som ogsaa da siges at eje Kirken ¹), at de havde gjort nogen Bekostning derpaa og vilde gjøre mere. ¹⁰/₇ 1777 kjøble Selvejer Christen Christensen i Høllund Vorbasse Kirke med Jus patron. og Kongens Part af Vorbasse Sogns Kvægtiende for 1737 Rdl. (fik Auktions-skjøde ²²/₆ 1778). 1784 klagede Koloniinspektør Lindenhans til Generalkirkeinspektionskollegiet over Kirkeeejer Christen Christensen: »En gammel rig Gnier, der gaar paa Gravsens Breede, uden nogen Livsarvinger, har i mange Aar havt den Lykke at være Ejer af Vorbasse Kirke« — —. Han har brudt ned »et Tumpulatur, som stod tvært over Kirken, hvorpaa jeg med megen andre der i Sognet ofte haver siddet med megen Fornøjelse og holdt vores Søndags Andagt — —«.

1784 solgte Chr. Christensen til Hans Christian Hansen i Vorbasse en Fjerdepart af Tienderne for 750 Rdl.

1786 kjøbte Peder Christensen i Skjødebjerg nogle Tiender af Christen Christensen og var 1795 »den største Kirke-Eyere«; der klagedes da over Kirkens slette Tilstand ²).

Ved et Missionsmøde i Vorbasse Kirke ³¹/₇ 1879 slog Lynet ned, da den, som skriver dette, stod paa Prædikestolen. Det lød, som om en Kanon blev affyret midt imellem Mandfolkene, og samtidig med Skraldet saaes Lynet fare igjennem Kirken; Kalk og Støv fløj omkring, en sveden Lugt sporedes, og enkelte af Mændene faldt ned af Bænkene. Lynet havde slaet ned mellem Mur og Tag paa Korskirken, var faret ned i Højkirken mellem Mændene, delte sig rimeligvis der saaledes, at en Del af Straalen fo'r

¹) Chr. Christensen havde dog ³⁰/₆ 1759 skjødet sin Andel til Magisteren. —

²) Jydske Saml. 3. R. VI, 445 f.

ud af den aabne Dør, medens den anden Del fulgte Flisegangen og gik ud gennem Muren oven over Korvindet, hvor der saaes smaa Huller i Muren. Paa Korskirken var et Par Tagsten og et Brædt slaaget itu. Ca. 10 Mennesker bleve truffet af Lynet: en Mand var nogen Tid halt paa det ene Ben, en anden kunde i flere Dage ikke løfte Armene, paa hvilke der saaes røde Striber, og paa hans ene Arm var der et regelmæssigt Kors, en tredje følte en brændende Svie ned ad det ene Ben, og især sved det paa hans ene Fod . . . Ingen fik dog varig Men af Nedslaget. — Gudstjenesten, som en kort Tid afbrødes, blev atter fortsat.

Hejnsvig Kirke¹⁾

har Skib af raa Kamp, Kor af hugget Granit og et lille Vaabenhus (som i Aaret 1856 blev tilbygget foran Vestenden, hvortil Indgangen da blev henlagt), men intet Taarn. I nævnte Aar forhøjedes og forlængedes Bygningen betydelig og maa tidligere have været meget uanselig. Paa Skibet findes Spor og Levninger af gamle smaa rundbuede Vinduer; i Skibets Sydside sidder endvidere en udhulet Sten, der maaske har været brugt som Vievandskar. Kirken, som formentlig stammer fra Slutningen af det 13. Aarh.²⁾, er forsynet med Bjælkeloft og har en rund, temmelig vid Korbue uden Gesims. Den gamle Døbefont bestod af en raat tilhugget Granitkumme, hvoraf den allerstørste Del var muret ind i Korets nordre Mur. Et nyt Døbefad af Messing, et gammelt af Tin. Altertavlen, som er Egetræssnitværk fra ca. 1600, ligner meget Tavlen i Vorbasse Kirke — de ere formodentlig gjorte i samme Værksted —, men Hejnsvig-Tavlen er dog, svarende til den mindre Kirke, noget

¹⁾ Indberetn. af J. Helms 1874 og Chr. Axel Jensen 1905 (Nationalmuseets Arkiv). — ²⁾ F. Uldall, De jydskes Granitkirkers Alder, S. 206.

mindre end den anden. Senere er Tavlen i Hejnsvig bleven omkalfatret, idet der er flyttet omkring med nogle af dens Dele. I Midtfeltet findes et malet Nadverbillede, i Topstykket et Maleri af Kristus paa Korset, begge Malerier maaske lige saa gamle som Tavlens Snitværk, men forvanskede ved senere Opmalinger¹⁾. Alterbordets Forside udstyret som i Vorbasse Kirke. 2 Alterstager

Hejnsvig Kirke.

af Malm. Som Fodstykker 3 katteligende Løver. Paa hver Stage staar Navnet Lavritz Sørensen og Aarstallet 1610. Paa Præstens Stol, den gamle Skriftestol, stod: Hr. Mads Harbo 1627; paa Deguens Stol: Ephanus Thomæ. Begge nu borte. Prædikestolen, til hvilken Opgangen er gennem Muren ved Korbuen, er af Egetræ. Den har nu 4 Fag, men har oprindeligt haft 5 og tillige været højere end nu. Stiliserede Blomster i Fyldingerne, i

¹⁾ Hos Poul Lindholm, Starup Sogn, S. 126, hedder det, at Nicolai Kjær (•Brakker-Smeden•) skal have malet Altertavlen i Hejnsvig Kirke.

hvilke tillige ere anbragte Evangelisternes Navne og Symboler — Johannes's mangler dog — og Sjerne-Juelernes Vaaben med den Underskrift: Christiernus

Indre af Hejlsvig Kirke.

Julius 1592. I de øvre Smalfyldinger følgende afbrudte Indskrift: Verbum domini manet in æter . . . Prædikestolen er formodentlig gjort i samme Værksted som Altertavlen. Staar vist paa sin oprindelige Plads. En Himmel,

som var af nyere Oprindelse, er nu borte. Altertavlen og Prædikestolen bleve restaurerede og opmalede 1909.
— Klingbeutel af Jern med 3 Rasleringe.

Prædikestolen i Hejnsvig Kirke.

Paa Kirkeklokken, som hænger i en Stabel nordøst for Kirken, læses: Verbum domini manet in æternum. MDXLVII (1547). Magister Henricus Tram.

1841 fik Kirkeværgerne Tilladelse til at nedtage Kirkeklokken, som hang i Endemuren, og ophænge den i et Træskur paa Kirkegaarden. I Indberetningen 1768 hedder det:

»Den store Kirke er tækket med røde Tagsten, den lille eller Koret med Bly. Den har ingen Taarn, men et Vaabehus af

Bindingsværk med Mursten; den er 5 Alen 10 Tommer lang, 5 Alen 3 Tom. bred. Lille Kirke er udentil 9 Alen 14 Tom. bred og 9 Al. 20 Tom. lang. Store Kirke lang 15 Alen 18 Tom., bred 11 Al. 23 Tom. Murene er over 1 Alen tyk. Kirkedøren 1 Alen $\frac{3}{4}$ T. bred, næsten 3 Alen høj af Eg med Jærn beslagen. . . . Hejnsvig Kirkegaard er 99 Alen lang og 54 Alen bred og er indhegnet med Stendige. — Alteret er malet med adskillige Kulører; paa Altertavlen den hellige Nadveres Indstiftelse, derunder:

Hav ævig tegnet Tak, Hr. Lichtenberg og Frue,
Som lægte Mur og tag og Ziired Kirkens Stue.
Hver gang vi gaar Her ind, at øse Suk og Bøn,
Vi bede Gud vær din og hele Slægtens Løn.

Cl. Haagen Past. Loc. 1740.

Kirken har Loft, dog er der »Gevælt« imellem den store Kirke og Koret, dens Mur er 1 Alen 4 Tom. — — Kalk og Disk er af Sølvforgyldt, givet af Hr. Claus Haagen og Kæreste Anna Sabina v. Kukelsom. Alterklædet er rød, ulden Damast. Messehagelen af rød Plys med Sølvgaloner, var tilforn i Grindsted Kirke, givet af Hr. Linde paa Engelsholm. — — Stolene har en Bonde navnlig Niels Jørgensen af Gildberg ladet male ud til Gangen; deres Tal er Mandsstole 14 til 4 à 5 Personer i hver, 10 Fruentimmerstole, 4 à 5 i hver. I Koret er 5 Fruentimmerstole, som kan rumme 3 Personer hver.

$\frac{9}{11}$ 1583 blev der af Kongen tillagt Kantordømmet i Ribe 1 Dlr. aarlig af Hejnsvig Kirke og $\frac{21}{11}$ 1670 tillagt Provinsiallægen i Ribe 2 Rdl. aarlig af samme Kirke (se S. 203).

$\frac{2}{4}$ 1668 hedder det: »Hejnsvig Kirke staar paa Fald og har selv Hjælp behov« (kunde altsaa ikke betale Studieskat).

1684 hedder det: Hejnsvig Kirkes Tilstand er »heel ynkelig, og formedelst hendes store Armod er der slet intet at bekomme« (til Kathedratikum). Efter sin Visitats i Hejnsvig $\frac{4}{9}$ s. A. skrev Provsten: »Kirkens Tilstand var ellers elendig med Bygningen.«

Provst Søren Jensen fik ingen Penge af Hejnsvig Kirke før 1692, og Regnskabspengene eftergav han stadig.

Kongen gav $^{30/7}$ 1723 Skjøde paa Hejnsvig Kirke (7 Tdr. Rug) til Hr. D. L. Foss i Grindsted, hvis Enke efter Mandens Død beholdt Kirken, som saa hendes 2den Mand Hr. Risom $^{15/2}$ 1737 solgte til Kommerceraad Lichtenberg i Horsens. Om Dom af $^{38/7}$ 1739 se S. 193. Lichtenberg afstod Kirken til sin Svigerson Linde til Engelsholm, og fra denne gik den over til Lindes Svo-ger Justitsraad Lichtenberg, som $^{26/4}$ 1767 fik Skjøde derpaa. Tienden var da bortfæstet til Sognemændene.

$^{1/5}$ 1770 fik Kammerraad Duus Skjøde paa Hejnsvig Kirke. Han skjødede den s. D. til Thomas Christian Nielsen Bundsgaard i Grindsted (Kjøbes. 850 Rdl.). Denne solgte 1786 Kirken for 1200 Rdl. til Hans Christoffersen af Vorbasse og Hans Andersen af Nebel (Skj. $^{23/6}$ 1787). — Kirken tilhører nu Sognebeboerne.

Præster.

Grindsted og Hejnsvig

(Hejnsvig Hovedsognet til $^{10}/_{1}$ 1641);

Grindsted og Grene fra $^{30}/_{11}$ 1810 samt $^{17}/_{4}$ 1822— $^{12}/_{10}$ 32 Hejnsvig¹⁾

1. 15.. Oluf Simonsen. Nævnes som Nr. 1 i de vigtigste Kilder²⁾. Naar det fortælles, at han i Svenskekrigens Tid — »da Polakkerne fordrev Svensken her af Landet« — skal have ihjelslaget en Mand af Utoft ved en Bæk (som deraf fik Navnet Præstevad), efter at de Aftenen tilforn vare komne i Trætte om et Par Stude, da kan denne Tidsbestemmelse ikke passe. Begivenheden, om hvilken det tilføjes, at den »blev upaatalt og døde bort, siden Fjenderne komme samme Tider til Sognet og ødelagde alle Ting«, maa henføres til en langt tidligere Tid, maaske til 1534, hvis den i det hele taget er passeret.

2. 15.. Michael. Nævnes kun i Indberetning af 1667.

3. 15.. Iver Pedersen. Nævnes kun i Kaldets Lib. dat.

4. (1578. 1584). Thomas Olufsen. Han nævnes ikke i nogen af de anførte Kilder, hvorimod der i alle

¹⁾ »Omme og Hovn, de er et Par gode Sogn', men Hejnsvig, Grindsted og Gren', der er kun lidt at forljæn'. (Smaastykker, udg. af Udvalget for Folkeoplysningens Fremme 1872, S. 184). — »I Hejnsvig, Grindsted & Green, der er godt å tjeen, Omm og Howwn de er et par gue sowwn, i Gadbjære, Lindeballe & Gyww der er godt å blyww« (Skattegrav. 1885, I, 57). Jvf. Skattegrav. 1888, II, 209. E. Tang Christensen, Jyske Folkeminder VI, 348.

²⁾ Kaldets Liber daticus (se S. 36, Note 2). Indberetning til Resen 1667 (afskrevet i Provst Søren Jensen Horsens' Dagbog, som findes i Provst D. Grønlunds Samlinger i Ribe Kathedralskoles Bibliothek). Indberetn. af $^{20}/_{5}$ 1690, $^{16}/_{10}$ 1766, $^{27}/_{9}$ 1768 (findes ogsaa i de nævnte Samlinger).

disse nævnes en Thomas Nielsen; men denne maa vist være identisk med Thomas Olufsen, om hvem vi paa anden Maade faa noget at vide: Thomas Olufsen, Sognepræst til Hiensvig Sogn, fik $19\frac{1}{6}$ 1578 Brev paa indtil videre at maatte beholde 1 Pd. Korn af den Afgift, han skulde svare af Kronens Part af Korntienden af Hiensvig Sogn, som han havde fæstet¹⁾. 1584 nævnes han som Provst for »Slags« Herred²⁾.

5. (1599). Niels Sørensen. I Kaldets Lib. dat. og i Indberetn. af 1690 nævnes efter Thomas Nielsen en Niels Christensen Buch, og paa sidstnævnte Sted tilføjes, at denne døde 1620; men Niels Christensen Buch er sikkert identisk med Niels Sørensen, til hvem disse Kilder intet kjende, men om hvem vi paa anden Maade faa noget at vide, ogsaa noget, som kan stadfæste, at han netop er død 1620. Niels Sørensen, som nok var en Søn af Hr. Søren Jensen Buch i Ølgod og derfor har havt Efternavnet Buch³⁾, var Præst i »Hegensviig« 1599 og 1619⁴⁾. Han klagede over, at »nogle bønder wdi Risbøll och ellers der wdi sognit boendis« understod sig at søge en anden Kirke end »Hedenswig« Kirke, som dog »aff ariltz tid schall haffue werit dieris rette sogen kircke«⁵⁾; han mistede derved Offer og Tiende. Kongen paalagde da $10\frac{1}{2}$ 1610 Lensmanden paa Koldinghus at undersøge Sagen og hjælpe Præsten »saa wit melh loug och ret schie kand«⁶⁾. — Hr. Niels døde pludselig: »saaed paa en stuoll och war hadstelig hedenkallit.« En Kvinde, Marie »Eschisdather«, mistænktes for at have voldt hans Død ved Trolddom og blev Kirkenævn »offersorit«; men 1621 frikjendte Landstinget hende dog — foreløbig, endda der var flere efter Datidens Betragtning graverende Vidnesbyrd imod hende: Jep Mathisøn vidnede selvtredie, at »for 6 Aar forleden gick Marie til Jep Mathisøn i

¹⁾ Kanc. Brevb. — ²⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 212. — ³⁾ Wiberg, Præstehist. III, 731. — ⁴⁾ Kirkehist. Saml. I, 647 f. Ny kirkeh. Saml. VI, 549. — ⁵⁾ Jvf. S. 134. — ⁶⁾ J. Tegn. V, 504.

Askær och bad hanom gaa til Her Niels och bedde hanom lade hende vere i fred, da schulle hans kjær vell løbe øxen, och da wille hun giffue hanom en suortt engelsk kappe for det vnde, hun havde gjort hanom och hans cretur, och hand fick kapin och thry af hans kiør øxen paa 2 dags tiid.« — For kort Tid siden skyldte hun en Mand 4 Skilling; da han krævede Beløbet, blev hun vred og kastede hans Barn stor Sygdom paa. Da han saa gik til hende og sagde, at han vilde lade hende brænde, hvis Barnet ikke blev bedre, svarede hun imødekommende, og derefter blev Barnet bedre. — Hun havde lovet en Mand 1 Daler for at være fri i Fred for den Sag, og hun havde lovet en anden — nok selve Herredsfogden — 4 Daler, hvis »hun maatte komme løss och gaa om hindis forhuerff«. — Hun havde været berygtet, siden Kirsten Boels blev hrændt. — Der fremlagdes Bekjendelser af 3 Kvinder — de tvendes »Dreng« hed Byriall — og en Klage fra selve Hr. Niels Sørensen »epther Kirstin Boels bekiendelse vdi hanns welmaght¹⁾«. — En Søn af Hr. Niels Sørensen var nok den Mads Nielsen Buch, som efter hans Død søgte at komme i Besiddelse af Embedet, hvortil han i en Ansøgning til Kongen foregav lovlig at være kaldet. ^{16/4} 1621 fik Biskoppen og Stiftsbefalingsmanden i Ribe kgl. Brev om at undersøge Sagen og sørge for, at det gik lovlig til med Besættelsen af Embedet²⁾. Men ^{14/8} s. A. fik samme kgl. Brev om at admittere — hvis han fandtes dygtig — Mads Christensen Harboe til Hejnsvig og Grindsted Sogne, hvorpaa der gjordes ham Forhindring, fordi han endnu ikke var 25 Aar³⁾.

6. 1621. Mads Christensen Harboe († ca. 1656). Han klagede 1638 til Kongen over, at Jorden til hans Præstegaard aarlig meget fordærvedes af Sandknog og Vandløb, og androg derfor om at faa en Kronens Gaard

¹⁾ Viborg Landstings Justitsprotok. 1621, 122 b. — ²⁾ J. Tegn. VII, 76. — ³⁾ J. Reg.

i »Gremsted« i Mageskifte. Der bevilgedes ham da at maatte bekomme en Gaard ved Grindsted Kirke, kaldes Grensted, at residere paa, som nogle Bønder paaboede, og disse skulde saa have hans gamle Residens i Brug. Senere anholdt han om, at det »maatte bevilges ham og hans Eftermænd, at samme Gaard Greensted maa altid være og blive en Præsteresidens, som og at Herligheden af Gaarden i Heinsvig maa følge hannem og hans Efterkommere Præster, efterdi han haver dog ingen Annexgaard«. Dette bevilgedes ^{10/1} 1641, dog at han og de skulde af Gaarden Grindsted give lige saa meget, som deraf »plejer at gange efter Coldinghuus Jordebogs Formelding«. ^{22/3} 1642 tilstod Kongen Hr. Mads Christensen, da den Gaard ham nylig blev bevilget til Præsteresidens, skal være ganske forfalden, og han ikke selv har Formue til at lade den opbygge, — at han til Hjælp til dens Opbyggelse maa af hver Kirke i Ribe Stift, som har Formue, faa $\frac{1}{2}$ Rdl.¹⁾. — Om den gamle Præstegaard, som Hr. Harboe forlod, og hvor der nok havde boet Præster siden Reformationen og maaske længe før, skrev han 1638 saaledes: »prestegaarden Heinsvigh ligger en Aggermarch westen Heinsvigh Kircke, paa den søndre Side aff itt Bierge, norden præstegaarden offuen fraa Biergett liger en heell hob høye ordine effter huerandre aff øster och wester paa, som synes lige som de y gamle Dage skulle vere opvinsede vedt menischens haandt²⁾«. Om Harboe selv — som var Provst (1649) — fortælles følgende betegnende Historie: Han blev engang »kaldet til en syg i Nollund at betjene«, men da han ikke kom, og den syge døde, kom Nollund-Mændene næste Søndag til Kirken og lukkede Kirkedøren for Hr. Mads, som ikke fik Lov til at gaa ind og forrette Tjenesten, førend han lovede dem at give $\frac{1}{3}$ Anker Brændevin og $\frac{1}{2}$ Td. Øl til Byen.

¹⁾ J. Tegn. X, 304. J. Reg. X, 92. — ²⁾ Indberetn. t. O. Worm (trykt — ligesom ogsaa de andre Indberetninger til ham fra Ribe Stift — i Danske Saml. 2. R. IV).

Da han 1651 indgav Beretning om Gaarde etc. i Pastoratet¹⁾, underskrev han sig Mads Christensz. Var gift med Drude Lambertsdatter.

7. 1656. Cornelius Jørgensen Choren, † ²/₁₁ 1669, begr. ¹⁶/₁₁. Blev ordineret ¹⁹/₁₁ 1656. Underskrev sig i Edsbogen »Cornelius Jørgensøn« og underskrev Suverænitetets-Akten »Cornelius Georgii²⁾«, men under en Indberetning, som han indgav ¹¹/₁₀ 1660 om sine Trængsler i Krigen 1657—60, skrev han sig Cornelius Jørgensen Choren. Denne Indberetning lyder saaledes³⁾: »Hvad sig min fattige Præstemands Tilstand i denne bedrøvelige Krigs- og Fejdelid anbelanger at angive, saa kan jeg den Skade og Overvold ikke saa vidtløftig, som det sig har tildraget, men saa vidt antegne korteligen som efterfølger: Der Svensken kom først til os, blev jeg forjaget fra Hus 14 Dages Tid, og da de imidlertid borttog, hvis i mit Hus fandtes, Boskab og Husgeraad, opgravede Kister og Skrin, saa meget der var, og blev mig 4 Heste og en Vogn med Kalk og Disk frataget. Siden der vi kom til Hus igjen, fik jeg en Løjtnant af Filip Hestrigs Regiment ved Navn Hans Bechmand til Indkvartering og en Korporal paa en langsommelig Tid, og eftersom jeg da ikke havde meget til bedste, gav jeg den eneste Oxe, som jeg da havde, til Skat, siden gav mig af Medynk mange af de svenske Fæ og Heste, hvilke de allierede derefter borttog. Men der de brandenborgske, kejserlige og Polakkerne kom, blev jeg atter fra Hus jaget, indtil de fik Salvegarder hos den Ritmester af det wemerske Regiment, som før er omtalt, og desmidlertid kom et Parti haarde og umilde Plynderryttere, enten de var kejserlige eller brandenborgske, véd jeg ikke, hvilke brød Kirkedøren op, udplyndrede Kirken og tog der fra mig i Korn, Klæder, Fetaljepenge og andet for 200 Dlr., foruden mit Hus de ganske udplyndrede afdrog mig

¹⁾ Findes i Rigsarkivet. — ²⁾ Suhm, Nye Saml. t. d. danske Hist. I, 262.
— ³⁾ Nielsen S. 10 f.

mine Klæder, Sko, Hatten af Hovedet, maatte saa »fente« og laane hos hver, hvormed jeg mig kunde opholde.

Derefter fik vi Polakker til Indkvartering, til hvilke jeg maatte give nogle Maaneder 5 Rdl. om Maaneden. Men der de omsider fornam, at jeg ikke havde at give, lod de mig forblive med Skatten, ellers maatte jeg tilvejebringe, hvad jeg kunde. Der de drog bort fra os, kom de kejserlige og brandenborgske og forjagede mig med Sognefolkene fra Hus, og tog de fra mig 8 Heste og Hopper, 19 Stkr. Fæ og 100 Stkr. smaa »Krætter« (ɔ: Kreaturer), 2 store fede Svin, 3 Vogne, hvilket jeg havde samlet, en Del ved Laan og Borgen hos andre fremmede Folk, en Del ved mine fattige Sognefolks Hjælp, og var jeg med dem nogle Uger fra Hus, saa jeg desmidlertid blev saa ganske udplyndret, at min ganske Formue var i al Sandhed ikke en Daler værd, der jeg kom hjem igjen, uden hvis arme Klæder jeg havde paa Livet. Gaarden, som før var ringe, ødelagde de, saa jeg fattige Mand sidder nu i en ringe Hytte i Gaarden saa forarmet, at jeg intet havde til Levnedsmiddel, uden hvis de fattige mine Sognefolk af deres ringe Forraad mig hjælper. Gud sig derover forbarme. Dette saa i Sandhed at være, bekræfter jeg med egen Haand underskreven.«

Da Hr. Cornelius 1664 blev krævet for 4 Tdr. Korn, som hver Præst skulde give til Kongens Tjeneste, svarede han Provsten, han »vidste ikke, hvad han skulde svare, thi han havde hverken Korn eller Penge«. Ved Provstemødet i Foraaret 1662 var Biskop Kragelund ikke tilfreds med, at Hr. Peder i Vorbasse ikke med Flid havde »urgeret tafle penge (til Helsingør Hospital) udi sine sogne at sanchis«, og at Hr. Cornelius ingen Tavlepenge havde faaet ind i Grindsted Sogn. Da den nye Provst (Søren Jensen Horsens) søgte at undskyldte Præsterne med Beboernes Fattigdom, svarede Biskoppen:

»de gifuer saa mangen skilling til tobach oc brenndviin oc andet saadant, de kunde ocsaa sact giffue noget til de fattige«. Der klagedes ogsaa over, at Hr. Cornelius havde tilstedt Møllerne i sine Sogne at male gratis for dem, som begjærede det, og saaledes drage Bønder fra andre Sogne til deres Møller.

19. Septbr. 1667 visiterede Provsten i Hejnsvig Kirke, hvor Præsten Hr. Cornelius mødte, ellers ingen uden et Pigebarn af Klink; de andre vare kaldede til Ting, og nogle gik og pløjede. Drog saa til Grindsted Kirke, der mødte ej heller nogen af samme Grund. 21. Sept. 1668 visiterede han efter Advarsel i Hejnsvig, men hverken Præst eller Degn eller nogen mødte; da Provsten spurgte nogle paa Marken, hvorfor de ikke lode deres Ungdom møde i Kirken, svarede de, at de ikke tilforn vare blevne advarede derom. Kom Klokkeren 12 til Grindsted Kirke, hvor der omsider mødte 4 Børn, men Præst og Degn vare til Bryllup i Horsbøl, hvorfor Provsten $\frac{1}{2}$ Time examinerede og informerede. Der sendtes Bud til Hr. Cornelius om at komme til Provsten for at give Besked paa en Skrivelse fra Biskoppen, »sed frustra« (men for-gjæves)!

Der fortælles om Hr. Cornelius, »at han havde den Maade, hver Gang han rejste til Sogns og kom forbi et Bjerg, som kaldes Heldbjerg¹⁾, tog han sin Hat af og takkede Gud, at denne Sandbanke var ingen Herregaard.« — Han kaldes »en saare sagtmodig Mand«, og det hedder om hans anden Hustru (Ellen Henriksdatter), at hun kaldtes »Mester Ellen for sin Strengheds Skyld, særdeles imod sin egen Mand, som hun ikke vilde tillade at maatte raade for en Skilling, og derfor, naar der ved en eller anden Lejlighed blev ofret i Kirken, gik hun op bag efter de andre til Alteret, lod ligesom hun og vilde ofre, men ved den Lejlighed skrabte Offerpengene

¹⁾ Et Klitparti i det sydøstre Hjørne af Grindsted Sogn kaldes Heldbjergene.

til sig for sin Mands Næse«. Ved hans Død var Boets Tilstand daarlig, nogle Kreditorer fik ikke engang 3 Mark for Daleren. Hans første Hustru hed Maren Olufsdatter. Med hende en Datter, Karen.

8. 1670. Michel Ibsen (Michael Iapeti), † 1693. Ordineret $27\frac{1}{2}$ 1670. »Begjærede ikke«, skriver Provsten, »at jeg vilde komme ud til ham og introducere ham, men sagde aleneste, naar min Vej faldt derud, at jeg talte vel med ham.« I Indberetn. af $30\frac{1}{3}$ 1690 fortæller han om Præstegaarden: »Bygningen ganske afbrændt den Tid, jeg kom til Gaarden, og ikke bekom en Skilling Hjælp til den igjen at opbygge; maa dog forrente de 100 Rdl. (Indløsningssummen). — Jeg har dog af dette ringe Kalds Indkomst faaet den nogenlunde igjen opbyggt.« 12. Febr. 1670 forkyndte Gyde Jørgensen i Slag Provsten, at de 2 Huse i Grindsted Præstegaard, det østerste og Salsen, vare afbrændte den 10de om Aftenen sildig, da Enken og den unge Mand, der skulde have Kaldet, nylig vare hjemkomne og havde nær brændt inde. I Indberetn. af $2\frac{1}{9}$ 1768 hedder det, at Præstegaarden brændte ganske af just den første Nat, Hr. Michel Ibsen kom til den, efter at han var bleven ordineret! — I Anledning af Præstegaardens Brand søgte han om og fik bevilget, at han maatte nyde den i Fremtiden uden Afgift. — Hr. Michel giftede sig med Mester Ellen, og hun var ogsaa ham en streng »Herre«; hun vedblev nok at »ofre« paa sædvanlig Maade, og der fortælles følgende: Hr. Michel havde engang faaet en hel Krone, som han ikke vidste at gjemme for hende, som ved Nat og Dag ransagede hans Lommer; han blev endelig til Sinds at lægge den bag et indhugget Bjælkebaand i Præstegaarden ved den søndre Side ud til Haven; men Kronen faldt ned i Stolpen, og Præsten klagede sin Nød for sin Avlskarl, som saa huggede ham Kronen ud af Stolpen med et Huggejern og satte en net Spund ind

igjen i Stolpen uden til Haven. Hr. Michel havde ogsaa god Brug for sine Kroner; Indtægterne vare smaa og Udgifterne store. 1671 blev i Synoden i Ribe skrevet paa en Stævning fra Provsten: Hr. Michel i Grindsted og Hr. Hans i Vorbasse befales begge at gjøre Rigtighed med Provsten under Ulydigheds tilbørlige Straf.

⁵/₄ 1682 sendte Degnen Hans Jensen sin Kone til Provsten med en Klage over Hr. Michel »formedelst den store Uret, han gjorde Degnen, at han imod sin Kontrakt tog hans Jord fra Degnen, som var gjødet etc., item at ham skete stor Gevalt i sit eget Hus af Hr. Michels Kone«. ¹/₉ 1684 visiterede Provsten i Hejnsvig Kirke og overhørte Ungdommen, »de vare ikke faa og ganske groffue«. Hr. Michel klagede over sin Degn, at han var hel forsømmelig at komme til Hejnsvig Kirke, enten om Søndagen at sjunge heller andre Dage at undervise Ungdommen. Ved Visitatsen i Grindsted Kirke Dagen efter erklærede Præsten og Sognefolkene, at de vare fornøjede paa begge Sider. Men paa Degnen gav Hr. Michel stor Klage, at han var ham til Fortræd udi sit Embede, saa han ikke kunde det forrette, som han vilde og burde, naar han saa ham for sine Øjne. Da Degnen saa spurgte Præsten, hvorudi han var ham imod, svarede Hr. Michel, at Degnen gjorde ham baade selv Fortræd og ophidsede Adelen der udi Sognet, som baade inden og uden Kirken gjorde ham største Fortræd. Præsten gik da strax ud af Kirken, »heel sjug«, og Provsten overhørte Ungdommen, »den største Part groffue oc ulærde«. »Ret som jeg var færdig at rejse bort« — fortsætter Provsten i sin Dagbog — »tilbød jeg endnu at ville kalde Degnen til mig og lovede, at han skulde gjøre en Afbigt, mundtlig og skriftlig, for sig og sin Hustru. Jeg overtalede Ellen Hendrichsdatter omsider at samtykke heri, og jeg lod strax skikke Bud efter Degnen, som ogsaa kom og lovede gjerne at ville afbede, hvad

han og hans Hustru hidindtil med Ord eller Gjæringer kunde have forset sig imod Hr. Michel og hans Hustru. Jeg og Hr. Hans (af Vorbasse) fik Degnen ind med os udi Stuen, jeg tog strax Pen og blich og begyndte at forfatte en skriftlig Forpligt, som Degnen skulde give fra sig; men som jeg havde forfattet mere end en halv Side, kom Hr. Michel løbendis ind i Stuen til os, og førend nogen kunde vide det, greb fat paa Degnen og spurgte, hvad han havde i hans Stue at bestille, han skulde strax pakke sig, og saa greb han ham i hans Skulder og skjød ham først af Stuen, dernæst af Forstuen hen ud i Gaarden og lukkede Døren til for ham. Og da jeg skjændte paa Hr. M., hvi han gjorde dette Stykke, jeg havde dog kaldt hans Degn ind i Huset paa en god Forlig, svarede Hr. M.: »Han havde intet udi min Stue at bestille, jeg passer ingen Forlig paa, og jeg vil aldrig forliges med ham.« Da Provsten og Hr. Hans »fornam« dette, satte de sig strax paa Vognen og rejste bort. Degnen klagede saa til Biskoppen og fortalte, at Præsten »havde grebet ham i Hals og Haar og stødt ham ud af Døren«. Provsten erklærede, at han, da han fra Kirken kom ind i Præstens Stue, fandt Hr. M. »saa meget svag, saa han moxen intet gad talet eller handlet med mig om den Tvistighed imellem sig og Degnen«. Men Provsten saa ikke, at Præsten »greb Degnen i Hals og Haar«.

I Aaret 1675 og følgende Aar bleve Præsterne særlig haardt beskattede. I Følge kgl. Befaling af 1675 skulde hver 3 Præster i Ribe Stift forskaffe en dygtig Stykhest og de formuende hjælpe de andre. Provsten i Egtved og Hr. Oluf (i Højen) skulde hjælpe Hr. Hans i Vorbasse og saa udrede en Hest. Hr. Michel i Grindsted tilbød at erlægge en Trediedel. 1677 blev det paabudt, at hver to Præster skulde forskaffe en dygtig Karl til Dragon med Hest og Sadel samt en Pistol, en Hakke og Øxc, en Musket med Patronstaske, saa og Degen og Gehæng

etc. — eller give 40 Rdl. Der skulde i denne Anledning holdes Møde i Kolding den 8. Januar. Men der oprejste sig et stort, turbulent Snefog, saa Mødet ikke blev holdt. Bispnen selv kom til Lejrskov H. 3 Kong.-Aften og laa der »indknyggen« 4 Dage, rejste saa tilbage til Ribe og gav 2 Provster Befaling til i sit Sted at ligne etc. Ved et Møde i Kolding 23. Januar foretoges da Ligningen: Hr. Michel og Provsten skulde hjælpe sig selv og give hver 20 Rdl., Hr. Oluf, som ikke mødte, blev tilkendt foruden sine egne 20 Rdl. at give 6 Rdl. til Hjælp, Hr. Hans i Vorbasse skulde have 3 Rdl. til Hjælp. $\frac{9}{10}$ 1677 svarede Hr. Michel Ildstedskat af 1 Skorsten, 1 Kakkellovn og 1 Bagovn, ialt 3 Sldl., og Skat af 3 Heste . . 1 Rdl., af 6 Køer . . 9 fl (Degnen Hans Jensen svarede af 1 Skorsten 2 fl og af en Bagovn 2 fl). Hr. Hans i Vorbasse svarede af 1 Skorsten og 1 Bagovn . . 2 Sldl., af 2 Heste . . 1 Sldl., af 2 Køer . . 3 fl , hans Besætning var altsaa langt ringere end Hr. Michels, og han havde ikke engang — en Kakkellovn! 1678 blev det først paabudt, at hver 2 Præster skulde udrede 1 Artillerihest, senere blev dette dog forandret saaledes, at hver 3 Præster skulde udrede 1 Hest. Hr. Hans skrev til Provsten, at han begjærede Hjælp, og at Hr. Michel kunde denne Gang for sig og Hr. Hans udrede en Hest, efterdi han havde »skachet« saa mange Penge fra Hr. Hans af hans Sogne tilforn. S. A. maatte enhver Præst give Laaneskat. Denne blev for Jerlev-Slaugs Herreders Præster først ansat saaledes: Provsten 20 Rdl., Hr. Oluf 40 Rdl., Hr. Hans 4 Rdl., Hr. Michel 6 Rdl., men den blev forhøjet til henholdsvis 80, 200, 30 og 30 Rdl. Degnene slap heller ikke fri; Provstens Degn maatte give 6 Rdl., Hr. Olufs 4 Rdl. og hver af Degnene i Slaugs Herred 2 Rdl. S. A. en skrækkelig Kop- og Kvægskat etc. Hver Præst paa Landet maatte give 3 Rdl., en Præstekone ligeledes, hvert Barn 1 Rdl., 1 Tjenestelyende 4 fl . Af Penge paa Rente maatte strax svares 2 $\%$! 1679 skulde hver 2 Præster levere en Stykhest. 1680 maatte Præsterne svare 1 Rigsort af hver Td. Tiendekorn (Grindsted Sogn 17, Hejnsvig 8, Vorbasse 16, Grene 8 Tdr.).

9. 1693. Jens Pedersen Murer (Janus Petri Mureus), † $\frac{4}{1}$ 1712. Rektor i Saxkjøbing 1681. Aflagde Ed for Biskoppen $\frac{23}{4}$ 1693. Han ægtede ¹⁾ $\frac{7}{6}$ 1693 Margrethe Bagger, en Søsterdatter af »Mester Ellen«; ²⁾ $\frac{11}{4}$ 1698 Magdalene Nielsdatter Galthen (»trolovede $\frac{24}{2}$ i Galtten

henne ved Randers, Hr. Peder Gjørding trolovede os«, hedder det i Grindsted Kirkebog). Hr. Jens havde megen Strid med Ellen. ²⁹/₈ 1693 udtalte han ved en Provstevisitats, at han ikke for ideligt Klammeri og Trætte kunde være i Præstegaarden hos hende, men var nu henflyttet et andet Sted i Byen. — 4 S. i Adv. (1693), »som var Juleaften«, gjorde hun en stor Tummel i Kirken med saa høj Røst, at Hr. Jens maatte bede, at Guds Børn vilde mærke, at Hr. Jens maatte ikke nyde Ro at forrette sin Tjeneste; men Ellen svarede dertil nogle Gange: »Ja saamænd, Hr. Jens; skal vel faa Ro for mig; lad dem ikkun drages til Minde.« Om Aftenen sendte hun Bud til Hr. Jens, »ligesom hun var svag«; men han tog, da det var mørkt, 2 Mænd med sig, om hun maaske vilde anfange noget nyt med ham. Hun sagde da bl. a., at Hr. Jens tit prædikede det, hun vidste var uret. Da Provsten fra Præsten havde modtaget Klage herover, svarede han strax, at slig en Tummel og Tumult var en slet Beredelse til den store hellige Fest, og som denne Forargelse hverken kunde eller burde at taales, da tilkom det Præsten lovligen at bevise sin Klage, og det strax, saa skulde Provsten vel vide at dømme, som han vilde forsvare for sin Overdommer. — ²⁰/₈ 1695 stævnedes Enken Præsten, idet hun foregav, at han ikke vilde betale, hvad han skyldte hende, og at han, da hun nylig kom ind til ham og krævede Beløbet, havde »ufinlig beegnet hende«. Provsten henviste siden Sagen til sin Overdommer — »slig gammel Had og Uenighed betimeligen at dæmpe«. Det følgende Aar klagede hun — fra Kjøbenhavn — til Kongen, idet hun angav, at Hr. Murer forholdt hende den Pension, han var hende skyldig; der udgik saa ²⁶/₅ 1696 en kgl. Skrivelse til Biskoppen om at tage sig af Sagen. — Hr. Jens indrettede den første Kirkebog for Grindsted og Hejnsvig Sogne — den begynder 1693 — og gav 1701 Kalk og Disk af

Sølv til Grindsted Kirke. »Var en akkurat Mand at tegne alle Ting rigtig, hvad der forefaldt i Sognene«, hedder det om ham, og det hedder tillige: »Han var en stor Ebræer«. Han havde da ogsaa mange Bøger.

10. ³⁰/₁ 1712. David Lauritsen Foss († 1728). Søn af Provst Laurits Davidsen F. Født i Pjedsted Præstegaard ¹¹/₁₁ 1677, Stud. fra Kolding 1697, cand. theol. ³/₈ 1700 (illum). Kaldet af Hr. Mulvad i Ringgive og Mag. Høyer i Jelling, der ved Kjøbet af Kirkerne fik Tilladelse til at kalde Præst 1 Gang for alle¹⁾. Senere kom Hr. Foss selv til at eje Kirkerne og tillige Grene Kirke.

Ved sin Ordination afgav han ²⁴/₃ 1712 følgende Erklæring: »At Hans Hhed Biskop Mag. Chr. Muus huerchen har begiert ey heller annammet af mig, uværdig kaldet at være Sognepræst for Grindsted og Hedensvig meenigheder i Jerløf og Slags Herridt, ringeste shilling eller shillings værd for Examen, ordination og Collatzens meddelelse, være sig paa hvad maade det være kand, kand jeg for Gud med en god samvittighed attestere og det med egen haand bekræfter«. — I Kirkebogen har han skrevet: »Adsis o Jesu David Fo[ss]. Udi Guds og Jesu Velsignede [Nafn] ankom jeg her til Grensted Kald d. 2[9. Mar]ty, som var 3die Paaskedag 1712«. — G. m. Anne Pedersdtr. Arensberg, D. af Provst, Mag. Peder Nielsen A. (til Hvejsel-G.) og Christiane eller Kirsten Wandel. — 1 Søn: Laurits Foss, f. 1721, Stud. fra Kolding Skole 1741, cand. theol., Handelsmand i Grenaa, senere Supercargo; druknede 1750 ved Bermudas Øerne²⁾. — Hr. Davids Enke rejste, da Eftermanden, Hr. Haagen, ankom, til Dal til et Selvejherhus, hun havde kjøbt. 30. Aug. 1731 blev hun i Grindsted viet til cand. theol. Johan Risom. Allerede 28. Octbr. s. A. fik de en Søn hjemmedøbt og kaldet David Foss.

¹⁾ Nielsen S. 35. — ²⁾ Hauch-Fausbøll, »Slægtshaandbogen«.

11. 1728. Claus Michelsen Haagen († 1767). Søn af en fra Tydskland indvandret Silkevæver. Født $\frac{7}{9}$ 1697 i Nykjøb. p. F., Stud. derfra 1720, tog Philosophicum 1721 (haud illaud.), Prædikekondition hos Mag. Sidenborg i Taagerup, cand. theol. $\frac{6}{9}$ 1725 (haud cont.), homilet. Prøve $\frac{14}{9}$ s. A. (laud.), Hører i Assens i 5 Aar, Præst for Grindsted-H. $\frac{16}{4}$ 1728 (aflagde Ed for Biskoppen $\frac{27}{5}$ s. A.).

Hr. Haagen, som i 39 Aar var Præst i Grindsted, var en meget virksom, ogsaa en meget skrivende Mand, om hvem der derfor er adskilligt at fortælle. — 1730 vandt han ved en Voldgiftsdom nogle Engskifter i Simmelseng tilbage for Præsteembedet; Beboerne i Omvraa havde bemægtiget sig dem 1710 og havt dem siden. — Cand. theol. Risom, som var bleven gift med Hr. Foss's Enke, og som saaledes var bleven Ejer af Grindsted og Hejnsvig Kirker, stod ikke paa nogen god Fod med Hr. Haagen. Denne klagede 1732 — og flere Gange senere — over nævnte Kirkers slette Tilstand, udtalte Frygt for, at Hejnsvig Kirke vilde falde ned, og ønskede, at Beboerne skulde gaa til Grindsted Kirke. Provst Storm, som i Anledning af disse Klager til Amtmanden og Biskoppen havde meget at gjøre med at syne Kirkerne, gav tilkjende, at Klagerne vare urimelige og stode i Forbindelse med, at Hr. Haagen var vred paa Kirkeejeren. 1733 klagede Præsten endvidere over, at han af Monsr Risom ikke betimelig fik leveret tilstrækkelig Vin til Altergangen i Grindsted Kirke. Nogle Aar senere kom Hr. Haagen imidlertid galt afsted med en Klage. Kand. Risom var 1736 bleven personel Kapellan i Nørre Nebel, og Haagen, som maa have bevaret ham i alt andet end kjærlig Erindring, indgav da $\frac{12}{9}$ 1738 til Kirkeinspektionskollegiet en anonym Klage over Risom og Biskop Anchersen i Ribe: Der var forargelig Trætte mellem Risom og hans Sognepræst; Biskoppen havde obtruderet denne Capel-

lanen, som havde forstrakt Biskoppen 200 Rdl., bl. a. for at fortie hans Lejermaal¹⁾....

¹⁵/₄ s. A. skrev Provst Storm til Biskoppen, at han mente, at det var Hr. Haagen, som havde indgivet Klage over Risom for Lejermaal, da Haagen og Risom aldrig kunde forliges. »Og hvis han er den rette, har han gjort uret i det, at han ikke har angivet det for Biskoppen, da Risom forlangte at blive Præst. Angiveren burde have Skam derfor, at han opsatte sin Angivelse saa længe«. Provsten vidste ikke, hvor snart efter Brylluppet Risoms Hustru gik i Barselseng, men Hr. Haagen, som havde døbt Barnet, maatte vide det.

⁹/₅ s. A. bekjendte Hr. Haagen, at han var Klageren, og han bad ynkelig om Biskoppens Tilgivelse og Forbøn, at han maatte beholde Brødet og slippe med at gjøre Afbigt ved Landemodet og give en Mulkt til fattige Enker i Stiflet²⁾.

Senere laa Pastor Haagen i mange Aar i Krig med en Bonde, som først boede i Grindsted og senere i Løvlund. Denne Mand, som hed Niels Pedersen, men i Almindelighed kaldtes Niels Hjortlund, fik i Aarene 1736—42 3 Børn hjemmedøbt af Hr. Haagen, og dennes Hustru holdt Børnene, saa Forholdet mellem ham og Præsten var vel endnu dengang venskabeligt, men det blev snart anderledes. Der fortælles, at han og Præsten engang kom i Klammeri med hinanden i Kirken, og at han, da Præsten forsøgte at tage Kjolen af, skal have sagt, at han saa nok skulde sørge for, at han ikke tiere fik den paa. Sikkert er det, at Niels Hjortlund, som var en daarlig Person, havde paa flere Maader givet Forargelse, og at Hr. Haagen derfor nægtede ham Adgang til Nadveren, da Niels ikke vilde erkjende og deprecere sin gjorte store Forargelse. Det gik saa løs med Klager og Rettergang i flere Aar. ¹/₄ 1747 klagede Niels

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 843 f. — ²⁾ L. c. 844 f.

Hjortlund, som da boede i Løvlundgaard, til Amtmanden i Kolding over, at det da var 4de Aar og Dag, at Hr. Haagen havde holdt ham fra Alterens Sakramente etc. Haagen gav en skarp Erklæring paa Klagen: For 4 Aar siden boede Niels Hjortlund i Grindsted By . . . er en Bedrager og Procesmager . . . ved Kolding Birketing fundet skyldig i Bedrageri og Mened . . . har ført Proces med sin Fader . . . ¹²/₆ s. A. beklagede Hr. Haagen sig til Biskop Brorson over de mange Ubehageligheder, som voldttes ham i Anledning af Sagen med Niels Hjortlund: »Dersom det ikke var for den Kjærlighed, jeg er Gud skyldig, og den Hørsommelighed, jeg er Kongen pligtig, og en uskadt Samvittighed at beholde for Gud, var det bedste at tie og lade alle Ting gaa, som Verden forlanger, da jeg kunde have hver Mand til Vens i Sognet, i Stedet de nu gjerne saa mig i al Elendighed, om Gud vilde høre dem. Men jeg haaber, at den Gud, jeg tjener, er og mægtig at forsvare mig, var end Verden og Menneskene med aldrig saa onde og arrige . . .«

Biskoppen, som ¹⁶/₈ 1748 indsendte en lang Erklæring til Kancelliet, støttede paa det kraftigste Præsten, som tvende Gange havde lidt Fæstyrtning og havde maattet gjøre store Bekostninger paa Sagen med Niels Hjortlund, derfor nok kunde trænge til at blive forskaanet fra videre Proces med »denne vidtløftige Mand«; det henstilledes til Kongen at decidere, at Niels Hjortlund ikke »uden foregaaende publique deprecation« i Grindsted Kirke maatte komme til Alters, samt at han til aabenbar Skrifte ikke maatte antages, førend han viste mere Lydighed imod hans Lærere¹⁾ . . . Niels kom saa til at vente endnu i adskillige Aar, inden han kom til Alters.

Om et mærkeligt Besøg i Grindsted Præstegaard i Aaret 1749, et Besøg, som gav Anledning til, at baade Hr. Haagen og hans Hustru kom i Forhør, kan der

¹⁾ Kirkehist. Saml. I, 152 ff.

læses i Jydske Saml.¹⁾. — I Haagens Embedstid blev der oprettet Skoler i Grindsted og i Klink, og han var, som vi siden skulle høre, meget virksom i saa Henseende. Her skal omtales en anden gavnlig Foranstaltning, som han satte i Værk, idet han lod slaa en Bro over Grindsted Aa. Der havde tidligere været Bro over denne Aa, men Broen var for at forhindre Fjendens Passage derover i det 17. Aarhundrede bleven afkastet og ruineret af Mølleren i Eg, Clemen Sørensen²⁾, og der fandtes kun Rudera samt Pæle i Aabunden af denne gamle Bro. En stor Del af Beboerne havde deres Kirke- og Møllevej, ja snart deres daglige Fart over Aaen; Præsten maatte derover, naar han kjørte til og fra Annexkirken, og adskillige Rejsende passerede ogsaa derover. Men det var — især ved Vintertid — vanskeligt at komme over Aaen; det gamle Kjørested var saa fuldt af Springkilder og Vældekluder, at Præstens Heste, naar han skulde »kjøre Aaen«, mange Gange sank ned over Ryggen, og Rejsende kom under Overfarten stundom i Nød og Fare, saa Beboerne i Omegnen mange Tider maatte om Natten komme dem til Hjælp. — Præsten og andre vedkommende henvendte sig da til Amtmanden om at faa slaaet en Bro, og Amtmanden søgte at faa slaaet en saadan paa Amtets Bekostning, men en Del af Proprietarierne satte sig derimod. Saa vilde Præsten paa egen Bekostning slaa en Bro, men da det vilde koste meget at bygge Broen og siden vedligeholde den, søgte han og fik en kgl. Bevilling — af ²/₁₁ 1753 —, i hvilken det hedder, at naar han har opført Broen, »maa han til dens Vedligeholdelse af fremmede Rejsende, der ikke vil ride, kjøre eller drive Landevejen over Aaen, men betjene sig af Broen, lade oppebære Bropenge, nemlig af en ridende paa en Hest en Skilling, en Vogn uden Beslag 2 β , en beslagen 3 Skilling, en Karet 4 Skilling og af Staldstude,

¹⁾ 3. R. I, 409 ff. — ²⁾ D. Atl. V, 974.

som drives til Ribe, à Stykket en Skilling og af hvert Svin $\frac{1}{2}$ Skilling. Hvorimod Hr. Claus Haagen skal pligtig være at vedligeholde Broen og hvad Brøst og Bræk, der falder paa den, strax at lade reparere, saa den altid kan findes i fuld og brugelig Stand«. Der blev da af Pastor Haagen slaet en Bro, som var 21 Alen lang og 6 Alen bred, og han lod paa Præstegaardens Grund bygge et Hus, »Brohuset«, hvori der altid skulde være Folk for at lukke Broen op og for at tage imod Bropengene. Pastor Haagens Enke legerede Broen til de efterkommende Præster i Grindsted — Brohuset, som Pastor Sølling købte af Enken, skulde derimod købes, om vedkommende Præst vilde have det —, og de oppebar saa Bropengene¹⁾ og holdt Broen vedlige med Reparation, men Sognemændene paa den søndre Side af Aaen skulde — for at have fri Kjørsel over Broen — hente Tømmer, forrette Pligtarbejdet og aarlig vedligeholde Broens »Vaase«, hvilket ikke var saa lille et Arbejde, »thi« — skriver Hr. Haagen i sin Indberetning 1766 til Biskop Bloch — »der er et stærkt løbende Vand, som ved hastig paakommende Tordenskyll eller anden vedvarende Regn kan gjøre Dæmningen stor Skade, ihvor højt den er opdæmmet, og kan bortskylle Grunden, som er Løbesand, i Aaen, at der kan blive en 7 til 8 Alen Vand og Dyb udi Aaen«.

Med Biskop Brorson stod Pastor Haagen nok paa en god Fod; ved en Visitats $\frac{2}{8}$ 1756 skrev Biskoppen: »Hr. Haagen prædikede opbyggelig«; ved en anden Visitats ($\frac{15}{8}$ 1762) skrev han: »Hr. Haagen prædikede bevægelig over Christi medlidende Hjerte. Ungdommen svarede skikkelig, og Menigheden var bevægelig.« —

Det hed sig for 50 Aar siden, at Pastor Haagen var en rig Mand.

¹⁾ Endnu 1851 hedder det, at her betales Bropenge (Bloch Suhr, Kaldslexikon, S. 122).

I Anledning af Formue- og Kopskat 1743 opgjorde han sin Status saaledes:

• Min Formue: Min Præstegd. indkjøbt.....	100	rd.
Besætning derpaa.....	120	—
Sølv, Guld og rede Penge....	112	—
Jordegods 7 Td. 1 Alb. à Td. 25 rd. .	175	— 1 $\frac{1}{2}$ 9 β .
Min Gjæld.....	300	rd.
Igjen...	207	rd. 1 $\frac{1}{2}$ 9 β .
Mit Kalds Indkomster c.	200	rd.

Anexgaardens Landgilde skulde være 5 rd. 2 $\frac{1}{2}$. Dersom nogen vil give mig, hvis jeg bevislig paa den at opbygge har anvendt, maa de gjerne for min Part beholde den. — I Anledning af Extraskat efter Forordn. ^{21/10} 1757 opgaves hans Indtægt til 195 Rdl.

I Hr. Søllings Indberetning 1768 hedder det saaledes om Grindsted Præstegaard:

•Dens Bygning bestaar af 4 Længder, hvoraf 3 Udhuse bestaar hver af 18 Fag. Stuehuset, som er opsat af Mur og Bindingsværk, bestaar af 19 Fag med et lidet Halvtag ved den østre Ende, som er tækket med Teglsten. Indretningen er denne: I de 2de første Fag til øster er to Gjæstekamre, de næstfølgende 4 Fag til vester udgjør den store Stue med Vinduer ud til Gaarden og Haven. I de 2de følgende Fag er Forstuen, hvorigjennem er Gang fra Gaarden til Haven, derudi er et lidet Spisekammer samt en Trappe op til Loftet med Dør for og Nedgang til Kjælderen, ligeledes med Dør for. Kjælderen bestaar af 2 Fag, hvorudi er 3de Afdelinger, hver til sit Brug. Derefter kommer den daglige Stue, som er 3de Fag i Kvadrat, ved den søndre Side af den er et lidet Sengekammer og et lidet Studerekammer ud til Haven. Kjøkkenet følger efter i de næste 3 Fag ved Stuen, hvorhos er et Kammer til Børnene ud til Haven. I det 15de Fag, som følger næst efter Kjøkkenet, er en Forstue i den nordre Ende ud til Gaarden og et Kammer til Pigerne i den søndre Ende ud til Haven. De 4 sidste Fag udgjør Bryggerhuset, hvorudi er en Bagerovn og en Maltkølle. Tæt uden for den vestre Ende lige ved Bryggerhuset er en Brønd sat af Kampesten, 3 à 4 Alen dyb, med Ramme oven om; derfra bedre til vester 10 à 12 Skridt ere tvende smaa Vælde-Kilder med ypperlig Vand, som altid rinder. I den østre Længde Hus i Gaarden er en Stue paa 2 Fag med

Kjøkken og et lidet Kammer hos, hvor sl. Hr. Davids Enke boede et Aars Tid. Den nordre Længde er Kornlade. Den vestre Længde er Stald og Fæhus, hvori Karlene har deres Logemente. Ved Præstegaarden er efter denne Egns Beskaffenhed en smuk lille Have med en halv Snes gode Frugttræer, som meget trænges af Vestenvind og derfor ikke bliver ret store, men bærer dog nogle Frugter, som ere faa og rare. Haven, som ligger til sønder, er 10 Skridt længere end Stuehuset, og dens Bredder er 32 Skridt. Igjennem en Dør midt for Haven gaar man ud til Engen og Aaen, og siden Engen er blød, har min Formand ladet opkaste en Vase, hvorpaa man kan gaa derigjennem næsten ud til Aaen. Præstegaardens Bygning er ellers i god Stand og i sl. Hr. Haagens Tid næsten Del opbyggt af ny. Salshuset er bygt 1745. — Præstegaardens Hartkorn er 6 Tdr. 7 Skp. og Aalefang 1 Skp. Dens Jorder ligge inddelte under Byens Jorder og er næsten lige saa meget som til de andre tre Steder i Byen. Præstegaardens Enge ere for sig selv. Ved Præstegaarden kan avles 20 til 30 Læs Hø aarlig, men kun af ringe Bonitet. Udi Simmels Eng kan avles lige saa meget, som er endnu ringere. Fra Brohuset ned til Byen Dall er en Indlukke langs med Engen, som Hr. Cl. Haagen delte ind og gav Byen Jord igjen sønden for Smeddes Bjerg at indlukke. Engene i Simmel gaar skiftevis med Byens, og Skjellene der imellem hver Mands Eng findes ved Skjelbankerne i Engen fra Landet ud til Midtgraven, som den af gammel Tid har gaaet.

I samme Indberetning findes ogsaa Pastor Haagens Levnet beskrevet. I den første Del af denne Beskrivelse er der adskillige Fejl — han var ikke født 1699, blev ikke Student, da han var 18 Aar . . . —, derimod passer det maaske nok, at han i den latinske Skole gjorde hurtig Fremgang udi boglige Kunster, eftersom Gud havde begavet ham med et hurtigt Hoved og stor Forstand, ligesom det vel ogsaa stemmer, at hans Bryllup med veldydædle og gudfrygtige Jfr. Anna Sabina Ditlefsdatter v. Kukelsom blev celebreret i hendes Forældres Hus i Hesselager d. 13. Juli 1728. Den største Del af Beskrivelsen fortjener formentlig at meddeles her: »Havde Gud i hans Ægteskab ej behaget at velsigne ham med

Børn, saa var han dog ikke utaalmodig eller ilde tilfreds med Guds behagelige Vilje i saa Fald, men var villig til at gjøre vel imod andres fader- og moderløse Børn, ligesom han og især har udi mange Aar været en Fader for en af sin kjære Hustrus Paarørende, nemlig veldydædle Jfr. Dorteia Christina Heering, som han for henved 30 Aar siden antog i Datters Sted; hun blev hos ham til hans Dødsdag, hvorefter hun har indladt sig i Ægteskab med Degnen Monsr. Johannes Wellejus her i Grindsted.

Om den sl. Mands Snildhed og Troskab i sit Hyrdeembede i Kristi Kirke kan hans Tilhørere bedst vidne; han lod ikke af at formane dem i Kristi Sted til at lade sig forlige med Gud; han var ej bange for at tale Sandhed eller paaminde den uskikkelige og holde ved indtil den sidste Stund med utrættet Flid at lære, formane, straffe og trøste med al Langmodighed og Lærdom. I Omgang med sine Venner var han munter, beleven, oprigtig, tjenstfærdig; hans levende Naturel foraarsagede, at han næsten altid var mild udi Selskaber, omgængelig i sit Hus, god at komme til rette med og fri for de traurige Tanker, som andre undertiden til ingen Nytte plage sig selv med. Møje, Besværlighed, Bekostning, ja Farligheder regnede han intet, naar nogen af hans Venner var hans Hjælp begjærende. Hans Uvenners utidige Domme og ubillige Vrede ansaa han med en filosofisk Koldsindighed og var rede til at forliges med dem, saa snart de søgte hans Venskab. Mod fattige viste han sig godgjørende og især mod saadanne, hvis Trang var ham bekjendt. Hans underhavende Tjenere og Tyende havde i ham en behjælpelig Husbonde. Kort at tale, den sl. Mand havde ved nogle hos Mennesker almindelige Skrøbeligheder ogsaa adskillige Fuldkommenheder, der saaledes overvejede hine, at han efter sin Død af alle fornuftige og retsindige med Ære og Berømmelse bør omtales og af ingen lastes.

Hvad den sl. Mands Endeligt og Udgang af Verden angaar, da er det vel sandt, at den gode Gud havde velsignet ham med gode Legemskræfter og en stærk Complexion, der kunde taale Fatigue og Arbejde endog i en høj Alder frem for mange unge. Deraf kom det og, at om han end undertiden var syg, saa hørte man ham dog sjælden klage sig; men han bar med en mandig og kristelig Taalmodighed sit Legems paakommende Byrde og Smerter. De sidste 2de Aar han levede, syntes hans Kræfter og Helbred ej saa aldeles fuldkommen som tilforn, og især var han i de sidste 14 Dage undertiden meget afmægtig og stakaandet, hvilket de, som daglig omgikkes ham, vel mærkede, men tænkte dog ikke paa, at han saa hastig skulde blevet dem fratagen. Dog hans adskillige Foretagende til de efterlevendes Gavn vidnede tilstrækkelig om, at han selv havde sin nær forestaaende Død for Øjne, ligesom han og i de sidste Dage, naar han havde Rolighed for Embedsaffære, udi sit Kammer læste andægtig Herrens Ord, bad inderlig til Gud og fornøjede sig med højt at sjunge nogle aanderige Salmer, fulde af Opmuntring til med Glæde at omfavne den kolde Død. Den allersidste Dag, Gud lod ham være fremmed paa Jorden, var første Søndag e. Hellig 3 Kongers Dag d. 11. Januarij 1767, da han selv udi begge Kirker troligen forrettede sit Embede, prædikede, meddelte nogle i Annexkirken det højværdige Alterens Sacramente og der kastede Jord paa et Lig. Udi Annexkirken, hvor der var først Herrens Tjeneste, befandt han sig, da han kom af Vognen, meget mat og stakaandet, saa han stod nogle Gange og hvilede sig, da han gik fra Kirkedøren op til Alteret, da han og klagede over, at Kulden faldt ham saa hardt paa Brystet, at han meget besværlig kunde drage sin Aande og derfor inderlig bad Gud om Hjælp og Bistand. Gud bønhørte ham og, thi da han lidet havde sat sig ned

og hvilet, blev han saa stærk igjen, at han uden nogen kjendelig Forskjel gjorde, som meldt er, hvad der var for ham at gjøre, rejste derpaa hjem og efter en liden Vederkvægelse forrettede sin hellige Tjeneste her i Grin-sted Kirke. Da dette var ved Guds Bistand vel over-staaet, gik han glad til sit Hus og takkede Gud hjertelig, som havde hjulpet ham ogsaa den Dag over. Derefter spiste han og var meget vel til Mode. Imidlertid klagede han meget over Kuld, Trangbrystighed og Obstruktion, men rejste dog efter Maaltid ned til Dall tillige med sin kjære Hustru for der at tale med og besøge en syg. Det første han kom ind i Dall, var han atter meget mat, men kom dog til rette igjen, da han noget havde hvilet og varmet sig; gik derpaa ud at besøge en ung Karl Monsr. Niels Hansen, som boede i et Hus der ved Gaar-den; der blev han igjen overfalden af Stakaandighed, og som velbemeldte Monsr. N. Hansen mærkede, at han blev alt mere og mere slet og afmægtig, gik han efter den sl. Mands Villie ind til Md. Haagen og bad hende komme ud til ham; hun kom strax tillige med flere af Husets Folk og fandt sin kjære Mand siddendes paa en Stol at stride med Døden, hvilket uventede Syn kunde ikke andet end hæftig forskrække hende; dog styrkede Guds Naade hende, saa hun i lidet Vin tilbragte ham nogle Draaber, som han tilforn havde faaet af og befunden sig vel efter; han fik strax noget mere Luft for Brystet, idet han kom til lidet at bryde sig; men det indvortes Onde, formodentlig et saakaldet Stikflod, blev dog ved at ruinere hans Legems Bygning, hvilket da hans dyd-ædle Kjæreste formærkede og kunde nu intet Haab have mere om hans Liv i dette dødelige, saa fik hun i denne Skræk og Angst de Ord i Munde og læste dem højt: O Jesu vær, du Jesu, min, O Jesu, lad mig være din, O Jesu, vær du min Tillid, saa har jeg nok til evig Tid. Ved disse Ords Udsigelse opløftede den sl. Mand sine

Øjne til Himmelen, vilde og folde sine Hænder tilsammen, men overleverede i det samme, Kl. mellem 7 og 8 slet om Aftenen, sin Sjæl udi Jesu Navn til Herren, efterat han her havde tjent ham som en Kristen sin Levelid og som en tro offentlig Lærere i Guds Kirke noget længere end 38 Aar, og hans ganske Alder var efter Guds Villie bleven 68 Aar 3 Maaneder og 14 Dage.«

Hr. Haagens Enke døde i Grindsted ¹¹/₄ 1775, 74 Aar gl. I Følge hendes Testamente skulde der efter hendes Død uddeles 100 Rdl. til de fattige i Grindsted og Hejnsvig Sogne. Executores testamenti ansøgte om, at disse Penge maatte hensættes paa Rente til aarlig Uddeling, men Kancelliet resolverede ²⁶/₄ 1777: Vil forholdes efter Testamentets tydelige Ord: uddeles efter hendes Død.

12. 1767. Christopher Sølling,¹⁾ Født i Kolding ²⁴/₄ 1729, Søn af Skomager Peder Nielsen S. og Marie Christophersdatter, Stud. fra Kolding 1749, s. A. Huslærer sst. hos Jagtbetjent Erich Juhl, fra 1755 Hører ved Kolding Latinskole, ¹⁵/₁₂ 1755 cand. theol. (haud ill.), ²⁹/₃ 1760 Hospitalspræst i Kolding, ¹⁷/₄ 1767 Sognepr. for Grindsted-H., ¹¹/₆ 1784 Sognepr. for Thorstrup-H., † ¹/₅ 1809. Provst for Jerlev-Slaugs Herreder 1774—1784, 1784 Provst for Øster Horne Herred og fra ¹⁷/₁ 1800 tillige for Slaugs Herred. ²⁵/₁₁ 1762 g. m. Anna Cathrine Magdalene Juhl, Datter af Jagtbetjent Erich Juhl, f. 1741, † i Smidstrup Præstegaard 1821. — Meget virksom for Udskiftningen i Grindsted-H.; efter ham og hans Hustru opkaldtes Søllingdal og Cathrinebjerg i Hejnsvig Sogn. Biskop Bloch kaldte ham ²⁰/₁ 1772 i en Indberetn. til Kancelliet »en brav Præst«. Hr. Sølling, som var Ejer af Grindsted Kirke, gav Jord til Skolen i Hejnsvig. I Følge Pastor Haagens Enkes Testamente fik han hendes »Skriver Chatoll«, hans to Sønner Erik Frederik og Peder hver 50 Rdl., hans Datter Claudiana Sabina 100 Rdl. og

¹⁾ Jvfr. Stamtavle over Familien Sølling. Udg. af Overretssagf. L. Jørgensen. Jydske Saml. 3. R. VI, 458 ff.

en Gaard i Sønderby. I et Skrin fandtes efter Mad. Haagens Død bl. a. følgende Skrivelse:

• Dette er til

Claudiana og det maa inte aabnes før Skifte er.

Lille søde Datter Claudiane Sabine. Gud velsigne Dig og din Fader og Moder med Dig. Jeg giver Dig mit forgyldte Spejl og Rok og min Muffe og en rød og hvid Dyne og to Puder af det samme Slags. Dette er min sidste Villie. Gud bevare Dig fra alt ondt, det ønsker den, der vil Dig vel.

Grindsted-Roelighed 24de Juny.

Anna Sabina sl. Haagens.«

13. 1784. Ove Kasbjerg. Født paa Østrup Skovgd. ^{24/9} 1738, S. af Villads K. og Anna Marg. Lyngaae, Stud. Od. 1760, cand. theol. ^{22/12} 1762 (non cont.), p. Kap. Kollerup-V. 1780, Præst ved Viborg Tugthus 1781, Sognepr. Grindsted-H. ^{16/10} 1784, † 1799, begr. ^{20/4}. G. m. Cecilie Marie Bang, D. af Overkrigskommissær Laurits Hansen B. og Catharina Westerman, f. c. 1745, † i Kolding ^{12/6} 1800.

Da Vorbasse-Grene 1784 var ledigt, indstilledes Hr. Kasbjerg som Nr. 2 til dette Embede: — »Præst ved Wiborg Tugthus med 20 rdl.s Løn, men derimod er givet Løfte om Befordring efter 3 Aars forsvarlig Tjeneste, hvilke ere udløbne. Stiftamtmd. og Bisk. rekommendere ham som en værdig og duelig Mand, da hans Alder, retskafne og christelige Forhold og yderlig fattige Omstændigheder raaber om hastig Befordring.« Den som Nr. 1 indstillede (Hr. Treu i Kinds) fik Embedet, og samtidig udnævntes Hr. Kasbjerg til Hr. Treus Eftermand i Kinds; men Kasbjerg har vel saa ikke ønsket at overtage dette besværlige Embede.

^{30/1} 1799 fik Pastor Kasbjerg i Grindsted en Irettesættelse af Stiftsøvrigheden, fordi han havde nægtet Kirkejeren Provst Sølling Nøglen til Kirken, hver Gang han vilde afhente nogle Materialier fra Kirken, og fordi han

fra Prædikestolen havde publiceret Raad og Formaning til samtlige Sognets Beboere, at ingen skulde indlade sig i at købe Kirken.

Om Hr. Kasbjerg havde Traditionen for 50 Aar siden adskilligt at berette: Han var meget godgjørende, og han var en udmærket Prædikant, uagtet han undertiden var som afsindig. Han kunde komme kjørende til Kirken som rasende — Karlen laa gjerne bag i Vognen —, men naar han kom op paa Prædikestolen, prædikede han, saa alle Tilhørerne græd. Han holdt undertiden op midt i Prædikenen og sagde, at han kunde ikke være paa Prædikestolen for Dunster. En Dag, da han stod paa Stolen i Grindsted Kirke, kom en Mand — Morten Kjær — gaaende ind i Kirken. Præsten standse i sin Tale, saa ned og sagde: »Naa, det var dig, Morten!« Efter en Pause: »Kan du nu sige mig, hvor jeg slap?« — Mad. Kasbjerg var ogsaa af og til mærkelig; men de hjalp nok kjærlig hinanden.

14. 1799. Niels Bagger Nissen. Født i Ribe ¹²/₁₁ 1764, S. af Organist Frederik N. og Anna Cathrine Thun; Stud. Ribe 82, Kand. ¹²/₁₀ 86 h, Hører Ribe 88, r. Kap. Skjærbek ¹¹/₃ 91, Sognepr. Grindsted-H. ²⁸/₆ 99, Grimstrup-A. ¹⁷/₂ 1804, Sneum-T. ⁶/₈ 13, † ³⁰/₃ 30. G.¹ ²⁵/₅ 91 m. Mariane Johanne Margrethe Johansdt. Murarius, f. i Kosel ²⁵/₆ 63, † ²⁹/₃ 93, D. af Kaptajn J. M. og Magdalene Amalie Wulf. G.² ²⁵/₄ 95 m. Ingeborg Engelstoft, dbt. i Nordby paa Fanø ¹⁶/₉ 1768, † Varde ¹³/₁₀ 1862, blind i flere Aar. D. af Birkedommer Christen E. og Anna Cathrine Eskildsen.

15. 1804. Søren Pedersen Bagge, † ²⁹/₄ 1811. Født i N. Kongerslev 1745, S. af Murmester Peder Sørensen; Stud. Randers 68, Kand. ²⁷/₆ 79 h, Hører Randers 75—93, r. Kap. Skive-R. ¹⁰/₅ 93, Sognepr. Grindsted-H. ¹³/₄ 1804. G. Randers ²⁸/₁₁ 81 m. Ane Kirstine Glas, f. ²⁵/₅ 57, D. af Søren Christensen og Kirstine Pedersdatter.

16. 1811. Jens Carsten Frich Høhne. Født i V. Vedsted $\frac{1}{2}$ 1777, S. af Sognepr. Christian Jensen H. og Magdalene Cathrine Frich; Stud. Ribe 97, Kand. $\frac{30}{4}$ 1801 I, Sognepr. Grindsted-Grene $\frac{22}{11}$ 11, Ikast $\frac{28}{7}$ 19, † $\frac{11}{11}$ 23. G. Sennels $\frac{15}{4}$ 12 m. Marie Cathrine Hellesen, dbt. Tikjøb $\frac{24}{3}$ 1776, D. af Hans H., Ejer af Dulsborg ved Helsingør.

17. 1819. Jørgen Gottberg Sommer. Født paa Fæmø $\frac{6}{7}$ 1794, S. af Sognepræst, Dr. theol. Magnus S. og Ellen Maria Borup; Stud. Frederiksborg 12, Kand. $\frac{24}{4}$ 17 I, Sognepr. Grindsted-G. $\frac{17}{12}$ 19, tillige Hejnsvig $\frac{17}{4}$ 22; Tjæreby-A. $\frac{2}{5}$ 32, Provst $\frac{7}{3}$ 40, † $\frac{21}{12}$ 46. G. 1820 m. Mette Christine Jensen, f. i Kallundborg $\frac{12}{9}$ 96, D. af Frederik J. og Ellen Hansdt.

18. 1832. Jens Henrik Brandt. Født i Odense $\frac{23}{1}$ 1803, S. af Farver Christen B. og Mariane Lihme; Stud. Odense 20, Kand. $\frac{20}{10}$ 28 I (h—l), Sognepr. Grindsted-G. $\frac{12}{10}$ 32, Ølgod-S. $\frac{11}{3}$ 37, Skeby-O. $\frac{8}{7}$ 51, † $\frac{30}{3}$ 60. G. $\frac{1}{2}$ 33 m. Elisabeth Tommerup, f. paa Drejø $\frac{7}{7}$ 1805, D. af Sognepr. Peter T. og Nicoline Christiane Vilhelmine Fog.

19. 1837. Daniel Bøggild. Født i Todbjerg $\frac{5}{2}$ 1799, S. af Sogndegn Johan B. og Anna Cathrine Høeg; Stud. Aarhus 19, Kand. $\frac{20}{10}$ 28 I (h—l), Kateket Korsør $\frac{14}{5}$ 34, Sognepr. Grindsted-G. $\frac{16}{5}$ 37, Hersom-B.-K. $\frac{31}{5}$ 40, Velling-H.-G. $\frac{4}{5}$ 50, entl. $\frac{29}{8}$ 70, † 85. G. $\frac{15}{8}$ 1834 m. Anna Magdalene Jacobsen, f. $\frac{12}{13}$ 13 Cathrinelund, Ø. Assels Sogn, D. af Proprietær Jørgen J. og Anna Cathrine Groth. — 6 Sønner og 9 Døtre.

20. 1840. Johan Sigismund Schmidt. Født i Nyborg $\frac{28}{11}$ 1814, S. af Chef for det sjællandske Jægerkorps Mathias Henrik S. og Anna Dorthea Johné; Stud. Nyborg 32, Kand. $\frac{18}{11}$ 36 I (I—l), kst. Adjunkt Helsingør 37, Roskilde 38, Adjunkt Roskilde $\frac{4}{3}$ 40, Sognepr. Grindsted-G. $\frac{25}{10}$ 40, Sest $\frac{21}{8}$ 50, Grundfør-S. $\frac{22}{3}$ 62, entl. $\frac{13}{3}$

84, † 92. G. $^{27/7}$ 41 m. Ida Elisabeth Spies, f. $^{17/12}$ 14 N. Sundby, † $^{9/3}$ 75, D. af Kancellir.. Byskriver Vilhelm S. og Cecilie Christiane Klingberg.

21. 1850. Niels Møllerup Blach, † $^{29/4}$ 1859. Født i Hadsten Kro $^{22/3}$ 1803, Stud. Aarhus 26, Kand. $^{10/5}$ 36 n (h—h), p. Kap. Grundfør-S. $^{26/9}$ 37, Hjælpepr. Astrup-T.-H. 45, p. Kap. Voldum-R. $^{26/9}$ s. A., Sognepr. Grindsted-G. $^{29/10}$ 50. G. Grindsted $^{4/11}$ 53 m. Caroline Adelheid Christensen, f. $^{1/8}$ 15, † Rødning $^{11/9}$ 64, begr. i Grindsted.

22. 1859. Frederik Peter Christian Moth. Født i Kjøbenhavn $^{2/4}$ 1818, S. af Kaptajn M. og Caroline Elisabeth Dorothea Bertram; Stud. pr. 39, Kand. $^{12/5}$ 48 l (h—v. h), p. Kap. Gauerlund-V. $^{1/1}$ 54, Udby p. Fyen 58, Sognepr. Grindsted-G. $^{4/7}$ 59, Vinding-B.-V. $^{21/3}$ 64, entl. $^{31/12}$ 91, † $^{8/4}$ 94. G. $^{28/4}$ 60 m. Elisabeth Augusta Holm, f. $^{28/8}$ 33 Ronæs, D. af Sognepr. Claus H. og Elisabeth Regensdorff.

23. 1864. Johan Johannes Ludvig Schjerner. Født i Stisnæs, Magleby Sogn (ved Skjelskør) $^{17/2}$ 26, S. af Skolelærer Johannes Samuel S. og Christine Meyland; Stud. Slagelse 44, Kand. $^{17/4}$ 49 h^I (1*—*1), p. Kap. Vestenskov-K. $^{25/10}$ 55, Sognepr. Grindsted-G. $^{13/6}$ 64, Kopperup-F.-G. $^{12/5}$ 71, Provst for Fjends Herred $^{18/8}$ 77, Sognepr. Egebjerg $^{4/5}$ 83, † $^{25/2}$ 88. G. $^{29/5}$ 65 med Elisa Cathinka Nannestad, f. i Utterslev $^{21/3}$ 28, † Kbhvn. $^{15/5}$ 92, D. af Sognepr. Nicolaj Conrad N. og Margrethe Dorph.

24. 1871. Hans Jacob Julius Mygind. Født i Aalborg $^{25/12}$ 30, S. af Sergeant, senere Toldkontrollør Niels M. og Johanne Marie Petersen; Stud. Aalborg 48, Kand. $^{13/6}$ 55 h^{II} (h—l), Lærer v. Frelserens Arbejdshuses Drengeskole $^{16/8}$ s. A., Andenlærer v. Korsør Borgerskole $^{9/3}$ 57, Sognepr. og Skolelærer Omø $^{20/11}$ 65, Sognepr. Grindsted-G. $^{1/8}$ 71, Bøvling-F. $^{26/3}$ 74, Fraugde $^{3/1}$ 83, entl. $^{26/3}$ 1909, † $^{28/12}$ 12. G. $^{5/6}$ 57 m. Henriette Augusta

Gøtzsche, f. $14/3$ 36, † $1/7$ 91, D. af Sognepr. Henning Christopher G. til Finderup og Johanne Marie Jacobsen.

25. 1874. Emil Frederik Bøllelose. Født $31/5$ 32 i Nykjøbing p. M., S. af Sognepr. t. Aastrup (Haderslev Provsti) Hans B. og Ane Cathrine Bidstrup; Stud. pr. 52, Kand. $27/1$ 62 h^{II} (*1—1*), Lærer v. Aabenraa Realskole 62—64, pers. Kap. Glud-H. $3/8$ 66, Sognepr. Grindsted-G. $8/8$ 74, Skjelby-G. $5/5$ 80, † $19/3$ 96. G.¹ $6/8$ 67 m. Ida Knudine Grauer, f. $22/3$ 40 Aabenraa, † $15/4$ 81, D. af Kancelliraad, Læge Jacob Jørgen G. og Nicoline Dorthea Aagaard; g.² Skjelby $31/5$ 83 m. Emilie Vilhelmine Vesterby, f. $31/5$ 51 Ribe, D. af Kæmner Jens Christensen V. og Mariane Møller.

26. $17/9$ 1880. Heino Gotlob Melchior Hammer Buchholtz. Forfl. $5/2$ 1886 t. Skjæve.

27. $13/11$ 1886. Carl Otto Frederik Sommer. Forfl. $27/7$ 1893 t. Veflinge. † $17/6$ 1914.

28. $18/10$ 1893. Johannes Vibe Petersen. Forfl. $10/11$ 1900 t. Hygom-H.

29. $23/1$ 1901. Knud Mortensen Hørlyck. Forfl. $10/11$ 1911 t. Borre.

30. $30/4$ 1912. Jens Peder Rasmussen Dræbye.

Vorbasse og Grene;

Vorbasse og Hejnsvig fra $9/10$ 1810;

Verst, Bække og Vorbasse $18/4$ 1822— $12/10$ 1832;

senere atter Vorbasse og Hejnsvig indtil $1/5$ 1910,
da hver af disse Sogne blev et selvstændigt Sognekald.

1. 1536. Iver Mair († 1551). I Indberetn. til Resen 1667 tilføjes, at hans »graftræ findis under alteret med ingen anden opskrift« (end Navnet). Nævnes ogsaa i Indberetn. af $23/3$ 1690 og i Præsterækken i Vorbasse Kirke som Nr. 1.

2. 1551. Svend Ostensen (Sveno Ostenii), † ca. 1554.

3. Severinus . . , nævnes kun i Indberetn. til Resen; formodentlig Præst til ca. 1560, hvis han da ikke er identisk med Nr. 2 (som ikke nævnes i denne Indberetning).

4. Iver Madsen ca. 1560, † 1561. Han, som var en Søn af Hr. Mads Iversen til Andst-Gjesten, var selv 1545 Præst sst.; han stævnedes da for nogle Hug, han havde tilføjet en Kvinde, Else Palles, og stævnedes endvidere for en Dom, han fik paa Viborg Landsting efter vrang Undervisning¹⁾. Siden slog han i Drukkenskab en uskyldig Stodder ihjel; han blev da fradømt Kaldet ved en Provsteret, og Dommen stadfæstedes i Maj 1555 ved et Bispemøde i Kjøbenhavn. Kongen sagde selv: »Ich wil ehm dar nicht hebben« (nemlig i Andst-G.); men Hr. Iver fik Lov til at faa et andet Embede, naar et saadant blev ledigt, og han fik foreløbig nogen Indtægt af sit gamle Embede, som var blevet forsynet med en anden Mand. Men da Christian III var død, har Iver Madsen nok tænkt, at han hos den nye Konge kunde opnaa at komme tilbage til Andst-G.; han skrev da til Kong Frederik og gav en saadan Fremstilling af Sagen, at Kongen ¹/₁ 1560 tilskrev Biskop Hans Tausen et Brev, hvori det hedder: »Tha for slig leylighed som wii ther om forfare . . . haffue wii vnndt oc tilladett, att han egenn maa komme till hans sogner Andst och Giestenn och thennom beholde. Thij bede wii etther och wille, attj tiltlencke strax at lade hannom følge samme sogue och ingenn Hinder gjør hannem ther paa. Paa thett hand icke schall behoff haffue sig ydermere ther om for oss att beclage. Her wiider att rette etther effther och lader thet ingenlunde.²⁾« — Men Mester Hans Tausen var en Mand; han var syg, da han modtog Kongens Brev, og kunde

¹⁾ D. Mag. 4. R. I, 113. 140. -- ²⁾ Kanc. Brevbog.

derfor ikke rejse til Majestæten og give mundtlig Forklaring; men han kunde heldigvis endnu skrive. Han viste da i et Brev — skrevet i Febr. 1560 —, hvorledes det i Virkeligheden var gaaet til med Sagen, som Hr. Iver ikke havde fremstillet rigtigt for Kongen, og han tilføjede: »Nu haffuer hand Wordbassij oc Grene oc offuer Prestrenten naadelig nyder VI Orter Korn af E. K. Maytz. Tiende¹⁾. Om disse II Sogne ere icke nu aldeles saa gode som de andre II, saa wilde E. K. M. dog werdes til at ansee den salige Konges Willij oc Superattententers Dom, Her Iuers egen Forplichtelse oc eendelig beseglet Forligelse, hand weluillig haffuer indgoet met Sognepresten, der nu er i samme Sogne, paa Ere oc Relighed. — Oc for Aldting wilde E. K. Mayt. for Kirkens Bestandighed lade bliffue Disciplin oc Reffselse, at een Præst, som bør at were eet Spegel for Andre, der vnød slaauer een vskyldig Stackarl ihiel, maa haffue een Ammindelse deraff, det Stond hand leffuer, oc Andre leffue vdj Fryckt oc tage seg des bedre wore²⁾. — —«

Hvorledes Sagen saa endte, faa vi at vide af følgende Bemærkning udenpaa Kongens Brev³⁾ til Hans Tausen: »for^{ne} Her Iffuer kom siden til Worbasse oc Grene, oc vaar der . . . kun it Aar, oc samme Aar — 1601 [Fejlskrift for 1561!] — døde oc saa Her Melchior vdi Gamst, Pastor.« Iver Madsen, som i Febr. 1560 havde Vorbasse-G. — i hvis gamle Præsterækker han slet ikke nævnes — maa altsaa dengang nylig have faaet dette Embede, og han maa være død i Vorbasse 1561. Vi faa endvidere at vide, at hans Efterfølger i Andst hed Melchior og døde samme Aar, hvilket sidste stemmer godt med det, som fortælles i Ny kirkehist. Saml.⁴⁾.

¹⁾ Ved Klemmebrev ³/₅ 1555 tillagt Præsten til Vorbasse-Grene og hans Efterkommere 3 Ørte Korn af Kongelienden af Vorbasse Sogu og 3 Ørte Korn af Kongelienden af Grene Sogn, halvt Byg og halvt Rug.

²⁾ D. Mag. 3. R. III, 304 f. Ny kirkeh. Saml. III, 335. — ³⁾ Ribe Bispeark. (Capsa 2, Pakke 6, Nr. 9) i Landsark. i Viborg.

⁴⁾ III. 339 f. — I Præsteindberetn. fra Andst-G. — i D. Grønlunds Saml. — an-

5. 1561. Niels Pedersen Refsinghoved¹⁾ (Nicolaus Reffingi). ²/₁₂ 1572 tilsendte Kongen Biskop H. Laugesen i Ribe 4 Klager fra Sognemændene i Vordbasse og Greene over deres Sognepræst Hr. Niels i Vordbasse: Han havde ikke skikket sig, som det passer sig for en Guds Ords Tjener, var offentlig paa Tinge bleven sigtet for en vitterlig Horkarl uden at have fralagt sig det og havde ofte taget sig anden Bestilling for og forsømt sin Kirketjeneste, saa Folkene, der ere komne til Kirke, have maattet gaa hjem uden at faa hverken Prædiken eller anden Guds-tjeneste. — Kongen forundrede sig i høj Grad over, at Biskoppen helt havde set igjennem Fingre dermed; denne skulde strax kalde Sognemændene og Præsten for sig, og hvis Præsten fandtes skyldig, da ikke alene afsætte ham og indsætte en anden lærd Mand til Sognepræst, men helt forbyde ham hans Præsteembede²⁾. — Hr. Niels blev dog ikke afsat dengang.

1583 ⁸/₃ fik Hendrick Belov kgl. Skrivelse: Hoslagt sendes ham en Supplikats fra Hr. Niels Pedersen, Sognepræst i Vorbassi og Green Sogne, hvori denne klager over, at der i nogle Aar er gjort ham Hinder paa de 3 Ørt. Korn af hvert Sogns Krontiende, som Kongens Fader formedelst de ringe Sogne havde tillagt Præsteembedet, og at et Stykke Eng, der tidligere har hørt til Præstegaarden, nu er kommen derfra og ind under nogle Bønder. Angaaende de 3 Ørt. Korn af Green Sogn har Kongen skrevet til Mogens Jul til Knifholt; hvad de 3 Ørt. Korn af Vorbassi Sogn angaar, skal H. Belov undersøge, hvad Præsten efter Kongens Faders Fundats skal have, og sørge for, at han faar det. Spørgsmaalet om Engen henstilles til H. Belovs Afgjørelse.

føres Iver Madsen blot som Præst der; som hans Eftermand nævnes Jens Simonsen, og derefter hedder det: »Hr. Melchord (!) antegnes som forriges Successor i et Manuscript af Hr. Jens Andersen Heug, men Provstens Liber daticus melder ey om ham.«

¹⁾ Revsing i Gjesten Sogn kaldtes i gammel Tid Reffsing hofluet (Indberetn. t. O. Worm 1638). — ²⁾ Kanc. Brevb.

S. D. kgl. Skriv. til Mogens Jul: Da Kongen ikke har kunnet bortforlene, hvad der ved Kongens Faders Fundats var henlagt til andet Brug, og ikke vil have Forleningsbrevet til ham paa Kronens Korntiende af Green Sogn forstaaet som omfattende mere end Kronens Rettighed, skal han tilbagelevere Hr. Niels Pedersen, hvad han i de forløbne Aar ved en Misforstaaelse har forholdt ham, og herefter ikke gjøre ham Hinder paa hans Ret, saafremt Kongen ikke skal træffe anden Bestemmelse om Tienden¹⁾.

1593 klagede Hr. Niels Pedersen til Kongen over sin Kapellan Søren Grumsen Gjørding: Kapellanen forholdt sig meget uskikkelig og var for utilbørlig Levned og Handel Vold oversvoren; Hr. Niels begjærede at maatte blive ham kvit og faa en anden god og gudfrygtig Person. — Kongen paalagde Lensmanden at undersøge Sagen²⁾. Det følgende Aar paalagde Kongen Biskoppen og Kapitlet at indstævne de to Præster i Vorbasse paa Grund af den megen Trætte, de havde med hinanden, og da strax dømme, hvilken af dem der skal blive i Kaldet, eller hvad der ellers skulde ske.³⁾

⁴⁾ 1594 afsagdes Dommen: »Hr. Søren Grumsen haver forbrudt sit Kald, efterdi han ikke haver holdt sin Kontrakt og udi saa lang Tid foragtet alle gode Paa-mindelser og imod Lensmandens og Bispens Forbud prædiket, en lovforvunden Mand for Bordag [Slagsmaal], Gjæld, Gaardfred og Husfred, som for^{ne} begge Capitelsdomme formelde, hvilke han efter sin egen Forpligt ikke haver bevisligen efterkommet, meget mindre den for^{ne} Beskeden, som ærlig og velbyrdige Fru Anne Giords⁴⁾ haver skriftligen gjort med ham. Disligeste at han haver ladet Præstegaardens Bygning slemmeligen forfalde og sin Part af Avlen aldeles fordærvis og ført et uskikkelig

¹⁾ Kanc. Brevb. Jvf. S. 192. — ²⁾ J. Tegn. IV, 401. — ³⁾ J. Tegn. IV, 451. — ⁴⁾ Se S. 58.

Levnet, siden han kom præsteviet hjem af Norge og belaa et Kvindfolk, som han aflede Barn med, saa vel som siden, at han er benaadet at komme til dette Kald, haver levet med sin Hustru udi idelig Kiv, Slag, Drukenskab og Slemmeri. — Da efterdi saa Hr. Søren beklager sin store Armod, og paa det han kunde disbedre komme til med at forhøre sig om anden Vilkaar, skal den Person, som kommer i Kaldet efter ham igjen, give hannem et halvt Hundred Daler . . . Disligeste efterdi at for^{ne} Niels Refsing findes ikke heller uden stor Forargelse, lige Skyld og Brøst med sin Hustru og Tyende, som hannem for os overbevises, og han ikke selv afværgte kunde, og haver taget Pendinge af for^{ne} Hr. Søffrens Fader, at han skulde tage hannem til sig, og dermed mod Ordinansen solgt sit Kald, og haver ladet Her Søffren tage Kald paa sit Kald, og findes ikke saa skikkelig og bekvem, at han selv efter denne Dag kan forestaa samme Kald, da finde vi hannem fore, at han efter denne Dag skal selv ingen Magt have paa det ny at tage sig nogen Medtjener, men til for^{ne} Sogne at kaldes en lærd og skikkelig Person med det første . . . dog saa, at for^{ne} Person skal give for^{ne} Her Niels Refsing for hans Armods og Alderdoms Skyld en billig Genant aarlig . . . med saa Skjel, at for^{ne} Her Niels og hans Tyende skulle flytte af Præstegaarden for videre Kiv og Trætte Skyld inden førstk. Pindsedag udi det seneste . . . hvilken Genant han skal nyde for Livstid.« — Hr. Søren vilde dog ikke vige; blev saa fængslet af Lensmanden og maatte forpligte sig til at undvige sit Kald¹⁾. Men baade han og Hr. Niels indankede den over dem fældede Dom for Herredagen. Kapellanens Hustru Marine Nielsdatter, Hr. Niels Refsings Datter, mødte for dem begge, men Herredagen stadfæstede Dommen ^{26/7} 1595.²⁾

¹⁾ J. Reg. IV, 502. — ²⁾ Kongens Rettertings Domme I, 4 ff.

Søren Grumsen, som var en Præstesøn fra Gjørding, var vel 1592 bleven Kapellan hos Hr. Niels og var sagtens snart efter bleven gift med dennes Datter.

1596 ²⁹/₁₈ Miss. til Hospitalsforstanderen i Ribe. Hr. Nels Pedersen, forhen Sognepræst i Vorbasse, har berettet, at han har en fattig vanfør Datter, omtrent 14 Aar gammel, som han paa Grund af Armod og Alderdom ikke kan forsørge, og han har derfor ansøgt om, at hun maa blive indtaget i Hospitalet i Ribe. Hospitalsforstanderen skal undersøge hendes Forhold og, hvis hun er saa elendig, indtage hende i Hospitalet, hvis der er Plads ledig, og lade hende faa samme Underholdning som andre fattige Personer.¹⁾

6. 1595. Christen Stephansen Werst, † 1628. En Præstesøn fra Verst. Fik ¹³/₉ 1595 Brev paa 6 Ørte Korn aarlig af Koldinghus, da de Præsteembedet i Aaret 1555 tillagte 6 Ørte af Kongetienden vare lagte til Ribe Kapitel.²⁾ Kaldes 1619 Christen Staphensen.³⁾

7. 1629. Hans Lauritsen Høllund(?), † 1631. Blev ordineret i Ribe ²⁶/₈ 1629; var den første, som blev ordineret af Biskop Jersin; kaldes da Johannes Laurentius⁴⁾. Han er formodentlig den Joh. Laur. Hallandus, som nævnes i Kommunitets-Matrikelen, og som blev Student fra Kjøbenhavns Skole i Juli 1626 og da kaldes Johan. Lavr. Rognes.⁵⁾ Navnet Høllund, som findes i de gamle Præsterækker, er vel saaledes forkert. Hr. Hans i Vorbasse blev ²⁷/₁₁ 1631 ansat til 4 dall. i Skat.⁶⁾

8. 1632. Peder Christensen Marebæk⁷⁾, † 1663. Hører i Ribe, Stud. derfra 1630, Rektor i Ringkjøbing, Præst i Vorbasse 1632 (ord. ⁵/₃ 1632), Vice-Provst (1661). Havde ikke studeret ved Universitetet i Kjøbenhavn, men kun taget Attestats der; fik alligevel ¹¹/₂ 1632 af

¹⁾ Kanc. Brevb. — ²⁾ J. Reg. V, 404. — ³⁾ Ny kirkeh. Saml. VI, 549. — ⁴⁾ Gjellerup, Jersin, S. 266. — ⁵⁾ Universitets-Matrikelen, udg. af Birket Smith. — ⁶⁾ Rørdam, Danske Kirkelove III, 194. — ⁷⁾ Et gammelt Bol i Hostrup Sogn hed Marrebeck (Iudberetn. til O. Worm) og kaldes da endnu Marebæk.

Universitetet Tilladelse til at blive Præst i Vorbasse, »effterdi Personen var skickelig oc lenge tient, hen ved femb Aars tid, i Skoletieneste. Siden var Kaldet ringe, som hand kaldis til, saa mand icke lettelig skulle kunde faa nogen anden der thill«.¹)

1633 klagede han over Præstegaardens slette Tilstand, og Biskop Jersin støttede ^{26/11} s. A. hans Klage: »Waarbasse och Grene Kald . . . er itt megit ringe Kald udi den skarpiste Egn i gandske stigtet. Hand kand icke Soe thill Prestegaarden²) mere end otte Small thønder Korn eller tu Sellandsk pundt. Kand icke heller affle høe offuer 10 Smaa less, som mesten endaa er nogett ont Mosehøe. Huorfore hand icke heller kand haffue nogen hielp af Quægsopdrett; all hans thiende, naar det anslagess i det høyeste, kand hand haffue 30 Smal thønder Korn, och derforuden haffuer hand af Koldinghuss aarligen 6 thønder. I Sognet Er adskillige steder aff Sand forderffuet, huoroffuer hanns thiende forringess, saa att presten icke uden med største besuerlighedt kan haffue sin underholdning«.³) 1648 klagede han atter: boede i den bareste Hedeegn; Sognene fordærvede af Sandknog og Vandløb; han sad paa en skarp Gaard, hvor der kun avledes 8 Læs Hø; havde ingen Annexgaard. Han skulde vel af Koldinghus have aarlig 6 Ørte Korn, men de restede for 5 Aar, og han oppebar den halve Andst Kirketiende imod en aarlig Afgift, men Kornet leveredes kun til Herredsgrænsen. I Krigen lidt stor Skade; udplyndret 23 Gange af Partier, derfor i stor Gjæld; søgte om at faa det resterende Korn, hvilket bevilgedes.⁴) 1651 indgav »Peder Christensz: Marebech, Euangel. tiener til

¹) Ny kirkeh. Saml. II. 662f. Kaldet ogsaa tidligere anset for at være ringe; i et Skrift fra Midten af det 16de Aarh. findes tilskrevet: »Om du vilt were deponeret till en worbassi prest, da bede denne efterfølgende bøn« (Nielsen S. 49, Note 4).

²) »Prestegaarden i Worbasse ligger en Aggerlang Vesten fra Kirken«, hedder det i den Indberetn., som Hr. Marebæk ca. 1638 afgav til O. Worm.

³) Gjellerup, Jersin, S. 264. — ⁴) Nielsen S. 50.

Worbasze och Gren Sogn«, Beretning om Gaarde etc. i Pastoratet.¹⁾ Kaldte sig, da han underskrev Suverænitetens Akten, »Petrus Christiani Pr.«.

^{9/11} 1661 fik han kgl. Tilladelse til »for sin store armods schyld«²⁾ at maatte lade sætte »becken for kirchedørene« i Kjøbenhavn og der »jndsamble, huis godt folck hannem af christen medlidenhed will giffue«³⁾. ^{4/18} s. A. søgte han — fra Kjøbenhavn — atter om de 6 Ørte Korn og Andst Kirketiende for 40 Dalers Afgift, endvidere om en Gaard i Grenekrog til Annexpræstegaard og om Kongetienden af Vorbasse, Grene og Hejnsvig. Han var skrøbelig til Fods, ønskede at faa en Medhjælper og selv at beholde Provstiet og Grene Kongetiende, indtil han kunde faa det første ledige Kald.⁴⁾ I nævnte Aar udgav han ogsaa en Rimkrønike paa Vers:

Theatrum Regum Danorum

Det er:

Danske Kongers Speyl oc Skuespil . . .

I Fortalen, som udgjør 7 Blade og er dateret Kbh. ^{20/10} 1661, viser han, at Gud naadigen har frelst Danmark fra mange store Farer og saaledes ogsaa nyligen fra Svenskernes Overfald. Det gamle Testamente citeres ofte for at vise, at Herren har beskyttet Danmark som fordem Israel, og det hedder bl. a.: »at os gifves den største Aarsag til forundring, besynderlig naar vj begrunde den sikkerhed og frihed / som de Hædelige Præstemænd hafde / ikke alleniste allevegne paa Landet til at giøre deris Embede fyldest, efter at den første Plyndring var stillet oc ofverstanden, ad [da?] de Svenske hafde Landet inde.« Krøniken bestaar af 101 Vers; som Prøve kan det være nok at meddele det om »Erick VII Glipping«:

Siden kom Kong Erick Glipping,
Som lod bygge den Stad Kolding
Hand var en saare glipske Herre
Der Glippings Nafn med ret mot bære
Sti Marskes Fru / Fru Ingeborg

¹⁾ Findes i Rigsarkivet. — ²⁾ Præstegaarden blev afbrændt under Krigen 1659; opbyggedes først af Eftermanden. — ³⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplom. VI, 369. — ⁴⁾ Nielsen S. 50.

Hand Voldtog oc giord Hiertesorg /
Derfor Mærckstig med sin selskaff /
Hans Løn i Finderup ham gaff.

Hr. Marebæk, som i Slutningen af Aaret 1661 i længere Tid maa have opholdt sig i Hovedstaden, har da sagtens ogsaa truffet Aftale med den Mand, som snart efter blev hans Svigersøn og Efterfølger. I Aaret 1662 ophørte han at fungere, ogsaa Bestillingen som Viceprovst opgav han da, og Aaret efter døde han.

9. 1662. Hans Henriksen Koch (Joh. Henrici Coccius). Johannes Coccius Hafniensis Stud. 1657 fra Malmø Skole.¹⁾ Stod i September 1658 i Studenternes Regimente.²⁾ Aflagde Ed for Biskoppen ^{17/3} 1662. 6. S. e. Paaske introduceret af Provsten, som derefter 3. Pintsedag »var i Grene og Vorbasse Kirker overværende, da Hr. Hans sang sin første Messe«. Om Hr. Koch er der meget at fortælle.³⁾ ^{16/2} 1664 begjærede Niels Clemendsen af Løvlund hos Provsten en Stævning over Hr. Hans i Vorbasse for nogen Gjæld. Provsten raadede skriftlig Præsten, som havde udskjældt N. C., til at overvinde det onde med godt. ^{11/9} 1665 begjærede Peder Lauridsen af Fitting en Stævning over Hr. Hans for 36 Sldlr. Præsten havde, da han rejste over til Kjøbenhavn, tilskikket Peder Fitting tvende Plage, som denne lovede at føde i 6 Uger, men de døde, da han havde opfødt dem en Maaned. ^{16/9} 1667 kom Thomas af Vorbasse til Provsten og klagede over, at Hr. Hans havde taget hans Heste i Hus, da de vare løbne over i Præstens Toft, som stod aaben, da Hr. Hans ikke vilde indhegne den; Præsten vilde ikke fly Thomas Hestene igjen. Senere kom Hr. Hans's egen Svend (o: Karl) og klagede over, at Præsten jagede efter ham paa Marken med Sten og

¹⁾ Kbhs. Univers. Matrik., udg. af Birket Smith, S. 267. — ²⁾ Rørdam, Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar, S. 160.

³⁾ Efter Provst Søren Jensen Horsens' Dagbog, som omfatter Tiden fra ^{7/4} 1662 til ^{19/6} 1685, og Provsteprotokollen, som er en Fortsættelse heraf og findes i Landsarkivet i Viborg.

andet en hel Stunde (Time), da Folkene stod ved Kirken og biede efter ham en Bededags-Onsdag, og at han siden tog nogle af hans Klæder fra ham og forholdt ham dem, ligesom han endnu senere var gaaet ind i Grene Sogn i et Hus, som Karlen havde fæstet, og havde borttaget — medens Karlen og dennes Fæstemø vare fraværende — Klæder af ca. 10 Dalers Værd; desuden vilde Præsten ikke lyse for Karlen og hans Fæstemø. — Præstens nærmeste Nabo, Villum, var endnu tidligere end den foran nævnte Thomas, der var hans Broder, kommen til Provsten med en Klage: Hr. H. havde slaaget hans Kvinde (Kone), undsagt ham selv i højeste Maader, gik med en Bøsse efter ham og vilde dræbe ham i hans egen Gaard. Provsten sagde da, at Villum ikkun skulde gaa hjem, han havde sig derfor ej at befrygte. — 18. Septbr. visiterede Provsten først i Grene og derefter i Vorbasse. Da han paa sidste Sted havde overhørt Ungdommen, spurgte han Sognemændene, hvorledes Hr. Hans forholdt sig imod dem. De svarede først, at »de vidste hannem intet andet end som alt got at paasige«. Men da saa Provsten atter tilspurgte dem om de Klagemaal, som Villum og Thomas tidligere vare fremkomne med, klagede de samtlige af Vorbasse By paa Kirkegulvet højliggen over Hr. Hans: Han vilde ikke inddige sin Toft, som det sig burde, men lod den staa aaben for deres Kræ og Heste, som gik forbi, og tog dem saa ind i Hus, at de ikke kunde faa dem ud, førend de havde betalt ham den Skade, han paasatte dem, en efter anden. Hr. H. svarede hertil, at han vel havde inddiget sin Toft, men at deres Heste og Kvæg voldelig nedtraadte Digerne, saa han ikke kunde afværge dem. Deraf kom al Tvi-stighed, ogsaa Striden med Villum, som — forklarede Hr. H. — kom med en Øxe i Præstens Gaard, hvorfor Hr. H. greb til sin Bøsse. Men Villum sagde »hart ney« til denne Forklaring og begyndte med saadan Skjælden og

Raaben, saa Provsten ikke mere kunde høre nogen Lyd, men maatte gaa ud af Kirken. Han bad dog Præsten om at fly Thomas Hesten igjen, men Præsten sagde nej, med mindre Thomas vilde betale ham det Korn, som var opædt, eller pløje ham derfor to Agre, »som kunde falde ungefær 17 Skpr. Rug udi«. Provsten opfordrede Thomas til med det gode at pløje Præsten den ene Ager, men Thomas sagde nej, han havde ikke gjort Præsten Skade, dennes Korn var opædt tilforn, og Toften stod udiget. Hr. Hans svor, at Thomas ikke heller skulde faa Hesten. ²⁵/₃ 1668, 4de Dag efter Paaske, holdt Hr. Hans, Hr. Cornelius og mange andre her og der Marie Bebudelsesfest, endog vi andre — skriver Provsten — holdt den efter Ordinansen paa Palmelørdag, »om den indfalder udi Dimmeluge eller der efter Paaske, som skeede Ao. 1573«. ²²/₉ 1668 holdt Provsten Visitats i Grene Kirke. Efter Provstens Overhøring af Ungdommen (»nogle faa«) traadte Niels Clemendsen i Løvlund frem og klagede »hardeligen« over Hr. Hans, at han 2 eller 3 Gange havde vist ham ned fra Skriftestolen og ikke villet annamme ham til privat Absolution. Hr. Hans bemærkede hertil: N. C. havde »udi et Verskab« 30. Juni sidst forleden overfaldet ham, grebet ham i hans Haar, skjældt ham ud for en Kjæltring »med ald sin Afkom« etc. N. C. — som dog benægtede dette — burde derfor at forlige sig med sin Modstander, inden han gik til Herrens Alter og ofrede sin Gave etc. N. C. havde ogsaa gjort Molest, da Præsten skriftede andre, saa denne 4 Gange i ét Skriftemaal maatte holde op og bede om Fred og »Ly« etc. — ¹¹/₅ 1670 klagede Hr. H. til Biskoppen over Degnen Stephan Thomsen, og denne klagede over Præsten. Provsten havde saa siden efter Biskoppens Ordre begge Parter for sig i Vorbasse Kirke i hele Menighedens Nærværelse, men kunde ikke faa grundig Besked, »ikke heller vilde Sognemændene have

med nogen af Parterne at bestille«. ^{31/7} 1672 kom alle Vorbasse Mænd til Provsten og klagede højlig over Hr. Hans, at han havde overfaldet dem paa Marken, som de høstede deres Korn, gav sig i Slagsmaal med dem, havde slaget nogle blaa og blodige og skjød efter dem med en Bøsse, at de maatte allesammen undløbe. ^{28/11} 1681 mødte Provsten — efter Anneldelse — en Stunde efter Solens Opgang ved Vorbasse Kirke til Visitats, og da var der ikke kommet et Menneske; han stod saa en halv Stund og biede baade efter Præsten og Degnen, »thi han (Præsten) havde intet advaret, til hvilken Time de skulde møde«; omsider kom der nogle faa Børn, som Provsten overhørte, og af Sognefolk var ikkun 3de af Vorbasse, nemlig Vilum, Peder Tydsk og en til, hvilke han (Præsten) nu var bleven Venner med, og hvilke han særlig havde bestilt, at de skulde vidne med ham, da alle andre Sognemænd bleve borte, fordi de vilde intet have med ham at bestille. En Mand, Christen Madsen af Almstok, traadte frem og klagede over Præsten, at han nylig tilforn havde overfaldet ham paa Kirkegaarden med »Skjælds- og ærerørig Ord«, og bad, at han vilde staa ved samme Ord og forklare ham dem udi Provstens Nærværelse, hvortil Hr. H. svarede: Hvad de Ord var anlangende, han havde sagt til ham, da torde Chr. M. intet ved der at repetere dem, Hr. H. vilde give ham dem beskreven for Ting og Dom, naar han det begjærede. Provsten rejste saa til Grene Kirke, hvortil han kom ved Solens Nedgang. Menigheden, som havde staaet her »fra Morgen, thi de mente, at jeg der skulde først have kommet, var moxen gaaen hjem.« En Dreng og en Pige, som mødte, bleve overhørte. Saa traadte Niels Clemensen frem og beskyldte Hr. Hans for adskillige Poster: 1. Han var hel senfærdig med Gudstjenestens Forrettelse, saa han ingen visse Tider holder dermed, men naar han undertiden advarede til Førsttjeneste, maatte Fol-

kene gaa ved Kirken og bie efter ham til Højmiddag og stundom længere, saa at mange af Folkene derudover er gaaet hjem, som skete paa Langfredag sidst forleden, da sad han i Plougslund til over Middag, enddog Menigheden var advaret at møde ved Solens Opgang.

2. Sidst forleden Søndag 8 Dage nægtede Hr. Hans i Kirken for alle at annamme N. C. til Skriftemaal, enddog denne lovlig tilforn derom havde ladet ham advare og ombede.

3. Holdt »ingen Vished med nogen ordinarie Bededags-Prædiken, saa at i denne Sommer, fra Paaske indtil nu, har Hr. H. ikkun holdt 2de Bededags-Prædikener«. Provsten tilføjer: »Ellers hvor jeg kom til hans Sognefolk i Vorbasse Sogn, beklagede de det selv samme, at somme Tider for saadan hans Forsømmelse fik de Prædiken ved Solens Nedgang og kunde næppe se hverandre eller finde til Stolene i Kirken, somme Tider blev der ingen Prædiken. Paa Juledag sidst forleden forsømte han Tjenesten udi begge sine Kirker, og paa Langfredag kom han ved Solens Nedgang i Kirken og stod neden i Kirken under Sangen og raabte og slog med sine Hænder til en og anden og sagde, thi din Ulykke sk. komme. Han beretter dem med en Sølvske og skjærer hver Oblat i 3 eller 4 Stykker; tager 2 og stundom flere til privatim at absolvere, tilsteder Degnen, at han gaar paa Prædikestolen og prædiker, hvilken de og derfor kalder Hr. Staffen, og andre flere saadanne Stykker, der høres om ham.« ^{25/6} 1684 var Hr. Hans af Mads Pedersen i Silkeborg stævnet til Møde hos Provsten for at aflægge Vidnesbyrd om, hvad der var passeret, da han i forleden Faste paa Embedsvegne betjente M. P. s Hustru paa hendes Sygeseng. Hr. H. vedgik da mundtlig, hvad han tidligere skriftlig havde udtalt, at da han betjente Mette Jørgensdatter i Silkeborg paa hendes Sygeseng, klagede hun højlig over N. Clemendsen, at han nylig havde slaget hende udi hendes eget Hus blaa og

blodig, som baade paa hendes Klæder, Hovede og Krop var til Syne, og hun ogsaa lod se, som var 13 blaa og blodige Slag, og ydermere klagede hun for Hr. Hans, at N. C. havde sparket hende for hendes Bryst, som ogsaa paa hendes Trøje og Bryst var at se. — Den omhandlede Kvinde gav Hr. H. hos Provsten det Skudsmaal, at han paa sit Embeds Vegne og for sin Person takkede hende godt og vidste ikke hende for Over-skjældereri og Bagtaleri at beskyldte udi nogen Maade. — $\frac{9}{8}$ 1684 kom »den urolig Kvinde« Maren Andersdatter af Shawen (Skagen?) til Provsten og begjærede Stævning over Hr. Hans i Vorbasse. $\frac{15}{8}$ mødte begge Parter saa hos Provsten. Hun sigtede Præsten for, at han i sit eget Hus havde skjældt hende for en pokket Hore, og at han havde sagt selv samme Ord om hende til Peder Mortensen og hans Hustru af Donslund Mølle i Kolding Marked, ligesom ogsaa til en Kone i Vorbasse By, hvem han forbød at laane M. A. Hus, »fordi hun var fuld af poche.« M. A. forklarede endvidere: Hr. Hans kom ind til hende i Anne Christensdatters Hus i Vorbasse og sagde hende en god Dag, derpaa sagde hun: »Gud signe dig!« hvortil Hr. H. svarede: »Jeg har spurgt, at I skal nu være kommen igjen til os.« »Det er mig kjært,« sagde hun, »at I har spurgt det, derfor er jeg ogsaa kommen.« »Ja Djævelen skal fare i din Skandthore,« sagde da Hr. H. og fløj ind paa hende med en stor Kjæp og slog hende, som saa raabte: »Ak jeg elendig vanfør Kvinde, I gjør ikke imod mig som en ærlig Præstemand men som en Skjelmer.« »Er jeg en Skjelmer?« sagde Hr. H. »Er jeg en Hore?« sagde M. A. »I har en fordreven Hore i eders Sogn, den skulde I fordrive og ikke mig.« »Derpaa«, forklarede Kvinden videre, »gik jeg strax om anden Dag til Vorbasse Kirke og viste samme mine Hug og blaa Slag paa min arme Krop for den ganske Menighed, hvorledes Hr. H. saa

ynkelig havde trakteret mig.« Hr. H. forlangte Beviser; holdt hendes Angivelse for ugrundet og usandfærdig. Hvad Beskyldningen om Smitte af Pokke angik, da vilde han nu her for Retten bevise med tvende Dannemænd, Niels Lauridsen i Søgaard, Kirkeværge i Hejnsvig Sogn, og Niels Poulsen i Vorbasse, at det ikke var hans, men Kvindens egen Mands Ord i Præstens Hus, da hun op-søgte Manden i Sognet, og Præsten saa formanede ham, at han skulde afstaa fra sit onde Levnet og forføje sig til sin Ægtehustru; Manden svarede nemlig da, at han ikke mere vilde have med hende at skaffe, fordi hun havde fyldt sig fuld af Pokke udi hans Fraværelse, hvilket onde Forsæt og Indbildning Præsten dog tog ham nogenledes af med, saa han den Tid vilde have taget hende til sig. Kirkeværge Gyde Jørgensen af Slaug og Christen Madsen af Almstok vidnede, at de saa' M. A. ved Kirken omtalte Dag, men hverken hørte eller saa', at hun fremviste Saar og Slag for nogen ved Kirken. Desuden vidnede Jørgen Jensen af Vorbasse, at ungefær en 8 Dage før Fastelavn 1683, efter at Hr. Hans havde formanet den omtalte Kvindes Mand med det gode og onde at efterkomme de gode Herrers Dom af Riber Capitelet, og Laurids Jacobsen da efter samme Formaning lod sig bekvemme og tilbød sin Hustru, at han vilde tage hende til sig og leje en Stue i Vorbasse og der leve med hende som en ærlig Mand — da svarede hun: Vilde han drage fra Compagniet med hende til Schawen, saa vilde hun følge ham. Jens Jensen tilføjede, at Hr. Hans tog dem begge op til sig i sit Hus og gav dem baade Mad og Øl, til den Ende, at han kunde have faaet dem forenede. M. A. satte i Rette, om Hr. H. (for slig Adfærd) — og det paa en Tid, han mest skulde staaet hende bi i hendes lovlige Sag — jo bør at lide paa sit Kald og Embede. Hr. H. mente sig aldeles fri at kjendes. Provsten henviste Sagen til Lande-

modet. Ved Landemodet i Varde 1684 blev Sagen saa ordnet saaledes, at Hr. Hans inden Julefesten skulde skikke Mag. Niels Seerup i Ribe 5 Sldl., saa vilde denne for samme Penge forhverve M. A. en Capitelsdom, at hun maatte være og blive skilt fra sin Mand, som hun for 2 Aar siden hændede Dom over, at han skulde forlade den gamle Hore og holde sig til sin ægte Hustru, under stor Straf, hvilket hendes Mand ikke endnu havde gjort. — ³/₉ 1684 Provstevisitats i Vorbasse. Beboerne sagde da aldeles intet uden alt godt om Præsten, og denne var i lige Maade fornøjet og havde intet at beskylde sine Tilhørere for, alene at de vare noget forsømmelige med deres Børn og Ungdom at lade oplære i deres Børnelærdom; de vare dog ikke saa meget skyldige som Steffen Degn, som ikke vilde komme til Kirken at undervise Ungdommen. Provsten spurgte saa Præsten, om han i andre Maader havde noget at klage paa Degnen, hvortil Hr. H. svarede: »Han har skikket sig imod mig som en Skjelm og en Tydsk«. Da sagde Degnen: »Lad mig være i Fred, ellers skal jeg sige eder de Poster, som I ikke gjerne skulde og vilde høre«, og omsider brød han ud dermed og sagde i alles Paahør: »For 2 Aar siden, en Michelsdag, da jeg kommunicerede, gav I mig Brød, men intet Vin, thi jeg var den sidste den Tid udi Sættet, og der var intet Vin udi Kalken. Og mindes I den Tid, da I vilde have skudt Ild paa mit Hus, saa jeg og min Hustru og Børn og min Kones Broder maatte rømme vores Seng om Nattetider«. Provsten tilføjer: »Og dermed skiltes de ad med Klammeri. Der var ellers en temmelig Ungdom, men mange helt grove udi deres Børnelærdom, og nogle svarede ret smukt for sig.« ¹⁰/₃ 1685 klagede en Mand til Provsten for Mads Bundesen i Elkjær over Hr. Hans: M.B. havde — medens han selv var syg — 2 Gange sendt Bud til Præsten om at komme til hans syge Hustru,

men Hr. H. svarede, at han ikke kunde ride paa en usadlet Hest, som Budet mødte med. Konen døde da, uden at Præsten kom til hende. M. B. skikkede saa med en Dreng — da han selv og hans Børn vare syge — Bud til Hr. H. ved Grene Kirke og bad ham, at han tilkommende Søndag vilde jorde Hustruen. Men da de kom til Kirken til sædvanlig Tid, var Prædikenen moxen ved Ende, og Hr. Hans mødte ikke selv at jorde Liget, men Hr. Studenteren Niels Gjørding prædikede. En Mand, som spurgte denne, hvorfor Hr. H. ikke selv kom at begrave Liget, fik det Svar, at »det var ikke Maner at skikke en Præstemand Bud med en Hyrdedreng til at forrette noget paa sit Embeds Vegne«. — $\frac{9}{5}$ 1685 forlangte Hr. Hans hos Provsten en Stævning over Hr. Michel i Grindsted, at han imod Loven ikke alene havde trolovet og siden kopuleret »en ung Knægt« af Silkeborg i Grindsted Kirke, men og uden nogen Attest taget ham, »som dog var en groffuer Idiot«, til privat Absolution og Kommunion paa Skjærtorsdag med andre udi sin Menighed. 18. Maj mødte saa de to Præster hos Provsten og klagede gjensidig over hinanden. Provsten skrev — efter at have hørt paa disse Klager —: »Sjunes mig det allerraadeligst for dem, at enhver efter denne Dag udi alle Maader enthoder sig fra sin Næstes Embede og intet befatter sig med nogle udi en eller anden Maade at betjene af den andens Sognebørn, uden fremviste Attest og Tilladelse, men enhver af dem at blive intra limites officii, under tilbørlig Straf. Og dersom de ikke saaledes udi samme omtvistede Sag ville være tilfredse, da vil jeg samme Sag til dens videre Oplysning og Paakjendelse hermed have henvist for min høj-gunstige Overdommer«.

»Anno 1685 d. 17. Augusti var« — skriver Provsten, »Mads Pedersen og hans Kone i Silkeborg hos mig med deres tvende smaa Dreng, den ene 9 Aar, den anden

11 Aar gammel, som hver Dag vogtede deres Kvæg, og klagede over Hr. Hans i Worbasse, at han siden Jul havde holdt dem fra Guds Bord, fordi de ikke vilde lade deres Børn gaa flittig til Kirke og lade dem undervise af Degnen; hvorimod Mads Pedersen sagde, at det fortrød ham nok, at han ikke i denne dyre Tid kunde holde Tjenestefolk, men maatte holde sine egne Børn at vogte sit Kvæg. Endnu forundrede sig mere, hvorfor Hr. Hans greb ham an frem for mange andre i Sognet, hvilke lige saa vel som de havde Børn og Folk, hvilke ikke heller i lang Tid havde søgt Kirken eller ladet sig finde med andre Ungdom at lade sig undervise, endog de vare baade ældre og større end Mads Pedersens Børn, somme 14 og andre 18 eller 19 Aar. M. P. lovede, strax Gud gav dem Korn i denne Høst, da med andre Naboer at vilde holde dem til Skole og at søge flitteligen Kirken, ligesom andre hans Naboer gjorde; vilde ikkun Hr. Hans advare til en vis Tid, naar Tjenesten skulle holdes og ikke lade Folkene staa i mange Timer at bie efter sig, som skete næst afvigte Bedeonsdag, d. 12. Augusti, da Folket mødte ved Grene Kirke Klokken 8 om Formiddagen og maatte staa og vente til langt over Middag og saa gaa hjem, og Hr. Hans var ikke endda kommen. . . . Jeg lod Hr. Hans vide alt dette og skrev ham til, at han skulde admittere dem til privatam absolutionem, eftersom de lovede Bod og Bedring, og saa vilde jeg selv hjælpe til en anden Gang desto haardere at faa dem mulcteret, om de ydermere befandtes opsætsige og ulydige.« —

Ved Kontrakt af ²¹/₁₁ 1684 antog Hr. Koch til Kapellan og Sukcessor Niels Christensen Gjørding, en Præstesøn fra Gjørding, som 1680 blev Hører i Ribe, fra hvis Skole han s. A. var bleven Student. Med ham kom der ny Forargelse til Vorbasse-Grene og mere Arbejde for Provsten og Biskoppen. ¹⁸/₁₀ 1685 mødte N. Gjørding i

Egtved og fik hos Biskoppen, som var der paa Visitats, Tilladelse til at opsøge sig en anden Lejlighed at læse for Godtfolkes Børn, dermed at fortjene sit Brød, indtil Hr. Hans i Worbasse havde ham højere fornøden; dismidler vilde Biskoppen beholde Kongebrevet hos sig. Men ^{27/11} s. A. kom Hr. Hans og Niels Gjørding til Provsten: N. G. klagede over Hr. Hans, at han ikke vilde fly ham sit Tøj og Gods igjen, som han havde sat ind i Forvaring hos ham. Hr. Hans sagde, at det var sat ham til Underpant for 12 Sldl., som han paa hans Vegne havde kaveret for hos Niels Clemensen i Løvlund. N. G. svarede, at han havde forleden Vinter, fra Februar og til efter Pintse, prædiket ofte for Hr. Hans, 12 Gange i Grene Kirke og 6 i Vorbasse Kirke, formente derfor, at Hr. H. burde betale ham; vilde gjøre Regnskab med Hr. H. og afkvittere sin Løn i N. Clemensens Gjæld. — Hr. Hans havde ingen Løn udlovet, førend N. G. lod sig ordinere til Embedet, og naar det var sket, vilde han give ham Løn efter deres derom oprettede Kontrakt. Han lod tillige N. G. tilspørge ved Niels Clemensen og Clemend af Bollersbek, om han nu strax vilde lade sig ordinere til Embedet at være hans Kapellan . . . Endelig efter mange Skjældsord imellem Hr. H. og N. G. dømte Provsten, at Hr. H. skulde fly G. sit Gods uskadt igjen, eftersom han ikke maatte pante sig selv, og havde han noget at kræve, da kunde han søge ham paa sine Steder. Hr. H. svarede, han vilde konsulere Biskoppen derom, og hvad han raader ham, vilde han følge. Og dersom N. G. vilde følge med ham, vilde han strax levere ham alle hans manuscripta, hvilke N. G. allermest klagede sig for. Og dermed foer de bort. — N. G. blev snart efter ordineret; ^{6/2} 1686 aflagde han Ed for Biskoppen.

^{17/1} 1686 klagede Peder Hansen af Vorbasse over Hr. Hans, som blev stævnet til at møde hos Provsten i

Egtved 26de Aug. Hr. Hans var 10de Juli med sin Tjenestekarl voldelig indfalden i Hans Pedersens Hus, medens P. Hansen var borte, havde opbrudt Døren og udtaget en Hest, som hørte Præsten til, og som H. Pedersens Kone havde taget af Kornet. Hr. Hans — hedder det — skjældte og bandte Konen, kaldte hende Tosse og Taske etc., sagde: »Fly mig nu strax min Hest ud, thi jeg skal bruge den til mit Arbejde, eller Djævelen skal besætte dig«. Han slog hende paa Munden og slog nogle Gange paa hende, saa hans Kjæp gik i Stykker, rev Klæderne af hende, greb hende i Haaret etc.: »Mit Hoved var slaget blaa og hovnet, saa jeg næppe kunde se med det ene Øje, og Blodet var nedsunket for det ene Øre, og jeg var saa elendig slagen«, sagde hun, »at jeg næppe kunde vinde hen til min Seng«. Fire Vorbasse-Bymænd fremlagde en Klage over, at Hr. Koch »Aar efter anden voldelig overdriver voris Korn med hans Kvæg og Bæster og voris Korn ganske i Grund ødelægger, enddog vi samtlige Bymænd have vedtaget og oprettet os en Vide og Vedtægt, som Præsten selv med os har bevilget at holde men ikke den i ringeste Maade vil efterleve. Hvis han ikke derfor bliver straffet, ødelægger han os samtlige ganske i Grunden«. Andre vidnede, at de saa' og hørte, at Hr. Hans Mandag Aften den 21de Juni sidst afv. kom med sin Svoger Niels Skreder, saa vel som med hans Søn Henrik Hansen, og havde hver en lang Stage i sin Haand og løb efter Jens Pedersen og vilde slaget ham, og ellers udraabte de ham med mange Skjældsord og vilde taget Hestene fra Jens Pedersens Dreng. Endvidere fremkom for Retten velagte Karl Hans Jørgensen Prip, Tingskriver til Jerlev-Slaugs Herred, med Klage over Hr. Hans: Hr. H. med Hustru og Børn havde for kort Tid siden overfaldet Prip og udstenet ham af en Toft, som tilhører Kongen, og som Amtmanden havde beordret Prip til at have Opsyn med; Hr. Hans

lod voldelig tyre sine Heste i samme Toft. . . Hr. Hans søgte at klare sig. Efter lang Forhandling lode Mændene deres Klagemaal falde og begjærede ikke andet, end at Hr. Hans herefter vilde leve fredelig og kjærlig med dem. Hr. Hans vilde . . . Og derpaa gav de hverandre deres Hænder.

⁷/₄ 1687 mødte Hr. Koch og hans Kapellan for Provsteretten. Hr. K. fremlagde den mellem ham og Kapellanen ²¹/₁₁ 1684 oprettede Kontrakt, i Følge hvis 11te Artikel N. Gjørding forpligtede sig til at ægte Hr. Hans's Datter Dorothe Hansdatter, og dersom denne Post ikke blev efterkommet, skulde Kontrakten og Opladelsen ganske være uden Kraft. Gjørding fremlagde en skriftlig Attest fra to Mænd om, at de tillige med ham vare i Vorbasse Præstegaard 17de Aug. 1685, og at Gjørding da tilbød Hr. H., at han vilde efterkomme hans Kontrakt og ægte hans Datter, og Hr. H. da skal have nægtet det. — Kapellanen — som boede i Grene — anklaget for Uskikkelighed og anden Forargelse i Embedet; skal have grebet til en Vindser og en Tornekjæp og villet slaa Niels Clemensen i Løflund — »de havde hverandre i Haar sammen«; der blev vidnet, at »Kapellanen drog af hans Præstekjortel paa Vorbasse Gade, kastede den fra sig, skjændte, bandede og turnerede . . .« Hr. Hans mente, at de berørte Punkter maatte være billig Aarsag til Skilsmisse mellem ham og Kapellanen. Denne svarede m. H. t. Punkt 11 i Kontrakten: »Det er Gud og enhver i Egnen bevidst, at jeg ikke har saa meget i Indtægt, som jeg selv kan leve af, endsige jeg skulde gifte mig derpaa. At jeg ej har villet gaa fra min Kontrakt, kan noksom eragtes af det Tilbud, som blev gjort Hr. Hans, før jeg kjendte Lejlighedens Ringhed. Men dersom Gud vil, jeg overlever Hr. H. og bliver ved Stedet, skal jeg noksom min Kontrakt efterkomme«. — Slagsmaalet var bilagt. Scenen paa Vorbasse Gade var med hans

egen Søster, som selv gav Aarsag dertil. — For Slagsmaalet blev Hr. Gjording dømt til at give 1 Dlr. til de fattige. Punkt 11 i Kontrakten maatte han holde. . .

Hr. Hans indankede Sagen for Landemodet, som holdtes i Ribe ²²/₆ 1687, og hvis Dom kom til at lyde saaledes: Provstens Dom kjendes ved Magt . . . »dog saa, at Hr. N. G. herved alvorlig advares, at han herefter baade i Liv og Levnet, saa og i hans Embedsforrettelse retsindigen og uforargeligen sig forholder, saa fremt han ikke vil straffes som vedbør. Anlangende den 11. Post har N. G. her for Retten anlovet at lade sig troløve til Hr. Hans's Datter Dorothe Hansdt. til Mikkelsdag førstk. og siden, naar Gud vi gjøre hans Lejlighed saadan, at han kan nogenledes ernære sig og en Hustru, da at fuldkomme Ægteskab ved Bryllupsfærd. Disimellem lover baade Hr. H. og Hr. N. at leve fredsommelig og kjærlig med hverandre og bevise den ene den anden det, som tilbørligt er efter Kontraktens og Kristendommens Pligt. Og er Hr. H. og hans Datter vel dermed tilfreds, at det har Anstand med Bryllupet, indtil hans Lejlighed bliver bedre. . . .«

»²⁰/₇ 1687 rejste jeg at visitere i Vorbasse Kirke« — skriver Provsten — »stor Regn og Storm. Der var ikkun faa Folk. Ingen Klage, hvilket var sært rart . . .« For Landemodet, som holdtes i Varde ⁹/₁₂ s. A., klagede Hr. Hans over, at Hr. Niels ikke havde efterkommet det af ham i Ribe gjorte Løfte, ej heller havde levet fredsommelig med hannem. Parterne forligte sig dog med hinanden og begjærede ingen Dom. Faa Dage efter mødte de hos Provsten og gjorde »en endelig Slutning og Forlig«, hvis Indhold var: Da Gjording ikke kan have sin nødtørfelige Underholdning af Grene Sogn, begjærede han, at Hr. Hans i Mindelighed vilde forlove ham fra sig paa andre Steder at søge efter et andet Stykke Brød. Derimod vilde G. afstaa sit Kongebrev, saa han herefter

ingen Pretension vilde have til Vorbasse-Grene. Og med det samme skulde deres Kontrakt være ophævet. — Og hermed takkede de hinanden godt for god, kjærlig og oprigtig Tjeneste baade udi Embedet som ellers udi daglig Omgjængelse!

Hr. Gjørding fungerede i Maj 1689 som Skibspræst paa Niels Juels Admiralskib Christianus Qvintus¹⁾ og blev 1691 resid. Kapellan i Mariager.

²³/₈ 1689 begjærede Herredsfoged Bertel Jensen Krag hos Provsten Stævning over Hr. Hans, fordi denne »med mange Hug og Slag skal have overfaldet Peder Hansen i Vorbasse, da han kom kjørende med sit Tiendekorn at vilde føre Hr. Hans hjem«.

²⁴/₁ 1690 begjærede samme Stævning over Hr. Hans, fordi han skal have været med til paa Marken at fange Harer med Messing-Snarer og givet andre Anledning at stille Snarer etc. — ⁶/₃ 1690 Møde hos Provsten: I et Tingsvidne fra Slaugs Herreds Ting af ¹¹/₁₀ 1689 hed det, at tre Ryttere forleden Foraar har mødt Hr. Hans og hans Søn paa Marken om Aftenen, som satte nogle Messingsnarer til Harer at fange, og om Morgenen efter har en af dem mødt Hr. H. og hans Søn udenfor Vorbasse By, og de havde en Hare hos sig, hvilken de sagde at have fanget i en af Snarerne, som de havde udsat om Aftenen; samme Rytter fulgtes saa med Præsten og dennes Søn hjem til Vorbasse Præstegaard og blev der, saa længe han smøgede en Pibe Tobak. Derefter gik kan bort og tog en af de andre Ryttere med sig og kom igjen i Hr. Hans's Hus Tiden at fordrive, og »blandt andet Hr. Hans gik med dem i sit Kjøkken og viste dem, hvor samme Hare hængte«. Fornævnte Rytter havde ogsaa baade før og siden set »Hr. Hans at have sat Snarer«. En anden har set, at Hr. H. har udbredt Messingtraad-Snarer med Havrehalm, en tredie har set ad-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 5. R. IV, 683.

skillige Snarer af Messingtraad liggende bag en Kiste i Hr. Hans's Hus og set, at Hr. Hans's Kone stod og drog Skindet af en Hare i hendes Kjøkken. — En vandt, at han saa' forleden Aar om Martini Tider Hr. H. og hans Søn Morten Hansen at komme gaende med Snarer af Messingtraad, som Præsten selv havde under sin Kjortel, og Strikkerne og Pælene førte de med og gik dermed ned til Klynemosen nordvest for Vorbasse Mark. — Hr. Hans's Hustru Zidtzal Pedersdatter mødte og »gjorde sin Mands Undskyldning, at han i Dag tidlig blev kaldet paa sit Embeds Vegne hen udi Sognet og derfor ikke personlig kunde møde«. — Ved et senere Møde nægtede Hr. H. at være skyldig. Modparten forlangte, at Præsten skulde idømmes en Mulkt paa 400 Rdl. Provsten henviste Sagen til verdslig Ret. Desværre mangler Tingbogen fra den Tid, saa vi kunne ikke faa at vide, hvorledes Sagen endte.

Af en Indberetning, som Hr. Koch indgav ²⁴/₃ 1690, skal her meddeles:

»Offer — nu om Stunder — til Jul 10 Sldl., Paaske 9, Pintse 9, uvist Offer 3. Sct. Hansrente, Julerente, Paaskerente bekommes intet af, fordi, der jeg efter Kongens Benaadningsbrev af 21. Juli 1688 krævede samme og kunde hverken i en eller anden Maade bevæge Sognefolkene til at udgive samme, lod jeg dem søge med Lov og Ret, men jeg blev dem fradømt af Herredsfogden, som gjorde sig det Ord »usædvanlig« nyttig — som med Dommen er at bevise —; forholdes mig derfor baade det sædvanlige, som er Ost, Smør og Æg, saa vel som det, der har været her i Sognene usædvanligt, som er Kage, thi de rige og ved Magt værende have saa hardt bebunden sig med hverandre, at ingen af dem skal eller maa give samme Renter, tilmed tvinge de andre, som ikke ere saa formuende, at de skal og gjøre det samme, som Gud dog skal være mit Vidne, at jeg er ikke saa ukristelig, at jeg vil begjære noget utilbørligt af den fattige og forarmede. — Præstegaarden er fri. Bygningen er to Gange afbrændt: udi den svenske Krig Anno 1659 og siden igjen Anno 1671. Er af mig begge Gange igjen opbyggt uden nogen Hjælp enten af Kirker eller Præster, ej heller af

Sognets Indkomst, men af Arvemiddel, som mig er tilfalden efter mine Forældre, og dog alligevel sat for 100 Rdl. uden nogen Aastaaelse. — Blandt Jordan nævnes Oldemoders Ager nordost for Kirken. Somme Aar høstes noget og somme Aar saa lidt, at det ikke kan betale Umagen. Præstegaardens Bygninger (13 Fag Salshus sønden i Gaarden, 14 Fag — Stolphus — vesten i Gaarden, 17 Fag nord i Gaarden) er indkjøbt Anno 1674 for 100 Rdl., ikke af Sognets Indkomst, men for Arvemiddel, eftersom jeg frygtede for det haarde Rentes Aag, aarlig 6 Rdl. betalte derfor til Doctor Johan Wandall for 100 Rdl. tillige med 9 Aars efterstaaende Rentepenge¹⁾. — Mensalia har været 3 Ørte Rug og 3 do. Byg af Koldinghus, som Præsten har været benaadet med ad mensam og for Kaldets Ringheds Skyld, hvilket Korn jeg har intet bekommet af siden Anno 1670²⁾. — 1 Rdl. Pension og 1 ½ danske Skriverpenge af hver Kirke; af Vorbasse Kirke faar han aarlig Beløbet, men af Grene Kirke har Kirkeværgen Niels Clemmensen af Fortræd og Had forholdt ham samme i 7 Aar imod Kirkens Patroners Villie og Minde. »Ildebrand . . . slet, thi jeg boer udi en skarp Hedeegn, hvor Torden nedsløg den 22. Juli forleden Sommer 3 Mil vesten for os og opbrændte Heden og Tørvejorden for os indtil 2 Mil østen for os, saa vi har ganske intet Tørvejord at grave paa uden lidt forgravet Klynmosejord. — Decimantium Formindskelse er desværre alt for stor, thi i den Sted, at Vorbasse Sogn bestod udi 28½ Gaarde, 4 Bolshuse og 18 Gadehuse, som vare alle ved Magt, og Præsten havde Indkomst af, findes nu ikkun 12½ G. ved Magt, som kan give sædvanlig Tiende, 6 forarmede og ere færdige til at betle deres Brød og 9 ganske øde, som har været ganske øde siden Krigstiden i 30 Aar. Bolshuse 1 ved Magt, 1 forarmet og 2 ganske øde i min Tid. Gadehuse 18, af hvilke 3 ere ved Magt, 15 ganske øde i min Tid. Tienden, som i forrige Tider kunde bedrage sig 20 Ørter Rug, kan nu ikke mere bedrage sig end imell. 12 og 6 Tønder efter Aarsens Væxt og Grøde. Kvægtiende nu om Stunder 1 paa Part i det højeste og somme Tid ½ Kalv; Lam og Kid 4. — Grene Sogn, som bestod i 19 G., som vare vel ved Magt, findes nu kun 4½ G., som kan give sædvanlig Tiende, 7½ G. saa forarmet, at meste Delen af dem har nu i Vinter gaaget om at tigge for den store Misvæxt Skyld, som nogle Aar har været her i Sognet, 7 ganske øde, som har været øde i min Tid, og Tiende, som kunde

¹⁾ Jvf. Rørdam, Danske Kirkelove III, 456 ff. — ²⁾ Siden forleden Sognerytteri blev oprettet, skrev Hr. Koch 1680.

beløbe sig i forrige Tider 10 Ørter Rug, kan nu ikke bedrage sig mere end imellem 5 eller 6 Tdr . . . saa at dersom vor Herre ikke vil forbarme sig over os og give os Korn og Jordens Frugtbarhed igjen, bliver Sognene ganske øde, besynderlig Grene Sogn.* Blandt Documenta publica nævnes »ny forhørvet Dom af 2. Aug. 1689 paa Smaaredsel og Rente . . . samme Dom lyder og paa Offer, thi Herredsfogden har gjort sig det Ord nyttigt »efter enhvers Evne«, saa at enhver kan forringe mig mit Offer efter deres eget Tykke, som mig allerede er vederfaret af forr. Kirkeværger Niels Clemmedsen, som er den rigeste Mand her i Sognene og dog af Had forringet mig mit Offer til Jul sidst forleden snart den halve Del . . . «

Ved Kontrakt af ¹⁶/₇ 1695 oplod Hr. Koch sit Kald til en ung Mand, Jørgen Jørgensen Bang, om hvem det i Kontrakten hedder: »Først lover jeg, saa snart jeg til Kaldet vorder, om det Gud saa behager, ordineret, at lade mig trolove til Hr. Hans's Datter Marechen Hansdt.« — Bang, som blev ordineret i Ribe ¹⁷/₁ 1696, blev Dom. sexag. (¹⁶/₂) s. A. introduceret i Embedet af Provsten. ²²/₄ 1698 fik Provsten Brev fra Biskoppen: Det er angivet, at Hr. Hans Koch i Vorbasse absolverer adskillige Kvindfolk, som i Løsagtighed befindes, døber deres Børn, tager og saadanne at herbergere i sit Hus, og gjør saaledes i Vorbasse Menighed, hvor han endelig vil holde Brød og Vin og Kalk og Disk ved sig, grove Forargelser. . . . Provsten skal kalde Hr. Hans, Hr. Jørgen og Degnen for sig . . ., og om det forholder sig saa, ganske suspendere Hr. Hans fra al præstelig Funktion til videre, befale ham at levere hæderlig Hr. Bang Kalk og Disk som den rette konstituerede Sognepræst til Stedet, i hvis Embedes Betjenelse Hr. H. haver ikke at indgribe, og ellers at tilholde dem samtlige til al Forargelses Undflyelse. . . . Provsten lod Helligdagene gaa forbi; men han hørte saa, at Hr. Koch gjorde et andet Stykke: kopulerede en afdanket Rytter, som havde ført et slemt Liv med en Kvinde, til et andet Kvindfolk, uden nogen foregaaende Trolovelse og Lysning, i sit eget Hus. — Da rejste Prov-

sten og Hr. Peder [Hansen Storm, Provst Søren Jensens Kapellan og Sukcessor] »hen til Vorbasse, lod kalde Hr. Hans og Hr. Jørgen til os i Vorbasse Kirke og Degnen Stephen. Jeg forelæste Hr. Hans Bispens Brev og forkyndte ham en Suspension fra al præstelig Funktion, indtil han faar erklæret sig for slige grove Stykker. . . .« Nogle Aar senere fik Biskoppen ogsaa noget uheldigt at høre om »hæderlig« Hr. Bang; ^{14/7} 1698 fik Provsten nemlig Brev fra Biskoppen: Hr. J. Bang i Vorbasse angiven for adskillige grove Poster: 1) »I Slag udi Vorbasse Sogn betjent en stærk og før forløben Soldat fra Fredericia, Otte Bøllings Søn, og brugt dertil Grene Kirkes Kalk og Disk. 2) Conniveret med tvende af hans Sognekvinder. . . ., som have opprimeret deres Børn. . . .; admitteret dem til privat Absolution. 3) Holder aaben Kro med Brændevin og Øltappen i sit Hus, ja end for og efter Prædiken«. Provsten skal flittig spørge derefter, og om han faar noget stadfæstet, strax upartisk lade Bispen det vide og siden at forbyde sligt at holde vedlige etc. . . . Provsten undersøgte Sagen; de 2 første Poster vare uden Grund. »Med Brændevin at lade sælge i Huset (Øl har de vel ikke meget at lade), hvorom jeg ogsaa tilforn paamindede ham, da jeg visiterede, lovede han herefter ikke mere at skulle ske; han har gjort det ikke af den Kjærlighed til nogen Compagni, langt mindre til at give nogen Forargelse i Menigheden, til hvilke begge grove Stykker han altid har havt en alvorlig Afsky, men aleneste af yderste Fornødenhed formedelst Indkomstens Ringheds Skyld. . . .« Men Biskoppen kom paa Visitats til Vorbasse 8de Aug. — inden Provsten fik ham svaret! Provsten tog til Visitatsen; efter Prædiken gik han med Bispen og spiste i Præstegaarden, maatte ogsaa blive der om Natten formedelst et forfærdeligt Vejrlig med stor Torden og Regn. Provsten tilføjer: »Hvad Slutning Bispen gjorde med begge Præster ibid. om deres Klam-

meri, er mig ubevidst«. Det ser saaledes ud til, at Anklagen over Hr. Bang ikke har været dennes Svigerfader Hr. Koch helt »ubevidst«.

¹⁰/₃ 1702 holdtes der i Vorbasse Præstegaard Registrering efter Sidtzel Pedersdatter Marebech, Pastor Honorarius Kochs afg. Hustru. Ved en senere Skiftesamling (¹⁵/₆ s. A.) forlangte Hr. Koch at komme af med en halv Ryttergaard, som han havde i Fæste (den anden Halvdel af Gaarden, som laa i Vorbasse, havde hans Svigersøn Niels Poulsen i Fæste), og det blev ham bevilget. Hr. Kochs Arvelod blev 5 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 7¹/₂ $\frac{1}{2}$, og Børnene (7, alle myndige) fik et lige saa stort Beløb; de nærværende Børn overdroge deres Arvepart til deres Fader, som nok levede endnu adskillige Aar; han døde formentlig c. 1708 (³¹/₆ 1709 var han død).

10. 1695. Jørgen Jørgensen Bang, † 1720. Født i Sandager, Søn af Sognepr. Jørgen Jørgensen B. og Ingeborg Jørgensdtr. Stud. fra Odense 1687, g. m. Marike Hansdt. Koch, f. i Vorbasse, † i Kolding 1736, begr. ¹⁵/₃, 63 Aar gl. — Da Hr. Bang ⁸/₃ 1719 gav Indberetn. til Krigsstyr skrev han: ». . . [end] mindre Lediggjængere eller Inderster, som har mere end én Ko |: og, om jeg maa skrive rent ud, end vel slet ingen Ko, ikke et Faar, mindre Heste :| . . Carosser, Chaiser eller bebræmmede Klæder ere ej heller hos os at finde; Orten er saa skarp hos os, at vi maa takke Gud, naar vi nyder det daglige Brød i disse trouble Tider. . .« — ⁶/₃ 1720 skrev han: ». . . ingen Husmænd, som bruger Haandværk, og som Forordningen forskaaner dem, saa er det unødvendigt dem at antegne, thi Sandhed at skrive, saadanne Husfolk betler Brødet. Og derfor henføres til d. 6. og 7. Classen.« — Selv hørte han 1718 — m. H. t. Kopskat — til 5. Klasse og havde da ingen Børn at svare Skat af, »saasom de ere uden dørren i tieniste hos fremmede«.

I Aaret 1706 var der Tvist imellem Hr. Bang og Peder

Christensen af Skjødebjerg angaaende et Kvindestolestade i Vorbasse Kirke. P. C. vilde, at hans Hustru skulde staa i det første Stade i den første Stol!¹⁾

^{28/5} afhørtes Vidner: Gamle Hr. Koch vidnede, at han eller hans sl. Hustru ingensinde havde begjært af Skjødebjergs Beboere, at Præstens Hustru maatte nyde det første Stade at staa i udi den første Stol; at hans sl. Hustru siden 1662 udisputerlig havde haft hendes Stade næst ved Gangen og Knappen udi den Stol i Kirken, som P. C. nu med Hr. B. omtvister, og er næst ved og nedenfor den Stol, som det adelige Fruentimmer forhen i forrige Tider har haft deres Stol og Stader til Donslundgaard; at han ikke vidste andet, end hans sl. Hustrus sl. Moder og Moders Moder ligeledes der have staaet; at P. Skjødebjergs Hustru og Moder — som P. S. selv tilstaar — altid have haft deres Stade i samme omtvistede Stol i det andet Stade næst neden og ved Præstekonen. Stephan Thomsen Degns Hustru — Hr. J. Bangs Hustrus Moster — erklærede: I 60 Aar véd hun ikke andet Stolestade for Præsternes Hustruer end Gangstadet i den nu omtvistede Stol. Hendes Moder og Moders Moder havde der haft Stade i deres Livstid. Karen Gydes af Slaug vidnede, at i 60 Aar havde Vorbasse Præstekoner en efter anden — i Tallet 4 — hver deres Livstid haft deres Stade næst Gangen i den omtvistede Stol.²⁾

I Indberetn. af 1766 fortælles, at Hr. Bang i Vorbasse holdt Latinskole for honnette Folks Børn, og at hans Hustru, Marge Hansdatter, »kjørte selv med hendes Plov og røglede selv sine Høveder, var undertiden 2 à 3 Dage og Nætter tillige borte i fremmede Sogner om Føde til sig og sit Hus«. ^{22/5} 1720 blev der registreret efter Hr. Bang. 6 Børn³⁾; hvert Barn fik efter Faderen 35 Rdl. Den ene af Hr. Bangs 4 Sønner, Niels Christian Bang, var Forvalter over Kongens Godser i Odsherred og Kam-

¹⁾ Jvf. S. 168. — ²⁾ Tingbogen. — ³⁾ Nævnes i Gjessings Jubellærere III, 161.

merraad. En Datter af denne Forvalter var Cathrine Marie Bang, som blev Moder til N. F. S. Grundtvig. D'Hrr. Bang, Koch og Marebæk i Vorbasse ere altsaa henholdsvis Oldefader, Tipoldefader og Tiptipoldefader til Grundtvig.

11. $\frac{8}{7}$ 1720. Rasmus Pedersen Nøring, † $\frac{28}{6}$ 1721. Født $\frac{2}{4}$ 1676 i Dalby paa Sjælland, S. af Provst Peder Rasinussen Nøring og Engel Jacobsdatter. Stud. fra Herlufsholm 1697, cand. theol. $\frac{27}{7}$ 1703 (haud illaud), homil. Prøve $\frac{5}{11}$ 1707 (haud cont.); opholdt sig 1708 paa Lolland¹⁾, Skibspræst 1710, var 1715 med i Søkrigen paa Skibet Venden. G. $\frac{1}{5}$ 1721 m. Dorthea, D. af Feldbereder Kjeld Andersen i Grene.

$\frac{20}{6}$ 1721 registr. efter ham i Vorbasse Præstegaard: Sølv: »En urværk . . 6 D. 1 hoet vands flaske . . 2 D. 1 sølvplade til en fontanel . . 1 Dl. 6 β. 1 ske . . 1 Dl. 3 $\frac{1}{2}$. — Enken anmelder at være foræret af hendes sl. Mand en Jubelpenge, som hun efter hans Død udi sin Trang har omvexlet. Foregiver og, at hun hendes sl. Mands Stok for 4 Dl. til fornøden Brug udi Husholdningen har ladet bortkomme. — Kvæg: 2 Stude, 2 Køer, 2 Ungnød. — 1 Præstekjol med Vinger, slidt og lugbar . . 6 D. 4 $\frac{1}{2}$. — — — Andre den sl. Mands Klæder, som ikke sjuntes for noget at kunne opføres, har Enken foræret Degnen Hans Stephansz, som udi en og anden Maade har gaaet hende til Haande. — Bøger c. 43 Bd. (deriblandt Peder Rytters Ligprædiken over Tonbo . . 8 β, Henrich Smids Lægebog 1 $\frac{1}{2}$ 8 β, Sæbygaards Koe-Klage . . 4 β, Psalmer og Bønner for Hans Mayts Skibsfolk . . 4 β, den sl. Mands Tegnebog . . 8 β). 1 Skibscompas . . . 2 $\frac{1}{2}$.

Der kom Brev til Provsten fra Nørings Moder (salig Magister Hans Svanes), dat. Dalby Præstegd. $\frac{1}{6}$ 1721: »Begge hans bærede Skrivelser har jeg bekommet ang. min sl. Søn Hr. R. Nørings dødelige Afgang, hvilket var mig ukjært at fornemme; Gud trøste hans bedrøvede Enke og være hendes Forsvar . . . « Hun kunde ikke faa en Fuldmægtig til Skiftet — saa lang Vej —; vil hellere overlade til Enken, hvad der kunde blive at

¹⁾ Barfod, Danmarks Geistlighed, 2. Aarg., S. 110.

arve . . Har forstrakt Hr. Rasmus til hans Rejse fra Dalby til Kaldet $^{12}/_8$ 1720 klingende Mønt 24 Rdl., dette Beløb vilde hun nok have betalt af Boet. — Enkens Laugværge mente ikke, at denne Fordring burde opfyldes, og foregav ellers, at den afdøde for sin Kjæreste havde berettet, at hvad han havde opbaaret i Sjælland af sin elskelige Moder til sin Rejses Befordring til Jylland, det havde han sat Guld og Sølv i Pant for, hvilket og Degnen Hans Stephansen bekræfter, af den sl. afdøde at have hørt.

Der holdtes Auktion $^{24}/_9$ 1721. Det hele kom saa til at gaa lige op. Enken nød imod sin gjorte Omkostning 4 D. 4 sk 11 β ; Moderen fik intet.

Hr. Nørings Enke nød i ca. 40 Aar Pension ($4^{1}/_2$ Td. Rug og $4^{1}/_2$ Sldl.) af Kaldet, men hun havde tit vanskeligt ved at faa Pensionen; 1725 klagede hun i saa Henseende over Hr. Crone og senere flere Gange over Hr. Werlin. 1760 hedder det om hende: »i saadan bedrøvelig Armod og Omstændighed, at hun, som af Sygdoms Nød stadig maa holde Sengen, maa altid lade overhænge andre barmhjertige Mennesker.« Hun døde i Horsens; »1761 den 17. Marts kastede Jord paa En Præst Enke af Vorbasse, som døde i Fugholm, nedsat til 12 slet i fattiges Jord paa Kirkegaarden: efter langvarig Sygdom. 69« (Horsens Kbg.).

12. $^{23}/_7$ 1721. Jørgen Jensen Crone (Cronius), † 1735. Født $^{8}/_7$ (?) 1688 i Kolding (dbt. 5. Juli!), S. af Raadmand Jens Cronius, Stud. fra Kolding 1708, Baccalaureus $^{8}/_5$ 1709 (var ikke Mag.), dansk Skolemester i Fredericia 1711¹⁾, Degn i Skanderup 1715, Hører i Kolding $^{18}/_7$ 1716, cand. theol. $^{15}/_6$ 1719 (laud.), homil. Pr. $^{28}/_6$ s. A. (laud.), Præst i Vorbasse-G. $^{28}/_7$ 1721, aflagde Ed for Biskoppen $^{30}/_{10}$ s. A. G. i Kolding $^{5}/_2$ 1711 med Sidsel Terchelsdatter, D. af Handskemager Terchel Niel-

¹⁾ V. Berg, Fredericia, S. 64.

sen, f. i Kolding 1683, † sst. 1754 (begr. $\frac{1}{7}$) »udi største Armod og Usselhed«. Blev formedelst sine slette Vilkaar fritaget med at svare halv Kontingent (1 Rdl.) til Ribe Stifts geistlige Enkekasse¹⁾.

$\frac{5}{8}$ 1735 Registr. efter ham. Guld: En Signetring . . . 3 Rdl. . . Bøger: 134 Bind + 1 Byldt (deriblandt: Jørgen Carstensens Ligprædiken over Luja . . . 8 β . En Ligprædiken over Niels Krabe . . . 4 β). En stor Kreaturbesætning: 4 Heste, 7 Køer, 4 Stude, 4 Kvier, 38 Faar, 18 Lam . . . Mange Fordringer paa Boet, bl. a.: Hr. Bangs Enkes Pension af Paaskeoffer, Hr. Nørings Enke $\frac{1}{2}$ Aars Pension (9 Rdl.), Provst Storm forstrakt Enken med 20 Rdl. til Mandens Begravelse, Apotekeren i Kolding for Medikamenter til den sl. Mand i hans Svaghed 2 Rdl. 2 fl 4 β , Degnen Brochmand for sin Tjeneste med at prædike for den sl. Mand i ganske Faste etc. . . . 2 Rdl.

Auktion 19., 20. og 21. Septbr. — Enken fik 75 Rdl. 2 fl 12 $\frac{1}{2}$ β , hver af de to Sønner 30 Rdl. 1 fl 1 $\frac{1}{3}$ β , Datteren det halve. I Indberetn. 1766 hedder det saaledes om Børnene: »En Søn Jens, som var den ældste, blev Apotekersvend i Colding og blev der gift med en Pige, som tjente Geheimeraad Gabel paa Bramming; samme Søn Jens gik her omkring i Sognene og tiggede; til sidst blev han taget til Stykknægt, da vores Folk sidste Gang var ude; den anden Søn Malthé gik omkring og ernærede sig med Skræddersyning; den 3^{die} Søn Terchild døde udi sin Barndom og ligger begravet i Waarbasse Kirke; Datteren kom til Kiøbenhavn.«

13. 1735. Anders Werlin. Født i Systofte $\frac{9}{8}$ 1704. S. af Møller Thomas Thomæsen Werlin og Arrine Andersdatter. Blev 1714 sat i Nykjøbing Skole, derfra Stud. 1725, cand. theol. $\frac{14}{9}$ 1728 (non cont.), homil. Pr. $\frac{16}{8}$ 1735 (laud.), Hører i Holbæk 1728, Præst i Vorbasse-G. $\frac{17}{8}$ 1735 (ord. $\frac{30}{9}$), Østeregesborg $\frac{3}{7}$ 1743, † $\frac{13}{8}$ 1758. G. i Holbæk $\frac{8}{6}$ 1736 m. Anne Lisbet, f. i Holbæk $\frac{15}{2}$ 1717, D. af Prokurator Christian Christensen og Johanne Marie Gravenhorst, † i Østeregesborg 1755, begr. $\frac{23}{5}$.

Hr. Werlin fik megen Ulejlighed i Anledning af, at han nægtede Jens Smeds Hustru i Vorbasse at komme

¹⁾ Frost, Ribe Domkirke, S. 167.

til Alters, da hun levede Menigheden til Forargelse. Procesmageren Niels Hjortlund, som vi allerede kjende¹⁾, tilbød at paatage sig Sagen for Smeden og Hustruen, han skulde — forsikrede han Smeden — drive Sagen, saa Hr. Werlin intet skulde udrette, ja, han sagde maaske endogsaa, at han vilde trækkes med Præsten om hans Præstekjortel. Der blev saa skrevet en Attest om bemeldte Kones ulastelige Forhold, og sammen med denne Attest, som han fik underskrevet af nogle af Sognemændene, indsendte N. Hjortlund i Smedens Navn den 2. Marts 1743 en Klage til Biskoppen. Denne resolverede imidlertid 1. April s. A. saaledes: »Da af Sognepræstens Erklæring erfares, at Jens Smeds Hustrues anmeldede fremturende Uforligelighed og Drukkenskab maae være en bekjendt Sag i Menigheden, ihvordan end de af hendes Mand til mig indsendte Attester vil have et skikkeligt Levnet forstaaet, saa har Sognepræsten gjort Ret deri, at han efter at hans troehjertige Formaninger, saavel i Mindelighed som ogsaa siden i Medhjælpernes Overværelse, intet har frugtet, afholdt bemeldte Jens Smeds Hustrue fra det høyværdige Alterens Sacramentes Brug, indtil saa længe hun begiver sig til en sand Omvendelse og i sit Levnet viser Omvendelsens værdige Frugter«. — Da Niels Hjortlund og Smedens ikke sloge sig til Ro dermed, lod Biskoppen, som kjendte Niels's »Naturrel«, de indsendte Attester lovlig undersøge, og det bevistes da ved Tingsvidner, at der var noget muggent derved, at de indsendte Kopier ikke stemmede med de originale Attester, som bleve underskrevne af Sognemændene, ligesom det ogsaa kom for Dagen, at Niels i Breve havde løjet om Biskoppen²⁾. N. Hjortlund havde saaledes ikke Held som Sagfører for Smedens, og han blev i Anledning af dette sit Nederlag vred paa Hr. Haagen, som efter Biskoppens Ordre havde taget sig af Sagen.

¹⁾ Se S. 225 f. — ²⁾ Kirkehist. Saml. I, 152 ff.

14. 1743. Mag. Hans Vilhelm Jensen Kaalund¹⁾, afsat 1745. Født i Jersi ^{19/7} 1709 (»ex utraque parte nobili stirpe natus«), S. af Sognepræst, Mag. Jens Jensen K. og Elisabeth Maria Eggers, Stud. privat 1727, Baccalaureus ^{26/6} 1728, cand. theol. ^{11/7} 1730 (laud.), homil. Pr. ^{10/11} s. A. (laud.). Laa paa Borchs Colleg., udgav da (1733) en Dissertatio de Divinandi Arte apud Romanos. Rejste til Udlandet 1735 (havde i 3 Aar det Lassonske Stipendium²⁾), var i Helmstad, Wittenberg (2^{1/2} Aar, prædikede ofte fra sal. Luthers Prædikestol og blev Mag. phil. ca. 1737³⁾), Leipzig, Jena, Halle (1^{1/2} Aar), atter i Wittenberg. ^{1/6} 1741 Feltpræst⁴⁾ ved 2den Bataillon af Fodgarden, som i ca. 10 Maaneder stod i hannoveransk Tjeneste; ord. ^{10/6} s. A. ^{3/6} 1742 indsendte Kaalund fra Flensborg en Ansøgning om snarlig Befordring til gejstligt Embede; han anfører deri, at han havde studeret 15 Aar ved Kjøbenhavns og andre Universiteter⁵⁾. Men Livet har ikke svaret godt til de mange Studier; ^{29/11} 1742 skrev nemlig Christian VI til I. L. Holstein om at antyde for Biskop Herslev, som havde anbefalet Kaalund til Feltpræst, at Kongen gjerne saa, »daz er dem Feldprediger Kaalund vor sich fordere, ihm sein böses Leben vorhalte, ihm unsere Ungnade andeute und dazu setze, daz er sich nicht unterstehen solte üm einen andern Priester Dienst anzuhalten, ehe und bevor er sein böses, gottloses und ärgerliches Leben und Wandel geändert hätte, und solches durch glaubhafte Zeügnisse von guhten und rechtschaffenen Geistlichen bekräftiget währe⁶⁾«.

^{28/6} 1743 ansøgte Kaalund, som imidlertid havde prædiket i flere kjøbenhavnske Kirker — saaledes i Sct.

¹⁾ Jvf. Adelsaarb. 1908, S. 231 f. 1911, 583 f. Biograf. Lexik. IX, 44. — ²⁾ Baden, Universitätsjournal. II, 80.

³⁾ Abii hinc, relicta dissertatione Publica de Pædagogia Legis ad Christum morali, Lipsiam . . . skriver han i Sjællands Stifts Vita-Protocol ^{19/6} 1741 og underskriver sig »Johannes W. Kaalund, Mag. Viteb.« —

⁴⁾ Sj. Reg. 1741, No. 118. — ⁵⁾ Kancelliets Breve 1742, No. 172. — ⁶⁾ Rørdam, Histor. Samlinger og Studier, III, 222 f.

Petri Kirke paa Tydsk —, om Østeregesborg Sognekald, og 3 Præster attesterede da, at hans itzige Opførsel var præstelig. Dette Embede fik dog Præsten i Vorbasse, Werlin, men Kaalund blev saa samme Dag, $\frac{5}{7}$ 1743, udnævnt til dennes Eftermand. At rejse til Vorbasse var dog ikke Mag. Kaalunds Lyst; han vilde nok, da han var kaldet, have nogen Indtægt af Embedet, gav Provsten Biskoppen tilkjende den $\frac{4}{2}$ 1744; men han tøvede med at tiltræde, vilde helst blive i Kjøbenhavn for at søge andet Embede og slippe for Vorbasse—G. Han maatte dog omsider tiltræde; Biskoppens Kollats er af 15. April 1744! Det gik imidlertid snart galt med ham og en Pige, Anna Clara Tønnesdatter, som 25. s. M. kom til at tjene hos ham. Hun, som var c. 20 Aar gl., kom frugtsommelig af Tjenesten og fødte i Vimtrup, Lintrup Sogn, 8. Febr. 1745 et Drengbarn, til hvis Fader hun udlagde Mag. Kaalund. Præsten i Lintrup, Boysen, meldte Sagen til Biskop Brorson, som saa 19. s. M. tilskrev Kaalund: »Efterdi jeg har noget, som jeg nødvendig maa tale med Dem om, saa haver De sig paa førstkommende Mandag at indfinde, hvor næst jeg forbliver . . .«. Men Kaalund indsendte $\frac{23}{2}$ sit Kaldsbrev og sin Kollats (ligge nu begge i Landsark. i Viborg) og tilstod for Biskoppen at være en falden Mand; han kunde dog ikke være Fader til det af Pigen fødte Barn, hvad han siden vilde bevise; »saa nedkaster jeg mig fattige og faldne Mand udi allerdybeste Underdanighed og med væmodigste Taare for Hans Kongelige Majestæts medlidende og naadefulde Throne, sukkende om Naade og Miskundhed. Gud opholde Deres Høyædle Høyærværdighed selv udi al Slags Fristelse og glæde Dem med al Velsignelse!« Biskoppen fik paa Forespørgsel, om det maatte blive derved, at Kaalund godvillig havde dømt sig selv og nedlagt sit Embede, eller om han skulde dømmes ved Retten, det Svar, at K. skulde tiltales af Generalfiscalen

og dømmes, og Kaldet skulde anmeldes vakant¹⁾. I en Ansøgning fra Kaalund til I. L. Holstein af $\frac{6}{4}$ 1745 findes en Attest fra Provst J. Storm, hvori der siges, at han ved Efterspørgsel hos Beboerne i Pastoratet ikke har kunnet høre andet end godt om Kaalund; de beklagede, at han »skulde faa det skarnagtige Menneske i Huset, hvorover han skulde komme i denne bedrøvelige Stand«. Der medfulgte ogsaa følgende Forbøn fra 50 Beboere i Vorbasse Sogn og fra 42 i Grene Sogn (deriblandt »Niels Pedersen Hiortlun«):

*Stoermægtigste Monarch
Allernaadigste Herre Og Konge!*

Saasom voris Præst Velærværdige Hr. Mag. Hans Vildhelm Kaallund hafver begaaet et Fald og Forseelse, hvorforre vj undertegnede fattige Mænd af Vorbasse og Green Sogner befrøgter at vj ej længere skulle beholde ham til Præst og Lærere; derfor bønfalder vj ydmygelig til voris fromme Landsens Hr. Fader og Konge med ydmyge Bønner og Begiering, at denne hans Fald og Forseelse maatte ham for Jesu Skyld tilgivis og forladis; thi vj har aldrig tilforn haft saa god en Lærer og Prædickanter; hand har sandelig med største Andagt forkyndet os dend sande Evangelische Lærdom saa reen og tydelig, at og den aller eenfoldigste har det kundet begræben; ja saa andægtig med grædende Taare betiendt baade Prædichstollen og Skriftestollen, at vj alle hans Tilhørere har af Æengstelse over vore Synder fældet mange modige Tore; ja eenhver ved hans Prædicken og Formanning er bleven optændt af Kierlighed til at hørre de Guds Ord, hand forklarede, saa flittig at gaae til Kiercke, at naar saadan Gudstienistes Forretning skeede, blev der faae eller moksen ingen hieme; ja sandelig, om nogen har været, som enten af een eller anden Slags Uskikkelighed overjillet, da har hand søgt med modige Torre og kierlig Formanning først at omvende dem; og naar sligt iche har frugtet, har hand sandelig lige saa vel brugt Lovten som Evangelium og det saa yderlig forklarit, at hver maatte grue for at hørre derpaa; og skulle han nu komme fra os, ville det sandelig blive os een stoer Hiertesorg!

¹⁾ Jvf. Kirkehist. Saml. I, 184.

Herre Gud! kunde een Quinde forføre voris første Fader Adam til at falde, kunde een Quinde forføre David, ja kunde een Quinde forføre Jesu egen Discipel Peder, som i saa yperlig een Skolle var lært og Mesteren om sin Fald tilforn advarit, ja andre fleerre saasom Samson og Hollefernus, da er det iche at undre paa, at een Quinde paa saa listig og underfundige een Maade førte ham i Fald! Vil vj syndige Menniker efftersee voris faste Evangelier, saa vel som Lidelsens Historie, da seer vj Satans Træskhed i at forføre et Menniske og hans større Ubluehed i at friste voris og ald Verdens Frelserre; saa det iche er at undre paa, at hand har fristet hannem; vj troer sandelig, dersom Satan i sin egen Gestalt havde sat an paa Manden, hafde han faaet Afviisning; men som hans Træskhed har ingen Ende, har hand fundet paa dette Anslag at bruge denne uforskammede Quinde til at føre ham i Fald og Forseelse; ja formedelst at Mandens største Fliid og Hensigt var at udbrede Guds Ære, og førre os, hans Tilhører, til Pönietentze, Omvendelse og Salighed, saa har dend arigge Satan stræbet desmeerre sligt at kuldkaste. Vj fremfører daglig voris Bønner til Gud om voris Siæls og Legems Anliggende, og voris andægtige Bøn̄er kand, Gud skee Lof, giørre, at hand for sin Søns vor Frelseris Skyld foranderer det unde, som kand være besluttet jmod os, siden voris Frelserre selv beder til sin Fader for sine Fiender, saa anledigis vj af ham at bede for denne faldenne Mand til voris fromme Landsens Hr. Fader og Konge, at hans Forseelse maatte ham for Jesu Skyld tilgivis og forladis, og vj maa beholde ham; kand voris Siælis Frelse glæde dig, O Konge! saa glæd du os, at vj maa beholde voris Siælehyrde og Præst; indtet kand glæde os meerre end Kongens og Landsens Velfært og Salighed, men dernest kunde det og være os een stoer Hiertens Glæde, at vj maatte beholde ham, thi hand slittig, ja tit i svag Helbreds Tilstand har betiendt Kierchen og der forrettet sit Embede, mens endog slittig, baade kaldet og ukaldet, besøgt syge og sængeligende for dennem at trøste og underviise i deris Saligheds Sag, ja om iche Hæste eller Vogen var at befordere hanem med, har hand gaen til Foeds, ja sligt har hand iche alleene udvist jmod de, som kunde give ham lidet for Umagen at leve af, mens og lige saa slittig jmod de fattige, hvor jndtet kunde ventes for Umagen, ja de Fattigge, som jndtet har haft, har hand given meerre af goed Villie end goed Effne af det lidet, hand har haft; ja de smaa og umøndige, som tilforn af Frøgt iche torde kōme til

Kiercken, er nu ved hans flittig og kierlig Omgang med Overhørelse og Catecisation ej alleene bleven optændt til flittig at gaae til Kierche for der af ham at undervises, mens og flittig læser hieme; ja hverchen har hand været giærig eller hofmodig, langt minder, om nogen svarde ham jldc, giort andet end optagen det i ald Kierlighed; iche heller har hand i nogen Selskab givet ringeste forargelse fra sig i nogen Maade, mens merre formaanet os til Guds frygt og Skichelighed; vj tilstaar gierne, at vj igien med een Præst kand vorde forsiunet, mens aldrig har vj haft saa god een Predikanter, og vj tviller og stoerlig paa, at vj iche efterdags faaer saa god og andægtig en Lærer; og er det os en stoer Hiertens Glæde med saadan en Præst at være forsiunet, hvorfor det ville vorde os desto større Hiertesorg, om han skulle tagis fra os; vj bruger den same at recomoderre voris ydmyge Bøner til dig, o Fader og Konge, som recomoderer voris Bøner til Kongernis Konge, Gud i Himelen; Gud skal selv være Vidne, at baade hand selv og alle hans Tilhører har fældit mange modige Torre over hans Forseelse, hvorfor vj troer, at Gud viiselig bevæger Kongens Hierte til Barmhiertighed; Præsten har sandelig forbuden os, at vj iche maatte bede for ham, mens som vj til Prousten Hr. Jens Storm har givet Svar paa nogle af ham fremsatte Spørsmalle om hans Forhold i Embede og Levnet, hvorpaa vj ej kunde svare andet end, saa vit vj vidste, var det skickelig; hvilchet vj frøgter ej at være kommen til Lyset.

Hvorforre vj udj største Ydmyghed nedkaster voris ringe bønner for voris fromme Fader og Konge, ventende derpaa en naadig Bønhørelse; Gud igien skal velsigne Kongen med et fredsommelig og langvarig Regiement og efter Døden give Dennem een uforgiænglig Stoel og Tronne hos sin høyre Haand ævindelig.

Vj lever Deris May^{ts} troe Undersatter til Døden.

Vorbasse og Green d. 1ste Aprilj 1745⁴⁾.

²/₆ fremstod Mag. Kaalund for Provsteretten og bekjendte godvillig og vemodig, at han her konfirmerer sin skriftlige Tilstaaelse for Bispen, hvorfor han allerdygst anholder om, at der maa med ham i Naade

⁴⁾ Pakken: Supplikker 1731—71 i Danske Cancellis Arkiv.

og af Medlidened medhandles. — Han kunde dog ikke være Fader til det fødte Barn, da han først den 7. Septbr. 1744 havde havt Omgjængelse med Pigen. Pigens Formynder, Sr. Tulesen fra Lintrup Kro, gav en anden Forklaring. Efter at der atter ^{28/6} var holdt Møde, ved hvilket Prokurator Schousboe fra Kjærbølling mødte for Kaalund, afsagde Provsteretten ^{28/7} 1745 følgende Dom:

»Mag. Hans Wilhelm Kaalund, forrige Sognepræst for Vorbasse—Grene, skal for sit begangne Lejermaal hermed miste sit Kald og aflægge den gejstlige Habit og maa ej mere bruges til gejstlige Forretninger. Til Præste-Enkekassen i Ribe skal han betale sine Lejermaalsbøder 24 Lod Sølv og stande aabenbar Skrifte i Vaarbasse Kirke, hvilken Menighed han har forarget. For upassende Skrivemaade i sit sidste Indlæg — han fingerer sig selv, at der vil gjøres ham af Retten adskillige Objectioner og Instantzer, hvilke han selv med uanstændige Terminis besvar —, — skal han betale i Mulct til Præste-Enkekassen i Ribe 2 Rdl. og til Justitskassen 2 Rdl. For denne Sag betaler han til By- og Herredsfoged samt Landfiskal Seig^r Grundal Processes skadesløse Omkostninger.

J. Storm.

Claus Haagen.

Knud Storm.◀

Havde det ikke været let at faa Kaalund til Vorbasse, saa var det nok endnu mere vanskeligt at faa ham derfra. ^{20/9} 1745 ansøgte han om Tilgivelse, men fik det Svar, at det forblev ved Dommen, hvis denne ikke blev appelleret. ^{29/10} s. A. skrev Provsten til Biskoppen, at Kaalund gik hen nu over et helt Aar uden Sakramentets Brug og uden at deprekere sin gangne Forargelse, foregivende for nogle, at han har kgl. Dispensation, for andre, at han venter den. Og som jeg hører, bærer han endnu den præstelige Dragt, fordi Dommen er ham ikke

forkyndt, thi Fiskalen har indsendt den til Deres Hhed for at bekomme videre Ordre, hvorledes han sig skal forholde, og som Dommens Forkyndelse af den Aarsag forhales, tager han deraf Anledning til at sige til nogle i Sognet, at han bliver endnu Præst, og Hr. Nexø [udnævnt til hans Eftermand ^{22/4}] skal have et andet Embede. — Dommen blev saa ^{7/12} forkyndt for Kaalund, og da han ikke appellerede den, skulde det i Følge kgl. Resolution bero derved. Men allerede ^{16/7} havde Kaalund opnaaet Fritagelse for offentlig at udstaa Kirkens Disciplin mod at bøde passende til nærmeste Hospital¹⁾; og han har betalt Bøden, er en anden Sag; ^{17/12} 1745 skrev i alt Fald Provsten til Biskoppen, at Kaalund ikke havde tilbudt Betaling »for hvis han er tildømt at bøde og betale«. Men Magisteren havde vel heller ikke meget at betale med; han blev i Aaret 1745 stævnet af flere for Gjæld, saaledes af Provst Storm for 40 Rdl. og af Justitsraad de Lichtenberg i Horsens for 350 Rdl. Til Pant for sidstnævnte Sum var der stillet bl. a. 6 Sølvskeer, 3 Sølvbægere, 1 Brændevinskjedel med Hat og Piber og Dækkel. Kaalund, som skrev til Justitsraaden »efter Sædvane med Clagende Stemme . . . og . . . med et væmodigt og suckende hjerte«, dømtes til at betale, ellers skulde det i Pant satte sælges ved Auktion.

Det gik nok ogsaa Kaalund galt med den Husholderske, han havde i Vorbasse i Naadensaaret — som endte ^{10/3} 1746 —, Hr. Nexø klagede til Provsten over slemme Rygter om Kaalund og Husholdersken, og disse Rygter bleve nok senere bekræftede . . Denne Kvinde, som hed Alexandrine Tissing, og som kaldtes Kaalunds »forlovede Kæreste«, da hun ledsagede en af hans Ansøgninger fra Vorbasse med en Forbøn, blev vel siden gift med ham. — I Begyndelsen af 1746 bad Kaalund om, at Kongen, siden der ingen Pardon var at vente,

¹⁾ Jydske aabne Br. No. 153.

vilde unde ham Rejsepas ud af Riget gratis paa slet Papir, uden at hans Brøde nævnedes deri, hvilket bevilgedes. Men i Januar 1747 afslaaes en Bøn af ham om atter at faa et gejstligt Embede, derimod bevilges der ham s. A., at han maa søge et verdsligt Embede. Da han 1756 til Grev Moltke indsendte »Oeconomiske Anmærkninger over den jydskes Heedes høyst fordelagtige Indrætning«¹⁾, har han vel tænkt, at han maaske derved kunde bane sig Vej til en Ansættelse.

Han levede i mange Aar som Skribent i Kjøbenhavn og sad med en stor Familie i ringe Kaar. Kaalund skrev baade Vers og Prosa paa flere forskjellige Sprog, I de Kjøbenhavnske Nye Tidender . . Nr. XV. 1756, S. 117 findes en versificeret Tak til Biskop Brorson, underskrevet: »En Pen, som Dig Har Været Kientd²⁾«; i de samme Tidender for 1758, S. 209 f. findes af Kaalund en Sammenligning paa Latin mellem Kirkeinspektør Lowson og — M. T. Cicero, i Kjøbenhavns Adresseavis for 1764, Nr. 75, et tydsk Sørgedigt over en afdød Fyrstinde . . .; en af Kaalunds sidste Frembringelser var vel: »Undersøgning om Oprindelsen til de fire kongelige danske Insignier Kronen, Scepteret, Sværdet og Æblet« etc. . . »fra den i 46 Aar en Svite opvartende poetiske Hofsanger og allerunderdanigste Arveundersaat«. Kjøbenhavn 1767. Da hans Hustru døde 1765 (begr. ³¹/₁₂), skal han — hedder det — ved sine poetiske Petitioner have sat Folk i 2 fulde Aar i Kontribution til hendes Begravelse³⁾, men han overlevede hende dog ikke i 2 Aar, han døde 1767 og blev begravet ¹/₇.

15. 1745. Marcus Nexøe⁴⁾, † ⁸/₅ 1755. Født i Bodilsker 1712, døbt Alle Helgens Dag, S. af Gmd. Knud Olsen og Hustru Seigne. Efter sine Forældres Død be-

¹⁾ Et Uddrag deraf trykt i »Fra Ribe Amt«, VII, 25 ff. — ²⁾ John Hansen, H. A. Brorson og hans Brødre, S. 244. — ³⁾ Frost, Ribe Domkirke, S. 82 f. — ⁴⁾ Se Kirkehist. Saml. 5. R. V. 119 ff. VI, 340 f.

gyndte han, 16 Aar gl., at studere; Stud. fra Kbh. 1737, cand. phil. i Marts 1738, Lærer ved Waisenhuset i 2 Aar, $\frac{1}{2}$ Aar Huslærer hos Stiftsprovst Gerner i Kbh., Kateket i Drammen $\frac{27}{1}$ 1741—44¹), cand. theol. $\frac{25}{4}$ 1745 (haud illaud.), homil. Pr. $\frac{12}{6}$ s. A. (laud.), Præst i Vorbasse—G. $\frac{22}{4}$ 1745, o. $\frac{30}{6}$. G. m. Anneche Hansdatter, D. af Hans Pedersen og Karen Edwards, f. i Skodborg, † sst. $\frac{21}{3}$ 1806, 88 Aar gl.

Som Kateket holdt Nexø hver Søndag Morgen en offentlig Katekisation i Bragernæs Kirke og hver Onsdag ligeledes i Strømsø Kirke til almindelig Opbyggelse, og han var nidkjær til at gjøre Husbesøg og holde Møder omkring i Husene. De opvakte, som havde faaet ham ansat, og som betalte hans Løn — 100 Rdl. aarlig —, vare derfor glade ved deres nidkjære Kateket, men Sognepræsten, Claus Møller, syntes ikke om ham, og Nexø fik snart flere Fjender; der blev indsendt Klage over ham til Biskoppen, han blev forfulgt paa Gaden med Skrig og Raab, blev kaldt »Katapusen« etc. Biskoppen indsendte Klagen til Kirkekollegiet, som tidligere havde anbefalet Nexø til Pladsen i Drammen og havde udtalt, at han var nogle af dem »bekjendt for en redelig Person, ved hvilken man kan haabe, at der paa samme Sted kunde udrettes noget godt«. Nexø klagede ogsaa under Forfølgelsen sin Nød for Kollegiet. $\frac{24}{11}$ 1742 skriver han bl. a.: »Jeg er nu næsten saa udarbejdet under al denne Modstand . . ., at dersom her ikke sker nogen Irettesættelse, kan jeg ikke andet se, end jeg bliver nødt til at lægge mit Embede ned; thi jeg kan ikke længer udstaa det, da mit Legemes Kræfter saa plat forsvinde, at jeg tit næppe kan gaa. . . . Jeg haaber at skulle være fri for at tage Del i uskyldigt Blod, idet jeg har refereret Sandhed, thi en eneste Sjæl er for Jesu Blods Skyld, med hvilken den er kjøbt, dyrebarere end

¹) Jvf. Helveg, Kirkehist. efter Reform. II (2. Udg.), S. 97 ff.

al Verden, ja, vé den, der bliver skyldig i en eneste Sjæls Fordærvelse, end siges fleres«. — Da der imidlertid atter indkom Klager over Nexøe, indstillede Kirkekollegiet til Kongen, at Kateketen kaldtes til Kjøbenhavn for at svare derpaa. 22. Maj 1744 besvarede Nexøe skriftlig 11 Spørgsmaal, som Kollegiet stillede til ham, og Dommen over ham og hans Færd kom saa til at gaa ud paa, at han et Par Gange i sin offentlige Katekisation havde brugt et Par anstødelige Talemaader, men de øvrige Beskyldninger vare af ingen Betydning. Det fandtes dog ikke raadeligt, at han atter kom til Drammen, da han der var bleven ilde udraabt. Han blev af Kollegiet indstillet til, at Kongen »vilde have Naade for ham til et Præstekald«, og til — da han var fattig og havde gjort en bekostelig Rejse — at faa 40 Rdl. som en liden Refusion og Douceur. Kongen approberede begge Poster¹⁾. — I en Alder af ca. 33 Aar tog Nexøe theol. Examen, og allerede 3 Dage før var han bleven udnævnt til Sognepræst i Vorbasse. Denne Udnævnelse skete fuldstændig uden hans Vidende, fortæller han i den Levnetsbeskrivelse, han gav af sig selv, da han blev ordineret.

Nexøe var en alvorlig og prøvet Mand, og en saadan kunde der trænges til i Vorbasse. Den afsatte Formand havde i længere Tid givet Forargelse, og han fortsatte dermed i Naadensaaret; han stillede store Fordringer til mere end Eftermandens Pengepung. Omsider slap Nexøe dog af med den af saa mange elskede letsindige Magister, men i Løvlund havde han Procesmageren Niels Hjortlund, som i mange Aar havde gaet uden at maatte komme til Alters. Ved Provstens Visitats ¹⁰/₁₀ 1746 klagede Sognefolkene i Grene Sogn over, at Niels Hjortlund saaledes maatte gaa hen og ikke kunde komme til Alters med de andre Menighedsmedlemmer; det var dem til Forargelse, sagde de, helst efterdi det ikke kom til nogen

¹⁾ Hesselberg, Stråmsø, S. 110. S. A. Sørensen, Zioniterne, S. 26 ff.

Endelighed med ham, og Pastor Nexøe var med til at klage saaledes til Provsten. Men der hengik alligevel endnu 8 Aar, inden det kom til Endelighed med bemeldte Sag. 1750 skrev Provsten til Biskoppen, at »Niels Hjortlund ved Visitatsen klagede og sagde, at Gejstligheden gjorde ham Uret, efterdi han maatte ikke komme til Alters, og der blev ikke taget Dom over ham, at han skulde udstaa Kirkens Disciplin, thi han forlangte intet andet end en Dom — med flere Unyttigheder, som mulig vil møde mig hver Gang, jeg der visiterer, helst siden hans Fader er død, hvorover han bekommer godt Arvegods«.

^{27/9} 1754 udgik der Reskript til Biskoppen i Ribe, at Niels Pedersen Hiortlund af Loulund i Grene Sogn ved Memorial af 22. Juni sidstafvigt har beklaget sig over, at han uden Lov og Dom er bleven afholdt fra Alterens Sacramente i 10 Aar, og begjæret, at han nu dertil maatte antages. I Følge Biskoppens Erklæring var han »formedelst hans forargelige Forhold« med Føje bleven nægtet Adgang til Sacramentet, men Biskoppen formente dog, at »han nu maaske paa den ansøgte Maade ved Herrens Naade kunde bringes paa den rette Vej«. Kongen bevilgede derfor, »at han uden foregaaende publique Deprecation, som han ellers efter Loven burde udstaa, til lønlig Skriftemaal maa antages, naar han efter foregaaende Tilstaaelse af hans forrige utilbørlige Opførsel sig dertil med et bodfærdigt Hjerte indstiller«. Da Pastor Nexøe havde modtaget dette Reskript, udtalte han i en Skrivelse til Biskoppen: »Jeg er dermed veltilfreds. Gud lægge sin Velsignelse dertil!« — 16. Maj 1773 begravedes Niels Pedersen af Løvlund i hans Alders 65. Aar. —

Men vare end Forholdene i Vorbasse—Grene ikke saa lette i Pastor Nexøes Tid, saa høres der ikke til Klager over Præsten. Hans Evner som Prædikant vandt ham hurtig en Del af Menigheden, og alle maatte have Ag-

telse for den svagelige, men nidkjære og redelige Mand. Vilde han maaske gjerne til Herrnhut, herrnhutisk »Broder«, som han var, saa arbejdede han paa den Egn, hvor Herren havde sat ham. Han tog sig — som vi senere skulle høre — af det forsømte Skolevæsen, og han var ved sin Sjælesorg til Velsignelse ogsaa for nogle udenfor Pastoratet. Et betegnende Vidnesbyrd derom er følgende: Der døde en Kone i Gilbjerg, og der sendtes da Bud efter hendes Moder i Almstok. Da Moderen, som nok ansaaes for at kunne mere end sit Fadervor, kom, fik hun Datteren til Live igjen; men Datteren var da rasende paa Moderen: »hun skulde ladet hende blive, hvor hun var, thi hun havde havt det godt og været der, hvor Moderen aldrig kom«. Der blev sendt Bud til Hr. Haagen i Grindsted, til hvis Pastorat Gilbjerg hørte; men han vilde ikke tage med; han sagde dog, at de skulde i en Fart hente Hr. Nexøe i Vorbasse; »thi levede hun, til Solen gik ned, kunde hun blive dem til stor Suk og Sorrig«. Hr. Nexøe kom strax, »skjønt han var svagelig«, tilføjede Meddeleren, og han fik hende beroliget, saa hun døde stille samme Dag. — Pastor Nexøe blev begravet paa Vorbasse Kirkegaard, tæt ved og midt for det vestre Dige, hvor der dengang var en Indgang (senere er der dog lagt et Stykke til Kirkegaarden mod Vest); »han vilde ikke ind i Kirken, de kunde lægge ham lige inden for Diget«. I Aaret 1766 skrev en af hans Eftermænd, Bisted, om ham i Indberetn. til Biskop Bloch »var ret en Herrens Præst, som med Berømmelse vel forestod baade Guds og sit eget Hus«.

^{10/8} 1755 blev der registr. efter Pastor Nexøe: Sølv: 1 Sølvuhr . . 8 Rdlr., 3 Sølvskeer à 10 fl . — I Bibliotheket, som kun var lille, nogle herrnhutiske Skrifter. En fortrinlig Kreaturbesætning: 5 Heste, 6 Stude, 8 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 28 Faar . .

Da Enken erklærede sig at være frugtsommelig, blev Skiftet udsat. 11 Aug. 1755 atter Samling. Der holdtes Auktion 17. Sep-

tember s. A. — Enken fik 311 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ 4 β , hver af Sønnerne 77 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 9 β . — 3 Børn: 2 Sønner og 1 Datter. Den sidste døde før Faderen; Sønnerne vare: Andreas Nexøe, f. c. 1751, Stud. 1774 (privat fra Aalborg). Marcus Nexøe, f. 1755, dbt. $\frac{10}{8}$, † i Skodborg 1760, begr. $\frac{25}{1}$.

Enken boede i flere Aar efter Mandens Død i Vorbasse; men i Foraaret 1759 blev ved Naboens Skjødesløshed hendes iboende Hus lagt i Aske, hvorved hun led et temmeligt Tab, og hun rejste saa til Skodborg. Fik i over 50 Aar Pension af Vorbasse—Grene Kald. Havde i Aaret 1779 »Disput« med Hr. Bisted angaaende Pensionen; havde ogsaa lignende Disputer med flere af de andre Præster¹⁾. Ved hendes Død hedder det i Skodborg Kirkebog, at hun levede i 13 Aar i Ægteskab med Sognepr. Nexøe; men dette maa være forkert, hun levede c. 13 Aar i Vorbasse, men de sidste Aar som Enke; hun var formodentlig i ca. 9 Aar gift med Nexøe, som sikkert ikke var gift, da han var i Norge.

16. 1755. Jochum Ewald²⁾. Født i Bredebro $\frac{26}{8}$ 1725, S. af Degn Peder Christensen E. og Anna Henriksdatter Rutensteen, kom i Ribe Skole 1737, Stud. 1745, cand. theol. $\frac{4}{8}$ 1750 (haud illaud.), homil. Pr. $\frac{23}{8}$ s. A. (laud.), Huslærer hos Hr. Henrichsen i Farup, Lærer ved Waisenhuset 1753, Præst Vorbasse—G. $\frac{11}{4}$ 1755 (s. D. kaldet paa Sukcession til Vejen—L., men tog Vorbasse), ord. $\frac{11}{4}$, Præst Hvidding $\frac{4}{8}$ 1764, entl. $\frac{7}{8}$ 1807, † i Christiansfeld $\frac{12}{4}$ 1826; tilsidst blind og døv, men næsten usvækket i Aanden. G. $\frac{11}{4}$ 1755 med Esther Sønnichsen fra Greisbøl ved Tønder, † $\frac{22}{8}$ 1782.

Da Hr. Ewald var Præst i Vorbasse, var det vanskeligt at være Præst for Kolonisterne; $\frac{9}{9}$ 1760 skrev han

¹⁾ Se Jydske Saml. 3. R. VI, 458 ff.

²⁾ Hans Selvbiographi er aftrykt i Dansk Kirketid. 1892, Nr. 38—39. Jvf. Rhode, Haderstev Amt, S. 503. A. D. Jørgensen, Joh. Ewald, S. 4 ff. Nygård, Kristentliv i Danmark, S. 75 og 78. Kirkehist. Saml. 4. R. IV, 368. V, 600 ff. J. Brodersen, Fra gamle Dage, S. 235 ff.

til Biskoppen derom; en katholsk Mand havde en luth. Kone og en luth. Mand en reformert eller en katholsk Kone; han vilde gjerne have at vide, hvorledes han skulde forholde sig.

1761. Fer. II. Pent. var Biskop Brorson paa Visitats i Vorbasse: »Hr. Ewald forestillede af Texten: Guds Evangelium sendt af Himlen¹⁾«.

^{5/6} 1761 søgte Ewald Hoptrup Kald: Hans Embede saare besværligt og »derhos i Henseende til Indkomsterne det ringeste, som ieg kjender; dog er saadant ikke Hovedaarsagen, hvorfor ieg søger at komme herfra. Men siden her i Sognet ere mange tyske Colonister, som ey forstaar Dansk og ideligen anmoder mig om at holde Guds Tieneste for Dem i det tyske Sprog, saa ere de forelegene med mig, der ikke er det tyske Sprog saa mægtig, at ieg dem deri kand føje til retskaffen nytte for dem. Og da det dog er en høyfornøden Sag, at de engang om Uggen kunde have en prædickens Dag i deres eget Sprog: Saa . . . kunde her i Vorbasse en Præst sættes, som var det Tydske Sprog lige saa mægtig som det Danske: Da saavel de tyske Colonister som ieg derved kunde soulageres.« Biskop Brorson anbefalede hans Ansøgning: »Den lange Vej imellem hans Kirker er heel tung for hans svagelige constitution, som det befrygtelig vil blive ham for besværligt med ordet og sacramenterne at betiene den i hans Sogner bosatte Tydske colonie, da hand icke er Sprogget fuldkommen mægtig.« Han har forestaaet sit Embede »med gudelig flid og Troskab i en exemplarisk Vandring«; Biskoppen har paa sin Visitats »hans æmbeds frugt til fornøjelse erfaret«.

Vorbasse var i de Tider et Centrum for Brødrevenighedens Tilhængere²⁾; Pastor Ewald var, ligesom Formanden, herrnhutisk »Broder«; ved sin Afrejse til Hvidding førte han to hellige Søstre med sig (de rejste siden

¹⁾ Visitatsrelat. — i Rigsarkivet. — ²⁾ Lundby, Herrnhutismen, S. 125.

til Sarepta¹⁾, hvor den ene blev gift). — Da hans Søn Johannes (f. $\frac{7}{8}$ 1761, † s. A.) var i Kirke, blev Barnet baaret af Provstinde Bakke af Kolding, de andre Faddere vare: Provst Bakke af Kolding, Hr. Jørgen Kastrup og Kjæreste af Stepping, Hr. Jens Høyer af Ladelund og Hr. Peder Heinsen af Grelsbull. Da Datteren Anna Christina (f. $\frac{23}{11}$ 1762) var i Kirke, blev B. b. af Madam Kastrup, de andre Faddere vare: Hr. Jørgen Kastrup og Hr. Peder Rhode af Stepping, Mad. From, Jomfru Barbara Margretha Thura og Anna, en Søster til Barnets Moder.

Hr. Ewald, som af Traditionen i Vorbasse kaldtes »hellig og en dygtig Præst«, indrettede 1755 en Kirkebog for Vorbasse—Grene; en ældre Kirkebog var opbrændt »ved en ulykkelig Ildsvaade«.

17. 1764. Niels Cortsen Bisted. Født i Vejrum 1731, S. af Sognepr. Cort Nielsen B. og Anna Poulsdatter. Cand. theol. $\frac{9}{12}$ 1756 (non cont.), Præst Vorbasse—G. $\frac{8}{9}$ 1764, ord. i Viborg $\frac{1}{11}$, indsat 23. S. e. Tr., Præst Grejs—S. $\frac{16}{7}$ 1774, † 1810, begr. $\frac{6}{4}$. Gift m. Anna Knudsdatter Storm, D. af Provst Knud Nielsen Storm og Karen Pedersdt. Storm, f. c. 1746 i Egtved, begr. $\frac{9}{10}$ 1799. De fik i 10 Aar i Vorbasse 9 Børn, 8 Dreng og 1 Pige.

Med Løfte om Forfremmelse til Præsteembede efter 2 Aars Forløb var Bisted som Kandidat med Beskikkelsesbrev bleven sendt til Biskoppen i Aarhus, som examinerede og antog ham til at forrette Prædiketjeneste og Børnedaab for Kolonisterne paa Alheden²⁾. Denne Tjeneste forrettede han i 4 Aar uden Løn og med sin egen Befordring og geraadede derover i Gjæld og Armod. $\frac{18}{4}$ 1763 skrev han fra Levring Præstegaard: . . . »jeg har nu næppe det, jeg uden skam kand skyvle mig udi«. . . »Min Faders Hus været mit opholds stæd, siden

¹⁾ Jvf. Kirkeh. Saml. 4. R. V, 655. — ²⁾ Jvf. Carstens, Alheden og dens Boere, S. 35.

jeg forlod en god Condition . . . men han er selv i yderlig Fattigdom . . . jeg i Gjæld for 25 Rdl.« — maa maaske sælge sine Bøger etc. for at kunne betale. ⁷/₉ 1764 blev han kaldet til Præst for Vorbasse—Grene og til at betjene Kolonisterne paa Randbøl Hede; i Kaldsbrevet hedder det, at Studiosus Bisted, »som har været antaget til at prædike Tydsk for nogle af de paa Hederne i Nørre Jylland sig nedsatte Colonister, kaldes til at være herefter Præst for Vorbasse—G., og skal han tillige pligtig være hver Søndag at holde en Prædiken udi det tydske Sprog i Vorbasse Kirke for de paa Randbøl Hede værende lutherske Colonister samt dennem med Sacramenterne etc. betjene, hvorfor han af vor Kasse skal nyde aarlig 100 Rdl.« — Hans fattige Omstændigheder bleve nu ringere end forhen — fortæller han 1766 — idet han for 287 Rdl. maatte antage en ringe Præstegaard, hvor Stuehuset staar paa Fald og behøver af ny at opsættes; maatte gjøre Udgift til Besætning Kaldet af de ringeste i Ribe Stift . . . skarp Egn . . . fattige Beboere¹⁾. — Disse Oplysninger fremkom Bisted med i Anledning af, at Kommissarierne for Hederne havde gjort Kongen Forestilling om at tage de 100 Rdl. fra Bisted²⁾ og tillige den bedste Del af Kolonien, nemlig Frederikshaab, men lade ham beholde Frederiksnaade og Mollkenbjerg imod deraf at nyde Offer og Akcidenser,

¹⁾ I Aaret 1766 var der i Vorbasse—Grene Pastorat 174 Personer, som vare saa fattige, at de ikke kunde betale den paabudne Ekstraskat . . . 8 β pro persona (maanedlig), og i Grindsted—Hejnsvig Pastorat 97 Personer, som ikke kunde betale hver 8 β, og 84, som ikke kunde betale hver 4 β. De fik saa i Følge Ansøgning Opsættelse indtil videre (Skrivelse fra Rentekammeret ¹⁷/₄ 1767 til Amtsforvalteren).

²⁾ ²⁰/₁₂ 1765 skrev Kommiss.: Ved de 3 Kolonier kun 10 tydske Familier, hvoraf en er luthersk og forstaar Dansk; behøves derfor ikke, at Hr. Bisted skal holde tydsk Prædiken; de 100 Rdl. kunne spares; de 2 Kolonier Frederiksnaade og Mollkenbjerg kunne herefter søge Vorbasse Kirke. De 4 katholske Familier i Frederiksnaade kunne, som hidtil, betjenes af den katholske Præst i Frederits; de 5 reformerte Familier i Frederikshaab, ligeledes som hidtil, betjenes af den reformerte Præst i Alheden, og de øvrige danske søge Randbøl Kirke. ²⁴/₁₂ s. A. indstilles, om den Præsten i Vorbasse tillagte Løn for at prædike Tydsk ikke kunde ophøre til Nyaar, da han »nu i fire Uger ei har prædiket Tydsk, siden hand har ingen Tilhørere«.

som ikke kunde beløbe sig til 4 Rdl. aarlig! Bisted »kunde ikke vide« anden Aarsag til dette Forslag, end at Forvalter From, som var Kancelliraad Diechman besvogret, var uden Aarsag bleven hans Fjende. Provsten støttede i sin Erklæring af $11/3$ s. A. Hr. Bisted: Der var 2 Forvaltere ved Kolonisterne, 1) Møller, som i 2 Aar havde havt 200 Rdl. aarlig af Kongens Kasse uden at forrette noget ved Koloniet; 2) From, som fik aarlig 150 Rdl. for sin Tjeneste ved Koloniet, som nu fast ophører, da dog Præstens Tjeneste, undtagen tydsk Prædiken at holde, vedbliver; skulde han nu alene nyde derfor det lidet og ringe Offer uden Tiende eller anden Løn, og Forvalterne beholde deres Løn, kunde han ikke andet end forrette sit Embede sukkende, da hans Fjender og Efterstræbere kunde triumfere over ham og i andre Maader søge at undertrykke ham. — Bisted mistede alligevel de 100 Rdl.

Aaret i Forvejen klagede Forvalter From fra Frederiksnaade, »hvor hans Hus stod«, til Kommissarierne over Hr. Bisted i Anledning af, at han ikke tilstrækkelig havde staaet paa Pinde for From ved et Barns Fremstilling i Kirken paa en Søndag. Klagen, som var urimelig, gav Præsten meget at bestille. From søgte da kgl. Tilladelse til, at han og hans Familie maatte bruge en anden Præst, og han havde — dog forgjæves — søgt at faa Kolonisterne til at ansøge om det samme for deres Vedkommende, bevidnede 4 Kolonister i Moltkenbjerg — af hvilke den ene hed Johan Jacob Sauerbrey¹⁾. Provsten støttede i sin Erklæring Præsten paa det kraftigste, meddelte bl. a., at en Hovedaarsag til Froms Ondskab imod Præsten var nok, at en Student af Mad^{me} Froms Familie havde prædiket for Kolonisterne, inden Bisted

¹⁾ Født i Würtemberg; en god Agerdyrker og tillige Hjulmand. — Da hans Søns blev døbt $21/8$ 1761, vare Fadderne: Justitsraad Hoffman og Kancelliraad Diechman af Fredericia; Premierlt. Ancher Grotau; Birkedommer Sounin af Kolding.

blev kaldet, — »som da blev foregivet at skulle blive deres Præst, og fordi dette fejlede, fik uden Tvivl From ond Villie til Hr. Bisted«. From fik alligevel $\frac{30}{8}$ 1765 kgl. Bevilling til, at han og hans Hustru »maa i deres Saligheds Sag lade sig betjene af hvilken Præst, de det begjære og dertil kan formaa, dog at deres rette Sognepræst saa vel som Kirken og dens øvrige Betjente ej noget derved i deres Rettighed afgaar«.

$\frac{4}{12}$ 1766 klagede Provsten til Bispen over Pastor Bisted: Denne sagde ved sidste Provstevisitats i fleres Overværelse, at han ikke vilde skrive Synodalia (havde skrevet 20 Ark deraf, vilde ikke skrive mere), vilde heller ikke sende dem til Hr. Haagen. Provsten beder Bispen irettesætte Præsten og advare ham om Mulkt til fattige Præsteenker, i Fald sligt, især i offentlige Selskaber, af ham begaaes Senere skrev Bisted til Bispen om Provstens formentlig urimelige Forlangende om at afskrive de mange gamle Synodalia. Ved Visitatsen i Vorbasse kom Provstens Tale ham særdeles for, Ex. grat.: »Det er med en ung Præst som med en Hane paa en Mødding«. — Provsten anser han med Ærbødighed, men ej i Underdanighed som sin Biskop. . . »Jeg er en fattig Mand og har ikke denne Verdens Rigdom og Anseelse, der gjør saa mange til brave Mænd i Verden, jeg kunde i Underdanighed andrage den Sandhed, D. H. ikke letelig kunde tro. Jeg tør nu ikke mere vente nogen Gunst hos D. H.; men jeg trøster mig ved, at denne Tids Pinagtighed er kort, og er forvisset in fracto animo Christi at overvinde mine Calumnianter«.

$\frac{22}{1}$ 1767 skrev Provsten til Bispen: Ved Hr. Haagens Begravelse erfaret, at Hr. Bisted vilde søge om Grindsted—H., og han har bedre Grund til sin Ansøgning end Bang — som Provsten tidligere havde anbefalet — og som maaske saa kunde faa Vorbasse — allerhelst Hr. Bisted udi Forsamlingen ved Begravelsen forsikrede aldrig her-

efter at vise sig uvillig i at efterkomme, hvad D. H. befaler ham, saavel som at bevise mig som hans Provst sin Pligt og Skyldighed, derhos bedende, at den af ham begangne Forseelse maatte ham forlades.

Bisted kunde nok iøvrigt takke sig selv for, at han fik de mange Synodalia til Afskrivning, thi han havde ¹⁸/₁₀₀ 1766 i sin Indberetning til Bispen om Pastoratet skrevet: »Acta Synod. el. Monita findes ingen, ej heller Gjenparter af Kgl. Befalinger, Rescripter, Øvrighedens Anordninger og slige, som vedkommer Embedet, og Eftermanden bør finde for sig, ingen.« I samme Indberetning hedder det: »Præstegaarden er i slettere Tilstand, end nogen her i Egnen haver set nogensteds nogen Præstegaard, ja i saa slet Tilstand som snart nogen af de allerringeste Bøndergaarde i Sognet i Henseende til Salshuset, som er i saadan elendig Tilstand, at der idelig, besynderlig i Uvejr, maa befrygtes, at Huset skal falde; i stærk Regnvejr er ej det Sted i hele Salshuset, hvor man kan være sikker for Vand; Huset i sig selv er saa lav, at jeg kan staa paa Jorden og række min Haand langt op paa Taget, en Dreng 12 Aar gl. kan magelig naa Taget. Udhusene er nu i nogenledes Stand, og derpaa har jeg anvendt stor Bekostning; men Salshuset er saa daarligt, at det ej kan taale Reparation, men skal af ny opbygges, hvortil min Formand Hr. Ewald havde kjøbt, hjemhentet, ladet tilhugge ny Tømmer og tillige havde samlet en Del Tag, hvilket Sognefolkene gav ham; men da han, to Dage førend Huset skulde nedbrydes, fik den glædelige Tidende, at han var bleven kaldet til bedre Kald, solgte han strax baade Tømmeret og Taget; jeg forundrede mig over, at Taget, som var ham givet af Bønderne til Præstegaarden, ej blev tilbudt mig, der skulde succedere, da jeg baade vilde have takket og betalt ham derfor. — — Pension til Enken: 9 Tdr. Rug, 20 R Ost, 6 Rdl. 3 S i Penge.

Mangel paa Hø og Foder er stor, af Hø han jeg ikkuns avle 8 smaa Bønderlæs, hvilket er fuld af moese, saasom det voxer paa Kjær og derover meget slet. Højtidsofferet til de tre store Højtider beløber sig om Aaret ialt 40 Rdl. St. Hans Rente er ongefær 6 L R Ost. Uvis Offer om Aaret 12 Rdl. Korntienden efter min Akkord med Sognefolkene i fem Aar beløber sig aarlig til 39 Tdr. 4 Skp. Rug og 16 Rdl. 4 S i Penge. Til Præstegaarden saaes om Aaret 8 Tdr. Rug, 2 Tdr. 5 Skp. Byg, 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Boghvede, af Havre eller anden Marksæd saaes her intet af.«

Om Hr. Bisted fortaltes der for 50 Aar siden i Vorbasse, at han ikke var hellig, og at derfor en Skræder, som var Broder til de under Hr. Ewald omtalte to hellige Søstre, ikke kunde lide ham. Denne Skræder, som var godt lært, tiltalte en Dag ved Vorbasse Kirke Hr. Bisted paa Latin. Præsten svarede, at han brød sig ikke om hans Latin, som han kunde takke sin Fader og Moder for at have lært. Der fortaltes endvidere, at Hr. Bisted en Dag havde en gammel Haandværker fra Rankenbjerg. Bisted sagde da til ham, at han som en gammel Mand vist kunde huske mange Præster. »Nej, han havde kun kjendt 3 Præster!« »Hvem da det var?« »Hr. Bisted i Vorbasse, Hr. Ancher [Borch] i Ringgive og Hr. Haunstrup i Nørup!« »Hvordan da det kunde være?« »Jo, de andre vare Prokuratorer, Landmaalere o. s. v.!«

18. 1777. Frederik Lorentzen. Født i Brockdorff, Wilster Marsk, $^{12}/_1$ 1745, S. af Sognepræst Lorentz Pedersen L. og Anna Amalie Sangern, Stud. pr. 1762 til Halle, hvor han studerede 3 Aar, og derefter 2 Aar i Kiel, i Kbh. 1768, cand. theol. $^{27}/_9$ 1768 (non cont.), homil. Pr. $^{12}/_{10}$ s. A. (laud.), Sognepræst Frøslev—M. $^{17}/_8$ 1772, ord. i Aalborg $^9/_{12}$, susp. 1775, Sognepræst Vorbasse—G. $^{26}/_{11}$ 1777, Diak. ved Mariæ K. i Haderslev $^{24}/_3$ 1784, Sognepræst Rødding—S. $^2/2$ 1787, † 1797. G. $^5/8$ 1774 m. Vibekke Sophie Schmidt, dbt. $^{24}/_1$ 1751 i Frøslev, D. af Sognepr. Johannes Willumsen S. og Helle Helene Henriksdt. Ascanius.

$^4/3$ 1775 skrev Kancelliet til Biskoppen i Aalborg, at der efter Loven skulde forholdes med Sognepræsten for Frøslev og Mollerup, Hr. Lorentzen, hvis Hustru var efter 15 Ugers Ægteskab kommen i Barselseng. $^{24}/_6$ s. A. skrev Kancelliet til Biskoppen om at bekjendtgjøre for Hr. Lorentzen, at det forblev ved den imod ham anlagte Aktion; men $^{13}/_9$ fik Pastor Lorentzen Oprejsning for-

medelst for tidlig Sammenleje med sin Hustru, og Kancelliet skrev ¹⁶/₉ til Biskoppen, »at Hr. Lorentzen maa efter 2 Aars Forløb befordres til et gejstligt Embede i et andet Stift, og at desformedelst ingen Sag mod ham skal anlægges, imod at han fratræder sit hidtil havde Embede«.

Om Pastor Lorentzen fortæltes der for 50 Aar siden i Vorbasse, at han var drikkfældig, og at Beboerne i Grene klagede over ham, men ikke fik meget ud deraf; da Børnene nemlig ved en Visitats svarede ganske udmærket, roste Visitatoren Præsten og ønskede for ham, at han snart maatte faa et ham mere værdigt Embede end Vorbasse—Grene! Han blev ogsaa snart forflyttet, hed det; men hvis den omtalte Visitats var Biskop Blochs ¹⁰/₆ 1782, gik der dog et Par Aar, inden Lorentzen blev forflyttet.

⁹/₃ 1784 skrev Koloniinspektør Lindenhan fra Røj til Rentekammeret: »Hr. Lorenzen i Vorbasse haver i disse Tiider havd den Lykke at blive forfløt [det blev han dog først ²⁴/₃]. . . I Vorbasse Sogn 2de Colonier . . hvorudi der er saavell tydske som Danske Colonister, og derfor haver det ogsaa . . . været anseet for et nødvendigt requisitum, at Præsten til Vorbasse—G. tillige maatte kunde forstaa det tydske Sprog.« Rentekammeret bedes derfor foranstalte, at den tilkommende Præst maatte blive en Mand, »som tillige forstoer det tydske Sprog og rigtig prononcere sig i samme, at hand ved de tydske Colonisters Guds Bord Gang, Svagheder og i deres yderste kunde betjene, Husvale og trøste dem i deres Møderne og fæderne Sprog.« Der findes, om ikke andre, en duelig Kandidat, Sogndegn Johan Bruun i Spandet, som har sit Testimonium fra Universitetet i Kbh., men ellers har studeret i Jena; han har anset det for en Lykke at blive Degn i Spandet, »og altsaa endnu meere vist vilde prisze sig højst lykkeligere, om hand kunde blive Præst, i hvilket Haab hand haver stræbt og Arbejdet i dette Fag sin beste og blomsternde Leve Tiid.« — Skrivelsen sendtes til Kancelliet med Anmodning om, at det ansøgte, om muligt, maatte blive bevilget. — Hr. Lorentzens afgav Erklæring ³/₅: »Alle for nærværende Tid i Frederiknaade og Molkenborg

boende Colonister forstaa ej alene det danske Sprog, men kunne ogsaa tydelig udtrykke deres Tanker i dette Maal, og følgelig er det dem fuldkommen ligegyldigt, om Præsten til Vorbasse kan tale tydsk eller ikke . . . « Provst Sølling skrev $\frac{9}{5}$: » . . . i de sidste . . . 10 Aar er det Tydske Sprog gaaet saa aldeles af Moden iblandt disse Folk, at det snart ikke er hørt eller talet af dem. Neppe er der to Familier tilbage af den Tydske Stamme, som først kom ind for at dyrke Heden i Vorbasse og Grene Sogne, og disse ere for længst saa naturaliserede, som de vare ægte Jyder, taler og forstaa Landets Sprog lige saa godt som indfødte Danske, saa det er et aldeles ufornøden Requisite for Præsten i Vorbasse at kunde tale eller prædike Tydsk. « — Biskop Bloch erklærede $\frac{5}{6}$ noget lignende: tydske Prædikener vilde ikke aleneste være ufornødne, men endog nyttige, og han tilføjede: »Hr. Lorenzen skal vel efter Rygtet være kaldet til Diaconatet i Haderslev; men da han til Datum hverken til Herreds Provsten ey heller til mig har om saadan Forflyttelse gjort nogen Anmeldelse, kand Worbasse-Grene Sognekald ikke endnu ansees for vacant, mindre som saadant af mig allerunderd. indberettes. « — Lindenhan fik ikke sit Ønske opfyldt; den Præst, som blev kaldet til Vorbasse, behøvede ikke at kunne Tydsk.

19. 1784. Ferdinand Ulrik Frederik Treu. Født i Jyllinge $\frac{3}{6}$ 1734, S. af Sognepr. Carl Ferdinand Carl- sen Treu og Antonette Petronelle Lorentsd. Wissing. Stud. pr. 1753, cand. phil. $\frac{26}{5}$ 1761 (haud illaud.), cand. theol. 1766 (non cont.) — allerede $\frac{10}{6}$ 1765 kaldet til resid. Kapell. i Grenaa, men faldt igjennem ved Examen $\frac{28}{8}$ 1765 og kom ikke i Embedet, — homil. Pr. $\frac{16}{3}$ 1767 (laud.), Sognepr. Hjardemaal $\frac{12}{6}$ 1772, ord. i Aalborg $\frac{9}{9}$ s. A., Lexvigen, Trondhjems St., $\frac{16}{10}$ 1777, Kinds, Bergens St., $\frac{22}{8}$ 1781, Vorbasse—Grene $\frac{10}{9}$ 1784, Hodde—T. $\frac{27}{3}$ 1789 † $\frac{2}{5}$ 1798. Gift i Hundstrup $\frac{11}{4}$ 1782 m. Inger Marie Langballe, f. c. 1760, † $\frac{12}{9}$ 1850.

Treus Ansøgning om Hjardemaal lød saaledes:

Til Kongen!
Til Hjardemaal,
Mit Ønske-Maal,

Monarchen hielpe kand,
Blot ved det Eene

Magtes Ord:

Saa vil

Vi Christian.

Da Pastor Treu ²/₁₀ 1776 havde begravet en Skoleholder Bertel Pedersen fra Klit, skrev han i Hjardemaal Kirkebog bl. a. om ham:

Hand var en Simeon, En ret Israelit.

Hans Mage neppe sees, men savnes nu i Klit.

I en Præstefortegnelse i Kirkebogen skrev Treu ¹⁸/₁₀ 1777:

Blant Tretten, Elle er
afklædt Præste-Klæder,
Hvis Nafne læses her,
Hvis Siæle Himlen glæder;
De Toe *iklædte* end;
Naar vi *afklædes* skal,
Gud unde Os da sted
Blandt Over-Klædtes Tall.

(2 Cor. 5, 2).

Da Treu søgte Lexvigen, anbefaledes han bl. a. af Biskop Br. Brorson: fortjener det bedste Vidnesbyrd af Menighed, Provst og Biskop. — Flid og exemplarisk Levnet — lider Mangel. . . Ansøgningen sluttede saaledes:

Flere Aar nu i Hjardemaal ude
Snart Forflyttelse behude.

Det var et lille Embede, han fik i Lexvigen¹⁾. Kaldet var vel paa 300 Rdl., men deraf gik 180 Rdl. til Hans Thode, som tidligere havde resigneret, og dennes Eftermand, Langeloe, som var død 1777, havde en Enke, som skulde have nogen Pension.

Efter at Treu havde meddelt Biskoppen i Trondhjem om sin Udnævnelse, skrev Biskoppen (Bang) ¹⁰/₁ 1778 bl. a. til ham: »Jeg veed ikke, om jeg kan gratulere D. V. med denne Forflyttelse, da jeg neppe troer, at De her vil faae mere i Indkomst, end De har havt i det Kald, De forlader. — — Gierne havde jeg undt D. V. en bedre Lykke end den, De kan vente i

¹⁾ Fhv. Sognepræst Thrap i Christiania har velvilligt givet Meddelelse om Treus Forhold i Norge.

Lexvigen, da Pensionisten efter indseende kan leve længe. — ¹³/₁₆ skrev Biskoppen til Treu, som havde meddelt, at han havde forladt Hjørdemaal og var rejst til Kjøbenhavn: »Meget kiært skal det være mig, om De, imedens De der opholder sig, kunde blive befordret til noget bedre.« ⁹/₁₆ tilskrev Biskoppen Kancelliet, at Treu havde resolveret at resignere baade paa Kaldet og Indkomsten fra ⁸¹/₁₆ 1778 i Haab om i Kbh. at obtinere et bedre Levebrød. Men Treu tiltraadte saa alligevel omsider Embedet.

I Lexvigen Kirkebog skrev Hr. Hans Thode ⁷/₁₆ 1778: »Denne Tid frasagde jeg for min Svagheds Skyld Kaldets videre Betiening, siden min Successor ey effter sin Vocation og løffte kom.« — ²⁰/₁₆ (14. S. e. Tr.) 1778 holdt Treu Tiltrædelsesprædiken, og ¹⁴/₁₆ havde han repliceret saaledes til Hr. Thode: »Min Antecessor var vel vocered paa Livs-Tid, men jeg en føje Tid, paa Pension, — Imidlertid kom jeg tids nok, ja! alt for tidlig til dette Siberien (Act: 27,39); Effter mit Løffte til Hr. Biscopen, kom jeg, forinden Septembris Maanedes Udgang, da Hans Hhed høj-gunstig tillod mig tid at søge noget bedre; men, ach, det med Torne saa forgroede Lexvigen var den usle Lod, der tilfaldt mig, som nogle Aars Sognepræst, og icke Capellan, hverken forhen, eller pro tempore, da jeg har Nafnet Sogne Præst, men svar Udgifft og fatale Rejser allene til Løn.«

¹³/₁₆ 1781 indgav Pastor Treu en Ansøgning om Kinds Sognekald og udtalte: Lexvigen overmaade ringe og byrdefuldt; nødes til at søge Forflyttelse, ja endog resignere. Mine Byrder tiltager daglig — Gjæld ved Flytningen hid, stærk Pension lagt paa Kaldet, ikke daglig Nødtørf af det, som bliver tilovers. —

Pastor Treu var altsaa bleven træt af sine elendige Kaar i Lexvigen, og han nedlagde da ogsaa sit Embede. ¹⁷/₁₆ 1781 holdt han Afskedsprædiken, og den 22. s. M. gav Biskoppen ham følgende Attest: »Jeg refererer mig til Herreds Provstens Vidnesbyrd saavel som min forhen Hr. Pastor Treu meddelte Atteste med troehiertigste Ønske, at han ved Guds Forsyn og Kongens Naade maatte snart forhielpes til et convenable Levebrød; og som det falder ham umueligt at holde det længre ud i Lexvigens ringe og med en trykkende Pension behæftede Kald, har han resolveret til at frasige sig baade Embedet og Indkomsterne, og paa denne Maade har jeg ikke kundet nægte ham at forlade Stedet for at begive sig paant som Sollicitant til Kjøbenhavn.«

Treu blev saa udnævnt til Sognepræst for Kinds Præstegjæld i Bergens Stift. Formanden, Hans Lexow, var død ⁵/₁₆ 1781, og

der var ikke Pension paa Embedet, saa Indtægterne vare ganske gode, angaves til 348 Rdl. 42 β. Men det var et meget besværligt Embede, og Pastor Treu var svagelig, derfor begyndte han snart at søge om et andet Embede; ^{17/1} 1784 søgte han fra Kinds Præstegaard Vorbasse—Grene Sogne kald og udtalte, at han sukkede inderlig og uafladelig om allern. Bønhørelse, hvortil hans Trang var ubeskrivelig stor. ^{18/3} 1783 havde Biskop Irgens i Bergen givet ham en god anbefaling: »Treu . . . , som finder sig nødsaget formedelst Kaldets Besværlighed og svag Helbred . . . at ansøge . . . , har til den Ende forlangt mit Vidnesbyrd om sit Forhold og de ham trykkende Vilkaar. Altsaa bør og kan jeg herved bevidne, at denne retsindige Mand haver ey alleene af de ham forhen foresatte erholdet meget gode Skudsmaal, men at han endnu bekræfter samme ved at udviise med al Bestandighed et priseligt Forhold baade ved sit Embedes og Levnets Førelse. Blandt de mange haarde Søe-Kald i dette Stift er Kindens det allerbesværligste, da dette Kalds 3 Kirker ligge i en Afstand af 1 til 3 Norske Søe Miile fra Præstegaarden blandt yderste Hav-Skier. Sogne-Reyserne ere stræbsomme, ofte Høystfarlige og Søens sterkere og bestandige Bevægelse ved Havet altid for den uvante ufordragelig, hvorfor denne ellers flittige og arbejdsomme Mand, som ikke er vant til saa haarde Søe-Reiser og desuden skal være af en svag Helbred, ikke har efter Ønske eene kunnet besørge Kaldets Betjening, men tvinges at benytte sig af andres Hjelp med Bekostning over Evne . . . «

I Kinds' Kaldsbog staar der skrevet om Treu: »Han reiste efter 3 aars ophold i dette kald uden ordre eller tilladelse tilbage til Danmark, da Kinn var ham et utaaleligt opholdssted, hvortil almuens trodsighed og uvilie var nærmeste aarsag.« Men Treu maatte da have Lov til at forlade Kinds, naar han var kaldet til et Embede i Jylland, og er han — hvad vel ikke er sandsynligt — rejst til Kjøbenhavn, forinden denne Udnævnelse skete, saa har han vist havt Tilladelse dertil. Og-saa fra Lexvigen er han bleven omtalt paa en mindre heldig Maade, idet det hos Erlandsen¹⁾ fortælles, at Treu rejste fra Lexvigen til Kjøbenhavn »uden endog at aflægge Regnskab for Skole- og Fattigvæsen«, og tilføjes: »Ved sit særegne Forhold har han, uagtet den korte Tid, han var i Lexvigens Kald, efterladt sig et varigt Minde hos Lexvigens Almue.« Man kunde

¹⁾ Geistligheden i Trondhjems Stift, S. 292.

vel efter en saadan Beskrivelse fristes til at mene, at Treu »uden ordre eller tilladelse« havde forladt sit Embede, og at han havde været en uordentlig eller maaske endogsaa utro Mand m. H. t. Penge, som vare ham betroede; men af det, som foran er fortalt om ham, ikke mindst af de Attester, som to norske Biskopper gave ham, fremgaar det, at han var en samvittighedsfuld Præst. — Hos Wiberg¹⁾ er Erlandsens Meddelelse om Treu kommen til at lyde saaledes: »Efterlod sig et varigt Minde i Kinds(!) ved sit særegne Forhold. Reiste uden at aflægge Regnskab o. s. v.« —

Vorbasse — Grene Sognekald, hvis Indtægt angaves til 278 Rdl., søgtes af 14. — Treu ankom til Vorbasse 11. Maj 1785, og 1. Pintsedag begyndte han »i Herrens Navn Embedet udi Worbasse og Greene Menigheder«, men først 7. S. p. Trin. blev han — som han noterer i Kirkebogen — indsat af Provst Holm (»Denne min gamle Elskværdige Ven, som gratis arbejdede og rejste for min Skyld, thi her er ikke en Drue for mig selv til Vederkvælgelse end sige for andre«). Af denne Tilføjelse om »Druen« fremgaar det, at han ikke var tilfreds med Tilstanden i Vorbasse, og det samme ses da ogsaa af flere andre Optegnelser. Ved at indskrive et Dødsfald fra Kolonien i Kirkebogen tilføjer han: »NB. Fra Col. slet ingen Tiende — Maadeligt Offer — og paa Borg alle Ligtaler — og — for Resten ei en Drue at æde. Micha 7, 1.«

^{15/8} 1785 skrev han til Biskoppen og fremkom med mange Klager. Brevet begynder saaledes: »Det er saa langt fra, at jeg for en Overmand vil anklage min Formand i Embedet, at jeg meget mere maa beklage mig selv, da Præstegaarden saa cassable — et og alt op- og med-tagen til Haderslev — Vinterrugen efterladt at lægges, til utaaelig Tab for mig i 4 à 5 Aar herefter — ingen Enkepension udredet, og hvorfra skal jeg tage den? saa som det meste in natura skal erlægges, da ikke 1 Ost efterladt end sige 1 Td. Rug engang henlagt til nødvendig Brug ved Successors Ankomst.«

¹⁾ Præstehist. I, 655. Jvf. Lampe & Thrap, Bergens Stifts Biskopper og Præster II, 150.

^{24/11} 1786 skrev han til Amanuensis Grundahl: Hr. Lorenzen, som blev kaldet til Haderslev ^{24/8} 1784, tog Afsked fra Vorbasse 2den Pindsedag s. A. Treu maattet bortforpagte Præstegaarden paa 5 Aar for 22 Rdl. aarlig for at faa den i Drift . . . 3 Gange er Hr. Lorenzen indkaldt til at møde i en Præste-Samling i Colding til mindelig Forening; ja loved Møde sidste Gang, men mødte ikke . . . Præstegaarden staar ikke til at oprejse, uden den først nedbrydes, og før resignerer jeg, om ikke i det samme hjælpes.◀ I samme Brev hedder det: ▶Ey engang 1 Torv eller Klyne tilovers paa Præstegaarden ved Successors Ankom.◀ — ^{25/11} s. A. skrev han til samme: . . . ▶Præstegaarden har alt kostet mig mere, end den er værd;◀ ja! mere, end i sin Tid, enten ved Forflyttelse eller Dødsfald kan formodes gotgiort. Hvo kand og forbindes at give mere for sliig en Hytte?, end hvad den har været ansat for sc: 110 Rdl.? kand vedkommende ellers beviise Forbedringen siden? saa bliver samme Beløb vel neppe 20 Rdl.? — bedst derfor aldeles at vende den Ryggen. — Med et par Deputerede her af dette mægtige Hoved-Sogn afsendes dette; Men De ville behageligen betyde Deres Høyveldærværdige Hr. Bloch, at 130 rd. aarligen, helst i disse Aaringer, kand udlaanes af Konge-Tienden, besynderligen for det slags Bønder, som ere Skindere — Korn-Puger — —: Deres rette Nafn er dog Prangere, der giøre Forprang, og alting dyrt i Sognene, saa 1 ♂ Smør vansk. faaes for 12 ♂ etc. etc. —: Her er det dyreste Levested jeg end har oplevet — og ingen slags goddædigheds Bevisninger — som i det uforglemmelige Thy-Land — Ja! der burde jeg blevet . . . ; begge Sogne her vrimle af fattige, som endog tigge Penge til Kongens Skat, som hine, der alligevel ikkun laante: Nehem: 5,4. Nogle faa saasom forrige Kirkeier Christen Høllund og hans lige (den rige Mands 5 Brødre) hvis Tal dog ej er større i begge Sogne end Træerne i Assur-Skovg (altsaa snart talte!) skal holde Hovedet oppe, saa længe muligt? at den øvrige Hob ikke aldeles nedsjunker. Saa beklagelig er Tilstanden i disse magre og skarpe Egne — Ja! Gud af Himlen se hertil! og lad sig dog forbarme! . . . En Eftermiddag allene over 10 Stoddere, nogle hver Dag, og hvo kan holde det ud? Men jeg tager atter min Stav i Haand og forlader dette Ægypten — mig her at blive er umuligt.

Vale! et fave
Treu.◀

¹⁾ Es. 10, 18 -19.

Treu blev dog endnu i nogle Aar og gav Beboerne i Vorbasse—Grene meget at tale om. Han var, fortaltes der for 50 Aar siden, en udmærket Prædikant, og sluttede hver Gang sin Prædiken med at sige: »Lad dette Ord, jeg i Dag har talet til eder, være saa frugtbart paa alle eders Sjæle som Støvregn paa Græs og Regndraaber paa Urter«. ¹⁾ Særlig udmærkede han sig ved at gjøre Rim. Naar han tog Folk til Alters og ved Absolutionen lagde Haanden paa Hovedet af dem, gjorde han paa staaende Fod et Rim, som passede til enhver. — Adskillige af Treus Rimerier huskedes længe efter. Han havde engang en Ko, som blev »lam«. Der sendtes — nok uden hans Vidende — Bud efter en gammel Kone, som boede paa Rankenbjerg Mark, og som gav sig af med at signe. Da Maren Bringels — saaledes hed Konen — kom ind til Koen, sagde hun: »Her kommer a gammel o kroget, o seiner dei, broget; gjør et ingen Gue, gjør et ingen Uen«. Præsten, som havde gaaet udenfor og hørt disse Ord, kom ind i Stalden og sagde: »Her kommer jeg gammel og skjæge, kommer lurend om ved æ Væge, ta'er en stor Stavv i mine Hænder og slaar din gamle Kjærling over dine Lænder«. — I Aaret 1788 indførte han i Kirkebogen: »Et Barn fra Høllund Mark (begr.), der levede netop Een Døgn (Texten desaarsag 2. Cor. 11, 25: Jeg har været een Døgn i Dybet). — Da Hr. Treu var Præst i Kinds, fik han en Datter, som døde $\frac{3}{4}$ Aar gammel og blev begravet mellem to af hans Formænd. »Præstegaarden hed Florø Præstegaard, men den maatte hellere hedt Taare Præstegaard«, skrev han — i Følge Traditionen — i en Ligprædiken over hende. Paa hans Mindetavle findes følgende Rim:

»Jeg tjente længe — gid kuns ret
I Norge og i Jylland baade.
Men Gud alene dømmet det;
Jeg venter Løn af Naade.

¹⁾ Jvf. Micha 5, 6.

Jeg var min Efterladtes Ven;
 Hun det af mig fortjente.
 Jeg gaaer til Caroline hen,
 Og vil Marie vente.«

Han var kun gift 1 Gang; Caroline maa være hans Datter, hans eneste Barn, som døde i Kinds. — Treu har i Trykken udgivet flere Ting. Paa Titelbladet af en Prædiken, udg. 1771, staar der: »Faderen til disse Tanker ligger end for Haabets Anker«; paa den sidste Side hedder det: »For at fylde et uventet Rum rinde Forfatteren i Tanke disse Trøstefulde Tanker i Sorrigfulde Timer:

Endog det ser forvirret ud,
 Saa er der Visdom nok i Gud,
 At rede op et uredt Garn
 For hvert et redeligt Guds Barn;
 Hans Forsyns Raad er altid got,
 Hans Haand af en indviklet Tott
 Kand spinde jævnt den bedste Traad;
 Hos Gud er Raad imod Uraad.«

1795 lod Treu i Haderslev trykke et »Ære-Minde« over Sognepræst Brorson i Varde (begr. 9/4). Mindet — som er underkevet »Hodde Pgd. ved Warde den 9de April 1795. Følsom T.« — bestaar af 3 Blade, mest »Poesi«. Det begynder saaledes:

»Propheten i Warde, Poeten er død!
 For Femti Aar siden en Bispe-Søn fød!
 Ak! Ja! — — Han er død — —
 For Kirken og Venner et FøleligT Stød«.

Længere henne hedder det:

»Et Mønster for mig selv, hvorefter dannes kan
 Enhver retskaffen og forsigtig Præste-Mand,
 Originalen staaer Copierne vel an;
 Til mig og til Enhver, som Embed forestaae
 Det heder: Gak du hen og gjør du ligesaa.
 Blandt store Kirke-Lys min Ringhed kun en Praas,
 Men som et Kirke-Lys Han skinnede blandt os.«

Dr. Frost er i sin Beskrivelse af Vorbasse og Hejnsvig Sogne streng ved Treu, hvis Navn han dog ikke nævner: »Selv aldeles ubekjendt med Landvæsenet, som han ikke yndede, var det ham aldeles ligegyldigt, hvorledes man forholdt sig« (ved Udskiftningen 1789) . . . »Saa stor Skade kan en eneste Mand volde alle sine Eftermænd og det for evig!« Traditionen i Vorbasse gik ogsaa senere ud paa, at Treu ikke var klog paa Landvæsen; han var vred paa sin Avlskarl, fordi denne strøede hele Sække Korn ud paa Marken! Men Treu var nok ikke saa dum; han har maaske kun paatalt, at Karlen saae for tykt, eller hans Udtalelse var maaske Spøg, som blev taget for Alvor. — Præstegaarden i Vorbasse er en af de bedste Gaarde i Byen.

20. 1789. Peter Frederik Mohr¹⁾. Født i Hobro $14\frac{1}{2}$ 1755, S. af Sognepr. Mathias Pedersen M. til Voldum—R. og Magdalene Margrethe Pedersdt. Brøchner; Stud. Viborg 71, Kand. $27\frac{1}{11}$ 85 h, Sognepr. Vorbasse—G. $29\frac{5}{5}$ 89, Rejsby $3\frac{1}{10}$ 94, † 1831. G. $2\frac{7}{7}$ 1790 m. Cathrine Kirstine Holm, D. af Provst Jacob Holm til Højen—J. og Anna Scolastica Madsdt. Pagh, dbt. $25\frac{5}{11}$ 70.

21. 1794. Wulf Christopher Müller²⁾, † $25\frac{5}{10}$ 1802. Født i Kjøbenhavn $3\frac{9}{9}$ 1743, S. af Skrædermester John Madsen Møller og Cathrine Wulfsdt. Tronier; Stud. Frederiksborg 59, Kand. $2\frac{3}{3}$ 63 n, $11\frac{1}{4}$ s. A. homil. Pr. 1., Huslærer forskjellige Steder, Kap. Petersborg—K. $3\frac{11}{11}$ 75, Sognepr. Aggersø—O. $2\frac{7}{7}$ 83, Bogø $5\frac{2}{2}$ 90, Vorbasse—G. $15\frac{12}{12}$ 94 (ved at bytte med Henrik Christopher Busch, som $3\frac{10}{10}$ s. A. var bleven kaldet til dette Embede). G. i Tjustrup Præstegaard 1) $26\frac{4}{4}$ 76 m. Else Cathrine Hænsteen, D. af Sognepr. Henrik H. og Cecilie Elers, f. $11\frac{10}{10}$ 38, † $13\frac{10}{10}$ 79, begr. i Petersborg Kirke; 2) $24\frac{10}{10}$ 80 m.

¹⁾ Se Jydske Saml. 3. R. VI, 449. 460. 468. Vejle Amts Aarb. 1909, S. 123. 139. Kirkeh. Saml. 4. R. IV, 400 f. J. Brodersen, Fra gamle Dage, S. 235.

²⁾ Se min Afhandling »Præsten W. C. Müller« (Jydske Saml. 3. R. VI. Ogsaa i Særtryk).

Inger Maria Berg, f. i Frederiksstad i Norge $23/5$ 59, † i Vejgaard $21/12$ 1825, D. af John Guttormsen Berg og Marie Olsdt. Hersætter. — Müller blev begravet syd for Vorbasse Kirke, nærmest Muren og lige ud for Korbuen; hans Enke blev jordet ved hans Side.

22. 1803. Hans Wandall. Født i Slætterød, Fjellested Sogn, $10/10$ 1774, S. af Gaardejer Ole Nielsen og Karen Marie Jensdt.; Stud. Odense 94, Kand. $27/4$ 98 h (l-l), Præst og Skolelærer Venø $3/7$ 1801, Sognepr. Vorbasse—G. $7/1$ 03, Uggerslev—H. $20/8$ 10, Gudbjerg $4/8$ 31, † $14/7$ 46. G. 1) $7/7$ 01 Kbh. m. Marie Christine Wiberg, D. af Handelsmand Jacob Pedersen W. og Anna Frederikke Jørgensdt., f. i Odense $5/1$ 1773, † $17/1$ 1812. G. 2) $27/9$ 12 Skamby m. Anna Magdalene Lauenborg, D. af Skolelærer i Kjerte J. Jørgensen L. og Lorentine Westphalen, f. i Øsby $17/1$ 91.

$18/6$ 1764 skrev Provst Storm til den fung. Biskop, Stiftsprovst Stockemark, om en ny Anordning i Henseende til Kirketjenesten i Slaugs Herred: Grene burde være Annex til Grindsted og Hejnsvig til Vorbasse; Aæn ved Grene vanskelig at passere om Vinteren, undertiden ikke uden Livsfare, hvad Hr. Ewald for nogen Tid siden i Sognefolkenes Paasyn maatte erfare; Aæn ved Grindsted ligeledes vanskelig at passere; Præsten har der adskillige Gange været i Livsfare, derfor har han paa egen Bekostning ladet slaa en Bro derover. — Saa kunde de tyske Kolonister faa deres Tjeneste for sig selv i Vorbasse paa den Maade, at de bleve ansete for den 3die Kirke og Menighed, dog saaledes, at et af Sognene hver 3. Søndag maatte være uden ordentlig Tjeneste. Provsten anbefalede, at Præsten i Vorbasse da skulde have 100 Rdl.s Tillæg af Kongens Kasse.

Forslaget om Omlægningen af Sognene strandede dog paa, at Hr. Haagen ikke vilde gaa ind derpaa. Efter dennes Død kom Provsten atter frem med sit Forslag, men heller ikke da kom der noget ud deraf. Endnu flere Vorbasse-Præster maatte gjøre den lauge og stundom farlige Sognerejse til Grene. Da Hr. Wandall 1810 var bleven forflyttet, kom Provsten, Esmann i Ølgod, frem med det gamle Forslag. Grindsted vilde -- skrev Provsten — ved den foreslaaede Omlægning faa en bedre Sognevej og et bedre Annex, og Vorbasse vilde strax vinde ved at faa kortere Sognevej og siden ved — efter Hr. Baggés Afgang — at faa Annexgodset i Hejnsvig.

Pastor Wandall afgav ^{11/10} 1810 fra Vorbasse en længere Erklæring: Allerede ved Begyndelsen af hans Embedstiltrædelse i Vorbasse var denne Sag under Ventilation, men han ønskede ikke en saadan Forandring, da Præsten i Vorbasse vilde tabe for meget derved; der svares omtr. 5 Tdr. Rug mere af Grene end af Hejnsvig, og det er bekjendt, at Grene Sogn i Almindelighed er mere velhavende end Hejnsvig Sogn, der virkelig kan kaldes i det hele et usselt Sogn. Var han bleven i Vorbasse, havde han ej billiget Forandringen. — Hejnsvig Sogn er — som Vorbasse Sogn — opfyldt med en Mængde Smaaaboere og fattige, hvorimod jevn Velstand mere spores i Grindsted og Grene. Med Hensyn til Vejen tør han indestaa for, at om den blev maalt, vandt Præsten i Grindsted lige saa meget, maaske mere end Præsten i Vorbasse. Det eneste Præsten i Vorbasse kunde siges at vinde var, at han blev fri for at passere den vistnok slemme Aa. — Ogsaa en Vanskelighed med Hensyn til Degnen for Vorbasse-Grene, Juhl, som boer i Ankelbo: at bo der og være Degn for Vorbasse—Hejnsvig, ikke rimeligt, og Bopæl maa han dog have, ligesom det formentlig vilde være urimeligt, om den gamle Mand, som der over 40 Aar har været Degn og Skoleholder, skulde tabe i sin Indtægt. Med alt dette vilde Wandall dog aldeles ikke nægte, at dersom Forandringen kunde opnaaes saaledes, at ingen tabte derved, vilde den være baade ønskelig og bekvem for begge Parter, og han tilføjer som et Forslag, at Juhl, om han dertil fandtes villig, forlod Ankelbo Skole imod at erholde Hejnsvig Skole, hvor Lægdsmand og Gaardmand Niels Pedersen

af Hejnsvig By skal være Skoleholder, der saa igjen, i Fald han vilde vedblive at være Skoleholder, kunde modtage Ankelbo, hvortil ellers en duelig Lærer let vilde faaes, i Fald Lægdsmanden hellere vilde blive ved sin Gaard.

Da Provsten indsendte Forslaget, bemærkede han, at det værste ved Sagen var det »med den gamle Degn i Grene; for ham, som vel ikke gjør det mange Aar, vilde det være vanskeligt at flytte, med mindre han kunde formaaes til at flytte til Vorbasse som hans egentlige Hovedsogn, og Skoleholderen i Vorbasse saa igjen gaa til Grene«. — Omannekteringen, som anbefaledes af Biskoppen og Kancelliet, fandt saa Sted i Henhold til kgl. Reskr. af ³⁰/₁₁ 1810.

23. 1811. Dr. phil. Peter Nicolai Frost¹⁾. Født i Jetsmark ²¹/₅ 1780, S. af Skolelærer Niels F. og Kirsten Marie Hostrup; Stud. Aalborg 97, Kand. ¹⁵/₁ 1802 egr. (egr.-egr.), Lærer og Inspektør v. d. Schouboeske Instit. 02, vandt 03 Universitetets Guldmedaille for en theol. Afhandling, Dr. phil. ¹⁴/₅ 05, Vicekonrektor Aalborg ²⁷/₁ 04, Overlærer sst. 06, stiftede og styrede tillige den borgerlige Realskole sst., Sognepr. Vorbasse—H. ¹⁷/₅ 11, Ringkjøbing—R. ⁵/₉ 14, Forligelseskommisær 15, Amtsprovst ¹⁸/₁₂ 20, Præst Ribe Domk. og Stiftsprovst ²⁹/₃ 26, tillige Provst i Ribe Provsti og Sem ¹⁸/₇ 28 (paa Manø i St. f. Sem 29), R. af D. ¹/₁₁ 28, Dbm. ²⁸/₆ 40, † ²⁸/₂ 45 »efter 4 Aars tiltagende apoplektisk Svagelighed«. G. ¹⁰/₁₁ 06 m. Petrea Cathrine Worm, f. Ingstrup ²⁷/₈ 1781, † Haring ¹⁴/₃ 58, D. af Provst Peter Hostrup W. og Juliane Antonette Poulsen.

24. 1815. Claus Nicolai Vilstrup²⁾. Født i Viborg ²⁵/₁ 1784, S. af Organist Andreas V. og Karen Nielsdt.; Stud. Viborg 1800, Kand. ¹⁴/₁₀ 05 1 (1-1), Andenlærer Bor-

¹⁾ Se Erslew, Forfatterlexik. og Supplem. Wiberg, Præstehist. II, 602 f. III, 574. Supplem. S. 128 (hvor der i St. f. Kronprindsen burde staa Kongen).

²⁾ Jvf. Hardsyssels Aarb. 1909, S. 102 ff. (med Billeder af ham og hans Hustru).

ris Seminar. 1806—15, Sognepr. Vorbasse—H. $\frac{7}{7}$ 15, Borris—F. samt Medforstander for Seminariet $\frac{2}{6}$ 19, Konsistorialraad $\frac{18}{9}$ 46, R. af D. $\frac{21}{8}$ 65, † $\frac{12}{11}$ 71. G. 1809 Borris m. Christence Sophie Dorthea Krarup, dbt. Naur $\frac{4}{2}$ 1791, † $\frac{21}{10}$ 1854, D. af Amtsprovst og Seminarieforst. Christian Johan Lodberg K. og Christine Fabricius.

25. 1819. Lars Frederik From¹⁾. Døbt i Ubberud $\frac{21}{4}$ 1782, Søn af Kirsten . . . (og Bager Lars From i Odense); Stud. Odense 1800, Kand. $\frac{1}{5}$ 04 h (l-egr.), ord. Kateket Bogense og Førstelærer ved Borgerskolen sst. 13, Sognepr. Vorbasse—H. $\frac{30}{10}$ 19, Verst—Bække—Vorbasse $\frac{17}{4}$ 22, entl. $\frac{23}{3}$ 25, Sognepr. Norup $\frac{24}{8}$ 25, † $\frac{27}{3}$ 30. G. $\frac{18}{11}$ 27 Norup m. Karen Nielsdt. Bruun, † $\frac{30}{10}$ 43.

26. 1825. Ernst Henrik Clasen. Født i København $\frac{21}{1}$ 1794, S. af Justitsraad Mathias Christensen C. og Margrethe Ingeborg Feltmann; Stud. v. Westens Institut 1812, Kand. $\frac{18}{7}$ 21 l (l-l), Sognepr. Verst—Bække—Vorbasse $\frac{14}{9}$ 25, Sandager—H. $\frac{13}{5}$ 29, Brøndshøj—R. $\frac{8}{6}$ 36, entl. $\frac{22}{8}$ 64, † $\frac{3}{9}$ 67. G. $\frac{21}{7}$ 26 Vor Frue K. Kbh. m. Inger Margrethe Hansen, f. $\frac{5}{3}$ 1797, D. af Justitsraad, Renteskriver Peter Jacob H. og Juliane Maria Sørensen.

27. 1829. Hans Hartvig Møller. Født i Nykjøbing p. F. $\frac{29}{5}$ 1801, S. af Garver Frederik Hartvig M. og Birte Christine Bager; Stud. Nykjøbing 20, Kand. $\frac{28}{4}$ 25 h (h-h), Sognepræst Verst—Bække $\frac{22}{7}$ 29 (tillige indtil 32 Vorbasse), Barløse $\frac{14}{10}$ 44, † $\frac{13}{4}$ 80. G. 1) $\frac{14}{5}$ 30 Damholte m. Andresine Karensø Müller, f. i Nyborg $\frac{19}{12}$ 05, † $\frac{4}{12}$ 30, D. af Kjøbmand Andreas M. og Karoline Sophie Wolck; 2) $\frac{12}{10}$ 39 m. Sophie Jacobine Jansen, f. i Vonsbæk $\frac{28}{6}$ 10, † $\frac{7}{1}$ 60, D. af Provst Chr. Ludvig J. (til Gammel Haderslev) og Mette Marie Margr. Hoskjær.

¹⁾ Se min Afhandling •Til Vorbasse Sogns Historie 1819—36• (Kirkehist. Saml. 5. R. VI), hvori der gjøres Rede for Omannekteringen i Slaugs Herred 1822 etc. — Erslew, Forfatterlexik. og Supplem. Wiberg, Præstehist. II, 461. Supplem. S. 115.

28. 1832. Peter Koefoed. Født i Aalborg $^{26/12}$ 1806, S. af Stiftsfysikus Jens K. og Karen Jørgensen; Stud. Aalborg 25, Kand. $^{21/10}$ 29 l (l-l), Sognepræst Vorbasse—Hejnsvig $^{12/10}$ 32, Sulsted—A. $^{8/6}$ 36, Klim—T.—V. $^{1/5}$ 51, † $^{30/3}$ 67. G. i Tjæreby m. Hermine Georgine Koefoed, f. p. Bornholm ca. 1804, † $^{7/12}$ 53, D. af Major Peter K. i Hasle.

29. 1836. Hans Nicolai Langballe. Født i Vejle $^{24/3}$ 1803, S. af Landmand Poul Glud L. og Abelone Hansen; Stud. Horsens 21, Kand. $^{37/4}$ 29 h (h-h), kst. Adjunkt Nyborg 33, Sognepr. Vorbasse—H. $^{20/8}$ 36, Tønning—T. $^{21/9}$ 44, entl. $^{25/10}$ 55, † i Vejle $^{11/8}$ 58.

30. 1844. Hans Billeschou Jansen Cramer. Født i Ørum $^{21/2}$ 1810, S. af Sognepr. Hans Christian C. og Karen Marie Jansen; Stud. Aalborg 28, Kand. $^{12/1}$ 36 l (l-l), Sognepr. Vorbasse—H. $^{6/12}$ 44, Stavning $^{26/6}$ 50, entl. $^{30/5}$ 81, † i Kjøbenhavn $^{17/9}$ 97. G. $^{1/9}$ 45 Vorbasse m. Johanne Christiane Wigelsen, f. $^{1/9}$ 19 i Aalborg, D. af Kjøbmand Niels Thygesen W. og Ane Elisabeth Margrethe Christensen.

31. 1850. Peder Christian Andersen Dybdal. Født i Hundborg i Thy $^{17/8}$ 1807, S. af Husmand Anders D. og Else Pedersdt.; Seminarist Snedsted $^{25/9}$ 28 (udm. duelig); Stud. Nykjøbing 35, Kand. $^{1/11}$ 39 og $^{28/1}$ 41 h (l-l), Huslærer i Hørsholm, Sognepr. Vorbasse—H. $^{3/8}$ 50¹⁾, Sennels $^{9/6}$ 56, entl. $^{20/7}$ 76, † $^{15/8}$ 82. G. $^{29/6}$ 51 m. Elise Marie Mettine Christensen, f. $^{27/8}$ 26 Holstebro, D. af Organist Christian C. og Ane Cathrine Hansen.

32. 1856. Johan Frederik Wesenberg. Født i Randers $^{11/9}$ 1814, S. af Krigsraad, Herredsfoged Jacob Danæus W. og Ane Friis; Stud. pr. 32, Kand. $^{30/10}$ 40 h (l-h), p. Kap. Ørum—G. $^{23/9}$ 42, Sognepr. Vorbasse—H.

¹⁾ Vorbasse Præstegaard, som var bleven opbygget af Pastor Koefoed, brændte $^{2/6}$ 1852. Den Præstegaard, som derefter blev opført, brændte $^{29/6}$ 1896.

$18/7$ 56, Harte—B. $29/1$ 64, entl. $14/9$ 74, † i Kjøbenhavn $5/9$ 88. G. 1) $5/10$ 56 m. Charlotte Louise Fischer, f. $26/1$ 10 i Kjøbenhavn, † $14/7$ 60, begr. i Vorbasse; D. af Klejnsmedemester Carl Gottlieb F. og Susanne Dorothea Ritzmann; 2) $2/8$ 69 m. Constance Christiane Helene Krarup, f. $4/7$ 23 Bækbølling, † $6/7$ 70, D. af Sognepr. Hans Christian Mathias K. (til Vejle—H.) og Magdalene Wissing.

33. 1864. Johannes Peter Lund. Født i Viborg $22/9$ 1819, S. af Sognepr. Didrik Peter L. og Anna Maria Neergaard; Stud. Vordingborg 36, Kand. $31/1$ 45 n (h-1), Institutbestyrer Lyngby 52, Sognepr. Vorbasse—H. $8/4$ 64, V. Vedsted $10/8$ 74, entl. $15/11$ 88, † paa Frederiksberg $14/1$ 89. G. 1) $27/8$ 52 m. Marie Hermantine Mariager, f. $25/6$ 26 i Kjøbenhavn, † $14/3$ 68 (begr. i Lyngby), D. af Postkontrollør Niels Carl M. og Else Margrethe Schæbel; 2) $7/4$ 75 m. Marie Alfride Mariager, f. $24/5$ 47 i Kjøbenhavn, † sst. $9/5$ 1913, D. af Gas- og Vandmester Joh. Carl M. og Caroline Lorensine Bille.

34. 1874. Otto Hermann Jensen. Født i Hilerød $9/4$ 1838, S. af Provst Carl Ludvig Jensen til Uby (paa Sjælland) og Rosette Augusta Hedevig Schumacher; Stud. Roskilde 56, Kand. $25/6$ 62 h^I (1-1), p. Kap. Finderrup $30/9$ 63, Kap. p. l. Karleby—H.—N. Ørslev $8/2$ 68, Sognepr. Vorbasse—H. $2/9$ 74, Vejlbjby $11/6$ 77 (tillige Præst ved Sindssygeanstalten ved Aarhus $19/10$ s. A.), Kappel $30/6$ 82, Gimlinge $9/6$ 87, entl. $31/12$ 97, † i Kbh. $15/12$ 1913. G. $4/9$ 65 Frederiksberg m. Caritta Elisa Lacoppidan, f. $28/9$ 41 Fjederholdt, Rind Sogn, † $21/10$ 1911 i Kbh., D. af Lærer ved Næsgaard Landbrugsskole Hans Georg Adolf L. og Karen Mathia Sophia Frederiksen.

35. 1877. Johan Georg Korn. Født i Kjøbenhavn $12/6$ 1836, S. af Etatsraad Christian Gottlieb K. og Ane Tobine Bøtcher; Stud. v. Westens Inst. 55, Kand. $20/1$ 62 h^{II} (1-1), Friskolelærer Farum, p. Kap. Houlbjerg—G. $9/3$ 66, Sognepr. Vorbasse—H. $18/8$ 77, Hjermind—L.—H. $14/4$

82, Udby (Tusse Herred) ²²/₈ 90, entl. ⁵/₁₀ 1906. G. 1) Houlbjerg ³⁸/₇ 69 m. Helga Magdalene Jensen, f. ¹⁵/₁₀ 39 Skjolde, † ²³/₉ 82, D. af Sognepr. Johan Christian J. og Johanne Birgitte Worm; 2) ⁵/₇ 83 Hjermind m. Anna Elisabeth Johnsen, f. ¹⁷/₈ 50 Aalborg, D. af Etatsraad, Byfoged John J. og Anne Cathrine Martine Blichert.

36. ²⁴/₆ 1882. Peder Christian Frederik Petrus. Forfl. ¹/₂ 1890 til Rold—V.

37. ²¹/₄ 1890. Peter Viggo Martin Vilhelm Tage Jensen. Forfl. ¹⁵/₁₁ 1900 til Knebel—R.

38. ⁹/₁ 1901. Peder Lauridsen. Forfl. ²/₉ 1910 til Gjerlev—E.

Vorbasse.

39. ¹⁶/₁ 1911. Anders Friis-Christensen. ¹⁵/₁₀ 1913 Sømandspræst for den danske Menighed i Hamborg.

40. ⁹/₃ 1914. Johannes Nicolai With.

Hejnsvig med Filialkirke i Vesterhede¹⁾.

¹³/₆ 1910. Frederik Jens Ebbesen.

¹⁾ Hejnsvig Sognekald oprettet ved kgl. Resol. af ²³/₈ 1910 fra ¹/₆ s. A. at regne. Kirken i Vesterhede indviet ²⁰/₁₀ 1910.

Degne, Skoler og Lærere.

Grindsted og Højnsvig.

Søren Thomsen. »1654, 4. Febr. gjorde jeg min Ed paa Degnekaldet i Grendsted og Hiensvig og lover at forbedre mig baade i Sjungun och i Catechismo, heller Degnekaldet igjen at afstaa¹⁾.«

Thomas Sørensen (1664. 1668); Søren Thomsen nævnes dog endnu 1671 som Degn.

Degnene i Slaugs Herred vilde ikke betale Prinsesse-Styr; men det blev saa 1668 befalet, at Præsterne skulde oppebære Degnekornet og sælge deraf, saa Restancerne kunde blive betalte; Degnene skulde da suspenderes og siden afsættes, med mindre Præsterne selv vilde gjøre Udlæg. Hr. Cornelius i Grindsted skrev til Provsten, at Degnen for længe siden havde oppebaaret sit Degnekorn, og om han skulde give saa meget til Frøkenstyr, havde han intet for sin Umage. Provsten svarede, at han »kunde intet dertil, om Degnenes Indkomst var ikkun ringe, andre klagede det samme, maatte dog fuldkomme kgl. Befaling«. 3^{die} Juledag ankom 2de Exekverryttere til Provsten, som saa lod disse søge den resterende Frøkenstyr hos Degnene og hos — Præsterne. I Aarene 1668—72 nævnes som ganske øde i Slaugs Herred ca. 56 Tdr. Htk., i Vorbasse Sogn alene ca. 43 Tdr., saa der ikke kunde faaes Prinsesse-Styr deraf. ¹²/₆ 1672 skrev Mag. N. J. Seerup, Sognepr. ved Ribe Domkirke: »Vorbasse Sognemænd holder endnu tilbage med den største Del af udlovede Afgift (Kongetiende) for 1668, formedelst de af Amtsskriveren skal være tiltvungne ved Exekution at udrede paa budne Princesindestyr.«

¹⁾ Edsbogen — i Landsark. i Viborg.

Hans Jensen (Sæby). Gjorde Ed 10. Juli 1672. Gift med Sidsel Pedersdatter. — 1685 hedder det om Degnens Vilkaar: »Er en Degn, men ingen Degnebolig; Degnen har bygt sig et Hus (»en liden Hytte«) ved Kirken for faa Aar siden, uden Tillæg af Ager og Eng, og har derforuden en Bols Jord i Fæste paa Grev Rantzaus Gods, hvoraf han skatter og skylder som en anden Bonde; hans Indkomst kan beløbe sig henved 12 Sldr.« (4 $\frac{1}{2}$ Td. Rug og Offer paa de 3 store Fester ca. 10 $\frac{1}{2}$, hedder det 1683).

Jens Hansen. Gjorde Ed 28. Oktbr. 1685. Kaldes i Præstens Indberetn. t. Kop- og Ildstedskat 1689 »Et vanfør Menische«.

Jens Jensen i Dal — hvor han ejede et Hus —, Sogneegn til Grindsted—H., † i Maj 1726. Hans Enke hed Anne Barbara Michelsdatter.

Niels Abraham Brochmand, Student fra Varde Skole 1723, Sogneegn til Grindsted—H. ca. 1726, 1741 tillige Skoleholder i Grindsted, † $\frac{3}{10}$ 1758, 55 Aar gl. G. i Grindsted 1731 m. Christine Jørgensdatter Ancher, † i Dal $\frac{29}{1}$ 1762. — 1735 skrev Provsten til Amtmanden og Biskoppen, at der hidtil ingen Skole havde været etableret i Grindsted og Hejnsvig Sogne; kun Degnen havde givet nogen Undervisning, som Sognefolket havde lønnet efter Lejlighed. Præsten »ønskede hjertelig, at de gode Tanker, H. May. Kongen havde fattet, maatte komme til Perfection, Gud til Ære og Sognenes Ungdom til Nytte«; men den største Ejer i Grindsted Sogn, Monsr Laurs Andersen paa Urupgaard — Ejer af 28 Tdr. Htk. — havde ikke Raad til at opsætte nogen Skole. I Hejnsvig Sogn var — naar det Gods, som laa til Hospitalet i Viborg, exciperedes — Kongen selv den største Ejer; samme Sogn er liden og behøver dog en Skole; der kunde bedst sættes en Skole ved Trøllund i Hejnsvig Sogn, hvor ogsaa Grene Sogns Børn kunde faa Un-

dervingning, da Trøllund ligger midt imellem Grindsted og Hejnsvig Sogn. Ejeren af Grene Sogn kunde tilligemed Kongen opbygge Skolen. Men man indsaar ikke, »hvoraf Skoleholderen skulde lønnes og holdes«, saasom begge Sognes Bønder vare ikkun i en slet Tilstand.

For Grindsted Sogn oprettedes der Skole-Fundats 6. April 1741: Degnen hidtil ingen Bolig havt. Der skal bygges Degnebolig ved Grindsted Kirke (8 Fag), som tillige indrettes til et Skolehus for den østlige Del af Sognet. Den daværende Degn, Brochmand, maatte tiltræde samme Bolig og være Skoleholder, men hvis Degnen ikke kunde eller vilde være Skoleholder, skulde en anden beskikkes dertil. I den vestre Del af Sognet skulde der være en Omgangs-Skoleholder.

Pastor Sølling gav i sin Indberetning 1768 grundig Besked om Skolevæsenet i Grindsted: »Her i Sognet er en Skole tæt ved Kirken, hvis søndre Ende staar ind paa Kirkegaarden; Skolehuset, som er bygt af Hr. Etatsraad de Lichtenberg, bestaar af 8 Fag, hvoraf de 2 sønderste Fag ere indrettede til Skolen i sig selv, 3 Fag til Kjøkken og et lidet Kammer til Skoleholderen og Familie at logere udi; de øvrige 3 Fag vare først beskikkede til Stald for 2de Køer og 10 Faar og at sætte Foder udi til disse Kreaturer. Denne Skole er opbygt 1741. Dersom Degnen kan og vil holde Skole, da er dette Hus hans Degnebolig, men vil han ikke være Skoleholder, eller har ikke de dertil fornødne Requisita, skal han skaffe sig selv Bopæl, da Skolehuset beboes af Skoleholderen, som derforuden aarlig skal have af Degnen 1 Rdl. til hver Højtid; Skolelønnen er ellers ialt 16 Rdl.¹⁾ fri Hus, 50 Læs Tørv samt fri Græsning til 2de Køer og 10 Faar paa Grindsted Mark, men intet Korn eller Vinterfoder. Degnen har altid boet i Skolehuset, siden det blev bygt, og tillige været Skoleholder. Sr. Brochmand var den første, der boede i Grindsted Skole; to Aar før han døde, bygte han to Fag til den nordre Ende til Bryggers, gjorde en Stue der, hvor hans Køer og Faar stod, og indrettede Degneboligen noget bekvemmere til Beboelse; et Hus af 9 Fag til hans Køer og Faar satte han noget øster paa i Gaarden. Disse 2de Fag Stuehus og 9 Fag

¹⁾ »Først de 5 Slættedaler for Lysene udi Grindsted Kirke. . .«

Udhus har nuværende Degn kjøbt af sl. Hr. Haagens Enke, hvis Mand havde kjøbt dem paa Brochmands Auktion.

Degnen skulde efter Fundatsen holde Skole hele Aaret igjennem, men der kommer dog ingen Børn uden fra Mikkelsdag til Paaske, da de ej kan faa Lejlighed dertil, eftersom de om Sommeren bruges til at kjøre Vogn og Plov og til at vogte Fæ og Faar. Men af og til og næsten hveranden Søndag catechiserer Degnen Sommeren igjennem for Ungdommen efter Tjenesten. I den vestlige Del af Sognet holdes Omgangsskole fra Mortensdag til Pedersdag — der skulde i Følge Fundatsen holdes Skole fra Mikkelsdag til Paaske — af en omløbende Skoleholder, som mestendel er en Dreng, der forrige Aar har været til Confirmation og nogenledes har lært sin Børnelærdom samt at regne og skrive. Han opholder sig nu paa et, nu paa et andet Sted — 8 eller 14 Dage eller 3 à 4 Uger tillige udi enhver By eller Sted, ligesom Børnene, der skal læse, ere mange (og hvor han er, forsamles Børnene af det hele District til ham), hvilket skal reguleres af Sognepræsten og 2de af de største Lodsejere, som haver Børn, der skal gaa i Skole; de samme 2de Mænd skal være ansvarlig til, at en Skoleholder til omskrevne Tid antages og af vedkommende Byer og Steder lønnes og underholdes, saavel som og at han bekommer bekvemme Stuer, Kost og Logement, hvor Børnene til Læsning skal forsamles. — Nogle af Beboerne sætter deres Børn, naar de blive 10 à 12 Aar gamle eller skal til Confirmation, i Grindsted Skole, hvor da Degnen som Skoleholder efter Skolefundatsen er forbunden til at informere dem i deres Christendom og i at regne og skrive, hvilket han og gjør for en ringe Betaling, aarlig 12 à 16 Skilling danske for ethvert Barn.

Degnen Brochmand, som i Aaret 1741 tillige blev Skoleholder, kunde ogsaa nok trænge til at faa et Tillæg til den Løn, han havde som Degn; ²/₁₀ 1741 afgav han nemlig følgende Indberetning om sine Indtægter: »6 Tdr. Rug, 9 Rdl. Offer. I de største Byer deres Mælk til Ost. Uvisse Indtægter c. 1 Par Rdl. Smaaredsel, Nannest og Paaskerente intet. Beder . . ., at jeg fattige Mand med Hustru og 4 smaa Børn samt min gamle Moder, jeg har taget til mig, ikke alene bliver for Pensionen forskaanet, men endog ved Deres Hjælp bliver assisteret

at faa nogen Hjælp enten her af Sognene eller fra andre Stæder . . .« I nævnte Aar slap han for at give Pension (til Skoler etc.), men Aaret efter maatte han betale 1 Rdl. til Latinskolen i Vejle. 1743 erklærede Præsten, at Degnen Brochmand var saa fattig, at han aldeles intet kunde svare i Formue- og Kopskat m. m. — I Anledning af Visitats $\frac{2}{6}$ 1756 skrev Biskop Brorson: »Brochmand, anstændig Levnet — upaaklagelig«.

Peder Schade. Tiltraadte Grindsted Degne- og Skoleembede $\frac{26}{10}$ 1758 og døde $\frac{7}{8}$ 1759.

Johannes Welleius, f. 1732, Student fra Frederiksborg 1750, cand. theol. $\frac{27}{3}$ 1756 (haud illaud.), † i Grindsted 1808, begr. $\frac{10}{11}$. G. i Grindsted $\frac{10}{9}$ 1767 m. Dorthea Christina Heering, dbt. i Assens $\frac{4}{5}$ 1730, D. af Raadmand, Bartskjær, Kirurg Thomas H. og Agathe Jäger, † i Grindsted 1799, begr. $\frac{25}{10}$.

Efter Pastor Haagens Død ønskede Welleius at blive Præst i Grindsted og bad Provsten om en anbefaling. Provsten anbefalede en Monsr Bang som et mere due ligt Subjekt til dette Embede; »men Welleius haver skikkelige Studia, er og begavet med gode Gaver til at prædike, saavel som fører et kristeligt og anstændigt Levnet«, er tillige en rosværdig Skoleholder, — hvis Bang ikke faar Embedet, vilde det være Provsten kjært, om W. maatte faa det, enskjønt han ikke tror, at han formedelst sin svage Konstitution længe kunde udstaa dette besværlige Embede, hvorfor dog er ikkun ringe Belønning af Sognene at bekomme. — $\frac{14}{6}$ 1774 gav Welleius et Stykke Jord til Grindsted Degne- og Skoleholderembede: Da Kongen har forundt Welleius, at han maa lægge sin kjøbte Andel af Thomas Christian Nielsen Bundsgaards Ejendomssted i Grindsted under sin iboende Gaard, »Grindsted-Rolighed« kaldet, med Vilkaar, at han, i Følge sit gjorte Tilbud, skulde lægge og perpetuere 3 Skpr. 3 Fdkr. Htk. deraf til Grindsted jordløse

Degnebolig, som tillige er indrettet til et bestandigt Skolehus for Degnene, som tillige ere Skoleholdere, og ellers ingen Bopæl har i Sognet, saa tilstaar han, at han med sin kjære Hustru Raad, Villie og Samtykke har givet til for^{ne} Grindsted Degnebolig og Skolehus . . 3 Skpr. 3 Fdkr. Htk., som efterkommende Degne i Grindsted Degnekald, Mand efter anden, naar han tillige er Skoleholder, maa nyde. W. søger ved denne Donation at forbedre Grindsted Degnekald saaledes, at Degnene efter ham i dette lidet Kald dog kunne have noget lidt paa egne Vegne til Livets nødtørfte Ophold og det daglige Brød ¹⁾).

I Mad. Haagens Testamente af ¹/₂ 1774 hedder det:

»1) Mit Næst-Søskende-Barn Dorthea Christina Heering, som i mange Aar har været i mit Hus og altid vist sig lydig . . . Hun og hendes Mand skal som Hovedarvinger efter min Død være givet og foræret . . . den Gaard her i Grindsted By, »Grindsted Rolighed« kaldet, som jeg allerede til dem har afstaaet, men dog til min Død tillige med dem beboer, 2 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb. Htk., med Besætning, Creaturer etc.

2) Johannes Welleius skal efter min Død have til evindelig Ejendom . . . Donslundgaard i Vorbasse Sogn (8—1—2—»), Fiskerhuse (1—1—1—2) og Klinkgaard (5—6—2—2) i Hejnsvig Sogn . . . Det i Post 2 specificerede Jordegods give Execut. testam. Welleius Skjøde paa efter min Død, imod at han derfor skal betale til min Stervbo 800 Rdl.

³/₅ 1790 gjorde Welleius og Hustru, som vare uden Børn, Testamente: den længst levende skulde arve den anden, men til den afdødes Arvinger betale 10 Rdl. og til Grindsted Sogns fattige 10 Rdl. Pastor Kasbjerg attesterede, at »Testatores, som ere meget gudfrygtige, ere tillige meget fattige og uformuende«. De vare imidlertid

¹⁾ Hoffm. Fund. XI, 659 ff.

godt forsynede med Klæder m. m.; $\frac{1}{6}$ 1792 pantsatte Welleius til sin »kjære Svoger« Hr. Bang i Sønder Omme bl. a. følgende:

»Mine Gangklæder«: 1 ny, sort Klædes Kjole. 1 do. Vest. 1 vendt do. 1 Manchesters Vest. 1 udsyet Vest. 1 sort, hjemmegjort Kjole og Vest. 1 do. Rejsekjole. 1 mørkegrøn Klædes Kjole. 1 violet Silkevest. 1 hvid og blaa. 1 rød og hvid, hjemmegjort Vest. 1 gul. 1 hvid Vest. 1 blaa Klædes do. 1 blaa, hjemmegjort Kjole og Vest. 1 brun Kjole. 1 Par ny, sorte Engelsklæders Buxer. 1 ny grøn og gul Klædes Frakke. 1 rød Pels uden Overtræk. 1 Nankins Kjole. 1 Par ny Manchesters Buxer. 1 Par Emses. 1 blaa, ulden »Damast-Slaafrok«. 6 Bomuldshuer. 1 sort og hvid Damaskes Nattrøje med Sølvknapper. 1 do. grøn Emses med do. Knapper. 1 Fløjls Kasket. 1 do. Hue. 1 do. Manchesters Hue. 1 sort, rund Hat. 1 do. opfæstet. 1 hvid, rund Hat. 1 Par »Ruesverts« Sko. 1 ny Paryk i Læderfutteral. 12 Al. nyt, rødt og blaat hjemmegjort Tøj. 16 Al. andet olivenfarvet Tøj. 12 Al. hvidt, stemplet Tøj til Nattrøjer. Daglige Klæder. 2 Par Støvler. — Rejsetøj: 1 graa Pels. 1 Sejldugs do. 1 Sælskinds Fodpose. 1 ny, blaa Kappe og Hynde. 1 gl. do. 2 do. Hynder. 2 Muffer. 1 Par Ridebuxer. 4 Par Støvlebetræk. 1 Kasket. 4 Par Vanter. 4 Par Hansker. — »Min Kones Klæder«: 1 violet »Triumfant Andriene« med Kofte og Skjørt. 1 sort »grosdetours« do. 1 rød Lystrings Kaabe. 1 grønt Kristentøj. 1 sort Manchesters Pels. 1 grøn Damaskes Andrienne. 1 Sirtses do. 1 liden Fløjls Kaabe. 1 Saloppe. Andre Kofter og Skjørter. Smaa pynt. Linned og daglige Klæder. — Blandt Bøgerne nævnes: Scriver's Seelen-Schatz, Statii Skatkammer og Brincks Busz-Posaune. — 50 Stk. »Kaaber Stykker«, store og smaa. 1 Stueuhr med Hus; gaar i 14 Dage. 1 do. med blaat Hus; gaar i 24 Timer. 1 rødt og hvidt Sirts's Omhæng, ens paa begge Sider, til en Himmelseng eller Skakseng. 14 Par sribede Gardiner. 1 Fuglebøsse. 2 Pistoler med Fyrulaase. 1 liden Puffert. 1 Pistol med Messing. 1 Krudtmaade. 1 Krudthorn. 1 Hagelpung. 1 kinesisk Parasol. 1 Tankering. 1 Fyrtøj. 1 Komediekikkert. 3 Fløjter. 1 Buxboms Maalestok. 4 Stokke med Sølv. 1 forgyldt. 2 Par grønne Gardiner. 1 Guld-Tour med Guld-Armbaand. 1 Par Guld-Ørenringe. 1 Par Guld-Lænkeknapper. 1 Par Guld-Ørenringe med Agat. 1 Guldring med Sten. 1 do. med blaa Sten. 1 treleds Guldring. 1 liden slet Ring. 1 Par Guld-Slanger. 1 Mandsring. 1 Par forgyldte Ørenringe med

Stene. 1 emaileret Sølvdaase. 1 forgyldt Hovedvandsæg. 2 Par Sølv-Skospænder. 1 Par do. Knæspænder. 1 Elfenbens-Daase. 1 Snogepands-Daase med Sølv-»Chanering«. 1 lille, firkantet Sølvdaase. 1 Sølvskaal, vog 26 Lod. 1 Sukkerbøsse. 1 Peber do. 1 Potageske. 12 Sølv-Madskeer. 8 Theskeer. 1 Sølv-Sukkertang. 1 do. Mælkeske. 1 lille Flaske med Sølv. 2 Sølvsigneter. 2 smaa »Tromler«. 3 enkelte Haandknapper. 2 Par Sølv-Lænkeknapper. 1 Par med Rav.

Ved sin Visitats ¹⁵/₈ 1762 skrev Biskop Brorson: »Welleius en god Skoleholder i Lærdom og Levnet.« — Welleius skal — i Følge Traditionen — ikke have været videre god til at prædike, da hans Udtale ikke var den bedste, men han, som levede et meget regelmæssigt Liv, spiste og drak, røg Tobak etc. til bestemt Tid, skal have været »godt lært«. Der fortælles, at Hr. Haagen engang sagde til ham: »De er bedre lært end jeg, men tak Dem Skam for det! De bryder Dem jo heller ikke om andet« (end at lære noget)!

Om Hr. Haagen hedder det, at »han var en meget dygtig Præst og havde Ord for at kunne mere end hans Fadervor. En Dag kom han kjørende fra Vejle og vilde hjem. Da han kom forbi Vandel, standsede Hestene og kunde ikke trække Vognen. »Driv paa dem!« siger Præsten. Nej, det hjalp ikke. »Hold saa lidt.« Præsten sprang af Vognen og smed det ene Baghjul bag op, og nu kunde de kjøre¹⁾«. Men om Welleius fortælles flere »Historier«:

Han skal saaledes have drevet en Gjengangenske ind i en Bagerovn, men han var dog nær kommen galt afsted dermed. Hun beskyldte ham nemlig for som Dreng at have stjaalet en Toskillingskage og var lige ved at vinde Sejr over ham, men han besindede sig og kastede hende en Firskilling i Hovedet med de Ord: »Nu er det betalt!« Han fik alligevel ved denne Lejlighed en Rystelse, som han aldrig forvandt. — Præsten i Sønder Omme havde lovet en Mand for en modtagen Sum Penge at skaffe ham nogen Jord tilbage, som med Urette var ham fragtagen. Manden døde, men Præsten beholdt Pengene og bragte ikke Jorden tilbage. Manden »gik igjen«. Præsten vilde mane ham ned, men Spøgelset blev ham for stærkt og drev ham ind

¹⁾ Ewald Tang Christensen, Danske Sagn 4. Afdel. S. 302.

i Ovn og slog ham med Ovnstøjet. Der sendtes saa Bud efter Welleius i Grindsted, og han var færdig til at tage afsted, da Budet kom! Han kørte med to sorte Heste, og da han kom tæt til Stedet, holdt han og sagde til Karlen, at der 3 Gange efter hinanden vilde komme en, som lignede Welleius, sætte sig paa Vognen og sige: Kjør nu! Karlen skulde imidlertid ikke kjøre, før en kom, som sagde: Kjør nu i Jesu Kristi Navn! Kjørte han før, fik W. ikke Bugt med Gjengangeren. Alt gik, som W. havde sagt. Da han kom tilbage, satte sig i Vognen og sagde: Kjør saa i Jesu Kristi Navn! turde Karlen dog endnu ikke kjøre, men W. tog ham saa i Skulderen og fik Hestene sat i Gang. Gjengangeren blev manet ned syd for Omme, og W. satte en Pæl ned igjennem ham. Denne Pæl skal findes endnu — hed det for ca. 50 Aar siden — og naar nogen nærmer sig til den, lyder det derfra: »Naak, naak, naak bejer te'!»

Avlskarlen i Vorbasse Præstegaard »lokkede« en Pige, som tjente sammesteds, men vilde ikke have hende. Uden at have født, hængte hun sig ved et Stænge i Gaarden. Hun blev begravet, men »gik igjen«, saa her ikke var Ro: Hundene tudede osv. Avlskarlen var vred over denne Støj, men vilde ikke tro, hvad Andenkarlen sagde: at det var den afdøde, som spøgede. Andenkarlen lovede da at vise ham Pigen næste Nat, og da Hundene gjorde Støj som sædvanlig, kaldte han paa ham og fik ham til at se ud af Vinduet. Hun stod ganske rigtig udenfor, og Karlen maatte staa »bunden« der, til Hanen goel til Dag. Præsten forsøgte forgjæves at mane Pigen ned. Der sendtes Bud til »æ gammel Dein i Grindste« (Welleius), og han fik hende med megen Møje manet ned i Nørre Mose. Da siden en gravede Tørv her, hørtes der nede fra Jorden en Stemme sige: »Ta' jen Tørre te!« Efter den Tid gravede ingen mere Tørv i den Mose! — Dr. Frost fortæller (S. 12), at ingen mere graver her, »da mange Creature allerede ere omkomne der, og ingen mere der kan færdes«.

Poul Christensen, født 1773 i Lyne Kro, 1808 kaldet til Degn for Grindsted—H., † ²¹/₂ 1831 som Kirkesanger og Skolelærer i Grindsted. Ansøgte 1820 om at faa lige Rettigheder med de paa de kgl. Skolelærer-

¹⁾ De to »Historier« hører dog maaske sammen, og »Manden« var vel saa en — Kone. Jvf. Evald Tang Christensen, Jyske Folkeminder VI, 139 ff. Thiele, Danmarks Folkesagn I, 339.

Seminarier oplærte Seminarister. Var tillige Gaardejer og Kromand i Grindsteddal. G. m. Karen Thomasdt., f. i Mosbøl, Strellev Sogn, † ²⁰/₁₁ 1841, 68¹/₂ Aar gl.

Thomas Andreasen, Kirkes. og Skolelærer i Grene ca. 1822, Grindsted 1831, forfl. til Verst 1842. G. m. Kirsten Marie Nielsdatter.

Jens Jensen Kierchebye, Kirkes. og Skolel. i Sæding Sogn, forfl. til Grindsted 1842, entl. 1856, † i St. Andst 1881. G. m. Anne Mette Nielsdt.

Jens Hansen Andreasen, Skolel. i Endrupskov, blev 1856 Kirkes. og Skolel. i Grindsted; entl. 1887, † i Vejle ²¹/₁ 1892.

Jens Kristian Nielsen, Andenlærer i Vrinders 1885, Kirkes. og Skolel. i Grindsted 1887. — Lærer Nielsen, hvis Artikler i »Vejle Amts Folkeblad« flere Gange ere citerede, har ogsaa paa anden Maade med megen Interesse og Velvillie ydet Bidrag til nærværende Skrift.

Forskolelærerinde i Grindsted: Mette Marie Nissen; ansat 1911.

Hinum ¹).

Niels Madsen	1901—1905.
J. C. Jensen-Søe	1905—1907.
Chr. E. Rauff.	1907—1912.
N. P. Nielsen	1912.

Morsbøl ²).

Knud Anton Knudsen.....	1901—1907.
Jens Laursen	1907—1911.
H. C. J. C. Petersen	1911—1914.

¹) I mange Aar Biskole, 1890—1901 til Krog. — ²) 1885—1901 Biskole til Grindsted.

Nollund.¹⁾

Carl Martin Christensen.....	1902—1906.
C. N. Christensen	1906.

Lamborg.

I den vestlige Del af Grindsted Sogn (Eg, Urup og Omegn) holdtes Omgangsskole indtil ca. 1850; der blev da bygget en Skole i Lamborg (»Grindsted vestre Skole«). Den sidste Omgangsskolelærer, Jakob Kristensen Tusborg, som var uexamineret, holdt en Tid Skole her. — Fast ansatte Lærere:

Nygaard.....	
Carl Henrich Folkmann.....	† ²¹ / ₅ 1869.
Nielsen.....	1869.
M. Jensen	1873.
J. Steffensen	1878— ca. 1881.
K. L. Knudsen	1881—1883.
Laurits Hansen Gellert.. (1883), fast ansat	1884—1886.
Carl Christian Emil Brandt ³¹ / ₁₂	1886, forfl. t. Egholt 1890.
Jens Jensen	1890—1894.
Hans Peter Andersen	1894—1911.
A. K. Pedersen	1911.

Hejnsvig Sogn.

Der blev ikke noget af at faa bygget en Skole ved Trøllund for Hejnsvig og Grene Sogne; Hr. Haagen, som var ivrig for Skolesagen, mødte stor Modstand hos mange; en Mand i Trøllund, Alexander Jensen, talte især stærkt imod at give Penge ud for Børns Undervisning, som han mente ingen Nytte var til. Men da Præsten ikke kunde faa et bekvemmere Sted eller anden Grund i Sognet udvist til at sætte Skolehuset paa, lod han et

¹⁾ En Tid Biskole til Lamborg, som tidligere i mange Aar havde Biskole i Loft.

Skolehus bygge paa egen Bekostning paa en ham tilhørende Grund i Klink. Et Hus paa 6 Fag, som han havde staaende i Grindsted, lod han 1742 flytte til Klink og opbygge som Skole, ved hvis søndre Side blev indhegnet en Kaalhave, og samme Aar blev der oprettet Skolefundats for Hejnsvig Sogn: Til Skolen henlægges hele Hejnsvig Sogn og Risbøl og Donslund i Vorbasse Sogn, da Beboerne i sidstnævnte Byer have saa langt til den i Vorbasse Sogn indrettede Skole. Skoleholderens aarlige Løn er først 6 Rdl., som han annammer paa Amtstuen, og bliver indkasserede med de ordinære Kvartalsskatter af Skoledistriktets Hartkorn; dernæst faar han 3 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ aarlig Lysepenge af Hejnsvig Kirkes Ejere. Af hver Td. Htk. i Skoledistriktet nyder han aarlig 3 Fdkr. Rug og 2 Fdkr. Byg, der tilsammen udgjør: Rug 5 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr., Byg 3 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. Af hvert Hus i Distriktet betales ham aarlig 4 β , og af hver ugift Person, som har været til Konfirmation, faar han ligeledes aarlig 2 β . Til 2 Køer og 6 Faar gives ham aarlig, Sommer og Vinter, Græs og Foder. Til Ildebrand leveres til Skolen inden hvert Aars Mikkelsdag et godt Læs Tørv af hver halv Gaard i Distriktet.

I Følge det mellem Hr. Haagen og hans Hustru oprettede Testamente blev der efter hans Død givet 10 Rdl. til Skolen i Klink.

Senere blev denne Skole flyttet. Den største Del af Hejnsvig Sogns Beboere tillige med Skoleholderen, Lars Lyngs, ønskede i Aaret 1774, at Skolen i Klink maatte blive forflyttet enten til Hejnsvig By eller til Hejnsvig Kirke. Skolehuset var da ganske forfalden og behøvede stor Reparation, saa det var den rette Tid til at foretage Forandring. Sognepræsten, Sølling, ønskede gjerne, at Skolen blev sat ved Hejnsvig Kirke; dette vilde være til Fordel for Skolen, Skolehol-

deren og mange andre, »ej alene at tale om, hvor bekvemt det kunde være for Præst og Degn at have Skolehuset saa nær ved Kirken, hvor de om Vinteren i Kulde og ondt Vejr kan gaa ind i Ly og Varme, der at omskifte deres Rejseklæder før og efter Kirketjenesten; men hvor fordelagtig kunde det ikke være for de smaa Børn, som føres til Kirken for at døbes, saa vel som for Kirkegangskoner og gamle Folk, som komme for tidlig til Kirken ved Vinters Tid, der at kunne opholde sig i Varme, indtil Kirketjenesten begyndes; saa kan og Præsten paa sine Tider have desbedre Lejlighed til at besøge Skolen og overhøre Confirmandos, som derved mange Gange kan spares for at gaa den lange Vej til Grindsted Præstegaard«. »De længst fraliggende Beboere — i Donslund og Risbøl, 5 ialt, og i Donslund Mølle, Søgaard og Husene, 5 ialt — ville«, bemærker Hr. Sølling, »vel anse en saadan Flytning som en Fornærmelse, men de kunne heller ikke daglig lade deres Børn gaa til Klink, de maa accordere dem ind hos en eller anden god Ven der i Nærværelsen, saa længe Skoletiden varer, hvortil de og altid kan finde Lejlighed, naar Skolen bliver sat ved Hejnsvig Kirke.« For at vise, at det var ham om at gjøre — som p. t. Sognepræst — at fremme dette af hans salig Formand begyndte priselige Værk med denne Skoles Oprettelse, tilbød Hr. Sølling at skjænke til sammes Forbedring (naar Skolen blev sat ved Hejnsvig Kirke) en ham tilhørende Ejendom i Hejnsvig Bys Agermark, som skatter kun af 1 Skp. 1 Fdkr. Htk., men er dog saa megen Jordsmaal, som ellers haves til 2 Skpr. 1½ Fdkr. Htk. der i Byen, med dertil hørende Eng, hvorpaa kan avles aarlig 3 Læs Hø, som nuværende og efterkommende Skoleholdere skal nyde og beholde til bestandig Brug og Nytte. — Mad. Haagen anbefalede som største Lodsejer i Klink Skoles Distrikt Flytningen, og Kirkeejeren Thomas Chr. N. Bundsgaard gjorde det samme,

idet han tilbød at udvise den fornødne Plads og Grund paa Kirkens Fortog til Skolehusets Bygning og endvidere lovede, at Skoleholderen der aarlig maatte beholde og bruge Kirkegaardens Græsning imod at have Tilsyn med Kirken, samt med Renlighed at vedligeholde Kirken og Kirkens Messeklæder. Flytningen, som blev anbefalet af Provsten, Knud Storm, blev approberet af Amtmanden ^{29/3} 1774¹⁾.

Lars Jensen Lyngs. ^{2/8} 1756 skrev Biskop Brorson om ham: »Skoleholderen i Hejnsvig meget berømt for sin Bekvemhed til og Troskab i Skolehold«; ^{15/8} 1762 skrev han: »Lars Lyngs i Klink en meget habil Skoleholder«. 1762 fik Enken Anne Rasmusdt. og Skoleholder Laus Jensen Lyngs Skjøde paa et Sted i Klink. Lars Lyngs døde ^{19/3} 1814, 86^{1/2} Aar gl. som Almisselem i Hejnsvig.

Hans Lindet. Var i Slutningen af Aaret 1786 saa svag, at han ikke længer kunde være Skoleholder; til denne Bestilling anbefalede saa Provsten og Præsten:

Jørgen Nielsen Horsbøl. De tre største Lodsejere havde givet ham deres Stemme.

Hans Pedersen, Søn af Gaardejer Peder P. i Hejnsvig, Skoleholder ved Hejnsvig Kirke (1794).

Niels Pedersen, forriges Broder, Gaardejer og Lægdsmand i Hejnsvig, blev 1809 Skoleholder her, 1823 tillige Kirkesanger, † ^{31/8} 1840, 70 Aar gl. G. m. Birthe Marie Jesdatter. — 1829 ansøgte han om at blive afskediget med Pension efter en Kontrakt, oprettet mellem ham og Seminarist Morten Christensen Nebel. Det ansøgte kunde dog ikke bevilges, men M. C. N. kunde paa Ansøgning ventes konstitueret.

Morten Christensen (Nebel), f. i Nebel, Vorbasse Sogn, 1800, 1824 Hjælpelærer hos A. N. Donslund i Vorbasse; fungerede efter Donslunds Død i nogle Aar som Kirkes. og Skolelærer der (havde en Tid Vikar, da han

¹⁾ Hoffm. Fund. XI, 664 ff.

var paa Seminariet); tog 1829 Skolelærerexamen i Lyngby (Meget duelig). 1830 konstitueret som Kirkes. og Skolel. i Hejnsvig paa eget An- og Tilsvar; skulde betale N. Pedersen Emolumenter. 1840 ansat som virkelig Kirkes. og Skolel. her. 1841 søgte han Embedet i Verst. Blev godt anbefalet: Meget duelig og flittig Skolel., en Mand af rene Sæder, hyggelig og virksom Husfader. Smaa Indtægter. Ved Tarvelighed og rosværdig Økonomi vundet anstændigt Udkomme. Besværligt Embede. — Skoleforst. Hans Jensen i Verst meldte: Christensen svag af Helbred, har Svindsot, ønskes derfor ikke kaldet til Verst. M. Christensen blev 1844 forflyttet til Grene og derfra 1850 til Bække; † $\frac{4}{5}$ 1866. G. m. Maren Nielsdt., D. af Skolel. N. Pedersen i Hejnsvig.

Jens Sørensen, Andenlærer i Gaarslev, 1844 Skolel. og Kirkes. i Hejnsvig, 1849 Skolel. for Taagelund og Bølling Distrikt.

Jens Christian Laugesen, Skolel. for Varde Landsogn, 1849 Skolel. og Kirkesanger i Hejnsvig, 1859 forfl. til Darum.

Peder Jensen, f. i Aastrup Sogn $\frac{16}{11}$ 1828, S. af Hmd. Jens Kristensen, tog Examen i Jelling 1851, Hjælpel. i Eltang, 1852 i Taulov-Nebel, s. A. Lærer og Kirkes. i Tjæreborg, 1857 Lærer i Hedegaard-Ullerup, 1859 Lærer og Kirkes. i Hejnsvig. Dbm. $\frac{15}{2}$ 94, entl. $\frac{31}{8}$ 97. G. m. Marie Sophie Bruun Hjorth, f. $\frac{8}{10}$ 1834, † $\frac{13}{5}$ 1908.

Hans Smidt Hansen, Lærer i Stenderup, Andsager Sogn, 1897 Lærer og Kirkes. i Hejnsvig. 1900 forfl. t. S. Felding.

Kristen Thomsen, Lærer ved Dollerup Skole, 1900 Skolel. og Kirkesanger i Hejnsvig.

Forskolelærerinder i Hejnsvig:

Ane Margrethe Laugesen	1907—1908.
Kirstine Sørensen	1909—1913.
Nikoline Jensen	1914.

Gilbjerg.

C. F. William Petersen	1891.
L. C. Christensen-Korning	1896.
Carl Ankjær Pedersen	1900—1905.
Christen Jensen Holdgaard	1905—1907.
Graves Pedersen Andersen	1907—1911.
Johannes Martinus Kristensen	1911.

Vesterhede ¹⁾.

Mads Larsen	1901.
-----------------------	-------

Donslund ²⁾.

Carl Sørensen Stounerg	1892, † ¹⁵ / ₁₀ 1895.
Kristen Nielsen	1896—1899.
Jens Kr. Jensen	1899—1901.
Kristen Kristensen	1901—1905.
N. J. Østergaard Nielsen	1905—1908.
Jørgen Christensen-Nedergaard	1909—1913.
Jens Peter Christensen	¹ / ₁₀ 1913.

Vorbasse og Grene.

Christen Gregersen (1668. 1670); boede i Plougs-
lund.

Stephan Thomsen Munch (1671), † 1720. Var
1680 Tingskriver. — 1685 hedder det om Degnens Vil-
kaar: »Er en Degn, men ingen Degnebolig; han boer

¹⁾ I mange Aar Biskole. 1892—1901 til Donslund. — ²⁾ Tidligere Biskole.

paa Ryttergods og der skatter og skylder; hans Indkomst beløber sig henved 12 Sldl.« (24 Skpr. Rug af Vorbasse Sogn, 12 Skpr. Rug af Grene Sogn, Offer paa hver af de 3 store Fester ca. 6 β , hedder det 1683). Ved Provstens Visitats i Vorbasse ^{17/9} 1688 klagede Hr. Hans højlig over Degnen Stephan Thomsen, som for kort Tid siden skammelig »udførmede« ham i Kirken, da han begyndte Tjenesten.

^{23/8} 1690 afgav Degnen Stephan Thomsen Munch fra Vorbasse Indberetning om Embedet: »Degne Bol har jeg ingen, men boer udi et lidet Fæstehus, som er givet Afgift af til Rytterhold, mens nu siden Landmaalingen er det til Koldinghus.« Kan ikke formaa Kirkeværgerne til at bygge noget Hus ved Kirken efter Loven og Kongens Benaadningsbrev af 21. Juli 1688. Af den lille Sædegaard Donslund faar han intet Korn, kun et ringe Offer til de 3 Højtider, endog den beboes af Bønder og er dømt under Kronen. 9 Gaarde øde . . . dog de tvende besaacs . . . Af et Kirkehus ved Grene Kirke fik Degnen aarlig 24 β , som vare indførte i den gamle Kirkebog, men de ere ikke indførte i den ny Kirkebog, fordi Kirkeværgen har forholdt ham dem, dog lejer han Huset hen til egen Fordel og har til Leje faaet i det mindste 4 Rdl., og under et »Skind« fører han samme 24 β Kirken til Regnskab. Af Documenta publica nævnes 1) 1 paa ovenskr. 24 β i Stiftsbogen i Ribe. 2) En forhvervet Dom af Andst—Jerlev—Slaugs Herredsting af 2. Aug. 1688 (om Tienden). »Men Bønderne agte hverken Kongens Benaadningsbrev eller Dommen, thi de ere blevne mig saa fjendsk og hadsk for den Dom, som er forhvervet over dem, at de have taget fra mig hvis Jord, som jeg har i Brug og ført min Gjødning paa med stor Bekostning« . . . Tilmed have de forringet hans Offer til Jul, tidligere kunde han faa 2 Sldl., afvigte Jul fik han kun 3 β 3 β , og de sige »udtrykkelig til mig, at de sig saa med hverandre har saa fast tilbunden, at jeg baade skal miste Kornet, som Kongens Benaadningsbrev indeholder og Dommen ommelder, saa vel som og den sædvanlige Smaaretsel om Paaske, som min Formand og jeg selv med har nydt. Alt saadant gjør de rige, saa de fattige tør ikke give mig noget for deres Trusel og Straf, som de har paalagt, saa at jeg derover er færdig at tigge. Om der ikke ved den høje Øvrighed bliver Raad dertil, kan jeg ikke betjene Degnekald. Er allerunderd. begjærende,

at jeg maatte bekomme Degnetienden paa Agrene, eftersom de ikke vil give mig det i Skjæppen, thi faar de det i deres Laader, saa vil de raade selv, hvad de vil give, ja en Del giver baade Avner med Kornet, og en Del bekommes slet intet af, som sket er i mange Aar . . .

^{16/8} 1690 modtog Provsten et strengt Klagemaal fra Vorbasse Sognemænd over deres Degn Stephan Thomsen, at han dem hel ubilligen med Skjældsord hver Helligdag paa Kirkegaarden overfalder og tribulerer, fordi han siger sig ikke nok at bekomme til Offer og Degnerente. De bede Amtmanden om, at Degnen maa blive entlediget, og at de maa faa en anden god, christelig og fredelig og artig Person igjen, eftersom de for saadanne hans ublu og uforskammet Skjælderier aldeles ingen Fred kan nyde, med mindre de ville blive fra Kirken hver Helligdag. Provsten skrev strax til Degnen med de 2de Mænd, Peder Christensen i Skjødebjerg og Niels Paaske i Vorbasse, som kom med deres Klage fra Amtmanden, at Degnen tillige med Vorbasse Sognemænd skulde møde hos Provsten. — De bleve saa forligte. — ^{17/1} 1696 var Degnen stævnet i Retten for at svare, »hvis Harer og Vildt hans Hund, en sort hengjelt Tisper, havde dødet og ødelagt«. Mange Vidner bleve afhørte. En Rytter havde set, at bemeldte Hund, som »for 3 Aar siden var »lemmet og afhuggen af den ene Fod«, kom løbende fra Marken med en Hare i Munden. Degnens Kone Karen Pedersdatter — hun var en Datter af Provst Marebæk — var mødt og benægtede. — 23. Aug. 1720 var Hr. J. Bangs Enke Marike Hansdt. i Egtved og klagede til Provsten over Degnen Stephan Thomsen og hans — 2den — Hustru Birgitte Christensdatter for nogle nærgaaende Ord, som Degnen over Skiftet i Vorbasse imod Enken havde udtalt, og en Del for andre nærgaaende Ord, som de 3. Aug. begge lode falde imod Marike og hendes Søn Monsr Hans Jørg. Bang med hosføjede Truselsord, som

Birgitte Christensdt. samme Tid lod falde. Degnen maatte gjøre Afbigt paa egne og Hustrus Vegne, betale i Omkostninger 4 fl og til de fattige i Vorbasse Sogn 2 fl , — fik endvidere en Formaning.

²²/₁₀ 1720 holdtes der Vurdering efter ham. Han var funden død paa Marken, og »hans Jordefærd maatte over Tiden henstaa, indtil Øvrigheden efter gangen Sjun den vilde tillade«. Mange Fordringer paa Boet: Sl. Hr. Jørgen Bangs Efterleverske havde tilgode 4 fl 8 β og havde i Pant derfor 1 Haandkværn og 1 Dejnetrug; hun »lovede, at Pantet maatte staa til Løsning indtil Paaske, men om det da ikke blev løst, da for de resterende Penge hende at følge, som Degneenken var tilfreds med«. Mads Buch havde laant Enken til den sl. Degns Jordefærd 5 Sldl. 2 fl og havde derfor i Pant 1 Skjørt og 1 Kjole. Til Jens Jensen Smed skyldtes 7 Sldl. 6 β , hvorfor var pantsat »1 Sølf Signete, 1 Sarses Trøje med 10 Sølvknapper, en fin firsillet hjemgjort Kjole og en Halvkiste«. Til sl. Christen Villumsens Enke var for 1 Rdl. 8 β pantsat et Livbaand og en forslidt Hue. En Kobberkjedel og et Tinkrus var udsat hos Kjeld Andersen i Grene for 3 Sldl. 6 β . . . Gjæld 39 Sldl. Boet beløb sig — det pantsatte Gods iberegnet — til 40 Sldl., og hvis Amtsforvalteren i Kolding skulde have noget for Husets Brøstfældighed, maatte dette gaa fra disse 40 Sldl., saa der var, da Boet blev sluttet ¹⁰/₁ 1721, intet at dele.

Efter Stephan Thomsen Munchs Død besørgede hans Søn, Hans Stephansen Munch, en Tid Embedet, som han ogsaa søgte, men ikke fik. Da Embedet 5 Aar senere blev ledigt, indgav han ¹⁵/₁₀ 1725 atter Ansøgning til Biskoppen: »Paa Deres gunstige Løfte, da jeg seneste anholdt om Degnekaldet i Vorbasse—G., fremkommer jeg — fattige Mand — nu atter og om samme Degnekald allerydmygst ansøger«. Provsten anbefalede ham: »Hos nærværende Degnesøn, som nogen Tid, imens

Degnekaldet i Vaarbasse Menighed var ledigt, har betjent Embedet, i Forhaabning Tjenesten at blive nydende, har jeg, da jeg nogle Gange imidlertid paa Embedsvegne i Vaarbasse Kirke har haft at bestille, funden en synderlig Lyst og Villie til samme Degnetjeneste i gudelig Flid at forrette, og derhos befunden ham med Sang og Læsen Menigheden vel at have fornøjet.« En Del af Vorbasse—Grene Sognemænd ønskede imidlertid ikke at faa Hans Stephansen til Degn, og de indgave $\frac{9}{12}$ 1725 en Klage over ham til Biskoppen: Han sang barmhjertig ilde, fandtes indført i Tingbogen »for en passelig Mand«, kunde ikke imod Søren Rasmussen, der sang temmelig vel, værdiges Vorbasse og Grene Sognes vakant værende Degneembede. Embedet blev alligevel besat med

Hans Stephansen Munch († 1752). Han sagsøgte saa dem, som havde klaget over ham, og fik $\frac{16}{4}$ 1726 Dom over dem: I et Tingsvidne af $\frac{18}{6}$ 1724 hed det, at Hans Stephansen og Mads Buch »skjelmede hinanden ved sammenhavende Mundklammer«, men dette vedkommer ikke nærværende Sag, Anklagerne ganske ingen Føje havt til deres indgivne Memorial, hvormed de mente at skille Hans Stephansen ved det søgte Degneembede og faa en anden i hans Sted; de, som have underskrevet Memorialen, skulle i Mulkt og Omkostninger betale ham 5 Rdl., og de fornærmelige Ord i Memorialen skulle være ganske døde og magtesløse. — Hans Stephansen boede allerede dengang i Knurborg, hvor han, da denne By laa øde, nok i Aaret 1723 havde opbygget en Gaard, Knurborggaard, for hvilken han — som Hedebygger — nød 20 Aars Skattefrihed. 1730 androg han om at faa Gaarden tilkjøbs med visse Aars Frihed. Senere fik hans 2 Sønner denne Gaard, og han havde da Ophold hos dem.

$\frac{19}{4}$ 1735 skrev Provsten til Amtmanden og Biskoppen: »I Vorbasse—Grene Sogne har ingen Skole været uden

den, som Degnen i sit Hus har holdt, hvortil de unge formedelst Sognenes vide Adspredelse udi Heden har havt en lang og besværlig Vej at henkomme, og er derfor vel fornøden, at Skoler i samme Sogne maa blive indrettede, som menes bedst at kunde ske i Vorbasse Sogn af General Scholten til Estrup, som mesten Del ejer al Vorbasse Sogn, og i Grene Sogn af Commerceraad Lichtenberg i Horsens og Præsident Beenfeldt i Fredericia. Udi hvilke Sogne det kunde være bedst, at Skolerne bleve indrettede i Kirkebyerne, som ligge midt i begge Sognene.« — Men det tog Tid, inden der blev bygget Skole i Vorbasse. ⁶/₆ 1741 skrev Amtmand Oertz til Stiftamtmanden og Biskoppen, at uagtet der om Skolers Indretning i Slaugs Herred var holdt Sessioner og adskillige Samlinger, vare Lodsejerne udi disse Sogne, som ligge udi Heden vidt adspredte, endnu ikke bleven saa enige, at der var kommen deraf for Lyset mere end en Fundats til Grene Skole. . . .

⁹/₁₀ 1741 afgav Degnen Hans Stephansen Munch Indberetning om Degneembedet: »1) Af hver Helgaard 1 Skp. Rug; bliver 5 Tdr. 4 Skpr. 2) Offer hver Højtidsdag 2 Rdl. 5 fl , paa de 3 Højtider altsaa 8 Rdl. 3 fl . 3) Smaaredsel og Nannest, som Degnen efter Loven burde have, faaes intet af uden en Snes Æg ved Paasketid af hver Helgaard, og somme Steder i Stedet for Æg faaes 1 liden Brød og et Faars Laar. 4) Uvisse Indtægter ganske ringe; i et helt Aar i det højeste 10 til 11 fl . Denne min angivelse paa visse Indkomster er saa rigtig, at intet er forgiætt! Vil derfor underd. haabe og bede min Høybydende Øfrighed, som seer mine Indkomster, hvilke er ringe og næppe ved dem kan supistere, mig for Pension befrier. NB. ovenstaaende Eg og smaa Redtzler kan Jeg ey sandfærdeligen anslaa for Penge . . . , af Aarsag der er mange, som holder tilbage Tid efter anden . . . « Aaret efter maatte han alligevel give 4 fl i Pension til Latinskolen i Vejle, og i Aaret 1743 gav han 4 Rdl. i Skat!

¹⁴/₈ 1743 skrev Provsten til Biskoppen: . . . Der skulde vel for lang Tid siden have været Degnebolig og Skolehus tillige (i Vorbasse Sogn), men uagtet Sognepræsten har gjort sig megen Umage, har det været forgjæves; Ge-

neralinde von Scholten, som er største Lodsejer i Vorbasse Sogn, vil ikke bygge Skolehus i Vorbasse, førend Kirkepatronen (Folsach) tillige bygger Degnebolig. — 1746 skrev Pastor Nexø til Amtmanden og Biskoppen: Da han ved sin Ankomst til Vorbasse ikke fandt Skole bygget i Sognet, — og da han ikke »ser Raad til at komme den arme tilvoxende Ungdoms Vankundighed tilfore med, da her komme de og melde sig til Confirmation, som ej ret kunne læse i en Bog, her og ingen Degnebolig af Kirkepatronen er bleven opbyggt, hvortil, naar den var særdig efter Forordningen, kunde bygges nogle Fag Hus til en Skole, saa ser jeg mig, saa vel for min Samvittigheds Skyld som Kongens Befaling at efterleve, tvungen at andrage dette, for at Kongens Anordning (maa blive) opfyldt til Guds Ære, det meenige bedste og Guds øjensynlige Dømmes Afvendelse . . . « — 10/10 s. A. indberettede Provsten til Biskoppen: I Vorbasse og Grene undervises Ungdommen i den saliggjørende Kundskab, saa en Del af de unge — ved Provstens Visitats — kunde vel svare, hvoriblandt var nogle faa, som gav udvortes tilkjende, at deres Kundskab havde indvortes levende Kraft. . . . Sognepræsten saa vel som Sognefolkene beklagede vemodelig, at der ingen Skole for Vorbasse Sogns Ungdom er oprettet. Degnen klagede over, at ingen Degnebolig er oprettet, uanset de kgl. Befalinger derom. — 1750 skrev Provsten til Biskoppen: »I Vorbasse Menighed er der fast ingen, som bruger Catechismusforklaring; kan de lære den lille Catechismus og at forstaa det nødvendige deraf, det holder Præsten for godt, hvilket han maa have Umage med at lære dem formedelst Mangel af Skolehold.« Ifølge Biskoppens Monitum afv. Aar undersøgte Provsten, »hvorledes der bedst kunde raades Bod derpaa, da Præsten og Sognefolkene derom med hverandre disputerede, thi Hr. Nexø vilde have et Degnebolig i Vorbasse By, hvor Degnen

tillige skulde holde Skole for Sognet, men Sognefolkene sagde derimod, at ingen i Sognet uden Vorbasse By kunde da have Nytte af Skolen; hvorfor de forment, at en omgaaende Skoleholder var dem bedst tjenlig. Men Præsten replicerede derpaa, at som den omgaaende Skoleholder kunde ikkun være en kort Tid paa ethvert Sted, kunde de unge ikkun lære lidt og derfor des hastigere forglemme det, naar Skolehold hos dem op-hørte, hvorfor sligt var til mindre Nytte . . . I Grene er Ungdommen langt bedre oplærte. . . .«

^{19/4} 1752 skrev Provsten til Biskoppen og meldte, at Degnen Hans Munch var død 15. April s. A. Han bad nu Biskoppen — ogsaa for Hr. Nexøe — beskikke en Student, som kunde betroes Prædikestolen, da den svage Præst behøvede Assistance. Skulde der ikke p. t. findes en saadan Student, bedes Biskoppen vente lidt med Kaldelsen for at opsøge en Person, da Degnens Søn, som har forrettet Tjenesten en Tid for sin Fader, ad interim kunde forrette det. »Vel er Degne-Indtægten meget ringe, men naar Degnen tillige bliver Skoleholder for Sognet, kan han subsistere, og jeg haaber med det første at faa et Skolehus oprettet, siden Amtmanden har antaget sig den Sag og allerede gjort Begyndelse dermed.«

En passende Student fandtes ret snart; 23. Juli s. A. skrev Hr. Nexøe til Biskoppen: »Stud. Neusch fra Kolding har idag sjunget i Vorbasse Kirke, og som det synes være en skikkelig Karl, som han og med Sang kan forestaa en Menighed« . . anbefales han. Han fik Embedet.

Hans Christian Neuchs, Stud. fra Kolding Skole 1748, Degn i Vorbasse—G. 1752—54, forfl. t. Jellinge—H., hvor Biskop Brorson visiterede 1759 og skrev: »Degnen Christian Neuchs, Stud., er aldeles ustraffelig i Lærdom og Levnet og forestaar Skolen i Jellinge.« G. m. Sara Hansdatter Bruun. — Neuchs var ogsaa en Tid Skoleholder i Vor-

basse, hvor der endelig blev bygget Degnebolig og Skole. Etatsraad Folsach lod en god ny Degnebolig bygge i Vorbasse By, men der hørte ingen Jord dertil, kun en ganske lille Haveplads. Om Skolen faa vi Besked af Skolefundatsen, som blev oprettet $\frac{6}{12}$ 1753 og med samtlige Lodsejeres og Sognemænds Minde forfattet af Kancelliraad Frederik Lautrup ¹⁾ til Estrup og Skodborg-hus som største Lodsejer i Sognet:

1. Skolen i Vorbasse By skal være fælles for hele Sognet.
2. Degnen Neuchs og hans Efterfølgere skal »holde Skole med Læsen, Skriven, Regnen, Katekiseren, Bøn og Sang hvert Aar fra Michaeli til Paaske, som er den Tid, Folk i denne Egn kan undvære Ungdommen«. Kan Degnen ikke selv holde Skole, skal han lønne en anden Person dertil.
3. Til Skolestue har Sognets største Lodsejer Kancelliraad Lautrup »paa Sognets Bekostning ladet opbygge 3 Fag Hus til den nørre Ende af Degneboligen, som med Vinduer, Gulv, Loft, Tække, Vægge, Kakkellovn, Borde og Bænke er forsynet«. Brøstfældighed repareres af Estrups Ejer paa Sognets Bekostning.
4. Skolens Kaalgaard vilde Sognemændene forsvare indhegne. Mindre Reparationer ved »Skolevæggene« vilde de ogsaa selv foretage.
5. Degnen skulde af Sognemændene aarlig i Stedet for Halm og Hø have 12 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ og Kirkens Lysepenge, 5 Sldl. Af hver Helgaard skulde aarlig leveres ham 1 Læs Klyne og 1 Læs Tørv, frit tilbragt. — »Ellers har den, som holder Skole, intet videre at fordr uden Indgangspenge, som er 4 $\frac{1}{2}$ for hvert Barn, saa og tillades ham at have en Ko og nogle Faar paa Græsning iblandt Byens Creaturer, hvorimod han skal følge Byens Vedtægt med Hyrden at made etc.«
6. Forsømmelser fra Skoleholderens eller Børnenes Side

¹⁾ Kjøbte paa Auktion $\frac{1}{3}$ 1751 Estrup m. m. af Scholtens Arvinger.

skulde Præsten søge at komme tillivs med det gode. Lykkedes det ikke, skulde der fares frem efter Forordningens Formelding.

29/ 1754 tilskrev Provsten Biskoppen: Det fornøjer ham, at Biskoppen har befordret Degnen i Vorbasse til at være Degn til Jellinge—H., da han ved sin Visitats i Vorbasse fandt en stor Forbedring hos Ungdommen »formedelst Neusch som Skoleholder hans Flittighed i hans Embede«. Hr. Nexøe sagde og, at han fandt stor Nytte af den ny opbygte Skole saavel som Neusches Forhold, hvorfor det var vel, at han blev promoveret til noget bedre; men Hr. Nexøe mistede derved hastig en skikkelig Assistance i hans skrøbelige Tilstand; men som han ikke kan være uden saadan Assistance, og han ikke har Evne til at holde en skikkelig og duelig Person dertil, bedes Biskoppen have den Godhed for den gode Hr. Nexøe at forsyne Embedet med saadan en Person, som dertil er bekvem. Provsten havde talt med Bech i Vilstrup, men denne, som var en skikkelig og habil Person, var bange for ikke at kunne subsistere af Indkomsten, dog kunde han maaske overtales til at søge Embedet, »naar Biskoppen vil conferere ham dette, uagtet at hans Kone kommer et Par Maaneder eller maaske noget mere for tidlig i Barselseng efter deres Bryllupsholdelse; men at bekoste kgl. Opfejning for dette Embedes Skyld vil han ikke resolvare til, med mindre han kunde forvente sig noget bedre fremtidig«. Biskoppen har formodentlig ikke ønsket at gaa ind paa Sr. Bechs Konditioner, i alt Fald fik en anden Embedet.

Søren Tang. 1755—67. Han blev Stud. fra Kolding Skole 1755 — eller maaske 1752 —, og i førstnævnte Aar maa han være bleven Degn i Vorbasse. Da Biskop Brorson holdt Visitats 1761, skrev han: »Degnen, Stud. Tang, holder Skole for den hele Menigheds Ungdom til Fornøjelse«. — I Hr. Bisteds Indberetn. 1766 hedder det: »Degnen til Vorbasse—Grene har fra gammel Tid af nydt og nyder endnu af hver Helgaard i Sognene 1 Skp. Rug; hans Offer er maadelig, dog noget bedre end i forrige Tider. Til Paaske af hver Gaard i begge Sognene nyder han en Snes Æg og tillige faar han et Brød paa nogle Steder i V. Sogn, han bekommer

ogsaa ved St. Hansdags Tider Mælk af Sognefolkene til Ost.« — ¹²/₅ 1766 skrev Tang til Biskoppen: Havde i 11 Aar været Degn i Vorbasse—G.; var bleven mere og mere skrøbelig af de besværlige Sognerejser; om Vinteren kom han sjælden uden syg hjem; beder derfor om Hjælp til Forflyttelse til et lettere Kald. Hr. Bisted anbefalede ham godt: Kan ikke længere udstaa de lange Rejser imellem Kirkerne, især om Vinteren, da man undertiden ej uden Livsfare kan komme fra Vorbasse til Grene. Provsten anbefalede ham ogsaa godt: Vel skikket baade til Degn og Skoleholder; synger vel, baade Dansk og Tydsk, catechiserer skikkelig, ja og prædiker opbyggelig. — Tang blev det følg. Aar forfl. til Ølgod—S.

²³/₄ 1767 søgte Degnen her, den 74-aarige og svage Gregers Andersen Friis, Biskoppen om, at Sr. Søren Tang i Vorbasse maatte blive beskikket til Degn i hans Sted, da T. skriftlig havde lovet ham noget til Ophold. — 1781 havde Tang Strid med Mad. Hansen i Lindbjerg angaaende Degneboligen. ⁸/₅ 1782 blev han kaldet til Degn for Hvejsel—G., og 1791 blev han forfl. til Grejs—S. Dette Embede søgtes af Mads Pedersen, som i 6 Aar havde været Substitut hos den gamle Degn, Qvist. Degnen Ussing i Vinding udtalte, at Biskoppen havde givet ham Løfte om Embedet, men tilbød at træde tilbage for Mads Pedersen, derimod ikke for nogen anden. Vilde Biskoppen ikke give Mads Pedersen Embedet, bad Ussing om, at det ham givne Løfte maatte staa ved Magt. Pastor Bisted anbefalede Mads Pedersen, men har formodentlig virket for at faa Tang — sin gamle Degn fra Vorbasse — til Grejs, i alt Fald blev denne kaldet trods Ussings kraftige Udtalelse. Tang fik imidlertid ikke megen Glæde af denne Kaldelse; han havde først Strid med Mads Pedersen angaaende Indtægten af Embedet fra den Tid, Tang var kaldet dertil, og M. Pedersen endnu forrettede det, — Provsten, som mæglede imellem dem, skrev, at de begge vare meget stridige —; siden havde Tang andre Fortrædeligheder, hvorfor han, »kjædet« af sit Embede 1795 afstod dette til nævnte Mads Pedersen (Daugaard).

Tang, som havde mange Børn, var gift med Ingeborg Kidde.

Jacob Peter Boyesen. 1767—1775. Født i Maugstrup ^{15/11} 1735, S. af Sognepræst Georg B. og Anna Christiana Høyerin, Stud., havde paa Grund af Fattigdom ikke kunnet fortsætte sit theol. Studium i Kbh. Konditioneret 3½ Aar hos Provst Wang i Skrydstrup, 1 Aar hos Pastor Lorentzen i Sommersted, senere Huslærer hos Mag. Borch i Grejs, hvorfra han ^{6/1} 1767 ansøgte Biskoppen om, at han som en fattig Karl maatte faa Nykirke—G. Degneembede. Godt anbefalet. Berømmelse for at være en opbyggelig Prædikant. Blev samme Aar Degn i Vorbasse—G. — ^{17/10} 1775 skrev Pastor Bisted om ham: »Blandt Degne ikke kjendt hans Lige«, og Provst Sølling skrev: »Jeg kjender ikke eller har kjendt nogen Degn, som har vist sig mere føjlig og tjenstfærdig imod sin Sognepræst eller mere redelig og honet i sin Opførsel imod alle og enhver end denne; aldrig har jeg hørt den mindste Klage over ham, men tvertimod, at hver Mand i Sognene, hvor han nu er, har yndet og elsket ham — gjentager min Bøn for Boyesen og min Svoger Hans Th. Juuhl om at nyde den Promotion, hvorom de søge.« Boyesen, som nok de sidste Aar boede i Ankelbo Skole og var Skoleholder i Grene Sogn, blev ^{19/10} 1775 kaldet til Degn for Thorstrup—H.; † i Thorstrup ^{27/5} 1814. G. 1) i Grejs m. Enkemad. Cathrine Marie Roesteen, 2) m. Elisabeth Klagenberg, en Præstedatter fra Brøndum—N., Enke efter Sognepræst Bay i Kvong—L.

Hans Thomsen Juhl (se under Grene).

Lærere i Vorbasse.

Peder Jensen Bredenberg var 1783 — og formodentlig fra ca. 1771 — Skoleholder i Vorbasse. G. m. Margrethe Jensdatter, som »hæderlig« jordedes ^{16/6} 1788, 60 Aar gl. Han døde i Juni s. A.; begr. ^{19/6}, 55 Aar gl. Teksten til Hr. Treus Ligtale over ham var Philip. 1,17 cum Exord.

Jer. 40,4. — Bredenbergs Bibliothek bestod af M. Saxes gudelige Spørgsmaalsbog, som — da der registreredes efter ham og hans Hustru — fandtes i den store Kiste og vurderedes til 8 β . Hr. Treu havde betalt sl. Bredenbergs Liggkiste med 2 Rdl. 3 \mathcal{L} . Boet saa ringe, at Peder Christensen i Skjødebjerg, som havde 10 Rdl. tilgode, kun fik 2 Rdl. 2 \mathcal{L} 4 β .

Anders Nielsen (Donslund), f. i Donslund 1756, dbt. $^{12}/_9$, Søn af Gaardfæster Niels Christensen. Fik i sin Ungdom sit Ben brækket. Pastor Mohr tog sig da af ham, lod ham spise i Præstegaarden, medens han gik og læste hos Skoleholder Bredenberg, læste maaske ogsaa selv med ham. Anders Donslund, som først havde lært Skræderhaandværket, blev 1791 beskikket til Skoleholder i Vorbasse; 1822 tillige Kirkesanger; † $^{12}/_{11}$ 1825. G. $^{29}/_8$ 1794 m. Maren Jensdatter af Fitting.

Morten Christensen (se under Hejnsvig).

Anders Christensen, f. i Fromssejer, Vorbasse Sogn, $^{1}/_5$ 1801, dimitt. fra Borris Seminar. 24, Skolel. og Kirkes. i Vorbasse ca. 28¹⁾, forfl. til Velling 45, entl. 65, † $^{21}/_2$ 76. G. i Vorbasse Kirke $^{29}/_3$ 28 m. Karen Christensdt., f. $^{5}/_{11}$ 1804, † $^{80}/_1$ 92.

(Matthias Nissen Thielsen, Distriktsskolelærer i Borrig under Troiborg Gods, $^{1}/_7$ 45 kaldet til at være Skolel. og Kirkes. i Vorbasse.)

Anders Christian Jensen Overby, f. i Tørring $^{10}/_3$ 1823, S. af Lærer Jens O.; Examen i Snedsted 44 (1. Karakt.), 45 Skolel. og Kirkes. i Vorbasse, 55 forfl. til Madum. G. m. Bolethe Pedersen.

Peder Pedersen Geiel, f. i Glibstrup, Lyne Sogn, 1827, S. af Gmd. Peder Christensen, Exam. i Ranum 49 (1. Karakt.), 5te Lærer v. Varde Borgerskole, 55 Skolel. og Kirkes. i Vor-

¹⁾ Da han blev kaldet — fortæller Pastor Langballe i Præsteembedets Lib. dat. — sagde en Østeregns-Bonde til ham: •Hvad vil han der? Veed han ikke, det er bedre at være Hyrde i Vork (eller Vinding) end Præst — end sige Degn — i Vorbasse!• Pastor L. tilføjer bl. a.: •Det var ikke ganske Løgn!•

basse, 64 forfl. til Henne. G. m. Agathe Sommer, D. af Degn Søren Christian S. og Laugette Fogtmann.

Andreas Madsen Møller, f. $26/13$ 1826 i Frøruprød, S. af Mads Hansen Dal og Maren Madsdatter; Exam. i Jelling 50, Andenlærer i St. Vi ved Flensborg 51, Lærer i Risbrig, N. Hagsted Sogn, 55, Skolel. og Kirkes. i Vorbasse 64, † $27/7$ 91. G. 1) $22/3$ 67 m. Maren Bendix Jørgensen, f. i Risbøl $27/13$ 45, † $10/2$ 75, D. af Gaardejer Jørgen Christensen og Ane Kirstine Bennedsen; 2) $1/1$ 76 m. Mette Kirstine Andersen, f. paa Kragelund Mark, Bække Sogn, $6/3$ 53, † i Vorbasse $20/3$ 1913, D. af Anders Sørensen og Ane Kirstine Jensdt.

Jens Peter Andersen, f. $19/1$ 1858 i Floulev, Hvidbjerg Sogn; Skolel. i Hede, Ikast Sogn, 1891 Skolel. og Kirkes. i Vorbasse, entl. 1910, † i Vorbasse $11/1$ 14. G. $20/9$ 89 m. Marie Munch, f. i Hinge Skole $30/12$ 66, † i Vorbasse $6/4$ 1908.

Matthias Christian Thomsen, Førstel. og Kirkes. i Fousing, 1910 kaldet til Vorbasse.

Forskolelærerinder i Vorbasse:

Petrine Laursen	1909—1911.
Kirstine Hassing	1912.

Fitting.

Fra ca. 1850 holdtes her Skole i den østre Ende af et Hus, som Gmd. Peder Sørensen Vig havde ladet bygge. 1891 opførtes en ny Skolebygning, som udvidedes 1900. Indtil 1891 besørgedes Undervisningen om Sommeren af Læreren i Vorbasse og om Vinteren af Vinterlærere, som underviste hveranden Dag i Fitting og hveranden Dag i Skjoldbjerg¹⁾. — I de sidste Aar før 1891

¹⁾ Paa lignende Maade besørgedes Undervisningen en Tid i Herredets andre Biskoler.

var Vinterlærerens Løn 12 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt og 75 Øre i Skolepenge for hvert Barn. — Den sidste Vinterlærer, Peter Theodor Grube, begyndte sin Virksomhed 1. Novbr. 1863. Han døde i Vorbasse $\frac{1}{1}$ 1909, 72 Aar gl. — Fast ansatte Lærere:

Kristen Nielsen.....	1891—1901.
Lars Peder Jensen.....	1901—1907.
Jens Kristian Jensen.....	$\frac{1}{7}$ 1907.

Nebel ¹⁾.

Jørgen Jørgensen.....	1901—1902.
Chr. Hansen.....	$\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{12}$ 1902.
Jes Peder Jessen.....	1903—1911.
Jens Peter Christensen... ¹⁾	$\frac{1}{8}$ 1912; forfl. t. Donslund 1913.

Skjoldbjerg ²⁾.

Otto Vald. T. F. Løwe.....	1901—1904.
Peder Christian Pedersen.....	1904—1906.
Jacob Christian Jensen.....	1906—1909.
Kristian Theodor Kristensen.....	1909—1911.
Arendt Kristensen-Skovlund.....	1911—1913.

Grene Sogn.

Af Slaugs Herreds Sogne fik Grene først en Skole. Skolefundatsen blev oprettet ²⁾ $\frac{3}{3}$ 1741: Der kjøbes Jord og opbygges i Sommeren 1741 et Stuehus (5 Fag) og et Udhus (3 Fag) i Ankelbo. Til Skoleholder beskikkes Søren Pedersen i Ankelbo med Kondition, at han først examineres og approberes af Provsten.

Søren Pedersen var saa Skoleholder til sin Død ($\frac{1}{11}$ 1759). G. 1) m. Mette Christensdt. († 1757), 2) m. Maren Marcusdt.

¹⁾ I mange Aar Biskole, 1891—1901 til Fitting. — ²⁾ Ligeledes i mange Aar Biskole, 1891—1901 til Gilbjerg.

. Lauge Fanøe, en Præstesøn fra Hodde, blev ca. 1760 Skoleholder i Grene Sogn. »Student Fahnøe forestaar upaaklagelig Skolen«, skrev Biskop Brorson ved Visitatsen 1761. Blev 1771 kaldet til Degn for Hodde—T.; † i Hodde 1780. Pastor Bisted kaldte ham »den vellærte Studiosus«.

Hans Thomsen Juhl, som var ustuderet, fik af Kancelliraad Lautrup til Estrup Kaldsbrev $\frac{2}{1}$ 1763 paa Sukcessionen i Degneembedet ved Skanderup Menighed, og $\frac{20}{4}$ 1768 blev han indsat som Adjunctus og Successor i Embedet. $\frac{16}{6}$ 1766 skrev han til Biskoppen: I nogle Aar holdt Skole i Skanderup Sogn, nu tilsidst i Gjelballe By, men »vanskeligt ved at udkomme af den mig beskikkede Løn«; beder derfor Bispen besørge ham nogle af de Lysepenge tillagt, som kunde falde i Herredet. Juhl blev 1775 Degn for Vorbasse—G. og Skoleholder i Grene Sogn med Bolig i Ankelbo, hvorfra han $\frac{22}{12}$ s. A. gav Obligat. for 72 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$, som Provst Sølving havde laant ham af umyndiges Midler til hans »Istandsættelse«. Juhl døde $\frac{28}{10}$ 1822, 83 Aar gl. »Harde i de sidste 2 Aar været som Barn«, hedder det i Kirkehogen. Biskoppen skrev ved sin Visitats i Vorbasse $\frac{31}{7}$ 1817: »Degnen Hans Thomsen Juhl, der skulde fungere i Vorbasse og Grene, er aflægs.« — G. 1) i Skanderup $\frac{4}{8}$ 1763 m. Anna Laugesdatter Høy, † 1766, 2) sst. $\frac{10}{5}$ 1771 m. Karen Andersdatter Buck. — 1797 afstod Juhl Degneembedet til sin Hjælpe lærer og tilkommende Svigersøn Morten Laursen Storm¹⁾ (f. i Gamst $\frac{3}{*}$ 1772; $\frac{3}{4}$ 1798 g. m. Inger Kirstine Juhl), og Storm gjorde saa forgjæves Forsøg paa at blive Skoleholder i Vorbasse i Stedet for Anders Donslund og at komme til at bo i Degneboligen sst. Han maatte da se at skaffe sig Bolig og noget at fortjene paa anden Maade. I Aaret 1798 havde han Præstegaarden i Forpagtning; men han var en daar-

¹⁾ Se Jydske Saml. 3. R. VI, 448 ff.

lig Landmand; »gjorde intet ved det«; fodrede Hestene og Køerne, saa de ikke kunde rejse sig selv, ja 3 Køer døde nok af Sult. Præsten fik ingen Afgift og maatte selv overtage Gaarden. Senere fik Storm af en Kolonist overdraget et Hus i Colbjørnsensfejde, men da han ikke opfyldte sine Forpligtelser, blev han sat ud af Huset og havde derfor 1801 Proces med Koloniinspektør Lindenhans og Kolonisten. Men var S. en daarlig Landmand, saa var han nok en fortrinlig Sanger; af 4 Degne, som sang over Hr. Kasbjerg i Grindsted, skal han have været langt den bedste! — Da Storm havde for lidt at leve af og nok desuden kom i Strid med Svigerfaderen om dennes »Pension«, søgte han Forflyttelse og blev 1808 kaldet til Degn i Thorsted. — ²²/₂ 1819 blev han — ved at bytte Embede med Peder Hauritz — Sogndegn for Nørre Felding—Tvis; † ¹⁶/₈ 1836 som Skolel. og Kirkes. i N. Felding.

Thomas Andreasen blev ca. 1822 Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene; forfl. til Grindsted 31.

A. C. Fugl, Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene 1831; forfl. t. N. Felding 36. G. m. Barbara Lovise Kümmel.

Andreas Bredenberg, kst. 1836, 42 virkelig Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene, † ⁷/₇ 44. G. m. Anne Cathrine.

Morten Christensen, Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene 1844, 50 forfl. t. Bække (se under Hejnsvig).

Jørgen Fog, f. i Vodder ²⁹/₃ 1805, Exam. i Snedsted, kst. Lærer i Vilslev, Lærer i Egholt 47, Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene 50, entl. 77, † i Ankelbo ¹⁶/₁₁ 83. G. m. Christine Clausen, f. i Sdr. Farup ¹/₂ 1822, † i Ankelbo ²/₅ 58.

Jens Olesen, Lærer v. Andsager nordre Biskole, 1877 Skolel. i Ankelbo og Kirkes. i Grene, 85 Lærer ved Hauge Skole, Tistrup Sogn.

Jens Jensen Grimstrup, 1885 Skolel. i Ankelbo og

Kirkes. ved Grene Kirke. 1890 flyttedes Skolen til Billund.

Forskolelærerinde i Billund: Margrethe Laugesen: ansat 1914.

Krog.

Niels Christian Olesen	1890—1891.
Peder M. Pedersen	1891—1895.
Kristian Anton Marius Grytsmeier	1895—1902.
Kristen Pedersen Siggaard	1903—1907.
H. C. Fog	kst. $\frac{1}{2}$ 1908, fast ansat $\frac{1}{8}$ 1911.

Pastor Wandall har i Kirkebogen for Vorbasse—Grene i Aarene 1805—10 (i Henh. t. kgl. Reskr. $\frac{28}{12}$ 1804) indført noget om sine Skolebesøg; et Uddrag deraf skal her meddeles. Han bemærker først, at Skolevæsenet i Vorbasse Sogn er i en maadelig Forfatning, da Sognets Vidtløftighed ved de uhyre Heder gjør, at kun faa Børn kunne komme til Hovedskolen i Vorbasse. Men han har faaet en Del til i Vintermaanederne at holde en Omgangsskolelærer, saaledes forrige Aar i Kolonierne og i Nebel. I Grene Sogn er Forholdet ikke slet saa vanskeligt. — Begge de faste Skoleholdere ere meget usselt aflagte, og de ere i Følge deres Fundats kun forpligtede til at holde Skole om Vinteren.

1805: $\frac{9}{1}$ var jeg i Omgangsskolen i Colonierne, hvor Degnen [Storm] holder Skole i Vinter; med Børnene og Skoleh. meget vel tilfreds. — $\frac{10}{1}$ i Vorbasse Skole: meget faa Børn uagtet gjentagne Advarsler fra Prædikestolen. — $\frac{18}{1}$ i Omgangssk. i Nebel. Skoleh. ung og kun maadelig. Børnenes Fremgang kun liden. — $\frac{28}{1}$ i Vorb. Sk. Ikke faa Børn. Skoleh. en duelig Mand, med om han altid gjør sig den Flid, han burde, veed jeg ikke. — $\frac{6}{2}$ i Ankelbo. Skoleholderen, den gl. og svage Juhl, der tillige er Degn i Grene Sogn, gjør sig al den Umage, hans Svagthed og Alder tillader, men har et usselt Levebrød. Skolen slet vedligeholdt. — $\frac{22}{1}$. »Skolejournaler findes ingen af i Skolerne, da Skoleholderen tror ifølge sin Fundatz ey at bør an-

skaffe dem, og Skoledistrictet ej vil godvilligen gjøre det. — ¹⁸/₁₀ var kun 3 smaa Børn i Vorb. Skole. — ¹⁷/₁₂ i Omgangssk. i Østervig. Skoleh. gjør sig god Flid for at lære Børnene at læse indenad, men han skriver kun maadelig. — 1806: ¹⁵/₁ i Ankelbo: Juhl — med en elendig Bolig — gjør sig efter Omstændighederne temmelig Flid med Børnene. — ¹⁷/₁ i Donslund Omgangssk., hvor en Dreng holder Skole, en Uskik, jeg ikke kan afskaffe, da de fleste af Interessenterne ere af Hejnsvig Sogn. — ²/₁₂ i Vorb. Faa Børn; de fleste smaa og meget maadelige. Skolehuset meget forfaldent, især paa Tag, Loft og Vinduer; ofte advaret vedkommende derom, — forgjæves. — ⁸/₁₂ i Omgangssk. i Knorreborre: en Dreng holder Skole for en hel Mængde smaa Børn; Undervisn. temmelig maadelig. — ¹⁶/₁₂ i Nebel. Meget vel fornøjet. Skolehold. Peder Christensen, en ung Karl fra Elkjær By i Grene Sogn. — Nogle af Confirmand. saare maadelige. — 1807: ¹¹/₁ i Ankelbo. Juhl holder en Mand til Skolen, hjælper selv til; god Fremgang. Skolehuset meget maadeligt paa Vægge og Vinduer. — ¹⁴/₁₀ i Vorbasse. Skolestuen i en saare slet Forfatning. — ²/₁₂ har jeg givet enhver Skoleholder en Dagbog. — ⁹/₁₂ i Colon.; ikke ganske fornøjet. Skolehold. lærer ej Børnene at skrive; har ingen Duelighed dertil selv. — ¹⁶/₁₂ i Nebel det sjældne Syn at se tvende Børn regne, hvoraf den ene alt næsten havde lært de 4re Specier. — ⁷/₁₂ i Vorb. Et Vindue og en Bænk lod jeg selv forbedre. — 1808: ⁶/₁ i Fitting. Nu foruden Hovedskolen 4 Omgangsskoler. — ¹¹/₂ i Nebel. Skoleh. lader Børnene have temmelig megen Frihed, hvorfor jeg irettesatte ham. — ¹⁹/₂ i Vorb. Skolestuen meget brøstfældig. — ²⁴/₂ kun 2 à 3 Børn; de fleste bruges til Markarbejde. — ²⁶/₁₀ kun 4 Børn. Skolestuen endnu ej gjort istand. — ⁷/₁₁ Skolehuset i højest maadelig Stand. — 1809 ⁹/₁₀. Skolestuen endnu i maadelig Forfatning. — 1809: ⁸/₁₁ i Ankelbo: Hele Skolebygningen maadelig. — 1810: ¹⁸/₁ i Ankelbo. Den gl. Degn faaet den samme som forrige Vinter til at hjælpe sig, godt fornøjet. — ²/₁ Omgangssk. i Col. maadelig.

Missionshuse.

Grindsted, *Pella*, indviet 3. 1891.

Lamborg, *Zion*, indviet 1/3 1907.

Billund, indviet 18/11 1913, (1891—1913 brugtes den gamle Skole i Ankelbo som Missionshus).

Silkeborg, *Bethania*, indviet 21/9 1914.

Vorbasse, *Eben-Ezer*, indviet 27/10 1893.

Hejnsvig, *Bethania*, indviet 21/11 1910.

Donslund, *Bethsaida*, indviet 21/10 1910; flyttet fra Klink, hvor der 1890 var blevet opført et Missionshus (Bethsaida).

Provster.

Slaugs Herred:

(1584). Thomas Olufsen til Hejnsvig—Grindsted.

Jerlev—Slaugs Herreder:

Ca. 1594—1640. Søren Poulsen til Egtved—Ødsted.

(1649). Mads Christensen Harbo til Grindsted—Hejnsvig.

(1661). Vicepr. Peder Christensen Marebæk til Vorbasse—Grene.

1662 Vicepr., $\frac{7}{5}$ 67—1708¹⁾ Provst. Søren Jensen Horsens til Egtved—Ødsted.

1709—10. Jens Hansen Sandager til Højen—Jerlev.

1710—42. Mag. Peder Hansen Storm til Egtved—Ødsted.

1741 Vicepr., 1742—68 Provst. Jens Pedersen Storm til Højen—Jerlev.

1768—74. Knud Nielsen Storm til Egtved—Ødsted.

1774—84. Christopher Sølling til Grindsted—Hejnsvig.

1784—99. Jacob Holm til Højen—Jerlev.

²⁴/₄ 1799. Interimspr. Christian Jensen Warming til Egtved—Ødsted.

¹/₁₀ s. A. Interimspr. Wulf Christopher Müller til Vorbasse—Grene.

Øster Horne—Slaugs Herreder:

¹⁷/₁ 1800—09. Christopher Sølling til Thorstrup—Horne.

²⁹/₆ 1809. Herman Esmann til Ølgod—Strelluf.

¹⁾ Efter Resol. ¹¹/₆ 1706 skulde Provstier bestaaende af 2 Herreder separeres: men i Følge kgl. Reskr. ¹⁹/₁₀ 1708 maatte Jerlev—Slaugs Herreder fremdeles udgjøre et Provsti, da der ellers kun vilde blive én Præst i hvert Provsti at være Provst over.

Ribe nordre Amtsprovsti:

¹⁰/₇ 1812—25. Amtsprovst: Stiftsprovst, Dr. theol. Conrad Daniel Koefoed til Ribe Domkirke.

Gjording—Malt og Slaugs Herreder:

¹⁶/₇ 28—²⁹/₇ 35. Morten Thomsen Næblerød til Vilslev—Hunderup.

Gjording—Andst—Malt og Slaugs Herreder:

²/₉ 35—45. Laurits Eiler til Lejrskov—Jordrup.

¹³/₁₂ 45—52. Frederik Christian Johan Petersen til Lejrskov—Jordrup.

²⁷/₉ 52—60. Verner Jasper Andreas Ramsing til Darum—Bramminge.

Malt, Andst og Slaugs Herreder:

¹⁶/₁ 60—¹³/₁₀ 79. Jens Christian Schousboe til Andst—Gjesten.

¹/₁₂ 79—⁵/₁₂ 87. Johan Vilhelm Johnsen til Vamdrup.

¹⁷/₄ 88—¹⁸/₂ 99. Søren Schjøtt til Lejrskov—Jordrup.

²⁰/₅ 99—³/₂ 1910. Jørgen Nissen til Brørup—Holsted.

⁹/₄ 1910—¹³/₁₀ 13. Christen Christensen Hjortkjær til Malt—Folding.

²⁵/₆ 1914. Josef Christian Sørensen Gad til Verst—Bække.

Herredsfogder.

Slaugs Herred:

Gregers Jensen i Trøllund (1580).

Jens Hansen i Løvlund (1601. 1615).

Christen Iversen i Løvlund (1651).

Hans Jensen i Løvlund (1654).

Iver Christensen i Løvlund, † c. 1660.

Jørgen Pedersen i Billund (1669).

Gyde Jørgensen i Slaug. Kaldes 1678 Sættefoged, 1680 Herredsfoged i Slaugs Herred.

Peder Poulsen, 6. Maj 1682.

Niels Clemendsen, 24. Febr. 1685 (Peder Poulsen afstandet Herredsfogderiet paa Kongens allernaadigste Behag¹⁾).

^{20/12} 1687 blev Slaugs Herred forenet med Jerlev og Andst Herreder til én Jurisdiktion¹⁾). Tinghuset blev opført ved Ambede, Egtved Sogn; Tingdagen bestemtes til Fredag. — Herredsfogder:

Bertel Jensen Krag, 20. Decbr. 1687.

Bertel Pedersen, 14. Marts 1696, konf. 20. Jan. 1700.

Thomas Ebbesen, 14. Aug. 1715. Kjøbte Embedet af Kongen for 200 Rdl. Blev 26. December 1718 Birke-

¹⁾ Disse Herreder hinanden saa nær beliggende, at de bekvemmelig kunne sammenlægges.

dommer i Koldinghus Birk, oprettet s. D. ved at lægge de ovennævnte tre Herreder sammen med Elbo, Holmans og Brusk Herreder. 18. Aug. 1741 blev det tilladt, at Tingstedet maatte flyttes fra Viuf til Kolding. ^{30/11} 1770 ophæves Koldinghus Birk; Andst—Jerlev og Slaugs Herreder komme da atter til at udgjøre én Jurisdiktion, hvortil ^{5/5} 1824 lægges en Del af Brusk Herred. Se iøvrigt P. Eliassen, Kolding, S. 533 f.

Læger og Apothekere.

Grindsted Lægedistrikt oprettet ved Resol. ¹⁷ 1842.

Distriktslæger: J. P. Hansen 1842--49. Jens Jensen 1849--60. C. F. Røse 1860--68. H. C. A. Lassen 1868--74. S. H. Jensen 1874--82. L. Christian v. Haven 1882--87. Georg Fell Baker 1887--1907, † i Grindsted ¹²/₁₂ 1909. Mads Melchiorson 1907.

Grindsted Apothek opr. ²⁰/₁₀ 1842.

Apothekere: Adolph Ottesen 1842--72 († i Grindsted ²⁵/₈ 72). Carl August Frederik Mende 1872--77 († i Grindsted ¹⁹/₄ 77). C. A. F. Mendes Enke.

Døde i Krigen 1848-49-50.

6. Liniebat. 2. 173. Menig Jacob Hansen Lind, saaret ved Ejstrup 23. April 1849, † 2. Maj s. A. (se S. 198).

5. Forstærkningsbat. 1. 232. Menig Christen Christensen Risbøl, f. i Risbøl $\frac{3}{2}$ 1820, S. af Gmd. Christen Jørgensen og Ane Christensdt., † i Flensborg 18. Decbr. 1850 af Tyfus, begr. paa Sct. Marie Kgd. 20. Decbr. ¹⁾

6. Liniebat. 4. 130. Menig Hans Thomsen Gilbjerg, f. $\frac{28}{8}$ 1826, S. af Thomas Hansen og Johanne Gregersdt., saaret 23. April 1849, † paa Fredericia Lazareth 11. Maj, begr. paa Fredericia Kgd. 14. Maj ²⁾.

Døde i Krigen 1864.

22. Infanterireg. 8. 23. Menig Mads Jørgen Iversen (Nollund), f. i Nollund $\frac{5}{8}$ 1833, S. af Hmd. Iver Sørensen og Anna Johanne Olesdt., saaret 18. April, † paa Kbhs. Laz. 9. Maj, begr. paa Garnisons Kgd. 13. Maj ³⁾.

10. Bateria. 3. Reservekorporal Ivar Ivarsen (Grene), f. i Grene $\frac{2}{7}$ 1839, Søn af Hmd. Iver Sørensen og Else Nielsdt., saaret 18. April, † paa Kbhs. Laz. 20. Apr., begr. paa Garnisons Kgd. 27. April ⁴⁾.

5. Infanterireg. 1 F. 48. Menig Hans Hansen (Over Moltkenbjerg), f. i Over Moltkenbjerg $\frac{1}{11}$ 1832, S. af

¹⁾ Cohen S. 102. — ²⁾ L. c. 124. Vaupell 398. ³⁾ Cohen 171. — ⁴⁾ L. c. 79.

Husfæster Hans Christian Jessen og Maren Hansdt., saaret 6. April, † paa Augustenborg Laz. 13. Maj, begr. paa Augustenborg Kgd. 19. Maj¹⁾.

5. Infanterireg. 2. F. 13. Menig Christen Pedersen (Rankenbjerg), f. i Rankenbjerg ¹⁵/₄ 1832, Søn af Hmd. Peder Mogensen og Else Katrine Christensdt., saaret 17. Marts og fangen, † paa Borup Laz. 21. Marts, begr. paa Varnæs Kgd. 23. Marts²⁾.

22. Infanterireg. 3. 29. Menig Steffen Andreasen (Fitting), f. paa Fitting Mark ¹⁴/₁₁ 1833, S. af Husfæster Andreas Andreasen og Maren Stephansdt., faldt i Kampen ved Dybbøl 18. April; savnet, muligvis begravet af Fjenden³⁾.

8. Infanterireg. 7. 312. Menig Peder Christian Pedersen (Gilbjerg), f. i Gilbjerg ¹⁸/₆ 1841, S. af Gmd. Peder Pedersen og Anne Margrethe Hansdt., † paa Frederiksgave Laz. 11. April af Halssyge, begr. paa Sønderby Kgd. 14. April⁴⁾.

¹⁾ Cohen 108. — ²⁾ L. c. 109. — ³⁾ L. c. 167. — ⁴⁾ L. c. 121.

Herredets Legater¹⁾.

<i>Legatets Navn</i>	<i>Formue</i>	<i>Til Fordel for</i>	<i>Bemærkninger</i>
Niels Hansens Legat (Fund. ¹³ / ₁ 1786).	133 Kr. 33 Ø.	Grindsted Sogns Fattigvæsen.	Stiftet af Niels Hansen i Dal († ¹ / ₁ 1788). Først tillagt Thomas Christensens DatterKaren af Lille Grindsted; Legatstifteren været Fadder til hende, som ca. 8 Aar gl. hverken kunde gaa, staa eller tale og ingen For- stand havde.
Peder Nielsen Vejles Le- gat (Test. ⁹ / ₁₂ 1817, konf. ²⁹ / ₉ 1818).	242 Kr.	Kommunens Fattigvæsen.	St. af Almisselem Pe- der Nielsen Vejle i Kjærbøl.
Gaardejer Hans Chri- stian Berthelsens Le- gat (Fund. ¹ / ₁₀ 1888, konf. ¹⁰ / ₁₀ 1889).	1000 Kr.	En eller flere Træng, udenfor det off. Fattigv.	St. af H. C. Berthelsen af Sønderlundgaard, Tjørring Sogn (f. ¹² / ₇ 1819, † ⁹ / ₁ 1883).
Laust Jensen og Hustrus Legat (Fund. ⁹ / ₁ 1891, stadf. ¹⁰ / ₇ s. A.).	2000 Kr.	Værdige Træng, udenfor den offent- lige Fattigforsørg. i Grindsted Sogn.	St. af L. Jensen i Utoft (f. ²³ / ₁₀ 1822, † ¹⁴ / ₆ 1895).
Rasmus Lauridsens Le- gat (Overenskomst ²² / ₁ 1890).	20 Kr.	Værdige Træng, i Grindsted Sogn.	St. af R. Lauridsen i Grindsted (f. ²¹ / ₃ 1820, † ²⁹ / ₂ 1892).
Jens Kristian Nielsens Legat (Gavebr. ⁷ / ₅ 1889).	500 Kr.	Trængende i Grene Sogn.	St. af Møllejejer J. K. Nielsen i Lovlund (f. ¹⁴ / ₆ 1827, † ⁵ / ₇ 1890).
Jens Petersens Legat (Gavebrev ¹⁰ / ₁₁ 1889).	1000 Kr.	Ligeledes.	St. af Gaardejer Jens Petersen i Billund (f. ⁷ / ₁₀ 1827, † ⁷ / ₂ 1896).
Peder Christensens Le- gat (Fund. ³ / ₆ 1893).	500 Kr.	Træng, udenfor Fattigvæsenet i Hejnsvig Sogn.	St. af Aftægtsmand Pe- der Christensen i Daug- gaard (f. ²⁹ / ₂ 1828, † ⁵ / ₇ 1893).

¹⁾ Jvf. Hiort-Lorenzen og Salicath, Repertorium over Legater IV, 239 f. 261.

Rettelser og Tilføjelser.

Side 8, nederste Lin. nedgrave, læs: nedgrove.

- 25 f. 1. Maj 1744 opkom der Ildebrand i Grindsteddal. Selvejergmd. Niels Andersen, som ved sin højst ufor-sigtige og skjødesløse Omgang med aaben og tændt Tobakspibe havde forarsaget Branden, blev ved Underretten dømt til at betale 1 Rdl. til Grindsted Sogns fattige og at hensættes til Arbejde i nærmeste Fæstning i 2de Uger Toe Aar, erstatte de andre brandlidte, Christen Nielsen Moesgaard og Mads Sørensen Bredal, al den Skade, de havde lidt, og endvidere betale alle Sagens Omkostninger.
- 57 f. I Skattelisten for 1671—73 hedder det: Billund, Gjord Galt, 1 Dreng, 1 Pige, 2 hufuer tilhuse 1 Quinde; i Skattelisten for 1673—74: Billund, velb. Gjord Galt til Viumgaard holder 2 Tjenestefolk paa denne Gaard. — Om nævnte Adelsmand, som vel saa en Tid boede i Billund, se Adelsarb. 1893, S. 177. Jydske Saml. VII, 60.
15. Maj 1856 pløjede Gmd. Hans Andersens Hustru, Maren Pedersdatter, i Billund med 4 Stude for Hjul-ploven, og hendes 12-aarige Søn kjørte Studene. Lynet slog da ned og dræbte Konen og de 3 Stude. — 6. Juni 1912 dræbtes ved Lynnedslag Hmd. Steffen Jensen af Billund og hans 20-aarige Søn Jens Madsen Jensen, som vare i Færd med at fraspænde et Par Heste; disse dræbtes ogsaa.
- 60. Greenkrog By udskiftet 1790. 10 G., deraf 3 udf. — Højen Rerbanke nævnes.
- 62, Lin. 8 f. n. Adum, læs: Actum. — Den omtalte Hans Poulsen var gift med Emerentz Hansdatter, som døde i Silkeborg 1767 (begr. $\frac{1}{4}$, 81 Aar gl. og maaske var en Datter af Hans Mortensen.

- Side 79, Lin. 3. Paa Hovedparcellen af Gaarden Nr. 12 Nør-gaard oprejstes, i Henhold til kgl. Bevilling af $\frac{5}{6}$ 1847 til Peder Christensen af Donslund, en Vejrmølle; denne, som var en Stubmølle og tidligere havde staaet i Bække, opførtes af Gaardens daværende Ejer Peder Pedersen og afløstes 1874 af den nuværende Mølle. — P. Christensen havde først paatænkt at bygge Møllen omtrent nord for Vorbasse Kirke. Møller Anders Christensen i Donslund, som ikke syntes om, at der blev bygget Mølle i Vorbasse — det gjorde Møller Lars Hansens Enke i Løvlund og Møller Chr. J. Hellesøe i Bække da heller ikke! — søgte to Gange forgjæves om Bevilling til at bygge en Vejrmølle paa — St. Almstok Mark!
- 79, Note 2. Denne Gaard kaldtes Hvodumsgaard.
 - 80, Note 4. Andre Navne paa Steder paa Vorbasse Mark ere: Jægerlund (Matr. Nr. 12), Jægerborg (Matr. Nr. 16), Damgaard (Matr. Nr. 19), Egsgaard (Matr. Nr. 21).
 - 87 ff. »Kragelund Huse«. Denne Benævnelse, som findes i 1. og 2. Udgave af Trap og bruges af Moe og Gedde, uheldig; bemeldte Huse, som ligge paa Bække Mark, kaldes paa Generalstabens Kort og i 3. Udgave af Trap Bavnhusene. Heller ikke heldigt at sige, at Fortølgningen standsede ved disse Huse, som ligge til højre for Vejen efter Bække; den standsede paa Vejen elter Kragelund, nogle Hundrede Alen syd for Korsvejen.
 - 90, L. 9 f. Frøken Lorentzen, en Broderdatter af Forpagter paa Skjødebjerg Bløchers Hustru, og Frøken Wesenberg, en Datter af Pastor Wesenberg, hjalp til med Forbindingen.
 - 165, Lin. 1 f. n. 1 Grev Rantzaus »schafgaard«, læs: 1 G. tilh. Grev Rantzaus til Skovgaard.
 - 166, øverste Note: i Forbindelse med Schafgaarden i Hejnsvig, læs: i Forbindelse med den omtalte Gaard i Hejnsvig og med de Gaarde, som de ejede i Grindsted Sogn, . .
 - 179. Anders Christensen, som ca. 1818 blev Ejer af Donslund Mølle, fik ca. 1831 Privilegium som Kromand. $\frac{17}{12}$ 1847 ansøgte han om at maatte anlægge et Brænderi i sin Mølle, men Ansøgningen blev afslaaet ved kgl. Resolution $\frac{5}{6}$ 1849.
 - 181, Lin. 3 f. n. Den »Dannebrogsfane«, som Helms omtaler, siges at have været hvid med rødt Kors.
 - 183, L. 10 f. n. Peder, læs: Laurs.

- Side 184. L. 7 f. n. Korporalen hed — i Følge Føvling Kbg. — Laurs Nielsen, og hans Forældre vare: Gmd. Niels Nielsen Holtum og Maren Laursdatter. Hos Cohen hedder det (S. 85): »3. Dragonreg.) 5. 13. Undercorporal Laurs Nielsen Feuling...«; men nævnte Undercorporal blev efter Eskadronens Indstilling ^{29/12} 1863 forfremmet til midlertidig Korporal. (Velvillig Meddelelse fra Krigsministeriets Arkiv).
- 216, L. 18 f. Traditionen lyder, at Gaarden brændte, da en svensk Soldat af Ondskab skød sin Karabin af i det gamle Tag.
- 239, L. 9 f. n. ^{9/10}, læs: ^{30/11}.
- 300, L. 15. »Maren Bringels«. — I »Kolding Avis« 1876 (26. April og 15. Juni) har jeg under Mærket M. skildret to originale Personer fra det 19. Aarh.: »Thomas Blænker«, som boede i et Hus sydvest for Vorbasse, og »Marie Vævers«, som boede paa Vorbasse Sønderhede.
- 302, Nr. 21. ^{18/11} 1802 holdt Stiftamtmand Moltke og Provst Sølling Møde i Varde for i Anledning af Vakance i Vorbasse-Grene Præsteembede at søge tilvejebragt en mindelig Tiendeforening. Provsten fremlagde en Optegning paa, hvad den afgaaede Præst efter mindelig Forening af 1796 havde oppebaaret. Beboerne indrømmede, at de havde indgaaet en saadan Forening, men sagde, at de havde ophævet den og hellere ladet Præsten oppebære Tienden paa Agrene. Præstens fremlagte Tiendebog udviste da ogsaa, at han ej alene havde eftergivet nogle noget i de akkorderede Afgifter, men at han ogsaa i de sidste 4 Aar virkelig havde taget sin Tiende paa Agrene. Beboerne vilde heller ikke nu give efter Akkorden af 96, men tilbøde noget mindre, som Provsten dog ikke vilde gaa ind paa; de lagde da ^{1/2} Skp. Rug til pr. Td. Htk., og den indgaaede Forening blev kgl. konf. ^{15/7} 1803. — Provst Sølling kom formodentlig ved denne Forretning til at tænke paa den Skildring, han Aaret før havde givet af Pastor Müller og dennes Tiendeydere (se Jydske Saml. 3. R. VI, 465).
- 303, L. 1. Maria, læs: Marie.
- 316, L. 22. Hansker, læs: Handsker.

Side 318, L. 13 f. Ca. 1830 skal der vest for Grindsted Præstegaard, omtrent hvor nu Sygehuset ligger, have staaet en Pæl, under hvilken Wellcius siges at have nedmanet en Kvinde.

- 320. »Lamborg«. Jacob Christensen nævnes i Folketællingslisten 1840 som Lærer i Grindsted vestre Distrikt og boede da med Familie i Vadbol. 1845 kaldes han konstitueret Lærer ved Grindsted vestre Skole — som vel maa være bygget kort før — og boede i et Hus i Vadbol. 1850 kaldes han, som var født i Grindsted Sogn ca. 1802, Skolelærer i Ølgod Sogn, men boede i eget Hus i Grindsted Sogn. 1860 siges han at bo i »Thudsborg«, hvorfra han saa har faaet sit Tilnavn. — Nygaard, som var Seminarist, formentlig ansat ca. 1845 og formodentlig = Søren Chr. Christensen Nygaard, f. i Hygum ^{23/1}, 1824, Examen i Snedsted 1844 (1. Karakter), vel næppe = Jens Bjerg Christensen Nygaard, f. i Hygum ^{2/6} 1819, Examen i Snedsted 1846 (1. Karakter).

C. H. Folkmann, f. i Kjøbenhavn ca. 1808, Lærer i Egholt, ca. 1847 Lærer i Grindsted Sogns vestre Skole-distrikt; ugift; boede i Ege Mølle.

^{20/10} 1869 blev Seminarist Jens Nielsen kaldet til at være Skolelærer for Grindsted vestre og Loft Skole-distrikt. ^{5/11} 1873 blev Seminarist Mads Jensen og ^{24/8} 1878 Seminarist Jens Stephensen kaldet til nævnte Embede.

Personregister.

- A**bildgaard, Eggert 59.
Agersnap, H., Kunstmaler 191.
Ahlefeldt, Jørgen 30.
Allesen, Jens 48.
Ancher, Christine Jørgensdt. 311.
Andersen, A., Provinsiallæge 193.
— M., Biskop 224.
Andersdatter, Else 157.
Andersen, Anders 92 f. — Christen 15, 156 ff., 171. — G. P., Lærer 325. — Hans 51. — Hans 130. — Hans 210. — H. P., Lærer 320. — J. P., Lærer 338. — Jes 79. — Kjeld 56, 269, 328. — Mette Kirstine 338. — Niels 353. — Peder 79. — Peder 93.
Andreasen, J. H., Lærer 341. — Steffen 351. — T., Lærer 319, 341.
Arctander, Biskop 139.
Arenfeldt, Niels 40 f., 141.
Arensberg, Anne Pedersdt. 223. — P. N., Provst 187.
- B**achmann, Hans 83, 96, 129.
Bager, Oluf 40.
Bagge, S. P., Præst 236.
Bagger, Margrethe 185, 221.
Baggesen, Bagge 34, 143.
Baker, G. F., Distriktslæge 349.
Bakke, Provst, og Hustru 287.
Bang, Monsr. 314. — Cathrine Marie 269. — Cecilie Marie 235 f. — Christopher 38. — H. J., Monsr. 327. — H. J., Præst 316. — J. J., Præst 77, 198 f., 202, 265 69. — J. K., Præst 56. — N. C., Kammeraad 268 f. — O. J., Præst 220 f.
Bauer, General 31, 56, 58, 60, 76, 92.
Bechinand, H., Løjtnant 215.
Beenefeldt, Præsident 330. — Claus 92. — P., Oberst 58, 92.
Belov, Henrik 242.
Benzon til Skjærsø 93.
Berg, Inger Marie 303, 355.
Bertelsen, Hans Christian 352. — Jens 33. — Jens, hans Enke 171. — Jens 179. — Niels 82.
Biener, Samuel Eliassen 98.
Bille, Birgitte 139. — Erik Knudsen 101, 139. — Margrethe 101, 138 f.
Billou, Laurids 30.
Bisted, N. C., Præst 107, 198, 284 f., 287—92, 335, 340.
Blach, N. M., Præst 238.
Bloch, T., Biskop 293 f., 299.
Blome, Anne Dorothea 47, 49. — Diderik 26, 30, 47, 104, 172 f.
Blænker, Thomas 355.
Bløcher, Forpagter, hans Hustru 354.
Bodemann, B., Klokkestøber 184.
Boels, Kirsten 213.

- Borch, A., Præst 292. — P. L., Præst 204, 336.
- Boysen, J. P., Degn 336. — M. C., Præst 274.
- Brahe, Jørgen 57, 60. — Knud 57 f. — Preben 9, 45, 57, 60 f. — Preben 174.
- Brandt, C. C. E., Lærer 320. — J. H., Præst 237.
- Bredal, Mads Sørensen 353.
- Bredenberg, A., Lærer, og Hustru Anne Cathrine 341. — P. J., Lærer 336.
- Breide, Bendix 141.
- Bringels, Maren 300, 355.
- Broballe 202.
- Brochmand, N. A., Degn 271, 311—14.
- Brockdorff, Oberst 154. — Oberstinde 93.
- Brockenhuus, Gedske 101. — Helvig 58, 60, 76. — Johan 60. — Oluf 38.
- Bronson, Br., Biskop 295. — C. C. H., Præst 301. — H. A., Biskop 228, 274, 280, 286, 314, 317, 332, 334, 340.
- Bruun, J., Degn 293. — Karen Nielsdt. 306. — Sara Hansdt. 332.
- Bryske, Christence 139.
- Buch, Karen Andersdt. 340. — Mads 13, 329. — Mads, Præst 130. — Mads Nielsen 213. — S. J., Præst 212.
- Buchholtz, H. G. M. H., Præst 239.
- Bundesen, Mads 255 f.
- Bundsgaard, Niels Nielsen 132, 179. — Thomas Christian Nielsen 210, 314, 322 f.
- Busch, H. C., Præst 302.
- v. Bülow, Amtmand 30, 102, 169.
- Bøggild, D., Præst 237.
- Bøllemose, E. F., Præst 239.
- Bølling, Otte, hans Søn 266.
- Carstensen, Jørgen 271.
- Castenschiold, Premierlt. 87.
- Choren, C. J., Præst 215—18, 250, 310. Hans Datter Karen 218.
- Christens, Maren 197.
- Christensdatter, Anne 156. — Anne 253. — Birgitte 327 f. — Else 152 f., 155. — Helle Kristine 63. — Karen 337. — Mette 339. — Sophie 188 f.
- Christensen, Anders 79, 93. — Anders 151. — Anders 156 f. — Anders 158, 354. — Anders 174. — A., Lærer 337. — Caroline Adelheid 238. — Christen 144. — Christen 144. — C. M., Lærer 320. — C. N., Lærer 320. — Elise Marie Mettine 307. — E. Tang 97. — Hans 18. — Hans 51. — I., Herredsfoged 64, 189, 347. — Jan 153. — Jens 163. — J. P., Lærer 325, 339. — Jes 99. — Jesper 51. — Jørgen 84. — Jørgen 197. — Knud 156. — M., Lærer 323 f., 337, 341. — Mourits 179. — Niels 26. — Niels 64. — Niels 155 f. — Peder 92 f., 203, 267 f., 327. — Peder 93 f., 204, 337. — Peder 99. — Peder 124. — Peder 156. — Peder 158 f., 354. — Peder 178 f. — P., Lærer 343. — Peder 352. — P., Degn 318. — Stephan 179. — Søren 26. — Søren 171.
- Christensen-Korning, L. C., Lærer 325.
- Christensen-Nedergaard, J., Lærer 325.
- Christian III. 4, 130, 240. — IV. 137 f., 162. — V. 83. — VI. 273.
- Christoffersen, Hans 210.
- Clasen, E. H., Præst 306.

- Clausdatter, Marine 167.
 Clausen, Christine 341.
 Clemensden, Niels, Herredsfoged 61
 — 64, 188 f., 248, 250—53, 258,
 260, 264 f., 347. — Peder 61.
 Clemens V. 200.
 Colbjørnsen, Christian 123.
 Comstrup 150.
 Crone, Jens 271. — J. J., Præst 85,
 98, 120, 270 f. — Malthe 271.
 — Therkild 271.
- D**algas, C. F. I., Kammerraad 69, 77.
 — E. M., Oberstft. 91.
 Daugaard, Biskop 1.
 David, Hyrde 162 f.
 Diechman, Kancelliraad 121, 126, 289.
 Donslund, A. N., Lærer 323, 337, 340.
 Dorothea, Enkedronning 160.
 Dreyer, N., Lærer 107.
 Dræbye, J. P. R., Præst 239.
 Due, Jørgen 95.
 Duus, N., Kammerraad 188, 193, 210.
 Dybdal, P. C. A., Præst 307.
 Dynesen, Niels 144.
 Døstrup, A., Borgmester, og hans
 Enke Dorothe 170.
- E**bbesen, F. I., Præst 309. — Jens
 57. — Mads 12, 160. — Peder
 156. — T., Herredsfoged 347.
 Egsgaard, Christen Pedersen 179.
 Eiler, L., Provst 345.
 Eliassen, P., Filialbestyrer 160, 348.
 Engelstoft, Ingeborg 236.
 Erichsen, J. G., Dr. 126. — Laurids 62.
 Erlandsen 297 f.
 Eskesdatter, Marie 212.
 Eskesen, Jørgen 51.
 Esmann, H., Provst 304, 345.
 Ewald, J., Præst 111, 114, 285 ff.,
 291 f., 308.
- F**alch, A. J., Præst 9.
 Fanøe, L., Lærer 340.
 Fasti, Thomas 139.
 Fischer, Charlotte Louise 308.
 Fleischer, Kancelliraad 17.
 Flye, J., Hospitalsforstander 84.
 Fog, H. C., Lærer 342. — J., Lærer 341.
 Fogh, Kammerraad 93.
 Folkmann, C. H., Lærer 320, 356.
 Folsach, Hans 203, 331.
 Foss, D. L., Præst 187, 192, 210, 223.
 — Laurits 223.
 Frederik II. 160, 240. — III. 85.
 Fridsch, Provisiallæge 33, 83.
 Friis, Albert 28. — Anne Sophie 132,
 145 f. — Dorethe, Enke efter
 Mogens Munk 143. — G. A.,
 Degn 335. — Kirsten 145. —
 Laurids til Lunde 142 f. — Lau-
 rids 145. — Søren 145.
 Friis-Christensen, A., Præst 309.
 From, J., Koloniinspektør 108 f., 114,
 118 f., 123, 126 f., 289 f.; hans
 Hustru 287. — Jørgen Peter 2. —
 L. F., Præst 2, 71, 82, 123, 306.
 Frost, P. N., Præst 1, 9, 65, 82, 302,
 305.
 Fugl, A. C., Lærer 341.
 Funch 95.
 Fynbo, Hans Hansen 84.
- G**abel, Gehejmerraad 271.
 Gabler, Lærer 111.
 Gad, J. C. S., Provst 346.
 Galde, Karine 27.
 Galskyt, Albert 58.
 Galt 41. — Gjord 353. — Knud 113.
 Galthen, Magdalene Nielsdt. 221.
 Gedde, Premierlt. 354.
 Geiel, P. P., Lærer 337 f.
 Gejsing, Johan 179.
 Gellert, L. H., Lærer 320.

- Gerner, Stiftsprovst 281.
 v. Gersdorf, Christopher 139.
 Gilbjerg, Hans Thomsen 350.
 Gjordsdatter, Anne 39, 58, 243.
 Gjording, N. C., Præst 256 ff., 260 ff.
 — P., Præst 222. — Søren Grum-
 sen, Præst 243 ff.
 Glas, Ane Kirstine 236.
 Grauer, Ida Knudine 239.
 Gregersen, C., Degn 325. — Mads 104.
 Gribet, Marcus Hansen 63.
 Grimstrup, J. J., Lærer 341 f.
 Grodzki, Ritmester 90.
 Grotau, A., Premierlt. 289.
 Grubbe, Major 45. — Alexander 47.
 — Christian 140. — Erik 143.
 Grube, P. T., Lærer 339.
 Grundahl, Amanuensis 299. — By-
 foged 278.
 Grundtvig, N. F. S. 269.
 Grynheidel 118.
 Grytsmeier, K. A. M., Lærer 342.
 Gydes, Karen 268.
 Gyldenstjerne, Jytte 140. — Peder
 5, 28, 60.
 Götzen, Peder 167 f.
 Götzsche, Henriette Augusta 238 f.
- Haagen, C. M.**, Præst 14, 133, 157,
 174 f., 181 ff., 185, 209, 223—34,
 272, 278, 284, 290, 304, 314,
 317, 320 f.
- Hansdatter, Anna 94. — Anneke 281,
 284 f. — Dorothe 260 f. — Erne-
 rents 353. — Kirsten 155 f. —
 Marike 56, 328.
- Hansen, Mad. 335. — Bertel 141. —
 Christen 132. — C., Lærer 339.
 — Ebbe 169. — Hans 350. —
 Hans Christian 79 f., 204. —
 H. S., Lærer 324. — Henrik 56,
 259. — Inger Margrethe 306.
- J., Degn 311. — J., Herreds-
 foged 347. — J. P., Distriktslæge
 349. — Jørgen 94. — Jørgen
 176, 203. — Lars, hans Enke
 354. — Morten 130. — Morten
 263. — Niels 18 f., 233, 352. —
 Niels 158. — Peder 59. — Peder
 94. — Peder 179. — Peder 258 f.,
 262. — Poul 15, 17 ff., 26, 188.
 — Rasmus 48 f. — Thomas 52,
 54. — Th. Kr. 51. — Villum 84.
- Hansen-Rejstrup, K., Kunstmaler 87.
 Hansteen, Else Cathrine 302.
 Harboe, M. C., Provst 162, 182, 206,
 213 ff., 345.
- Hartvigsen, Jørgen 139.
 Hasse, Præst 129.
 Hassing, K., Lærerinde 338.
 Haunstrup, Provst 93, 292.
 Hauritz, P., Degn 341.
 v. Haven, L. C., Distriktslæge 349.
 Heering, Dorothea Christina 231, 314 ff.
 Heinsen, P., Præst 287.
 Hellesen, Marie Cathrine 237.
 Hellesøe, Chr. J. 354.
 Hellfried, Stiftamtmand 157.
 Helms, J., Præst 183, 193 ff., 199, 354.
 Henriksdatter, Ellen 185, 217 f., 221 f.
 Henriksen, A. N., Præst 285. —
 Peder 58 f.
- Herslev, Biskop 273.
 Hestrig, Filip 215.
 Heug, J. A., Præst 242.
 Hjorth, Marie Sophie Bruun 324.
 Hjortkjær, C. C., Provst 346.
 Hjortlund, Niels Pedersen 225 f., 272,
 275, 282 f.
- de Hoffman, H., Amtmand 14 f., 17,
 102, 109, 111, 121 f., 126, 128 f.,
 165, 289.
- Hofgaard, Bodil Stephansdt. 182.
 Holdgaard, C. J., Lærer 325.

- Hollard, Præst 110 f.
 Holm, Cathrine Kirstine 302. — Elisabeth Augusta 238. — J., Provst 298, 345.
 Holst, Peder 38.
 Holstein, J. L. 273, 275.
 Holtum, Niels Nielsen 354.
 Horsbøl, J. N., Lærer 323.
 Horsens, S. J., Provst 192, 201, 209, 216, 265 ff., 345.
 Hvid, A. L., Præst 51.
 Høg, Just 45. — Mogens 59.
 Høhne, J. C. F., Præst 237.
 Høllund, Christen Christensen 15, 78, 83, 96, 129, 131, 204. — H. L., Præst 245.
 Hørlyck, K. M., Præst 239.
 Høy, Anna Laugesdt. 340.
 Høyer, J., Præst 287. — M., Provst 187, 192, 223.
 Ibsen, M., Præst 133, 145, 218—21, 256. — Peder 34.
 Irgens, Biskop 297.
 Iversen, C., Herredsfoged 63, 347. — Christen 176. — Christen 178. — Clemend 132, 258. — Ivar 350. — Mads 59. — Mads Jørgen 350.
 Jacobi, Valentin 184.
 Jacobsen, Anna Magdalene 237. — Laurids 254. — Peder 48.
 Janssen, Sophie Jacobine 306.
 Jensdatter, Ane 32, 52 ff. — Birgitte Sophia 51. — Kirsten 63. — Maren 337. — Margrethe 336.
 Jensen, Alexander 320. — Christen 131. — C. J. 202. — Ebbe 158. — Eske 56. — G., Herredsfoged 170, 347. — H., Herredsfoged 5, 64, 190 f., 347. — H., Degn 219 f., 221, 311. — Hans 324. — Hans 163. — Hans Christopher 33. — Helga Magdalene 309. — J. C., Lærer 339. — J., Degn 311. — J., Lærer 320. — J., Distriktslæge 349. — Jens 171. — J. K., Lærer 325, 339. — Jens Madsen 353. — Jørgen 254. — Knud 179. — L. P., Lærer 339. — Laust 352. — Lorents Peder 52 f. — Mads 5. — Mads 26, 31, 62. — Mads 98. — M., Lærer 320, 356. — Mette Christine 237. — Michel 104. — Niels 12. — Nikoline, Lærerinde 325. — Ole 56. — O. H., Præst 308. — P., Præst 9. — Peder 56. — Peder 163. — P., Lærer 324. — Peder Munk 51. — P. V. M. V. Tage, Præst 196, 309. — S. H., Distriktslæge 349. — Steffen 353.
 Jensen-Søe, J. C., Lærer 319.
 Jenskone, Kirstine 28.
 Jersin, Biskop 245 f.
 Jesdatter, Birthe Marie 323.
 Jessen, Hans 198. — J. P., Lærer 339. — Mads 100.
 Johnsdatter, Karen 93.
 Johnsen, Anna Elisabeth 309. — J. V., Provst 346. — Peder, hans Søn 57. — Wulf Christopher Müller 79.
 Joseph, Søren 167.
 Juel, Birgitte 143. — Christen til Donslund 132, 135 f., 173, 207. — Christopher til Estrup 33, 57, 100, 167. — Erik til Hundsbæk 55, 95, 131, 160. — Henrik til Lindbjerg 144. — Jens til Lindbjerg 29. — Jens til Hesselmed 134. — Jens til Donslund 135. — Johan til Donslund 134 f. — Karen 135. — Mogens til Jullingsholm 33, 192. — Mogens

- til Pallesbjerg 96. — Mogens til Knivholt 242 f. — Niels til Donslund 135. — Niels til Kongstedlund 135. — Thomas til Estrup 138.
- Juhl, Anna Cathrine Magdalene 234. — Erik 234. — H. T., Degn 304, 336, 340-43. — Inger Kirstine 340.
- Justensen, Mathias 179.
- Jæger, Lars 59.
- Jøns, Overvagtimester 87 ff.
- Jørgensdatter, Mette 252.
- Jørgensen, Christen 32. — Christen 133. — Claus 131. — G., Herredsfoged 99, 133, 153, 203, 218, 254, 347. — Hans 176. — J., Lærer 339. — Laurs 175. — Maren Bendix 338. — Michel 157 f. — Niels 179, 209.
- K**aalund, H. V. J., Præst 273-80, 282.
- Kaas, Birgitte 46. — Dorthe Frandsdt. 47. — Herman til Refstrup 58, 104, 173. — Jørgen 27.
- Kasbjerg, O., Præst 235 f., 315, 341.
- Kastoft, Jens Jensen 52.
- Kastrup, J., Præst, og Hustru 287.
- Kidde, Ingeborg 335.
- Kierchebye, J. J., Lærer 61, 319.
- Kjeldsdatter, Dorothea 269 f.
- Kjær, Michel 34 f. — Morten 236. — Nicolai 196, 206.
- Klagenberg, Elisabeth 336.
- Kleiman, A., Klokkestøber 190.
- Knudsen, Christen 63. — Iver 92. — K. A., Lærer 319. — K. L., Lærer 320. — Søren 51. — Visti 173 f.
- Koch, H. H., Præst 76, 151, 162, 195, 219 ff., 248-69, 326.
- Kofoed, C. D., Amtsprøbst 346. — Hermine Georgine 307. — P., Præst 307.
- Korn, J. G., Præst 308 f.
- Krabbe, Birgitte Sophie 31 f., 50, 179, 183. — Christian 29, 34 ff., 46-49, 186. — Gjertrud 132, 134 f. — Iver 3. — Iver 31, 46.
- Krabe, Ole 13.
- Krag, B. J., Herredsfoged 262, 347. — Eske 59. — Niels 98.
- Kragelund, Biskop 216 f.
- Krarup, Christence Sophie Dorthea 306. — Constance Christiane Helene 308.
- Kristensen, J. M., Lærer 325. — K., Lærer 325. — K. T., Lærer 339.
- Kristensen-Skovlund, A., Lærer 339.
- Kruckow, Jens 40.
- Kruse, Malene, g. m. Herman Kaas 173. v. Kukelsom, Anna Sabina 174, 209, 230 f., 233 ff., 322.
- Kurtzer, Christoff. Filip 28, 43, 144.
- Kümmel, Barbara Lovise 341.
- L**acoppidan, Caritta Elisa 308.
- Lambertsdatter, Drude 215.
- Langballe, H. N., Præst 307. — Inger Marie 294, 301.
- Lange, Alhed Lagesdt. 37. — Dorthe 40. — Erik, Lensmand 5, 58, 160. — Erik til Engelsholm 58. — Gunde 162. — Hans til Lunderup 40. — Lage Olufsen 37. — Margrethe, g. m. Jens Kaas 171. — Mogens Lagesen 37. — Oluf Lagesen 37. — Oluf Thomsen 37. — Thomas Iversen 37.
- Langeloe, Præst 295.
- Larsen, Christen 99. — M., Lærer 325. — Niels 144.
- Lassen, Christen 5, 99. — Hans 45. — H. C. A., Distriktslæge 349.
- Lauenborg, Anna Magdalene 303.
- Laugesen, A. M., Lærerinde 325. —

- H., Biskop 242. — J. C., Lærer 324. — M., Lærerinde 342.
- Lauridsen, Anders 155 f., 178. — Jens 130. — Niels 131, 152, 174, 254. — Peder 178. — Peder 248. — P., Præst 309. — Rasmus 352.
- Laursdatter, Maren 354.
- Laursen, J., Lærer 319. — P., Lærerinde 338.
- Lautrup, Frederik 83, 333, 340.
- Levetzow, Generalmajor 59.
- Lexow, H., Præst 296.
- de Lichtenberg, G. H. 98, 182, 187, 192 f., 209 f., 279, 312, 330. — H. H. 187, 193, 210.
- Lihme, Mathias 92.
- Lind, Cathrine Marie Christensdt. 198. — Jacob Hansen 198, 350.
- Lindam, Prokurator 120.
- de Linde, Christen 104, 131, 186 f., 192 f., 209 f.
- Lindenhan, J., Koloniinspektør 109, 113, 123, 127 f., 204, 293, 341.
- Linderoth, Kaptajn 51.
- Lindet, H., Lærer 18, 323.
- Lindholm, Poul 206.
- Linnert, Claus 25, 27.
- v. Linstow, Amtmand 85.
- Lintrup, Søren, Mag. 32.
- Lorentzen, Frøken 354. — Præst 336. — F., Præst 128, 292 ff., 299.
- Lund, Birkeskriver 163. — J. P., Præst 308. — Niels 167.
- Lunge, Vibeke 135, 175.
- Lüttichau 93.
- Lyngs, L. J., Lærer 321, 323.
- Løvlund, Jens 189.
- Løwe, O. V. T. F., Lærer 339.
- M**adsdatter, Karen Sophie 183. — Mette 163.
- Madsen, Anders 100. — Bunde 178. — Christen 51. — Christen 100, 251, 254. — Eskild 64. — Gjøde 51. — I., Præst 240 f. — Jacob 104, 198 f. — Jens 26, 31, 33, 63. — Jens 99. — Michel 30. — Niels 31, 62. Niels 51. — N., Lærer 319. — Søren 96.
- Mair, I., Præst 239.
- Marcusdatter, Maren 339.
- Marebæk, P. C., Provst 9, 162, 216, 245—48, 269, 345.
- Mariager, Marie Alfride 308. Marie Hermantine 308.
- Marstrand, Kunstmaler 138.
- Mathiesen, Jep 212.
- Melchior, Præst 241 f.
- Melchiorsen, M., Distriktslæge 349.
- Mende, C. A. F., Apotheker, og hans Enke 349.
- Michael, Præst 211.
- Michels, Karine 170.
- Michelsdatter, Anne Barbara 311.
- Michelsen, Kaptajn 17. — Mads 172. — Niels 145, 154.
- Middelboe, Biskop 113.
- Moe, Ritmester 87, 91, 184, 354.
- Moesgaard, Christen Nielsen 353.
- Mogensen, Christen 83. — Jesper 143. — Søren 79.
- Mohr, P. F., Præst 302, 337.
- Molling, Søren 173.
- Moltke, A. G., Greve 280. — W. J. A., Stiftamtmand 355.
- Moltke-Hvitfeldt, A. G., Greve 94.
- Moritz, Legationsraad 111.
- Mormand, Helle, g. m. Christen Norby 29, 43 ff., 61.
- Mortensdatter, Else 49.
- Mortensen, Hans 61 f., 192, 353. — Peder 175, 253.
- Moth, F. P. C., Præst 238.

- Mulvad, P., Præst 187, 223.
- Munch, H. S., Degn 12 f., 84, 269, 328—32. — Marie 338. — S. T., Degn 62, 250 ff., 255, 266, 325—28.
- Munk, Mads Hansen, Sognefoged 114.
- Munk, Birgitte Sophie, g. m. Lars Andersen Møller 30, 32, 49—54, 183. — Christen til Ørnhoved 39 f. — Christen 142. — Else 142—46. — Enevold til Urup 30 f., 34 ff., 43, 45 f., 54, 143, 174. — Enevold 32. — Inger 143. — Iver 32. — Iver, Biskop 198. — Jens 32. — Laurids 32. — Mogens til Eg 29. — Niels 32. — Peder til Modvig 31 f., 47, 175 f., 183. — Peder 45. — Søren 142 f.
- Murarius, Mariane Johanne Margrethe Johansdt. 236.
- Murer, J. P., Præst 183, 185, 221 ff.
- Muus, Biskop 223.
- Müller, Andresine Karensen 306. — John Madsen 79. — W. C., Præst 302 f., 345, 355.
- Mygind, H. J. J., Præst 236.
- Møller, Anders 50. — Anders 126, 289. — A. M., Lærer 338. — C., Præst 281. — H. H., Præst 306. — Karen Sophie 50 ff., 183. — Lars Andersen 32, 49 f., 311, 354. — Niels Pedersen 63. — P., Kunstmaler 191. — Peder Munk 50. — Tønnes Andreassen 133, 179.
- Nannestad, Elisa Cathinka 238.
- Nellemann, Jens 93.
- Neuchs, H. C., Degn 332 ff.
- Nexøe, Andreas 285. — M., Præst 279—85, 331 f., 334. — Marcus 285.
- Nielsdatter, Anne Mette 319. — Johanne 154. — Kirsten Marie 319. — Maren 324. — Marine 244. — Sidsel Kirstine, g. m. Hans Mogens Ud 179.
- Nielsen, Anders 84. — Bertel 82. — Christen 79. — Christen 130 f. — Christen 132, 203. — Chr., Oberst 93. — Hans 26. — Hans 157 f. — Iver 104. — J., Lærer 320, 356. — J. K., Lærer 319. — Jens Kristian 352. — K., Lærer 325. — K., Lærer 339. — Laurs 90, 184, 354 f. — Laurs 131 f., 151—55, 176. — Mads 54, 183. — Niels 95. — Niels 155. — Niels 168. — N. J. Ø., Lærer 325. — N. P., Lærer 319. — O., Raadstuearkivar 2, 24, 34, 37, 76, 96, 101, 107, 162, 165, 172, 199 f. — Peder 44, 144. — Peder 163. — Rasmus 32. — Rasmus 156. — Simon 13. — Søren 79. — Søren 130. — Tymm 56.
- Nissen, J., Provst 346. — Lorens 93. — M. M., Lærerinde 319. — N. B., Præst 236.
- Noll, Georg 114.
- Norby, Bendix til Urup 29, 34, 40—43, 131 f., 140 f., 147, 168, 171, 174 f., 182. — Christen til Lunderup 25, 29, 35, 43 f., 132, 141, 143, 174, 179. — Christina 44, 62 f. — Christopher 44 f., 132. — Ditlev 37. — Dorthe til Urup 30 f., 45 ff., 132, 141, 147, 174 f. — Dorthe Cathrine 44, 61. — Gisel 29, 40. — Henrik 29, 37, 40. — Johan 29, 39 f. — Laurits Pedersen 37. — Magdalene 29, 37. — Maren til Donslund 29, 40, 132, 139 ff., 174 f. — Mar-

- grethe 15. — Marine 29, 37. — Oluf 40, 140, 174. — Oluf Lauridsen 37. — Peder til Urup paa Fyen 37. — Peder til Urup, Grindsted Sogn, 37—40, 140. — Peder til Donslund 25 f., 29, 34 ff., 43 f., 132, 141—47, 153, 156, 174 f.
- (Ny) Anna Knudsd. 37.
- Nygaard, J. B. C. 356. — S. C. C. 356.
- Nyrop, C., Professor 160.
- Næblerød, M. T., Provst 346.
- Nøring, R. P., Præst 269 f.
- Nørregaard, Jørgen 84.
- O**ertz, Amtmand 330.
- Olesen, J., Lærer 341. — N. C., Lærer 342.
- Olufsdatter, Berette 82. — Maren 218.
- Olufsen, Jens 26, 100. — T., Provst 211 f., 345.
- Opitius, Andreas Frederik 48.
- Oschatz, Kammerraad 17.
- Ostensen, S., Præst 240.
- Ostensen, Christen 183.
- Ottesen, A., Apotheker 349. — Erik 170.
- Overby, A. C. J., Lærer 337.
- P**aaskesen, Niels 162, 327.
- Palles, Else 240.
- Pedersdatter, Anne 93. — Beate 151. — Dorthe 151. — Else 94. — Elsebe 151. — Karen 268, 327. — Maren 151. — Maren 353. — Mette 178. — Sidsel 263, 267. — Sidsel 311.
- Pedersen, Anders 84. — Anders 93. — Anders 137. — A. K., Lærer 320. — B., Lærer 295. — B., Herredsfoged 347; hans Enke Hedevig Christiane 132. — Bolette 337. — C. A., Lærer 325. — Christen 13. — Christen 64. — Christen 93. — Christen 151.
- 154 f., 176. — Christen 167. — Christen 197. — Christen 351. — Eske 56 f. — Eske 173. — Hans 259. — H., Lærer 323. — Hans Peder 82. — I., Præst 211. — Jens 41, 50 ff. — Jens 45. — Jens 94. — Jens 163. — Jens 259. — Jens 352. — J., Herredsfoged 347. — Mads 60, 252, 256 f. — M., Lærer 335. — Mathias 61. — Morten 176. — Niels 51. — Niels 78 f. — Niels 150. — N., Lærer 304 f., 323 f. — Peder 94. — Peder 94. — Peder 354. — P. C., Lærer 339. — Peder Christian 351. — P. M., Lærer 342. — Rasmus 176—79. — Søren 13. — S., Lærer 339.
- Petersen, C. F. W., Lærer 325. — F. C. J., Provst 346. — H. C. J. C., Lærer 319. — I. V., Bygningsinspektør 194. — J. Vibe, Præst 239.
- Petræus, P. C. F., Præst 309.
- Phar, Præst 111 f.
- Pouch, Provinsiallæge 33, 192, 203.
- Poulsen, Hans 62, 353. — Niels 78 f. — Niels 254, 267. — P., Herredsfoged 347. — S., Provst 345.
- Prip, H. J., Tingskriver 259.
- van **Q**ualen, Josva 100.
- Qvist, Degn 335.
- R**aale, Mads 58, 104, 168.
- Ramsing, V. J. A., Provst 346.
- Randrup, Skovrider 80.
- Rantzau til Hvolgaard 59. — til Skovgaard 165, 354. — Oberstlt. 90. — Christan 25, 27, 166. — Gert 166. — Johan 45. — Markvard 162.
- Rask, Anders 177.
- Rasmussen, Jep 156 f. — S., Degn 63. — Søren 329.

- Rauff, C. E., Lærer 319.
 Ravn, Nicolaus 95.
 Refsinghoved, N. P., Præst 188, 242
 —45.
 Rhode, P., Præst 287.
 Riis, Jens 35, 100.
 Risbøl, Christen Christensen 350.
 Risom, J., Præst 187, 192 f., 210,
 223 ff.
 Roed, C., Amtsforvalter 156 f.
 Roesteen, Cathrine Marie 336.
 Rosenkrands, Christopher 38 ff., 136
 —39, 142. — Dorthe 38 f. —
 Folmer 96, 161. — Otte 38.
 Rovers, Jacob, Skovrider 12.
 Ryegaard, Søren 52 f.
 Rytter, Peder 269.
 Røse, C. F., Distriktslæge 349.
- S**andager, J. H., Provst 48, 345.
 Sandberg, Anders Christensen 134.
 — Maren Henriksdt. 37. — Sophie
 135.
 Saurbrey, J. J., Kolonist 289. — V.,
 Løjtnant 87—91.
 Sax, Hartvig 143.
 Schack, Greve 179.
 Schade, P., Degn 314.
 Schjerner, J. J. L., Præst 238.
 Schjøtt, S., Provst 346.
 Schmidt, J. S., Præst 237. — Vibekke
 Sophie 292.
 v. Scholten til Estrup 83, 96, 129;
 hans Enke 330 f.
 Schousboe, Prokurator 278. — J. C.,
 Provst 346.
 Schukraft 118.
 Schwartz, Amtmand 12, 47.
 Seefeld, Jørgen 45.
 Seerup, N. J., Mag. 255, 310. — S.
 N., Mag. 31.
 Seesten, Arkivassistent 64.
- Sehested, Jørgen 25, 32. — Klavs 166.
 Sejersen, Lars 15.
 Severinus, Præst 240.
 Sidenborg, Præst 224.
 Siggaard, K. P., Lærer 342.
 Simonsen, Jens 57, 59. — N. C. 171.
 — O., Præst 27, 211.
 Sjellesen, Jørgen 150.
 Skinkel, Laurids 99, 131.
 Skjøde, Iver Hansen 96, 163.
 Skram, Anne 33. — Laurids 25.
 Skræder, Niels 259.
 Smed, Jens 271. — Jens Jensen 120,
 328. — Mads Pedersen 79, 85.
 Sommer, Agathe 338. — C. O. F.,
 Præst 101, 191, 239. — J. G.,
 Præst 21, 69, 237.
 Sonne, J., Kunstmaler 87.
 Sonnin, Birkedommer 119, 289.
 Sophie, Dronning 136, 161.
 Spies, Ida Elisabeth 238.
 Spillemand, Peder 8.
 Staverskov, Sophie 173.
 Steffensen, J., Lærer 320, 356.
 Stens, Else 39.
 Stjernholm, H. J. 163.
 Stockemark, Stiftsprovst 303.
 Storm, Anna Knudsdt. 287. — J. P.,
 Provst 271, 275, 278 f., 303, 345.
 — K. N., Provst 278, 323, 345.
 — M. L., Degn 340 ff. — Peder
 59. — P. H., Provst 202, 224 f.,
 266, 345.
 Stounberg, C. S., Lærer 325.
 Strange, Karen 136—39.
 Stygge, Kirsten Nielsdt. 142. —
 Niels 135.
 Svane, Provst, hans Enke 269.
 Svendsen, Gotskalk 151. — Morten
 167, 172 f.
 Svitzer, Claus 35, 51, 168, 171.
 Sølling, C., Provst 18 ff., 122, 172,

- 175, 185—88, 228 f., 234 f., 294, 312, 321 f., 336, 340, 345, 355. — Claudiana Sabina 234 f. — Erik Frederik 234. — Peder 234. — Søren 183.
- Søndergaard, Christen Christensen 120.
- Sønnichsen, Anna 287. — Esther 285.
- Sørensdatter, Anne 93. — Kirsten 157.
- Sørensen, Bertel 178. — Clemen 182. — Clemen 227. — J., Lærer 324. — K., Lærerinde 325. — Knud 78. — Laurits 206. — N., Præst 134, 212 f. — Stephan, Provst 163. — T., Degn 310.
- T**ang, S., Degn 334 f.
- Taulov, Jens Bertelsen 179. — Morten 179.
- Tausen, H., Biskop 240 f.
- Therkildsdatter, Inger 31. — Sidsel 270 f.
- Thielsen, M. N., Lærer 337.
- Thode, H., Præst 295 f.
- Thomas 248 ff.
- Thomasdatter, Karen 319.
- Thomsen, Christen 143, 175. — Ephanus 206. — Hans 54. — Jens 203. — Jep 79. — K., Lærer 324. — M. C., Lærer 338. — Ove T. 74. — Peder 83. — S., Degn 310.
- Thonbo, Christen Nielsen 44. — Niels 49.
- Thorsen, Christen 140 f. — Peder 127. — Peder d. æ. 141, 144, 146 ff. — Peder d. y. 146 f.; hans Enke Beate Pedersdt. 151.
- Thrap, D. S., Præst 295.
- Thura, Barbara Margrethe 287.
- Tissing, Alexandrine 279.
- Tommerup, Elisabeth 237.
- Tram, Henricus 208.
- Treu, F. U. F., Præst 78, 235, 294—302, 336 f.; hans Datter Caroline 301.
- Tudsborg, J. K., Lærer 320, 355 f.
- Tulesen 278.
- Tursen, Jens 84.
- Tydsck, Peder 251.
- Tygesen, Mads 160.
- Tønder, Justitsraad 127.
- Tønnesdatter, Anna Clara 274.
- U**lfeldt, Corfits til Mattrup 59. — Kirstine 160.
- Ussing, Degn 335.
- V**ejle, Peder Nielsen 352.
- Vesterby, Emilie Vilhelmine 239.
- Viborg, Professor 79, 96.
- Viffert, Axel 33.
- Vig, Peder Sørensen 338.
- Villum 249, 251.
- Villumsen, Christen, hans Enke 328. — Hans 78.
- Vilstrup, C. N., Præst 305.
- Vind, Albert 29. — Christen 29. — Christian 43, 83.
- Voigt, Amtsforvalter 163.
- Voss, H. H., Korporal 89, 91.
- Vævers, Marie 355.
- W**ad, Kirsten Christensdt. 154.
- Wandall, H., Præst 81, 303 f., 342. — Johan, Dr. 264.
- Wang, Provst 336.
- Warming, C. J., Provst 345.
- Welleius, J., Degn 156 f., 231, 314—18, 355.
- Werlin, A., Præst 270 ff., 274; hans Hustru Anne Lisbeth 271.
- Werner 115.
- Werst, C. S., Præst 163, 245.
- Wesenberg, J. F., Præst 307. — Frøken 354.

- Wever, Præst 115.
Wiberg, Marie Christine 303. — S.
V., Præst 298.
Wigelsen, Johanne Christiane 307.
Windfeldt, M., Præst 111 f.
With, J. N., Præst 309.
Wolstrup, Henrik 37.
Worm, Petrea Cathrine 305.
Wormskjold, Peder 123.
v. Woyda, Amtmand 179.
Wulff, H. J., Præst 160.
- Wurschmit, J. R., Lærer, og hans
Hustru Anna Lisbeth 113.
- Z**ello, J. F., Lærer 118.
v. Zeplin, J. C. til Refstrup, og hans
Søn Chr. Fred. 104.
- Ø**hlenschläger, Jacob 124 f. — Johan
Anthon 125. - Johan Jacob 124
f. — Johan Peter 125.
-